

**VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI
LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO
LAIKOTARPIU**

Vladas Gaidys
Danutė Tureikytė

Vilnius 2015

UDK 316.6(474.5)(091)

Ga-139

Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU. VIEŠOSIOS NUOMONĖS TYRIMŲ CENTRO TYRIMAI 1989–1993 METAIS

Mokslo studija

Mokslo studija parengta Lietuvos socialinių tyrimų centre vykdant projektą „Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu“ (LMT ir LSTC sutartis Nr. MIP-083/2014)

Apsvarstyta Lietuvos socialinių tyrimų centro Mokslo tarybos posėdyje 2015 m. lapkričio mėn. 15 d. (protokolo Nr. 7)

Autoriai:

VLADAS GAIDYS

DANUTĖ TUREIKYTĖ

Recenzantai:

Prof. habil. dr. ARVYDAS MATULIONIS, Lietuvos socialinių tyrimų centras

Prof. dr. (HP) VIDA KANOPIENĖ, Mykolo Romerio universitetas

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. MIP-083/2014)

Autoriai:

©Gaidys Vladas

©Tureikytė Danutė

ISBN 978-9955-531-54-8

TURINYS

PRATARMĖ	7
1 SKYRIUS. 1989-ieji metai	11
Pirmoji reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa – Vilniuje	11
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	13
Politikų vertinimas	19
Požiūris į Lietuvos nepriklausomybę	22
Valstybės institucijų vertinimas	23
Apklausa, susijusi su M. Gorbačiovo atvykimu į Lietuvą	25
Žiniasklaidos vertinimas	27
Šalies ekonomika ir gyventojų materialinė padėtis	30
Kolektyvinė atmintis	33
Kiti klausimai:	34
Tautinė mokykla	34
Tikėjimas	35
Ignalinos atominė elektrinė	35
Prekyba alkoholiu	36
Priešgaisrinė apsauga	37
Lietuviški pinigai	38
Šventės	38
Kalbų mokėjimas	39
Saugumo jausmas	39
Rūkymas	40
1989-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	40
2 SKYRIUS. 1990-ieji metai	41
Politinių jėgų vertinimas	41
Politikų vertinimas	44
Požiūris į Lietuvos nepriklausomybę	47
Kelyje į nepriklausomybę: palyginamieji tyrimai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje	50
Valstybės institucijų vertinimas	53
Lietuvos kariuomenė	55
Požiūris į ekonomines reformas	56
Gyventojų materialinė padėtis	60
Lietuvos problemos	63
Šeimos modelis	64
Žiniasklaida	66
Vertybiniai klausimai	66
„Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“	69
Kiti klausimai:	78
M. Gorbačiovo vertinimas	78
JAV politikos Lietuvos atžvilgiu vertinimas	78

Europa lietuvių akimis	79
Skyrybos	80
Abortai	81
Mirties bausmė	81
AIDS	82
Kokie buvo 1990-ieji metai ir kokie bus 1991-ieji metai?	82
1990-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	86
3 SKYRIUS. 1991-ieji metai	87
Po sausio 13-osios	87
Valstybės institucijų ir jų vadovų vertinimas	88
Partinės preferencijos	92
Europos Bendrija	93
Požiūris į ekonomines reformas	95
Bendrieji talonai	99
Žiniasklaida	100
Lietuvos problemos	101
Šalies ekonomikos vertinimas	103
Gyventojų materialinė padėtis	104
Projektas „Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“	106
Gyventojų kelionės į užsienį	110
Kiti klausimai:	112
Pasitikėjimas tautomis	112
Labiausiai išsivysčiusios šalys	113
Saugumo jausmas	113
Liustracija	114
Tikėjimas	115
Kalbų mokėjimas	116
Asmeninis ginklas	116
Kokie buvo 1991-ieji metai ir kokie bus 1992-ieji metai?	117
1991-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	119
4 SKYRIUS. 1992-ieji metai	121
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	121
Populiariausi politikai	125
Valstybės institucijos ir jų vadovai	126
Požiūris į Europos Bendriją	129
Šalies ekonomikos vertinimas	131
Gyventojų materialinė padėtis	132
Žiniasklaida	134
Kiti klausimai:	135
Tarpnacionaliniai santykiai	135
Lietuvos kariuomenė	136
Saugumo jausmas	136
Mirties bausmė	137

Baltijos kelią prisimenant	137
Lietuvos sportininkai	138
Visagino gyvenvietė	139
Ekologija	139
Kokie buvo 1992-ieji metai?	140
1992-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	142
5 SKYRIUS. 1993-ieji metai	143
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	143
Politikų vertinimai	148
Valstybinių institucijų vertinimas	149
Požiūris į NATO	152
Šalies ekonomikos vertinimas	152
Šalies ekonomikos reformų vertinimas	154
Gyventojų materialinė padėtis	156
Požiūris į verslą, turtą	160
Požiūris į fiskalinę politiką	162
Popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą	165
Kiti klausimai:	167
Lietuvos kariuomenė	167
Požiūris į spaudą	167
Požiūris į abortus	168
Prevencinis sulaikymas	168
Santuokos tarp skirtingų tautybių žmonių	168
Naminiai gyvūnai	169
Kokie buvo 1993-ieji metai ir kokie bus 1994-ieji metai?	170
1993-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	171
6 SKYRIUS. 1989–1993 m. visuomenės nuomonės tyrimų metodika	173
Atranka	173
Apklausų procedūra	178
Anketuotojai / interviuotojai	180
Respondentas	184
Klausimynas	186
PO 25 METŲ	187
VNTC TYRIMŲ DUOMENYS, ATSPINDĖTI PUBLIKACIJOSE	189
LITERATŪRA	191
PRIEDAI:	195
Spauda apie VNTC apklausas	195
Anketuotojo atmintinė	197

PRATARMĖ

Empiriniai sociologiniai tyrimai Lietuvoje siekia 1960-uosius. 2015 m. buvo paminėtas 50-metis padalinio, iš kurio išsivystė Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, o dar vėliau dabartinis Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Kelis dešimtmečius Lietuvoje buvo atliekami įvairūs empiriniai tyrimai: buvo tiriama laiko biudžetai, darbo santykiai, šeimos problemos, socialinis planavimas, atliekami jaunimo longitudinaliniai tyrimai ir kt.¹ Tačiau daugelis temų buvo neliečiamos: politika, religija, etniniai santykiai ir kt. Nebuvo atliekami reprezentatyvūs Lietuvos gyventojų tyrimai. Tam buvo kelios priežastys: visuomenės nuomonė yra nereikalinga visose nedemokratinėse visuomenėse; buvo ribojama informacija apie kai kuriuos socialinius demografinius gyventojų parametrus (tiksliai amžiaus struktūra, kai kurių profesijų paplitimas ir kt.); žmogaus namai buvo lyg ir mažai kontroliuojama erdvė lyginant su įmonėmis ir įstaigomis, kur paprastai buvo atliekamos apklauskos.

Apie reprezentatyvias gyventojų apklauskas buvo pradėta galvoti M. Gorbačiovo „perestroikos“ laikotarpiu: visuomenei demokratėjant augo objektyvios informacijos apie visuomenės požiūrį, nuomones ir t. t. poreikis.

Viešosios nuomonės tyrimų centras (toliau VNTC) prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto įkurtas Mokslų akademijos prezidiumo nutarimu 1989 m. kovo 13 d. Mokslų akademijos prezidiumas patvirtino tokią VNTC mokslinio darbo kryptį: „Viešosios nuomonės formavimosi mechanizmai ir jos tyrimo metodologinės ir metodinės problemos“. Buvo numatyta, kad Lietuvoje bus sukurtas nacionalinės reprezentatyvios atrankos modelis, bus reguliariai tiriama visuomenės nuomonė ir jos dinamika. VNTC funkcijos buvo apibūdintos taip: „VNTC tikslas – savalaikė ir išsamia informacija remti persitvarkymo bei demokratizacijos procesą respublikoje, užtikrinti grįžtamąjį ryšį tarp Lietuvos darbo žmonių ir socialinių procesų valdymo struktūrų“².

Sunku pasakyti, kas atliko pirmą reprezentatyvią gyventojų apklausą Lietuvoje. Jos prasidėjo daugmaž vienu metu – 1989 m. VNTC pirmą reprezentatyvų gyventojų tyrimą atliko 1989 m. gegužės 25–31 d. Tuo metu reguliarias apklauskas pradėjo ir Vilniaus universiteto Sociologinių tyrimų laboratorija (vadovė dr. Rasa Ališauskienė).

¹ Apie empirinių tyrimų istoriją žr.: Gaidys, V., Vosyliute, A. (1994); Gaidys, V. (1996).

² Norime padėkoti įvairiu metu 1989–1993 m. dirbusiems VNTC darbuotojams: Elenetai Diminskytei, Angelei Čičelienei, Vidai Kazlauskienei, Renatai Kuolytei (Žuromskienei), Olegui Lazutkai, Sigitui Letkauskui, Algirdui Matkevičiui, Juventai Povilaitytei (Grinevičienei), Eglei Rageilytei, Ritai Songailaitei, Donatui Stukui, Kęstui Šimui, Daliai Šulskutei (Čijauskienei), Dovilei Šutinaitėi, Irenai Šutinieni, Valentinai Umbrasienei.

Per penkerius metus (1989–1993) VNTC atliko daugiau nei 20 apklausų omnibuso formatu pačia įvairiausia tematika. Dalis to meto apklausų rezultatų buvo paviešinta laikraščiuose, per radiją, televiziją; nedidelė dalis pateko į mokslines publikacijas. Šiuo metu to laikotarpio duomenys yra svarbūs kaip nepriklausomos Lietuvos socialinių, ekonominių ir politinių procesų pradžios, netgi atskaitos taškas³.

Per ketvirtį amžiaus nuo VNTC įkūrimo keitėsi elektroninių duomenų laikmenų tipai, kompiuterių kartos, darbuotojai. Tačiau nežiūrint viso to, dėl sėkmingai susiklosčiusių aplinkybių, išliko daugelis pirmųjų elektroninių bylų, galima identifikuoti kintamuosius, galima naujai pasinaudojus šiuolaikiniais metodais analizuoti Lietuvos istorinio lūžio laikotarpio empirinius duomenis.

Taigi, vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (LMT ir LSTC sutartis Nr. MIP-083/2014) į Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų archyvą (LiDA) yra perduota daugiau nei 20 elektroninių bylų, siekiant išsaugoti ir sudaryti galimybę naudotis to meto duomenimis.

Šios studijos tikslas – supažindinti visuomenę su 1989–1993 m. VNTC atliktų tyrimų rezultatais, taip pat aptarti pirmųjų reprezentatyvių visuomenės nuomonės tyrimų metodinius ypatumus ir rezultatų patikimumą.

Studijos struktūravimo pagrindas – chronologinis dėstymas: tyrimai sugrupuoti pagal metus. Tuo laikotarpiu kiekvienai metais turėjo specifinių, jiems būdingų ypatumų, kurie nulemdavo gyventojams užduodamų klausimų pobūdį, pavyzdžiui, 1989-ieji – Atgimimas, Nepriklausomybės paskelbimo išvakarės; 1990-ieji – pirmieji Nepriklausomybės metai. Skyriuose yra poskyriai pagal tematiką, kur tyrimai taip pat pristatomi chronologine tvarka. Studijoje buvo siekiama pateikti kiek galima daugiau empirinės medžiagos, kuri, manytume, charakterizuoja to laikotarpio tyrimus, tačiau tai toli gražu ne visa informacija – visą galima pasiekti duomenų archyve (LiDA).

Studija pavadinta „Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu“. Tuo laiku tyrimo centras vadinosi „Viešosios nuomonės tyrimų centras“. Gali kilti klausimas, kaip teisingiau: „visuomenės nuomonė“ ar „viešoji nuomonė“. Lietuvoje iki dabar dažnai vartojamas junginys „viešoji nuomonė“. Iš tiesų angl. *public opinion* galima versti ir kaip „viešoji nuomonė“. Atgimimo laikotarpiu, kai buvo populiarus viešumo idėja, į žiniasklaidos apyvartą pateko pirmasis variantas. Praėjus daugeliui metų šis vertinys skamba kiek paradoksaliai – visuomenės nuomonė, bent jau ta, kuri yra matuojama reprezentatyvių apklausų būdu, būtent ir nėra vieša, tai nuomonės žmonių, kurių absoliuti dauguma niekada neturėjo galimybės (ar neturėjo ir tokio poreikio) ką nors pasakyti viešai (žiniasklaidos lygmeniu), ir tik tyrimų rezultatų publikavimas jų agreguotą nuomonę padaro vieša. Taigi, toliau tekste vartosime terminą „visuomenės nuomonė“.

Gali kilti klausimas, kas finansavo apklausas. Pirmąsias VNTC atliekamas apklausas finansavo Lietuvos mokslų akademija. Vėliau atsirado įvairūs užsakovai, finansuojantys

³ Apklausų istorijai pataruoju metu skiriamas vis didesnis dėmesys. 2015 m. WAPOR (Pasauline visuomenės nuomonės tyrėjų asociacija) kasmetinėje konferencijoje dirbo atskira sekcija „Visuomenės nuomonė: teorija ir istorija“, o WAPOR organizacijos taryboje yra pozicija „istorikas“: <http://wapor.org/executive-council/>.

savo pateiktus klausimus (laikraščiai, valstybinės institucijos, partijos ir kt.), taip pat lėšos iš tarptautinių projektų. Nuo 1992 m. atsirado ir sparčiai daugėjo rinkos tyrimų užsakymų (paprastai iš užsienio), kurie daugiausia padengdavo įvairiateminio tyrimo, kuriame būdavo ir dalis klausimų apie visuomenės nuomonę, kaštus.

Visuomenės nuomonės tyrimų vaidmenį ir požiūrį į juos nagrinėjamu laikotarpiu (1989–1993 m.) galima suskirstyti į kelis etapus.

Vox populi – vox dei (lot. „liaudies balsas – Dievo balsas“) (1989–1990 m.). Atgimimo laikotarpiu visuomenės nuomonės tyrimai atliko ypatingą vaidmenį. Tyrimų rezultatai buvo svarus argumentas pradedant įvairias reformas, duomenys buvo naudojami politinėje kovoje už nacionalinį išsivadavimą, už rinkos ekonomikos sukūrimą. Tas laikotarpis buvo „aukso amžius“ tyrinėtojams, apklausų rezultatais domėjosi beveik visi. Buvo domimasi ir tyrimų metodika. Tada atrodė, kad principo *vox populi – vox dei* bus laikomasi visada.

Vox populi – vox stultorum (lot. „liaudies balsas – kvailybės balsas“) (1991–1992 m.). Naujai institucionalizuota valdžia gana greitai pakeitė savo požiūrį į visuomenės nuomonę. Atsirado politikų, kuriems visuomenės nuomonė pradėjo trukdyti, buvo nurodoma, kad Seimas ir taip yra visuomenės nuomonė „grynoje formoje“, nes Seimą išrinko visi gyventojai. O paprastų žmonių nekompetentinga nuomonė apklausose daugeliu atvejų yra netgi reakcinga.

Nepasitikėjimas metodologija (1993 m.). Viena Vakarų bendrovė 1992 m. Seimo rinkimų dieną apklausė iš rinkiminių apylinkių išeinančius rinkėjus ir padarė neatleistą klaidą: nebuvo atspėtas nugalėtojas, skirtumas tarp tyrimo ir rinkimų rezultato buvo labai didelis. Nors ši apklausų bendrovė nebuvo gerai žinoma, neaišku, kas ją pakvietė, kaip buvo atliekamas tyrimas, kas buvo interviuotojai, tačiau ta nesėkmė ilgam pakirto pasitikėjimą apklausomis. Tuo laikotarpiu buvo populiarūs ir kiti, „klasikiniai“ nepasitikėjimo argumentai: „tūkstantis respondentų negali atspindėti visų gyventojų“, „respondentai nesako tiesos“ ir pan. Kita vertus, nepaisant tam tikro skepticizmo, apklausos vyko ir toliau, didėjo jų apimtys ir skaičius.

Dėkojame habil. dr. Arvydui Matulioniui, kurio iniciatyva 1989 m. buvo įkurtas Viešosios nuomonės tyrimų centras. Taip pat dėkojame Eduardui Sviklui ir Tomui Kontrimavičiui, padėjusiems parengti šią studiją.

Autoriai

1 SKYRIUS

1989-IEJI METAI

1989 m. pradžioje senosios valdžios struktūros galėjo kontroliuoti vis mažesnę socialinio ir politinio gyvenimo dalį. Kūrėsi naujos organizacijos, judėjimai. Jeigu „perestroikos“ metu buvo kalbama apie „glasnost“ (viešumą), 1989 m. pavasarį Lietuvoje jau buvo tikra ar beveik tikra žodžio laisvė. Į viešąją erdvę iškilo anksčiau slėpta informacija apie lietuvių tautos tragišką ir didvyrišką likimą XX a. Vienas iš Atgimimo apogėjų – rugpjūčio 23 d. Baltijos kelias, kai milijonai Baltijos šalių gyventojų pademonstravo nacionalinės nepriklausomybės ir demokratijos siekį. Vis dažniau buvo kalbama apie būtinybę atsiskirti nuo TSRS. Daugybė organizacijų ir draugijų atsiskyrė nuo sąjunginių struktūrų. Artėjo Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo diena.

1989 m. buvo atliktos šios apklausos:

Reprezentatyvi Vilniaus miesto gyventojų apklausa 1989 m. kovo 28 d. – balandžio 1 d., N = 1042; duomenys elektronine forma neišliko.

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos:

1989 m. gegužės 23 d. – 31 d., N = 1725; duomenys elektronine forma neišliko.

1989 m. rugsėjo 29 d. – spalio 5 d., N = 1459.

1989 m. lapkričio 25 d. – gruodžio 1 d., N = 1694.

1989 m. gruodžio 29 d. – 1990 m. sausio 3 d., N = 1616.

PIRMOJI REPREZENTATYVI VISUOMENĖS NUOMONĖS APKLAUSA – VILNIUJE

Pirmąją apklausą VNTC atliko 1989 m. kovo mėn. Tai buvo reprezentatyvi Vilniaus miesto gyventojų apklausa namuose. Anketoje buvo klausiama vilniečių nuomonės apie tuometines politines partijas ir judėjimus, Michailo Gorbačiovo ir Algirdo Brazausko vertinimus, Lietuvos herbą ir kt.

Pirmausia vilniečių buvo klausiama, kaip jie vertina tuometines politines jėgas. Gyventojai buvo prašomi įvertinti jas skalėje nuo –3 iki +3, kuri apdorojant rezultatus buvo normuota į skalę nuo –100 iki +100. Išlikusioje apklausos ataskaitoje atskirai buvo pateiktos lietuvių ir nelietuvių nuomonės, o suminiai duomenys ataskaitoje iš viso nebuvo pateikiami (žr. 1.1 lentelę). Ataskaitoje buvo komentuojama, kad „*realūs nuomonių (lietuvių ir kitų tautybių gyventojų) skirtumai yra tokie reikšmingi, kad jų vidurkinimas neleistinai supaprastintų sudėtingą realybę.*“

1.1 lentelė. *Kaip vertintumėte dabartinę veiklą tokių politinių jėgų, kaip...?*
(vidurkis skalėje nuo -3 iki +3, normuotoje į skalę nuo -100 iki +100; 1989 m. kovas–balandis)

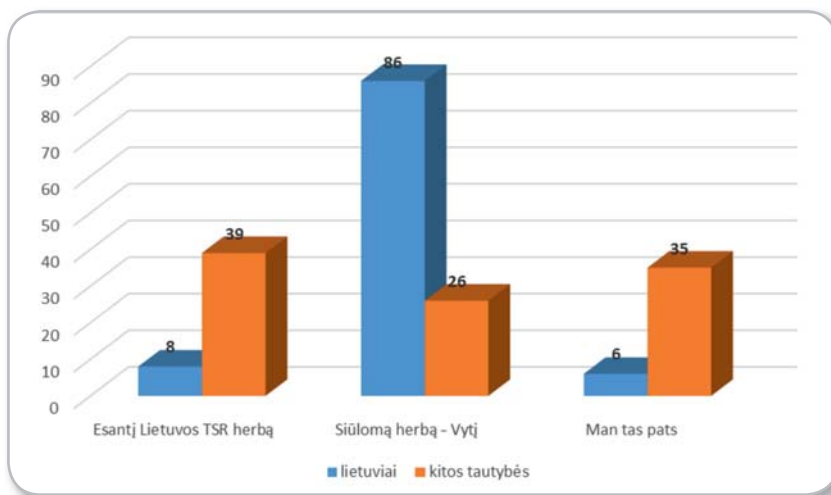
Eil. Nr.	Politinės jėgos, judėjimai	Lietuviai	Kitų tautybių gyventojai
1.	Sąjūdis	+72	-13
2.	Lietuvos komunistų partija (LKP)	+15	+28
3.	Lietuvos laisvės lyga (LLL)	-5	-57
4.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	-81	+27

Kaip matome, lietuviai labai aukštai vertino Sąjūdį⁴, o nelietuviai jį vertino neigiamai. Judėjimą „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ priešingai: lietuviai vertino labai negatyviai, o kitų tautybių žmonės – teigiamai. LKP vertinimo vidurkis – palankus, tačiau neaukštas.

Ir M. Gorbačiovas, ir Algirdas Brazauskas tuo metu buvo vertinami palankiai tiek lietuvių, tiek nelietuvių. Klausime: „Kaip Jūs vertinate M. Gorbačiovo vidaus politiką?“ skalėje nuo -3 iki +3), normuotoje į skalę nuo -100 iki +100, vilniečiai lietuviai M. Gorbačiovo vidaus politiką įvertino +50, o vilniečiai nelietuviai +57. Klausime: „Kaip Jūs vertinate A. Brazauską kaip Lietuvos interesams atstovaujantį politinį lyderį?“ skalėje nuo -3 iki +3, normuotoje į skalę nuo -100 iki +100, vilniečiai lietuviai įvertino +74, vilniečiai nelietuviai +53.

Klausimyne buvo pateiktas tuomet aktualus klausimas apie Lietuvos herbą (žr. 1.1 pav.).

1.1 pav. *Naujos Lietuvos konstitucijos projekte siūloma pakeisti dabartinę Lietuvos TSR herbą. Dabartinis herbas – „Pjautuvas ir kūjis baltame fone saulės spinduliuose, apgaubti varpomis ir ažuolo lapais“. Siūlomas herbas – „Baltas Vytis raudoname lauke“. Kokį herbą pasirinktumėte Jūs? (1989 m. kovas–balandis; procentais)*

⁴ Sąjūdžio ir kitų partijų bei judėjimų trumpas charakteristikas žr. skyrelyje „Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas“.

Dauguma lietuvių buvo už herbo pakeitimą, kitų tautybių gyventojai buvo labiau „prieš“ nei „už“ herbo pakeitimą. Tačiau svarbu paminėti, kad tarp nelietuvių už Vytį labiau pasisakė jaunimas: iki 30 m. – 38 proc. (palyginimui: 30–50 m. – 26 proc., vyresni nei 50 m. – 14 proc.).

Anketoje gyventojų buvo klausiama ir apie kitą aktualų klausimą – „deficitą“, kam pardavinėti didelę paklausą turinčias prekes, kurių trūksta: „Ar Jūs pritartumėte, kad Vilniuje būtų pardavinėjamos didelę paklausą turinčios prekės...?“ (tik Lietuvos gyventojams, tik vilniečiams). Mažuma (25 proc.) vilniečių buvo nuomonės, kad didelę paklausą turinčios prekės būtų pardavinėjamos tik Vilniaus gyventojams. Dauguma (67 proc.) pritarė nuomonei, kad tokios prekės turi būti pardavinėjamos tik Lietuvos gyventojams, likusieji 23 proc. – kad bet kurių šalių gyventojams.

Apklausoje pabaigoje buvo pasidomėta, ar vilniečiai norėtų dalyvauti gyventojų nuomonių apklausose. Dauguma apklaustų vilniečių sutiko dalyvauti panašiose apklausose (89 proc. lietuvių ir 72 proc. nelietuvių).

Ši pirma VNTC reprezentatyvi apklausa, atlikta Vilniuje, sukėlė tiek sociologų (ypač tyrimų metodologijos prasme), tiek visuomenės susidomėjimą vykstančių procesų atspindėjimu visuomenės nuomonėje. VNTC tai buvo startas pasirengiant visą Lietuvą apimančioms apklausoms.

PARTINĖS PREFERENCIJOS IR POLITINIŲ JĖGŲ VERTINIMAS

Pirmoje reprezentatyvioje VNTC atliktoje Lietuvos gyventojų apklausoje (1989 m. gegužė) tradicinių klausimų apie balsavimo preferencijas nebuvo. Tuo metu apie rinkimus dar nebuvo daug kalbama, Lietuva realiai dar neturėjo savo laisvai renkamo parlamento, kuriame būtų atstovaujama įvairioms politinėms jėgoms. Nelabai buvo aiški riba tarp partijų, judėjimų ir organizacijų. Pavyzdžiui, į politinių partijų ir judėjimų sąrašą buvo įtraukti ne tik Lietuvos komunistų partija, Sąjūdis, bet ir labdaros organizacija „Caritas“ bei Lietuvos žaliųjų judėjimas. Kita vertus, šie politiniai ir visuomeniniai dariniai buvo aktyvūs, ryškiai matėsi visuomeninio gyvenimo scenoje, todėl reikėjo įvertinti jų populiarumą tarp gyventojų.

Vertinimui buvo pasirinkta skalė nuo –5 iki +5, kur –5 reiškia „labai blogai“, 0 – neutraliai, +5 – „labai gerai“. Skalė leido ne tik įvertinti politinių partijų ir judėjimų populiarumą, bet ir politines antipatijas kai kuriems politiniams dariniams. Pateiksim pirmųjų reprezentatyvių apklausų rezultatus.

1989 m. gegužės mėn. apklausoje duomenys elektronine forma nėra išlikę, išliko tyrimo ataskaita, kurioje pateikti vertinimų vidurkiai, turinčiųjų nuomonę dalis ir rezultatų ypatumai socialinėse demografinėse grupėse.

1.2 lentelė. *Kaip vertintumėte dabartinę veiklą tokių politinių jėgų, kaip...?*
(vidurkis skalėje nuo –5 iki +5, normuotoje į skalę nuo –100 iki +100; 1989 m. gegužė)

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Vertinimo vidurkis	Atsakiusiųjų dalis (procentais)
1.	Sąjūdis	+68	88
2.	Lietuvos komunistų partija (LKP)	+22	75
3.	Lietuvos laisvės lyga (LLL)	+15	53
4.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	–62	74
5.	Lietuvos žalieji	+85	90

Kaip rodo 1.2 lentelės duomenys, žinomiausi ir populiariausi buvo Žaliųjų judėjimas ir Sąjūdis, o labiausiai neigiamai vertinamas buvo Sąjūdžio antipodas „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“. Panagrinėsime šių judėjimų ypatumus socialinėse demografinėse grupėse.

Sąjūdis buvo žinomas ir populiarus daugmaž vienodai visose socialinėse demografinėse grupėse, išimtis – grupės pagal tautybę: lietuvių vertinimo vidurkis buvo +78 (neigiamai vertino tik 2 proc.), o rusų vertinimas nors ir teigiamas, bet daug mažesnis – +13; lenkų vertinimo vidurkis +5. Tyrimas paneigė M. Gorbačiovo ne kartą išsakytą teiginį, kad tautinio išsivadavimo nuotaikos (kurioms atstovavo Sąjūdis) yra būdingos tik nedidelei grupei inteligentų, o „paprasti“ žmonės tuo nesidomi, jiems paprasčiausiai rūpi materialinė gerovė. Tyrimas parodė, kad taip nėra, kad Sąjūdį palankiai vertina ir remia tiek darbininkai (+64), tiek valstiečiai (+69), tiek eiliniai tarnautojai (+64).

Sąjūdis, tiksliau Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, buvo įkurtas 1988 m. Birželio 3 d. buvo sudaryta iniciatyvinė grupė, o spalio 22–24 d. įvyko suvažiavimas. Judėjimo tikslas – Lietuvos valstybingumo atkūrimas ir demokratinės politinės sistemos sukūrimas. Apklausos metu Sąjūdžio pirmininku buvo Vytautas Landsbergis.

LKP vertinimo vidurkis +22; dalis respondentų (25 proc.) negalėjo įvertinti šios višioms žinomos, dešimtmečiais buvusios vienintelės partijos. Viena vertus, LKP buvo autoritarinės ir antitautinės santvarkos simbolis, kita vertus, M. Gorbačiovo „perestroika“ ir daug kuo pasikeitusi 1989-ųjų LKP veikla pakeitė šios partijos įvaizdį. Geriau LKP vertino rusai (+39), taip pat palankiai, nors ir mažiau, vertino lietuviai (+21) ir lenkai (+25). LKP vertinimus ryškiau diferencijavo apklaustųjų išsilavinimas: kuo aukštesnis buvo apklaustųjų išsilavinimas, tuo žemesnis vertinimas: su nebaigtu viduriniu vertinimo vidurkis +30, su viduriniu +23, specialiuoju viduriniu +21, su aukštuoju +13.

Lietuvos komunistų partija apklausos metu buvo pavaldi TSRS komunistų partijai. Pirmuoju sekretoriumi buvo Algirdas Brazauskas.

Lietuvos laisvės lyga (LLL) nebuvo taip plačiai žinoma kaip Sąjūdis ir LKP, nuomonę apie ją turėjo 53 proc. gyventojų, vertinimo vidurkis +15. Vertinant LLL buvo užfiksuoti nemaži skirtumai grupėse pagal tautybę: lietuviai +24, rusai –54, lenkai –25. Taigi, požiūris į LLL buvo vienas iš skiriamųjų politinių linijų tarp lietuvių ir nelietuvių.

Lietuvos laisvės lyga įkurta 1978 m., pagrindinė organizacija, apklausos metu jau veikusi legaliai. Veiklos tikslas – Lietuvos valstybės atkūrimas. Pirmininku tuo metu buvo Antanas Terleckas.

„**Vienybė / Jedinstvo / Jedność**“ taip pat buvo tautines grupes diferencijuojantis politinis darinys: lietuviai šį judėjimą vertino labai negatyviai – vertinimo vidurkis –75; rusai –3, o lenkai vertino teigiamai +24.

„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ įkurta 1988 m. lapkričio 4 d. 1989 m. gegužės mėn. 13–14 d. įvyko steigiamasis suvažiavimas. Judėjimo tikslas – išlaikyti Lietuvą TSRS sudėtyje, išsaugoti socialistinę santvarką. Pirmininkas – Valerijus Ivanovas.

Lietuvos žalieji buvo gerai žinomi ir aukščiausiai vertinami visose socialinėse demografinėse grupėse, vertinimo vidurkis +85.

Lietuvos žaliųjų judėjimas veikė nuo 1989 m. Tikslas – Lietuvos gamtos išsaugojimas, taip pat TSRS pavaldume esančių objektų veiklos kritika.

Taip pat anketoje buvo klausiama apie labdaros organizaciją „**Caritas**“ (tuo metu tokio tipo organizacija Lietuvoje buvo neįprasta ir nauja). Į klausimą atsakė 53 proc. respondentų, vertinimo vidurkis buvo aukštas (+69).

Kita reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa įvyko **1989 m. rugsėjo mėn. pabaigoje ir pirmomis spalio mėn. dienomis**. Šios apklausos rezultatai išliko ne tik popierine, bet ir elektronine forma. Pirmiausia buvo domimasi gyventojų politiniu aktyvumu. Į klausimą „Ar Jūs domitės politika?“ 43 proc. respondentų nurodė, kad domisi, 46 proc. nurodė, kad domisi šiek tiek, iš dalies, ir tik 11 proc. nurodė, kad politika nesidomi (daugiau politika nesidomėjo pensininkai – 22 proc., lenkų tautybės gyventojai – 21 proc.). Buvo klausiama ir apie dalyvavimą tuo metu populiariuose renginiuose, akcijose: „Ar Jūs dalyvavote šią vasarą kokiuose nors mitinguose, paminėjimuose, visuomeninėse politinėse akcijose, įsakų, įstatymų bei kitų dokumentų svarstymuose?“ 4 proc. nurodė, kad aktyviai dalyvavo („taip, prisidėjau konkrečiu darbu, dalyvavau juos organizuojant, viešai išsakiau savo požiūrį“); 50 proc. tik dalyvavo, 45 proc. nedalyvavo. Ypač aktyvūs buvo turintieji aukštąjį išsilavinimą – organizavo ir dalyvavo 75 proc.

Šioje apklausoje VNTC pirmą kartą pateikė gyventojams klausimą apie rinkimines preferencijas.

1.3 lentelė. *Jei artimiausiuose rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą savo kandidatus keltų įvairios politinės partijos ir judėjimai, už kurios partijos ar judėjimo atstovą Jūs balsuotumėte? (pažymėkite vieną atsakymą) (1989 m. rugsėjis–spalis)*

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Procentas
1.	Sąjūdis	48
2.	Lietuvos komunistų partija	19
3.	Krikščionių demokratų partija	8
4.	Žaliųjų partija	7
5.	Demokratų partija	5
6.	Lietuvos laisvės lyga	3
7.	Socialdemokratų partija	3
8.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	3
9.	Kita	0,5
10.	Neatsakė	3,5

Daugiausia buvo ketinančių balsuoti už Sąjūdį – 48 proc. Ypač daug tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą (62 proc.), studentų (70 proc.). Kaime balsuosiančių už Sąjūdį buvo mažiau nei mieste, atitinkamai 35 proc. ir 52 proc. Didžiuliai skirtumai buvo užfiksuoti grupėse pagal tautybę: lietuviai 57 proc., o rusai ir lenkai po 12 proc.

LKP – antroje vietoje, ją pasirinko daug mažesnis gyventojų procentas – 19 proc. Daugiau ketino balsuoti už LKP rusai – 44 proc. (lietuviai – 15 proc., lenkai – 28 proc.).

Už krikščionis demokratų ketino balsuoti 8 proc. gyventojų, ypač daug ketinančių balsuoti už šią partiją buvo tarp pagyvenusių (vyresni nei 70 m. – 21 proc.).

Ketvirtoje vietoje – Žaliųjų partija (7 proc.). Ryškesnių skirtumų socialinėse demografinėse grupėse nebuvo.

Demokratų partijos šalininkų buvo 5 proc. Paradoksas, kad už ją daugiau ketino balsuoti rusai – 13 proc. Manytina, kad šios dešinėsios pakraipos partijos programa jiems nebuvo žinoma, o imponavo pavadinimas „demokratai“, „demokratiškas“.

Kitos partijos – Lietuvos laisvės lyga, Socialdemokratų partija, „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ – susilaukė nedidelio respondentų dėmesio, už jas ketino balsuoti po 3 proc. gyventojų. Atkreiptinas dėmesys į „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“: už ją ketino balsuoti tik vienas lietuvis iš 1172, 13 proc. rusų ir 22 proc. lenkų. Taigi, požiūris į pastarąjį judėjimą labai diferencijavo, beveik galima teigti, kad supriešino Lietuvoje gyvenančias tautines mažumas su lietuviais.

Anketoje taip pat buvo klausimas apie įvairių partijų ir judėjimų vertinimus balais (žr. 1.4 lentelę).

1.4 lentelė. *Kaip vertintumėte dabartinę veiklą tokių politinių jėgų, kaip...?*
(skalėje nuo -5 iki +5) (1989 m. spalį–lapkritis; procentais)

Eil. Nr.	Partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo -1 ki -5	Neturi nuomonės	Neatsakė
1.	Sąjūdis	74	5	10	10	1
2.	LKP	48	11	22	17	1
3.	Lietuvos laisvės lyga	27	10	24	36	3
4.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	8	7	66	17	2

Kaip matome, daugiausia teigiamų vertinimų susilaukė Sąjūdis – 74 proc., po to LKP – 48 proc. Lietuvos laisvės lygą teigiamai vertino 27 proc. (apie ją didelis gyventojų procentas neturėjo nuomonės – 36 proc.). Mažiausiai teigiamų vertinimų susilaukė judėjimas „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ – 8 proc., labai didelis gyventojų procentas vertino jį neigiamai (66 proc.). Kaip ir klausiant apie balsavimo preferencijas, politinių partijų ir judėjimų vertinimai labai priklausė nuo apklaustųjų tautybės. Pavyzdžiui, judėjimą „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ teigiamai vertino tik 3 proc. lietuvių, 25 proc. lenkų ir 33 proc. rusų. O Sąjūdį teigiamai vertino 82 proc. lietuvių, 40 proc. rusų (neigiamų Sąjūdžio vertinimų buvo 24 proc.), 43 proc. lenkų (neigiamų vertinimų buvo mažiau – 28 proc.).

Kita reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa vyko **1989 m. lapkričio mėn. pabaigoje ir gruodžio mėn. pradžioje**. Tuomet vėl buvo klausama apie rinkimus į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą (žr. 1.5 lentelę).

1.5 lentelė. *Jei artimiausiuose rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą savo kandidatus keltų įvairios politinės partijos ir judėjimai, už kurios partijos ar judėjimo atstovą Jūs balsuotumėte? (pažymėkite vieną atsakymą)*
(1989 m. lapkritis–gruodis)

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Procentas
1.	Sąjūdis	46
2.	Lietuvos komunistų partija	16
3.	Krikščionių demokratų partija	9
4.	Žaliųjų partija	6
5.	Demokratų partija	5
6.	Lietuvos laisvės lyga	4
7.	Socialdemokratų partija	3
8.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	2
9.	Kita	1
10.	Visai nebalsuočiau	7
11.	Neatsakė	1

Ankstesnėje apklausoje (1989 m. rugsėjis–spalis) pozicijos „visai nebalsuočiau“ nebuvo, o šioje apklausoje ji buvo įtraukta į atsakymų variantus ir surinko 7 proc., o tai yra labai nedaug lyginant su vėlesniais metais. Atsakymo „nežinau“, „sunku pasakyti“ nebuvo dviejose čia minimose apklausose. Balsuosiančių už įvairias partijas ar judėjimus dalis, atmetus nebalsuosiančius, praktiškai nepasikeitė. Pavyzdžiui, balsuosiančių už Sąjūdį buvo 48 proc., o dabar – 49 proc.; už LKP buvo 19 proc., o dabar – 17 proc.

Kaip ir ankstesnėje apklausoje, šioje taip pat buvo klausimas apie palankumą keturioms politinėms jėgoms: Sąjūdžiui, LKP, Lietuvos laisvės lygai ir „Vienybei / Jedinstvo / Jednošč“ (žr. 1.6 lentelę).

1.6 lentelė. *Kaip vertintumėte dabartinę veiklą tokių politinių jėgų, kaip...?*
(skalėje nuo –5 iki +5) (1989 m. lapkritis–gruodis; procentais)

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo –1 iki –5	Neturi nuomonės	Neatsakė
1.	Sąjūdis	75	3	7	14	1
2.	LKP	47	9	21	22	1
3.	Lietuvos laisvės lyga	32	10	18	38	2
4.	„Vienybė / Jedinstvo / Jednošč“	7	7	60	24	2

Palyginę 1.4 ir 1.6 lentelių duomenis matome, kad rezultatai esmingai nepasikeitė; truputį pagerėjo Lietuvos laisvės lygos vertinimai, padaugėjo neturinčiųjų nuomonės.

Tuo metu politinėje scenoje artėjo didelės permainos. Jau nuo pavasario buvo pradėtas svarstyti LKP atsiskyrimas nuo TSKP, o lapkritį šis procesas tapo praktiškai negrįžtamas. Tai atspindėjo klausimas: „Neeiliniame XX LKP suvažiavime bus svarstomas šios organizacijos pertvarkymas. Kokia Jūsų nuomonė?“ Dažniausiai buvo pasirenkamas atsakymas: „aš už savarankišką LKP su programa ir statutu atsiskiusią pavaldumo TSKP“ – 57 proc., ribotą pavaldumą („aš už autonomišką LKP su programa ir statutu TSKP sudėtyje“) pasirinko 8 proc., prieš („aš prieš TSKP skaldymą“) pasisakė tik 6 proc. respondentų, neturėjo nuomonės – 13 proc., nurodė, kad LKP klausimai jų nedomina – 16 proc.

Buvo pateiktas ir toks klausimas: „Dar kartą apie rinkimus. Ar Jūs balsuotumėte už LKP kandidatus, jeigu...“ Buvo pasiūlyti atsakymai: „jeigu LKP taptų savarankiška, nepriklausoma partija“ (56 proc.); „LKP taptų autonomiška TSKP dalimi“ (9 proc.); „LKP liktų nepakitusi“ (6 proc.); „už komunistus nebalsuočiau“ (26 proc.). Likusieji neatsakė. Gali susidaryti įspūdis, kad dauguma žmonių planavo balsuoti už LKP, bet taip nėra. Kitų partijų kontekste, ypač Sąjūdžio, LKP populiarumas buvo mažesnis. Pastebėtina, kad toks reitingo išaugimas įvyksta, kai apie kurią nors partiją klausama atskirai, be kitų partijų konteksto.

POLITIKŲ VERTINIMAS

Jau pirmoje reprezentatyvioje Lietuvos gyventojų apklausoje (**1989 m. gegužė**) buvo prašoma įvertinti du svarbiausius Lietuvos politikus: Algirdą Brazauską ir Vytautą Landsbergį.

1.7 lentelė. A. Brazausko ir V. Landsbergio vertinimas
1989 m. gegužės mėn. apklausoje
(vidurkis skalėje nuo –5 iki +5, normuotoje į skalę nuo –100 iki +100)

Eil. Nr.	Politikai	Vertinimo vidurkis	Atsakiusių dalis (procentais)
1.	A. Brazauskas	+84	95
2.	V. Landsbergis	+70	84

Kaip matome (žr. 1.7 lentelę), abu politikai buvo vertinami teigiamai, absoliuti dauguma turėjo apie juos nuomonę. Algirdo Brazausko vertinimas yra aukštesnis už Vytauto Landsbergio, nors jų vadovaujamos organizacijos buvo vertinamos priešingai: LKP daug žemiau negu Sąjūdis (žr. 1.6 lentelę). Šioje apklausoje pirmą kartą buvo empiriškai užfiksuotas didelis asmeninis Algirdo Brazausko populiarumas, nepaisant to, kam jis atstovauja.

Algirdas Brazauskas buvo populiarus ir tarp lietuvių (vertinimo vidurkis +87), ir tarp tautinių mažumų (rusų vertinimo vidurkis +70, lenkų +52). Lietuviai vertino Vytautą Landsbergį labai palankiai (vertinimo vidurkis +81), o tautinių mažumų atstovai vertino jį neigiamai (rusų vertinimo vidurkis –16, lenkų –7).

Šioje apklausoje buvo vertinama ir M. Gorbačiovo vykdoma vidaus politika („Kaip Jūs vertinate M. Gorbačiovo vidaus politiką?“). Tuo metu M. Gorbačiovo vykdoma politika buvo vertinama teigiamai: vertinimo vidurkis siekė +63; skirtumai grupėse, išskirtose pagal tautybę, nebuvo dideli (lietuviai +64, rusai +65, lenkai +60).

1989 m. rugsėjo mėn. pabaigoje – spalio mėn. pradžioje vykusioje apklausoje apie politikus buvo pateiktas ir atviras klausimas: „Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?“ (įrašykite). Atsakant į klausimą buvo galima nurodyti neribotą skaičių politikų⁵. Deja, elektroninėje formoje atsakymai apie politikus neišliko, galime pasinaudoti tik popierinėje formoje išlikusiu populiariausių politikų pirmuoju dešimtuku (žr. 1.8 lentelę).

⁵ Klausimo formuluotė pakankamai „stipri“, atsakymuose atsispindi ne tik palankumas, kaip naudotose vertinimo skalėse, bet ir politiko gebėjimas atstovauti, kovoti už Lietuvos žmonių interesus. Ši formuluotė su nedideliais pakeitimais naudojama bent jau iki 2015 m.

1.8 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas, 1989 m. rugsėjis–spalis)

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	54
2.	Kazimiera Prunskienė	30
3.	Vytautas Landsbergis	28
4.	Zigmas Vaišvila	9
5–6.	Kazimieras Antanavičius	7
5–6.	Romualdas Ozolas	7
7–8.	Vladimiras Beriozovas	6
7–8.	Kazimieras Motieka	6
9.	Eduardas Vilkas	5
10.	Bronius Genzelis	3

Reitingų dešimtuose ryškiais lyderiais buvo trys politikai: Algirdas Brazauskas, Kazimiera Prunskienė (ekonomistė, Sąjūdis) ir Vytautas Landsbergis. Dauguma kitų, patekusių į dešimtuką, buvo Sąjūdžio nariai: Zigmas Vaišvila (fizikas), Kazimieras Antanavičius (ekonomistas), Romualdas Ozolas (filosofas), Kazimieras Motieka (teisininkas), Eduardas Vilkas (ekonomistas), Bronius Genzelis (filosofas). Į dešimtuką taip pat pateko Vladimiras Beriozovas (LKP, antrasis sekretorius).

Šioje apklausoje buvo pakartotas ir uždaras klausimas apie Algirdo Brazausko vertinimą skalėje nuo –5 iki +5: „Kaip Jūs vertinate A. Brazauską kaip Lietuvos interesams atstovaujantį politinį lyderį?“ Absoliuti dauguma (89 proc.) apklaustųjų vertino Algirdą Brazauską teigiamai, neigiamų vertinimų buvo tik 3 proc., taigi nuo gegužės šio politiko vertinimas dar pagerėjo. Pakartotas klausimas apie M. Gorbačiovo vidaus politiką („Kaip Jūs vertinate M. Gorbačiovo vidaus politiką?“) skalėje nuo +5 iki –5 parodė, kad dominuoja teigiami vertinimai (69 proc.), neigiamai vertino 14 proc. apklaustųjų.

Lapkričio mėn. pabaigos – gruodžio mėn. pradžios apklausoje respondentai atviraime klausime apie populiariausius politikus atsakinėjo dar intensyviau (žr. 1.9 lentelę).

1.9 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas, 1989 m. lapkritis–gruodis)

Eil. Nr.	Politikai ⁶	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	63
2.	Kazimiera Prunskienė	56
3–4.	Vytautas Landsbergis	18
3–4.	Eduardas Vilkas	18
5–6.	Kazimieras Motieka	15
5–6.	Zigmas Vaišvila	15
7–8.	Egidijus Bičkauskas	7
7–8.	Romualdas Ozolas	7
9.	Kazimieras Antanavičius	6
10.	Vladimiras Beriozovas	5

Apklausa parodė, kad dar labiau išaugo Algirdo Brazausko, Kazimieros Prunskienės, Eduardo Vilko, Zigmo Vaišvilos, Kazimiero Motiekos reitingai. Į dešimtuką pateko dar vienas Sąjūdžio atstovas – Egidijus Bičkauskas (teisininkas). Galima manyti, kad ir taip jau aukštas Algirdo Brazausko reitingas kilo dėl ketinimo atskirti LKP nuo TSKP, gal buvo ir kitų veiksnių. Algirdo Brazausko ir kitų politikų reitingų kaitą tuometiniame ypač intensyviame politiniame gyvenime galėtų komentuoti istorikai, nes praėjus 25 metams net to meto liudininkai ne viską žino, ne viską prisimena, o jei prisimena, tai dažnai selektyviai.

Savo populiarumo apogėjų apklausose Algirdas Brazauskas pasiekė 1989 m. pabaigoje po LKP atsiskyrimo nuo TSKP, ruošiantis M. Gorbačiovo atvykimui į Lietuvą.

1.10 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas, 1989 m. gruodis–sausis)

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	73
2.	Kazimiera Prunskienė	47
3.	Vladimiras Beriozovas	37
4.	Justas Paleckis	26
5.	Eduardas Vilkas	21
6.	Kazimieras Motieka	15
7.	Vytautas Landsbergis	12
8–9.	Zigmas Vaišvila	10
8–9.	Kazimieras Antanavičius	10
10.	Egidijus Bičkauskas	9

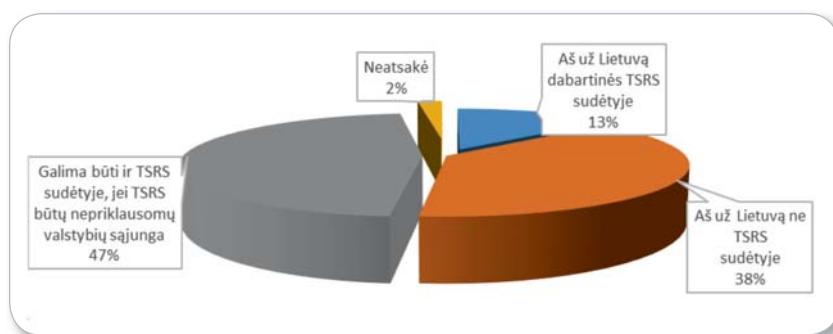
Reikia atkreipti dėmesį, kad atsakymuose į atvirą klausimą visi dešimtuko politikai buvo minimi labai intensyviai, o tai liudija tų dienų politinį aktyvumą ir pasitikėjimą savais politikais. Vėliau vykusiose apklausose politikai niekada nebuvo taip intensyviai vardijami.

⁶ Lentelėje nurodyti 10 dažniausiai paminėtų politikų. Iš tikro jų yra daug daugiau (šiuo atveju 77), nes tai atviras klausimas, neribojantis atsakymų skaičiaus. Kadangi išliko visi duomenys, juos paminėsime (skliausteliuose pateiktas nurodžiusiųjų skaičius): Z. Šličytė (82), J. Paleckis (54), J. Marcinkevičius (46), B. Genzelis (42), A. Čekuolis (41), A. Juozaitis (40), V. Tomkus (39), V. Sakalauskas (21), V. Antanaitis (18), N. Medvedevas (18), V. Čepaitis (15), E. Klumbys (12), V. Astrauskas (11), V. Čepas (11), R. Gudaitis (10), J. Oleka (10), V. Sladkevičius (8), B. Rūpeika (8), M. Laurinkus (8), V. Petkevičius (8), L. Pangonytė (7), A. Terleckas (6), L. Šepetys (6), G. Kašauskas (6), J. Baltušis (5), J. Juzeliūnas (4), K. Glaveckas (4), V. Velikonis (4), V. Kubilius (4), R. Visokavičius (3), A. Buračas (3), K. Uoka (3), A. Mickis (3), J. Tichonovič (3), M. Gorbačiovas (3), K. Zaleckas (2), V. Ivanovas (2), J. Gureckas (2), A. Sakalas (2), G. Kakaras, J. Požėla (2), A. Macaitis (2), E. Giedraitis (2), V. Adamkus (1), L. Sabutis (1), J. Brazaitis (1), V. Švedas (1), V. Šurupovas (1), R. Rajeckas (1), P. Pečeliūnas (1), P. Vaitiekūnas (1), G. Gabrėnas (1), S. Petrauskas (1), A. Januška (1), D. Šniūkas (1), A. Bieliauskas (1), A. Graužinis (1), V. Radžvila (1), V. Žemkalnis (1), K. Saja (1), P. Cidzikas (1), D. Jakūbėnienė (1), J. Kučerovas (1), J. Oksas (1), V. Jemljanovas (1), S. Kudarauskas (1).

POŽIŪRIS Į LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

1989 m. gegužės mėn. apklausoje klausimo apie Lietuvos nepriklausomybę dar nebuvo. Galima manyti, kad tuo metu toks klausimas neatrodė savalaikis, viešai daugiau buvo diskutuojama apie savarankiškumo lygmenį bei formas įvairiose politinio ir ekonominio gyvenimo srityse. Kitoje apklausoje (**1989 m. rugsėjis–spalis**) toks klausimas jau buvo. Gyventojams buvo pateiktos 3 alternatyvos: *status quo* (Lietuva tuometinės TSRS sudėtyje), nepriklausoma Lietuva (ne TSRS sudėtyje) ir trečia alternatyva, kurios turinys šiuo metu jau sunkiai suprantamas – „Lietuva TSRS sudėtyje, jei TSRS būtų nepriklausomų valstybių sandrauga“.

1.2 pav. Kokia Jūsų nuomonė? (1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

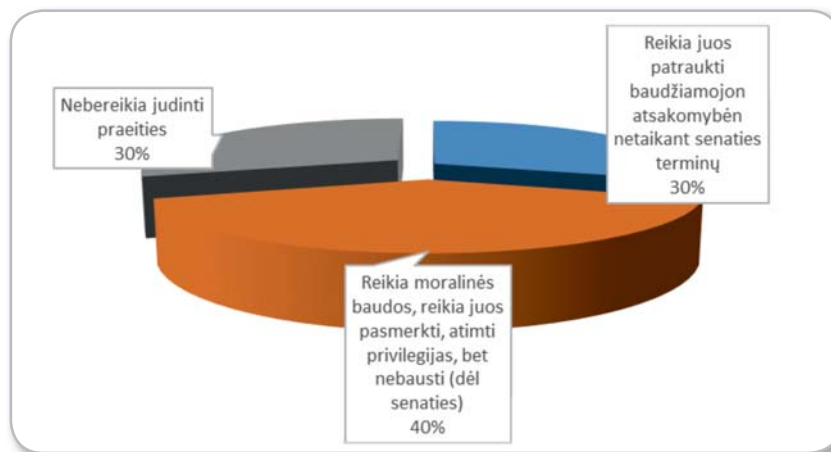

Kaip matome (žr. 1.2 pav.), beveik pusę balsų surinko kompromisinis variantas, o visiškos nepriklausomybės šalininkų (38 proc.) buvo 3 kartus daugiau negu visiškų nepriklausomybės priešininkų (13 proc.). Visiškos Lietuvos nepriklausomybės šalininkų buvo daugiau tarp vyresnio amžiaus žmonių (60–69 m. – 46 proc., 70 m. ir daugiau – 48 proc.). Bet dar daugiau jų buvo tarp studentų – 57 proc. Miestas labiau rėmė visišką nepriklausomybę nei kaimas (atitinkamai 41 proc. ir 30 proc.). Mažiausiai už visišką Lietuvos nepriklausomybę pasisakė tautinės mažumos: rusai – 9 proc., lenkai – 11 proc.; „prieš“ buvo atitinkamai 44 proc. ir 40 proc.

Šioje apklausoje buvo klausimas apie kai kurių jėgų struktūrų nepriklausomumą nuo Maskvos: „Ar pritartumėte, kad valstybės saugumo komitetas ir vidaus reikalų ministerija būtų pavaldūs tik Lietuvos TSR?“ „Už“ šių struktūrų savarankiškumą pasisakė absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų – 79 proc., „prieš“ buvo tik 9 proc. Likusieji neturėjo nuomonės arba neatsakė.

Tuo metu daug buvo kalbama apie Lietuvos nepriklausomybės praradimą 1940 m., apie pokario rezistenciją, trėmimus, vėlesnį disidentinį judėjimą. Buvo keliamas klausimas, ar turi atsakyti ir kaip atsakyti tie, kurie dalyvavo stalininėse represijose. Atsakomybės klausimą atspindi kitas anketos klausimas:

1.3 pav. Yra žmonių, iki šiol nenubaustų už nusikaltimus, padarytus stalininiu laikotarpiu ir vėliau. Jūsų nuomone...? (1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

Kaip matome (žr. 1.3 pav.), požiūriai į bausmes pasiskirstė gana panašiai: baudžiamoji atsakomybė – 30 proc., moralinė bausmė – 40 proc., nebausti, pamiršti – 30 proc. Dažniau pasisakė, kad nereikia judinti praeities, kaimo žmonės – 47 proc. (mieste – 22 proc.), pensininkai – 47 proc. (jaunimas – 18 proc.), turintys tik pradinį išsilavinimą – 52 proc. (su aukštuoju – 14 proc.).

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ VERTINIMAS

1989 m. vyko ne viena Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesija. Šios sesijos tuomet jau buvo kitokios nei anksčiau, jose jau buvo realiai diskutuojama, priimami Lietuvos žmonėms svarbūs įstatymai. Viena iš šių sesijų prasidėjo 1989 m. lapkričio 23 d., joje buvo patvirtinta komisija konkrečiam Nepriklausomybės atgavimo planui parengti.

Šiai sesijai **1989 m. lapkričio–gruodžio mėn.** apklausoje buvo skirtas visas atskiras klausimų blokas. Pirmiausia buvo klausiama, ar žmonės domisi sesijos darbu: „Ar jūs sekate Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos (prasidėjusios lapkričio 23 d.) darbą?“ 50 proc. respondentų nurodė, kad nuolat seka, 41 proc. nurodė, kad seka retkarčiais, 8 proc. gyventojų nurodė, kad tuo nesidomi. Skalėje nuo –5 iki +5 buvo prašoma įvertinti šios sesijos eigą: net 73 proc. gyventojų pateikė teigiamus vertinimus, neigiamus pateikė tik 7 proc., neutralius – 5 proc., likusieji neatsakė. Buvo prašoma įvertinti šios sesijos rezultatus: teigiamai juos įvertino 71 proc. respondentų (neigiamai – 7 proc.). Į klausimą: „Ar Jūs kalbatės su bendradarbiais, pažįstamais, šeimos nariais apie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijas?“ didžioji dalis (83 proc.) nurodė, kad kalbasi. Kitu klausimu buvo domėtasi, ar gyventojai norėtų matyti tiesiogines posėdžių transliacijas: „Ar Jūs norėtumėte, kad ir ateityje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos būtų rodomos per televiziją?“ Atsakymai į šį klausimą pasiskirstė taip: „norėčiau, kad būtų transliuojama tiesiogiai sesijos metu“ – 24 proc.; „man labiau tinka, kai rodoma

vakarais, po darbo, bet įrašas turi būti pilnas“ – 44 proc.; „užtektų reportažų, norėčiau matyti tik reikšmingiausias sesijų momentus“ – 21 proc.; „užtenka pranešimų žinių laidoje“ – 5 proc.; „tuo nesidomiu“ – 6 proc. Taigi, čia pateikta empirika leidžia teigti, kad tuo metu susidomėjimas tuometinio parlamento darbu buvo didelis.

Tuo pat metu dauguma Lietuvos žmonių norėjo keisti Aukščiausiosios Tarybos sudėtį. Į klausimą: „Jeigu būtų Jūsų valia, ar paliktumėte Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje tuos pačius deputatus?“ atsakymai pasiskirstė taip: „mažai ką palikčiau, tik vieną kitą“ – 24 proc.; „mažesniąją pusę palikčiau“ – 25 proc.; „palikčiau pusę“ – 18 proc.; „daugumą“ – 19 proc.; „palikčiau beveik visus“ – 13 proc. Kaip matome, politinėje atmosferoje tvyrojo radikalių pokyčių laukimas.

Aptariamose sesijoje buvo priimtas referendumo įstatymas. Natūralu, kad apklausoje buvo domimasi, kokiais gi klausimais, respondentų nuomone, pirmiausia reikėtų skelbti referendumą. Atsakė 43 proc. respondentų, t. y. ne taip jau ir daug tuometinio politinio aktyvumo kontekste. Matyt, šis klausimas respondentams pasirodė netikėtas; anksčiau apie piliečių referendumus niekas nekalbėjo.

1.11 lentelė. Lietuvos TSR AT priėmė referendumo įstatymą. Kokį klausimą, Jūsų nuomone, jau dabar Lietuvoje būtina spręsti referendumo būdu? (atviras klausimas, vienas atsakymas) (1989 m. lapkritis–gruodis)

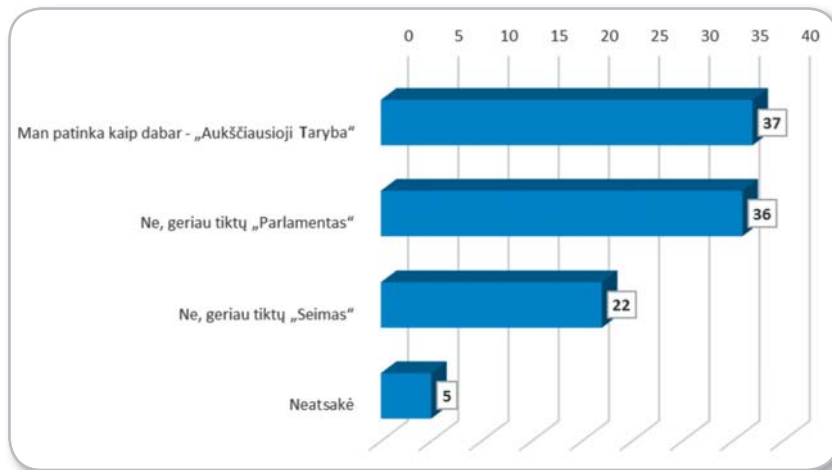
Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas nuo atsakiusiųjų
1.	Dėl Lietuvos nepriklausomybės	37
2.	Dėl TSRS kariškių, tarnaujančių Lietuvoje, dalyvavimo rinkimuose	26
3.	Dėl Lietuvos jaunimo karinės tarnybos Lietuvoje ir Pabaltijyje	15
4.	Dėl prezidento rinkimų	2
5.	Dėl ekologinių klausimų	1
6.	Dėl kitų klausimų	19

Kaip matome iš 1.11 lentelėje pateiktų apklausos rezultatų, dažniausiai referendumui buvo siūlomas klausimas dėl nepriklausomybės – 37 proc., dėl TSRS kariškių dalyvavimo rinkimuose Lietuvoje – 26 proc., dėl Lietuvos jaunimo karinės tarnybos Rusijoje ir kitose TSRS respublikose – 15 proc. Gan daug buvo kitų sunkiai grupuojamų atsakymų – 19 proc. Pavyzdžiui, „savų pinigų įvedimas iki 1991 m.“; „dėl pilietybės klausimo“; „dėl korupcijos, spekuliacijos, kooperatyvų“; „dėl žemės grąžinimo“; „dėl Lietuvos komunistų partijos buvimo TSKP“; „kad daugiau pasirodytų deficitinių prekių kaimo paroduotuvėse“; „kaip paspartinti dabartinės tautinės mokyklos kūrimą, kaip pakelti visos visuomenės moralinį, dvasinį lygį“ ir kt.

Tame pačiame klausimų bloke buvo ir gan neįprastas klausimas: „Lietuvos TV laidoje „Veidrodis“ buvo rodomas 3 min. humoristinis filmukas apie AT sesijos darbą. Ar jis Jums patiko?“ (nurodė, kad patiko 35 proc., nepatiko – 3 proc., 61 proc. jo nematė). Galima manyti, kad klausimas atspindėjo tuo metu dar naują dalyką: ar galima šaipytis iš savo valdžios atstovų, net jei jie ir nepatinka. Apklausoje buvo gautas atsakymas, kad galima.

Aptariamame klausimyne pirmą kartą VNTC apklausoje pasirodė sąvoka „Seimas“. Buvo klausiama, ar gyventojai norėtų pakeisti tuometinį Aukščiausiosios Tarybos pavadinimą.

1.4 pav. *Ar Jums patinka Lietuvos įstatymų leidėjos – Aukščiausiosios Tarybos – vardas?*
(1989 m. lapkritis–gruodis; procentais)

Kaip matome (žr. 1.4 pav.), už įstatymų leidybos institucijos pavadinimą „Seimas“ pasisakė nedaug žmonių – 22 proc. Tarptautinis pavadinimas „Parlamentas“ patiko labiau – 36 proc. Maždaug tiek pat gyventojų buvo linkę palikti esamą pavadinimą „Aukščiausioji Taryba“.

APKLAUSA, SUSIJUSI SU M. GORBAČIOVO ATVYKIMU Į LIETUVĄ

1989 m. gruodžio mėn. 19–22 d. įvyko LKP XX suvažiavimas. Jame buvo priimtas sprendimas atsiskirti nuo TSRS komunistų partijos. Tuo metu tai buvo beprecedentis įvykis, griaujantis TSRS pagrindus. Maskvoje į tai buvo sureaguota ypač aštriai ir situacijai suvaldyti buvo suplanuotas paties M. Gorbačiovo vizitas į Lietuvą. Jo atvykimo tikslas buvo grąžinti buvusią padėtį. Manytume, kad M. Gorbačiovas tikėjo, jog LKP separatizmas – tai tik politinio elito dalies užgaida, nesiderinanti su daugumos gyventojų bei partiečių nuomone; reikia gyventi visiems kartu ir kurti socializmą žmogišku veidu. Dėl šios priežasties ir buvo sumanyta atlikti reprezentatyvią gyventojų apklausą ir parodyti, ką iš tikrųjų galvoja Lietuvos žmonės apie LKP suvažiavimą ir jos atsiskyrimą. Buvo numatyta duomenis išleisti atskiru leidiniu rusų kalba ir įteikti M. Gorbačiovui bei kitiems delegacijos dalyviams.

Apklausa buvo atlikta 1989 m. gruodžio 29 d. – sausio 3 d. Tų dienų problematiką ir atmosferą neblogai iliustruoja tuomet gyventojams užduotų klausimų formuluotės: „Kaip vertinate LKP nutarimą – savarankiškos LKP sukūrimą?“ (skalėje nuo –5 iki

+5 buvo gauta 82 proc. teigiamų vertinimų, 5 proc. neigiamų). „Ar dabartiniu metu Lietuvai būtų priimtinas kitoks suvažiavimo sprendimas?“ („taip“ – 15 proc., „ne“ – 62 proc., likusieji neturėjo nuomonės). „Kiekvienas suvažiavimo delegatas, balsuodamas dėl LKP savarankiškumo, pasirašė, už kokią LKP balsuoja. Ar Jūs pritariate tokiam vardiniam balsavimui?“ („taip“ – 77 proc., „ne“ – 9 proc.). „Ar XX LKP suvažiavimas, Jūsų nuomone, turėjo teisę spręsti apie LKP savarankiškumą?“ („taip“ – 75 proc., „ne“ – 7 proc.). „Suvažiavimas buvo transliuojamas per radiją ir televiziją. Jeigu stebėjote jo eigą, ar galėtumėte pasakyti, kad kam nors buvo trukdoma išreikšti savo nuomonę?“ („taip, buvo trukdoma“ – 14 proc., „ne“ – 52 proc., „sunku pasakyti“ – 22 proc., „suvažiavimo eiga nesidomėjau“ – 11 proc.). „Kokie, Jūsų nuomone, turėtų būti savarankiškos LKP ryšiai su TSKP?“ („turėtų būti bendradarbiaujama kaip lygūs su lygiais“ – 81 proc., „ryšiai su TSKP turėtų būti nutraukti“ – 12 proc., „kita nuomonė“ – 5 proc.). „Dalis suvažiavimo delegatų pasisakė už savarankišką LKP TSKP sudėtyje ir išsirinko savo vadovybę. Kokie turėtų būti šios partijos ir savarankiškos LKP ryšiai?“ („jos turėtų bendradarbiauti“ – 49 proc., „tarp šių partijų neturi būti jokių ryšių“ – 21 proc., „sunku pasakyti“ – 22 proc., „nesidomiu“ – 8 proc.). Pastarajame klausime kalbama apie TSKP pavaldume išlikusią organizaciją, vadinamąją M. Burokevičiaus partiją.

Toliau buvo prašoma skalėje nuo –5 iki +5 įvertinti suskilusios komunistų partijos dalių vadovus. Atskilusios nuo TSKP LKP dalies vadovai buvo vadinami LKP CK sekretoriais, o „savarankiškos LKP TSKP sudėtyje“ vadovai buvo vadinami laikiniais CK sekretoriais. Taigi, LKP CK sekretoriai buvo įvertinti taip: A. Brazauskas (pirmasis sekretorius) – 91 proc. teigiamų ir 2 proc. neigiamų; V. Beriozovas – 82 proc. teigiamų ir 3 proc. neigiamų; J. V. Paleckis – 75 proc. teigiamų ir 2 proc. neigiamų; K. Glaveckas – 54 proc. teigiamų ir 3 proc. neigiamų vertinimų. Laikinieji CK sekretoriai: M. Burokevičius – 10 proc. teigiamų ir 43 proc. neigiamų; V. Kardamavičius – 8 proc. teigiamų ir 36 proc. neigiamų; J. Kuolelis – 9 proc. teigiamų ir 43 proc. neigiamų; V. Švedas – 12 proc. teigiamų ir 29 proc. neigiamų vertinimų.

Taip pat buvo klausiama apie įvairių to meto politinių jėgų vertinimą (žr. 1.12 lentelę).

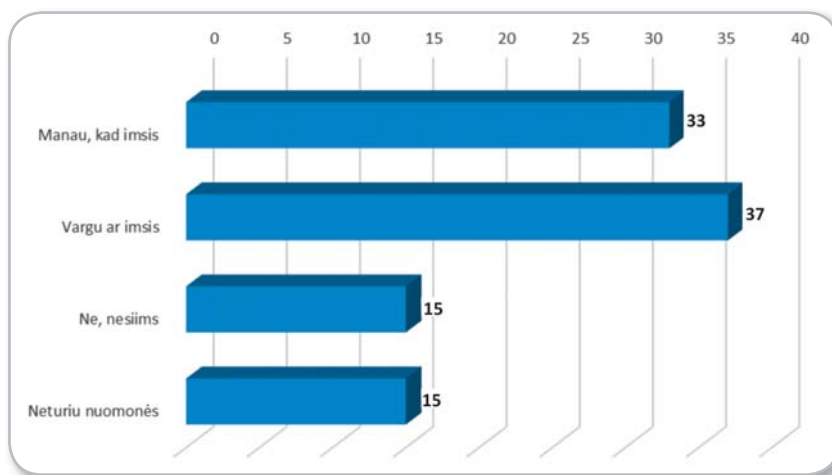
1.12 lentelė. *Kaip vertintumėte dabartinę veiklą šių politinių jėgų ir judėjimų?*
(skalėje nuo –5 iki +5) (1989 m. gruodis – 1990 m. sausis; procentais)

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo –1 iki –5	Neturi nuomonės	Neatsakė
1.	Savarankiška LKP	76	4	4	16	-
2.	Sąjūdis	78	2	9	10	1
3.	Lietuvos laisvės lyga	32	8	25	35	-
4.	„Vienybė / Jedinstvo / Jedność“	7	4	70	18	1

Kaip matome iš 1.12 lentelės duomenų, ką tik atsiskyrusi LKP tomis dienomis pasiekė aukštą gyventojų simpatijų lygį. Reikia manyti, kad pirmiausia čia buvo vertinamas pats atsiskyrimo nuo TSKP žingsnis, o ne partijos veikla.

Anketoje buvo pateiktas tuo metu aktualus klausimas apie ekonomines sankcijas prieš Lietuvą.

1.5 pav. *Ar Maskva, Jūsų nuomone, gali imtis ekonominių bausmių prieš Lietuvą (pvz., nebetiekti dabartinėmis kainomis dujų)?*
(1989 m. gruodis – 1990 m. sausis; procentais)

Iš 1.5 pav. duomenų matome, kad didelė gyventojų dalis ekonominių Maskvos sankcijų nesitikėjo, nors, kaip parodė gyvenimas, 1990 m. po Nepriklausomybės paskelbimo tokios sankcijos buvo pritaikytos.

M. Gorbačioviui buvo pateikti ir kitų VNTC atliktų tyrimų duomenys, tikintis, kad jie jį sudomins, padės suprasti Lietuvoje vykstančius procesus. Duomenys M. Gorbačiovo nesudomino, o susitikimo su Lietuvos inteligentija metu M. Gorbačiovas pasakė, kad apklausomis tikėti neverta, jis pats yra susidūręs ir yra matęs, kaip apklausų duomenys yra sukuriami, falsifikuojami.

ŽINIASKLAIDOS VERTINIMAS

Pirmieji klausimai apie žiniasklaidą buvo jau pirmoje VNTC atliktoje reprezentatyvioje gyventojų apklausoje. Skalėje nuo –5 iki +5 buvo prašoma įvertinti Lietuvos laikraščius, TV ir radiją. Apklausoje klausimas buvo formuluojamas taip: „Spauda, radijas bei televizija neabejotinai užima svarbią vietą mūsų gyvenime. Vertinimai gi labai skirtingi: kas patinka vieniems, gali nepatikti kitiems. Prašome pasakyti, kaip Jūs įvertintumėte ... Pasirinkite skaičių nuo „labai nepatinka“ (–5) iki „labai patinka“ (+5), „0“ čia reiškia atsakymą „nei šiaip, nei taip“. Pasirinktą skaičių apibrėžkite ratuku.“

1.13 lentelė. Žiniasklaidos vertinimas 1989 m. gegužės mėn. apklausoje
(vidurkis skalėje nuo –5 iki +5, normuotoje į skalę nuo –100 iki +100; 1989 m. gegužė)

Eil. Nr.		Vertinimo vidurkis	Vertinančiųjų dalis (procentais)
1.	„Tiesa“	+52	62
2.	„Sovetskaja Litva“	+30	24
3.	„Komjaunimo tiesa“	+81	77
4.	„Červony Štandar“	+30	11
5.	„Valstiečių laikraštis“	+73	60
6.	„Gimtas kraštas“	+83	57
7.	„Atgimimas“	+73	57
8.	Lietuvos radijas	+70	86
9.	Lietuvos televizija	+66	94

„Tiesa“ – LKP laikraštis.

„Sovetskaja Litva“ – rusų kalba leidžiamas laikraštis, labiau skirtas rusakalbiam.

„Komjaunimo tiesa“ – komjaunimo laikraštis, spausdinęs liberalesnius straipsnius, palaikantis Sąjūdžio idėjas.

„Červony Štandar“ – laikraštis lenkų kalba.

„Valstiečių laikraštis“ – žemdirbiams, kaimo žmonėms skirtas laikraštis.

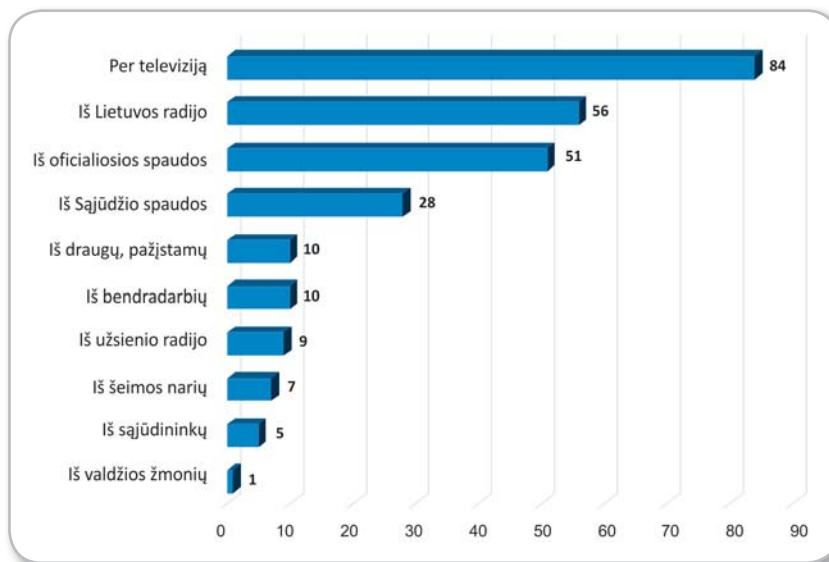
„Gimtas kraštas“ – užsienio lietuviams skirtas laikraštis, tuo metu populiarus ir tarp Lietuvos gyventojų, nes kiekviename numeryje buvo bent vienas sensacingas, su politika susijęs straipsnis.

„Atgimimas“ – Sąjūdžio leidinys.

Pateikti 1.13 lentelėje duomenys rodo, kad tuo metu populiariausias tarp gyventojų buvo „Gimtas kraštas“ (+83). Kiek atsiliko vertinimais, bet buvo labai populiarūs „Komjaunimo tiesa“, „Valstiečių laikraštis“ ir „Atgimimas“. Žemesniu, nors ir teigiamu balu buvo vertinama „Tiesa“. Daug mažiau buvo vertinami „Sovetskaja Litva“ ir „Červony Štandar“: +30 ir +30. Tačiau čia taip pat galima buvo matyti didžiulius skirtumus vertinimuose grupėse pagal tautybę. Laikraštį „Sovetskaja Litva“ lietuviai vertino neigiamai: vertinimo vidurkis –6, lenkai ir rusai šį laikraštį vertino teigiamai: atitinkamai +61 ir +59. Laikraštį „Červony Štandar“ lietuviai vertino neigiamai (–17), rusai – teigiamai (+11), o lenkai – labai teigiamai (+80).

1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausoje nebuvo klausama apie žiniasklaidos vertinimus, bet buvo klausimas apie informacijos šaltinius, iš kurių sužinoma apie įvykius Lietuvoje (žr. 1.6 pav.).

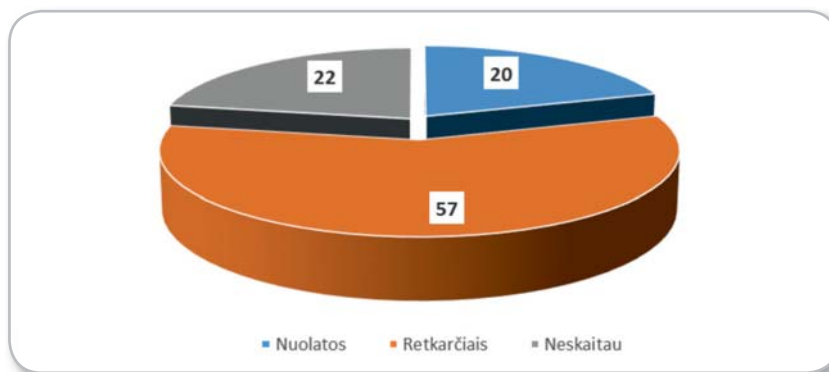
1.6 pav. Iš kur Jūs pirmiausia sužinote apie svarbiausius įvykius Lietuvoje? (pažymėkite ne daugiau 3 atsakymų) (1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

Apklausa parodė, kad populiariausi informacijos šaltiniai buvo televizija, radijas ir oficiali spauda. Tuo metu šie informacijos šaltiniai jau buvo pakankamai progresyvūs, palaikė demokratizacijos procesus ir rinkos ekonomiką. Toliau pagal svarbą ėjo Sąjūdžio spauda.

Šioje apklausoje buvo ir atskiras klausimas apie Sąjūdžio spaudą (žr. 1.7 pav.).

1.7 pav. Ar skaitote Sąjūdžio spaudą? (1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

Daugiausia nuolatos skaitančiųjų Sąjūdžio spaudą buvo tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą (30 proc.), o neskaitančiųjų 70 m. ir vyresnių amžiaus grupėje – 50 proc., tarp rusų – 38 proc., lenkų – 52 proc. Kaime neskaitančiųjų buvo beveik 2 kartus daugiau negu mieste, atitinkamai 34 proc. ir 18 proc.

ŠALIES EKONOMIKA IR GYVENTOJŲ MATERIALINĖ PADĖTIS

Klausimas apie šeimos materialinę padėtį buvo pateiktas pirmoje reprezentatyvioje apklausoje **1989 m. gegužės mėn.**: „Ar Jūs patenkintas savo šeimos materialine padėtimi?“ (skalėje nuo -5 iki +5). Normavus gyventojams pateiktą skalę į skalę nuo -100 iki +100, Lietuvos gyventojų savo materialinės padėties vertinimo vidurkis buvo -3. Šiuo metu tai atrodo paradoksalu, bet tuomet geriausiai savo materialinę padėtį vertino pensininkai (+19), studentai (+6), turintys tik pradinį išsilavinimą (+15), kaimo žmonės (+11). Blogiausiai savo padėtį vertino tarnautojai specialistai (-14), jaunimas iki 30 m. (ne studentai) (-16); blogai savo padėtį įvertino turintieji aukštąjį ir specialųjį vidurinį išsilavinimą, jų vidurkis -10.

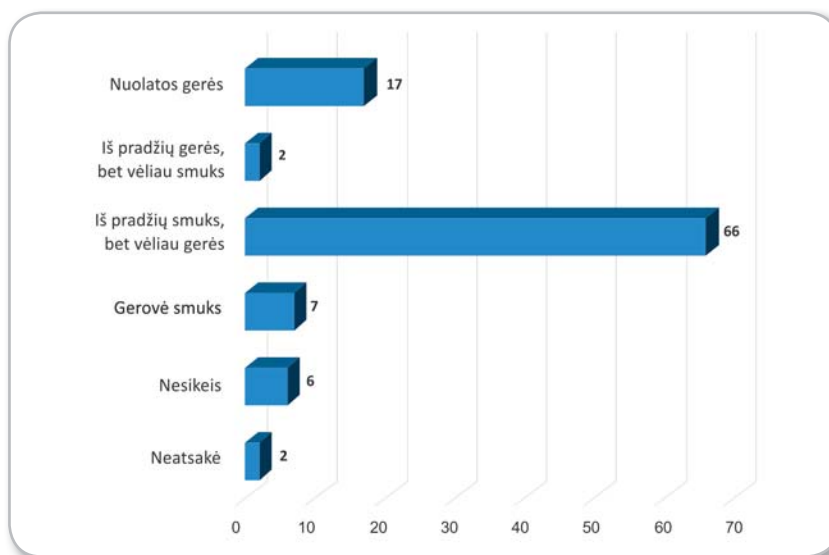
Anketoje buvo klausimas ir apie to laikotarpio ekonominės sistemos aktualiją – vadinamuosius kooperatyvus: „Kaip Jūs įvertintumėte Lietuvos kooperatyvų naudingumą respublikos gyventojams?“⁷ Skalėje nuo -100 iki +100 vertinimo vidurkis buvo -29; neigiamai kooperatyvus vertino visos tirtos socialinės demografinės grupės. Išlikusioje 1989 m. gegužės mėn. tyrimo ataskaitoje apie kooperatyvus buvo pažymima, kad tuo metu buvo „gerieji“ ir „blogieji“ kooperatininkai. „Apklauskos metu paaiškėjo, jog žmonės, vertindami naudingumo aspektu, kooperatyvus skirsto pagal jų veiklos rūšį. Antai žmonės dažnai yra linkę vertinti individualių taksi automobilių vairuotojų darbinę veiklą kaip pakankamai naudingą bei priimtina Respublikos gyventojams. Taigi, išsamiau nagrinėjant kooperatyvų naudingumo problemą, tikslinga juos diferencijuoti pagal veiklos rūšis.“

1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausoje buvo pakartotas klausimas apie šeimos materialinę padėtį: „Ar Jūs patenkintas savo šeimos materialine padėtimi?“ Atsakymai parodė, kad savo šeimos materialinę padėtį skalėje nuo -5 iki +5 teigiamai įvertino 42 proc., o neigiamai – 51 proc. respondentų. Kaip ir ankstesnėje apklausoje, daugiausia teigiamus vertinimus išsakė pensininkai (52 proc.) ir valstiečiai (53 proc.).

Šios apklausos klausimyne buvo klausama ir apie ekonominę Lietuvos ateitį jai tapus nepriklausoma. Įvairūs atsakymų variantai buvo pavaizduoti grafiškai: smukimas, kilimas, laikinas smukimas ir t. t.

⁷ Tuomet sąvokos „kooperatyvas“ vartojimas skyrėsi nuo įprastos sąvokos reikšmės (pavyzdžiui, žemės ūkyje daugelyje šalių). Kooperatyvu tuomet („perestroikos“ metu) buvo vadinama bet kuri privati ekonominė veikla. Tai galėjo būti prekybinis kioskas, privatus taksi, smulki klijinių ar megztinių gamyba ir pan. Visuomenėje buvo susiformavęs negatyvus „kooperatininkų“ įvaizdis kaip lobstančių iš sąžiningai dirbančių žmonių.

1.8 pav. Tarkime, kad Lietuva tapo ekonomiškai savarankiška. Pabandykite spėti, kaip keisis Lietuvos žmonių gerovė artimiausią dešimtmetį... (1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

Kaip matome (žr. 1.8 pav.), dauguma gyventojų pasirinko santūraus optimizmo atsakymą: „bus sunku, bet vėliau gyvensime geriau, negu dabar“. Šis atsakymas buvo populiariausias visose socialinėse demografinėse grupėse.

Tuo metu buvo daug kalbama apie rinkos ekonomiką, jos efektyvumą, tačiau buvo akcentuojama ir socialinė gerovė, t. y. rinkos ekonomika neatsisakant socializmo elementų. Neretai buvo vartojama sąvoka „švediškas socializmas“ arba tarpinis variantas tarp socializmo ir kapitalizmo, ši sąvoka pateko ir į 1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausos klausimą (žr. 1.14 lentelę).

1.14 lentelė. Kokios ekonominės sistemos Jūs norėtumėte ateities Lietuvoje? (1989 m. rugsėjis–spalis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Socializmo	23
2.	Kapitalizmo	6
3.	Tarpinis variantas	37
4.	Neturiu nuomonės	27
5.	Kita	5
6.	Neatsakė	2

Socializmo daugiau norėjo kaimo žmonės – 31 proc., rusų tautybės – 39 proc., lenkai – 34 proc. Kapitalizmą aukščiau vidurkio rinkosi turintieji aukštąjį išsilavinimą – 10 proc., studentai – 10 proc., didesnes pajamas gaunantys žmonės – 10 proc.

Tačiau daugumoje socialinių demografinių grupių (išskyrus kaimo, rusų ir lenkų tautybės gyventojus) buvo pasirenkamas tarpinis variantas.

Socialinių demografinių respondentų charakteristikų bloko klausimo apie vidutinės pajamas atsakymai atspindi materialinę to meto žmonių padėtį: „Kiek vidutiniškai pinigų per mėnesį tenka vienam Jūsų šeimos nariui?“ Pagal apklausos duomenis iki 50 rublių vienam šeimos nariui turėjo 25 proc. visų gyventojų, 51–100 rublių – 47 proc. gyventojų, 101–150 rublių – 18 proc., 151–200 rublių – 6 proc., daugiau nei 200 rublių – 2 proc. Taip pat buvo klausama apie pageidaujamą uždarbį: „Įsivaizduokite, kad šeimoje auga 2 mokyklinio amžiaus vaikai, žmona uždirba 150 rublių, kiek, Jūsų nuomone, turėtų uždirbti vyras, kad šeima gyventų normaliai?“ Atsakymai pasiskirstė taip: iki 300 rublių – 24 proc., 301–400 rublių – 21 proc., 401–500 rublių – 28 proc., 501 rublis ir daugiau – 23 proc. Perskaičius ir palyginus turimas ir norimas pajamas, galima teigti, kad norai nebuvo visiškai nerealistiški.

Pirmą kartą buvo pateikti klausimai ir apie šeimos gerovę. Iš apklausos paaiškėjo, kad telefonus turėjo 47 proc. gyventojų. Telefonus daugiau turėjo miesto (51 proc.) nei kaimo (34 proc.) gyventojai; turintieji aukštąjį išsilavinimą – 61 proc. 39 proc. apklaustųjų nurodė, kad šeima turi automobilį. Vėl tai buvo daugiau išsilavinę, miesto žmonės. Pajūryje per pastaruosius 5 metus atostogavo 45 proc. gyventojų. Per savo gyvenimą komandiruotėje arba turistinėje kelionėje užsienyje buvo 17 proc. gyventojų (galima manyti, kad TSRS respublikos nebuvo įskaičiuojamos kaip užsienis).

Šioje apklausoje Darbo ir socialinio aprūpinimo ministerijos užsakymu klausimyne buvo pateiktas klausimas: „Ar pritartumėte, kad 5 proc. padidinus alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių kainas būtų teikiama papildoma materialinė parama nepasiturintiems šeimoms ir seniems vienišioms žmonėms?“ Apklausos duomenimis 62 proc. respondentų pritarė šiam pasiūlymui ir 36 proc. nepritarė.

1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausoje vėl buvo pakartotas klausimas apie šeimos materialinę padėtį. Apklausos rezultatai parodė, kad esminių pokyčių per du pastaruosius mėnesius savo šeimos materialinės padėties vertinimuose neįvyko.

Šios apklausos klausimyne buvo pateiktas atviras klausimas: „Jeigu deputatai turėtų dirbti tik deputatų darbą, tai koks turėtų būti jų mėnesinis atlyginimas?“ Sugrupavus atsakymus buvo gauti šie rezultatai: iki 200 rublių – 18 proc., 201–300 rublių – 21 proc., 301–400 rublių – 12 proc., 401 rublis ir daugiau – 24 proc. 24 proc. respondentų neatsakė į šį klausimą. Didžiausią atlyginimą (401 rublis ir daugiau), atmetus neatsakiusius, deputatams pasiūlė 32 proc. respondentų, tuo tarpu prieš mėnesį į klausimą, kiek turėtų uždirbti vyras, kad šeima gyventų normaliai (jei žmona uždirba 150 rublių ir šeimoje auga 2 vaikai), didžiausią atlyginimą (401 rublis ir daugiau) pasiūlė 53 proc. atsakiusių į klausimą respondentų. Taigi ir tuo metu gyventojai parlamentarų atžvilgiu nebuvo itin dosnūs: sau pageidaujamas atlyginimas daug didesnis nei deputatams.

KOLEKTYVINĖ ATMINTIS

1989 m. rugsėjo mėn. Filosofijos, sociologijos ir teisės institute viešėjo žymus amerikiečių sociologas, metodikos specialistas, Mičigano universiteto (Ann Arbor) profesorius Howard Schuman⁸. Jis pasakojo apie savo tyrinėjimus, pirmiausia apie istorinės atminties tyrimus JAV ir kitose šalyse. Šių tyrimų esmė – reprezentatyvioje apklausoje pateikiami atviri klausimai apie svarbiausius, respondento manymu, įvykius, įvykusius per 60 metų, taip pat klausama, kodėl šie įvykiai yra svarbūs. Vėliau įvykusiame neformaliame pokalbyje profesorius pasiūlė pakartoti šiuos klausimus ir Lietuvoje, jei yra tokia galimybė. Praėjus metams Howard Schuman prisipažino, kad tikrai nesitikėjo, jog Lietuvoje yra technologijų atlikti metodiškai patikimą reprezentatyvų gyventojų tyrimą ir kad jo pasiūlymas buvo greičiau tik mandagumo gestas. VNTC darbuotojai šiuos klausimus jau už kelių savaičių įtraukė į **1989 m. rugsėjo–spalio mėn.** omnibusą. Prof. Howard Schuman buvo patenkintas rezultatų reprezentatyvumu ir patikimumu. Vėliau duomenys buvo publikuoti JAV išleistoje knygoje⁹.

VNTC atliktoje apklausoje klausimų formuluotės buvo identiškos Amerikos sociologų tyrime naudotoms formuluotėms:

„Dabar klausimas, ar žmonės mąsto apie praeitį. Per pastaruosius 60 metų – nuo 1930 iki šiol – yra buvę daugybė tautinių ir pasaulinių įvykių, permainų. Ar Jūs esate išimtinę koki vieną ar du tokius įvykius arba permainas, kurie Jums atrodo ypač svarbūs? Jūsų atsakymas negali būti nei teisingas, nei klaidingas – norime tik sužinoti, koks tautinis ar pasaulinis įvykis, permaina iš pastarųjų 60 metų ateina Jums į galvą kaip svarbūs?“

Kodėl? _____

(Jei prisiminė tik vieną, klausti: Gal buvo dar koks tautinis ar pasaulinis įvykis ar permaina iš pastarųjų 60 metų, Jums atrodantys nepaprastai svarbūs?)

Kodėl? _____

Į šį klausimą atsakė 85 proc. respondentų. 1.15 lentelėje pateiktas svarbiausių įvykių per 60 m. paminėjimų dažnumas. Pirminių duomenų kodifikatorius neišliko, tad tenka naudotis tuometinėmis publikacijomis. Gali pasirodyti kiek neįprasta, kad nėra bendro suminio rezultato, bet pateikiamas pjūvis pagal tautybes. Tai buvo būdinga daugeliui, taip pat ir amerikiečių sociologų publikacijoms, nes tautybių pjūvis tuo metu atrodė ypač reikšmingas ir diferencijuojantis atsakymus, o suminiai duomenys – niveliuojantys skirtumus.

⁸ Pirmiausia Howard Schuman yra žinomas kaip visuomenės nuomonės tyrimų metodologijos ir metodikos specialistas. Ypač svarbus jo darbas apie klausimų / atsakymų formulavimą: Schuman, H., Presser, S. (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording, and Context*. San Diego, California, and London: Academic Press. 372 p.

⁹ Schuman, H., Rieger, Ch., Gaidys, V. (1994). *Collective Memories in the United States and Lithuania*. N. Schwarz, S. Sudman (eds). *Autobiographical Memory and the Validity of Retrospective Reports*. New York: Springer-Verlag, p. p. 313-333.

1.15 lentelė. Svarbiausi įvykiai per 60 metų
(paminėjimų dažnumas, procentas nuo visų respondentų; 1989 m. rugsėjis–spalis)

Eil. Nr.	Svarbiausi įvykiai	Lietuviai	Kitų tautybių respondentai
1.	Atgimimas	41	7
2.	II-sis pasaulinis karas	11	14
3.	Lietuvos prijungimas prie TSRS (1940)	10	1
4.	Stalininės represijos	10	2
5.	Gorbačiovo pertvarka	9	22
6.	Molotovo–Ribentropo paktas	6	1
7.	Kolektyvizacija Lietuvoje	3	1
8.	Pokarinė rezistencija	3	-
9.	Karas Afganistane	1	2

Lietuvių atsakymuose apie svarbiausius įvykius dominavo Atgimimas (41 proc.). Ką tik buvo įvykęs Baltijos kelias, sutraukęs šimtus tūkstančių dalyvių, daugelis organizacijų deklaravo savo nepriklausomumą nuo Maskvos, vis garsiau buvo kalbama apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tai buvo viena iš atgimimo emocinio pakilimo viršūnių. Beje, ir kiti respondentų paminėti įvykiai yra glaudžiai susiję su Atgimimo laikotarpiu: ką tik paviešinti Molotovo–Ribentropo pakto slaptieji protokolai, gausybė anksčiau slaptos informacijos apie trėmimus, pokario partizaninį pasipriešinimą ir pan. Apskritai 1939–1953 m. įvykius paminėjo net 43 proc. respondentų. Taigi, matome du 60 metų laikotarpį įrėminančius periodus – Nepriklausomybės praradimas ir Nepriklausomybės atkūrimas.

1.15 lentelėje matome esminius lietuvių ir kitų tautybių respondentų atsakymų skirtumus: lietuviai gerokai dažniau minėjo Atgimimą, aneksiją / okupaciją, trėmimus, Molotovo–Ribentropo paktą, kolektyvizaciją, pokario partizaninį pasipriešinimą. O kitų tautybių respondentai kur kas dažniau minėjo M. Gorbačiovo pertvarką. Rusai ypač dažnai minėjo Antrąjį pasaulinį karą (dažniau buvo sakoma „Didysis Tėvynės karas“), „perestroiką“, taip pat N. Chruščiovo „atšilimą“, žmogaus skrydį į kosmosą.

KITI KLAUSIMAI

1989 m. atliktų tyrimų rezultatai buvo aptarti pagal kelis teminius blokus: politinės preferencijos, politikų vertinimai, požiūris į nepriklausomybę, žiniasklaidos vertinimai, ekonominė situacija, kolektyvinė atmintis. Tačiau gyventojams buvo užduota ir daugiau įdomių bei tuo metu aktualių klausimų, kurie nepateko į šiuos blokus. Pavyzdžiui, pageidaujamas atvaizdas ant lietuviškų pinigų, požiūris į atominės elektrinės uždarymą ir pan. Šiame skyrelyje pateiksime ne visus, o, mūsų manymu, skaitytojui įdomesnius klausimus.

Tautinė mokykla

1989 m. gegužės mėn. apklausoje buvo klausimas apie tautinę mokyklą: „Neseniai spaudoje buvo paskelbtas tautinės mokyklos projektas. Kaip Jūs jį vertinate?“ (skalėje nuo –5 iki +5). Į klausimą atsakė 60 proc. gyventojų, o vertinimai skalėje nuo –5 iki +5, normuotoje į skalę nuo –100 iki +100, buvo +75.

Tikėjimas

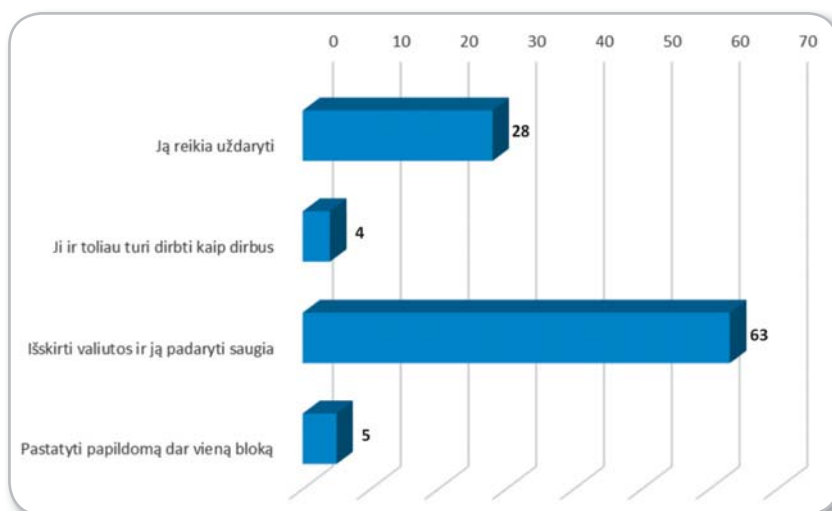
1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausoje buvo keli klausimai apie tikėjimą. Tuo metu (iki 1989 m.) religijos klausimai tam tikra prasme buvo tabu, todėl klausimai apie tikėjimą šioje apklausoje buvo patraukiantys dėmesį. Pirmiausia buvo paklausta: „Ar Jūs esate tikintis?“ Nurodė, kad „esu giliai tikintis, dalyvauju religinėse apeigose“ 24 proc. gyventojų (vyresni nei 70 m. – 61 proc.), „esu tikintis, bet religinėse apeigose nedalyvauju“ – 45 proc., „esu netikintis“ – 26 proc., „ateistas“ – 2 proc., kita – 2 proc. Kaip matome, nežiūrint daugelio dešimtmečių besitęsios ateistinės propagandos, dauguma žmonių išlaikė savo religinį identitetą.

Buvo klausiama ir apie religinį vaikų mokymą. 50 proc. apklaustųjų sutiko, kad vaikai mokyklose būtų mokomi religijos („pritarčiau, kad mokyklose tėvams pageidaujant būtų sudarytos galimybės tokiam mokymui“). 45 proc. nurodė, kad „toks mokymas turi būti tik prie bažnyčių“, 5 proc. – „aš prieš bet kokį vaikų religinį mokymą“.

Ignalinos atominė elektrinė

1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausoje į klausimyną buvo įtrauktas klausimas, kuris yra aktualus ir dabar, praėjus 25 metams (žr. 1.9 pav.).

1.9 pav. Tarkime, kad Ignalinos atominė elektrinė pereina Lietuvos priklausomybėn. Turint galvoje, kad Lietuvai ji duotų pelną, kaip Jūs manote...?
(1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

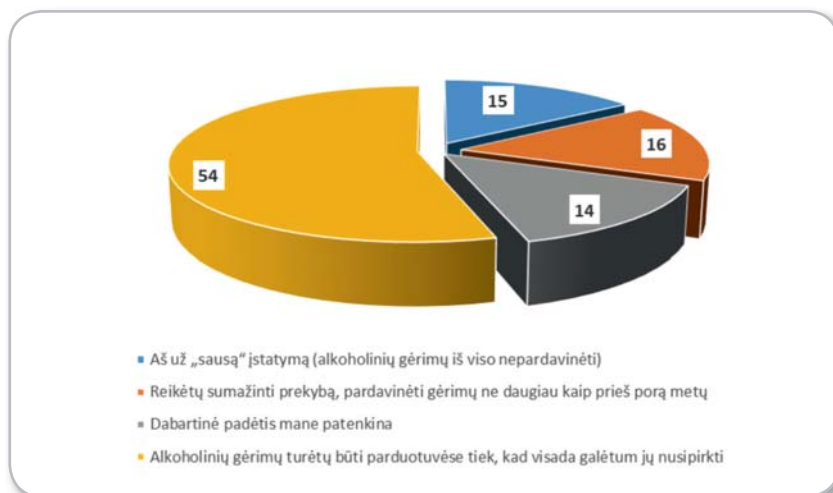

Manytume, kad tiek klausimo formuluotė, tiek atsakymų alternatyvos buvo šiek tiek tendencingos: žodžiai „duotų pelną“, „padaryti saugia“ galėjo suponuoti teigiamus atsakymus dėl elektrinės. Kita vertus, gyventojams buvo pasiūlyta ir alternatyva: „ją reikia uždaryti“, kaip to reikalavo aktyvūs to meto žalieji. Šią alternatyvą visgi pasirinko mažuma ir toks požiūris atsikartojė vėlesniais dešimtmečiais. Tolesni tyrimai parodė, kad žmonės, nors ir suprasdami atominės elektrinės keliamą riziką, visgi į pirmą vietą kėlė ekonominį tikslumą („Lietuva turi kažką gaminti“).

Prekyba alkoholiu

Tuo metu buvo aktualus ir plačiai diskutuojamas klausimas apie prekybą alkoholiu. 1985 m. M. Gorbačiovo iniciatyva buvo priimtos griežtos priemonės prieš alkoholio vartojimą: iškirsta daug vynuogynų, griežtai apribotas pardavimas. Dėl šių priemonių sumažėjo to meto rykštė – girtavimas, dėl kurio sumažėjo vyrų savizudybių, padidėjo vyrų gyvenimo trukmė, visuomenė pradėjo sveikiau gyventi. Kita vertus, nemaža gyventojų dalis buvo tuo nepatenkinta: atsirado spekuliacija, įvesti talonai alkoholiui. Apie 1989 m. Lietuvoje aktyviai reiškėsi blaivybės judėjimai, kurie irgi reikalavo apriboti ar netgi uždrausti alkoholio vartojimą atgimstančioje Lietuvoje. Šiame kontekste 1989 m. rugsėjo–spalio mėn. apklausoje buvo pateiktas klausimas: „Kaip Jūs vertinate 1985 metais pradėtą antialkoholinę kampaniją?“ 25 proc. respondentų atsakė, kad „buvo labai reikalinga, girtavimas sumažėjo“, 66 proc. – „girtavimo nesumažino“, 8 proc. neturėjo nuomonės. Manytume, kad atsakymai nėra vienareikšmiškai interpretuojami ir subalansuoti – nėra alternatyvos, kad ji buvo „labai reikalinga, bet girtavimo nesumažino“. Tačiau įtrauktas į klausimą kitas papildomas klausimas leidžia geriau suprasti to laikotarpio žmonių požiūrį į alkoholį.

1.10 pav. *Ką galėtumėte pasakyti apie alkoholinių gėrimų pardavimą?*
(1989 m. rugsėjis–spalis; procentais)

Kaip matome (žr. 1.10 pav.), daugiau nei pusė (54 proc.) gyventojų buvo alkoholio pardavimo laisvės šalininkai. Daugiau už pardavimų laisvę pasisakė vyrai – 65 proc. (moterys – 46 proc.), jaunimas – 65 proc. (pensininkai – 42 proc.), turintieji aukštąjį išsilavinimą – 64 proc., turintieji didesnes pajamas (151 rublį ir daugiau vienam šeimos nariui) – 64 proc.

Priešgaisrinė apsauga

Lietuvos VRM Priešgaisrinės apsaugos valdybos užsakymu klausimyne buvo įtraukti klausimai apie jai rūpimas problemas. Įvadas į klausimų bloką buvo toks: „Mes ne taip dažnai susiduriame su ugniagesių darbu. Suprantama, kad ir jie turi savų problemų. Štai keletas klausimų.“ Pirmasis klausimas buvo apie profesijos prestižą: „Kaip Jūs įvertintumėte ugniagesio profesijos prestižą mūsų visuomenėje?“ Skalėje nuo –5 iki +5 teigiamus vertinimus išsakė 37 proc., o neigiamus – 29 proc. respondentų (likusieji buvo neutralūs arba neatsakė į šį klausimą). Čia reikia pabrėžti, kad šis klausimas matavo ne pasitikėjimą ugniagesiais (galima spėti, kad jis buvo toks pat aukštas kaip ir po 25 metų, žr. dabartinius pasitikėjimo institucijomis tyrimų duomenis, pavyzdžiui, dienraštyje „Lietuvos rytas“), bet kažkokį kitą komponentą, galbūt susietą su materialiniu aspektu (atlyginimai, materialinė bazė).

Tuo metu buvo galvojama apie naujas ugniagesių uniformas, todėl buvo klausama: „Ar galite gatvėje atpažinti iš uniformos ugniagesius?“ (teigiamai atsakė 50 proc., neigiamai – tiek pat). Buvo klausama ir apie gyventojų informuotumą: „Pastaruosiu metu Lietuvoje įvyko ne viena avarija, katastrofa, sukėlusį gaisrus. Ar Jums pakanka informacijos apie jų pasekmes?“ 20 proc. atsakė, kad „taip, pakanka“, 45 proc. – „taip, bet ji neoperatyvi ir nepilna“, 34 proc. – „ne, nepakanka“. Antrąją alternatyvą galima jungti tiek prie pasirinkimo „pakanka“, tiek prie „nepakanka“. Buvo ir kitas klausimas apie informuotumą: „Ar šiuo metu Lietuvoje pradėtos formuoti „greito reagavimo“ į gaisrus, avarijas, katastrofas komandos?“ 4 proc. atsakė, kad jos jau yra, 36 proc. – kad apie tai girdėjo, 49 proc. nurodė, kad jos nepradėtos formuoti (likusieji nežinojo arba neatsakė). Šiuo metu jau sunku pasakyti, kuris iš šių atsakymų atitiko tikrąją padėtį.

Dar vienas ugniagesių klausimas pratęsė atominės elektrinės temą: „Išivaizduokime, kad gali įvykti nelaimė – gaisras atominėje elektrinėje, naftos perdirbimo gamykloje ar pan. Kaip Jūs manote, ar Lietuvos ugniagesiai sugebėtų sėkmingai veikti tokioje situacijoje?“ Optimistinį atsakymą „aš manau, kad mūsų ugniagesiai sėkmingai susitvarkytų“ pasirinko tik 4 proc., mažiau optimistišką variantą – „galbūt ir užgesintų, bet būtų aukų“ – 24 proc., dauguma respondentų buvo pesimistai: „ne, su šiandienine ugniagesių technika, įranga jie būtų tiesiog bejėgiai“ – 64 proc., likusieji neatsakė į šį klausimą.

Lietuviški pinigai

Tuo metu vis daugiau buvo kalbama apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atributus, taip pat ir apie savus pinigus. **1989 m. lapkričio–gruodžio mėn.** apklausoje buvo klausiama, ką gi reikėtų pavaizduoti ant lietuviškų pinigų¹⁰.

1.16 lentelė. *Jei Lietuva turės savo pinigus, kieno atvaizdas ar kokie simboliai turėtų būti juose pavaizduojami?* (atviras klausimas; 1989 m. lapkritis–gruodis)

Eil. Nr.	Siūlymai	Procentas nuo pateiktų pasiūlymų
1.	Vytis	24
2.	Vytautas Didysis	19
3.	Ikikariniai litai	11
4.	Gediminaičių stulpai	8
5.	J. Basanavičius	7
6.	Gedimino pilis	3
7.	V. Kudirka	2
8.	A. Brazauskas	2
9.	A. Smetona	1
10.	Gediminas	1
11.	Mindaugas	1
12.	Kita	21

Pažymėtina, kad į šį klausimą atsakė gana daug respondentų – 77 proc. visų apklaustos dalyvių. Iš viso buvo pateikti 1694 pasiūlymai. 86 proc. visų siūlymų vienaip ar kitaip susiję su istorine Lietuvos praeitimi ir čia pirmoje vietoje istorinis herbas – Vytis (24 proc.). 44 proc. siūlymų – žymiausių Lietuvos kultūros ir politinių veikėjų atvaizdai, populiariausi (25 proc.) buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščiai, ypač dažnai minimas Vytautas Didysis (19 proc.), kiti buvo minimi rečiau: Gediminas (1 proc.), Mindaugas (1 proc.) ir pan. Daugelis gyventojų siūlė, kad pinigai būtų identiškai ikikariniais litams (11 proc.). Tarp Lietuvos kultūros ir politinių veikėjų buvo minimi J. Basanavičius, V. Kudirka, Maironis, M. Valančius, Vydūnas, J. Jablonskis, S. Daukantas, M. Čiurlionis, A. Baranauskas, K. Donelaitis ir kt. Dar buvo minimi: Laisvės paminklas, tautinė vėliava, Lietuvos žemėlapių kontūras, Trakų pilis ir pan. Negausūs pageidavimai buvo susiję su įvairiais gamtos simboliais: rūtos šakelės, saulė, žvaigždės, vilkas, ąžuolo lapų vainikas, ugnis, jūra, žirgas, javai ir kt.

Šventės

1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausoje respondentų buvo teiraujama, kokias šventes norėtų švęsti ir turėti išėigines dienas (kaip parodė gyvenimas, šis klausimas tebėra aktualus ir po 25 metų).

¹⁰ Duomenys buvo paskelbti dienraštyje „Lietuvos rytas“ (1990 m. vasario 9 d.): Šulskutė D. „Kaip atrodytų lietuviški pinigai?“

1.17. lentelė. *Kokias šventes norėtumėte švęsti ir turėti išeigines dienas?*
(pasirinkite ne daugiau 8 dienų) (1989 m. lapkritis–gruodis)

Eil. Nr.	Šventės	Procentas
1.	Sausio 1 d. – Naujieji metai	99
2.	Gruodžio 25–26 d. – Kalėdos	94
3.	Lapkričio 1 d. – Mirusiųjų paminėjimo diena	94
4.	Vasario 16 d. – Lietuvos Nepriklausomybės diena	83
5.	Antroji Velykų diena	76
6.	Kovo 8 d. – Tarptautinė Moters diena	72
7.	Birželio 14 d. – Gedulo ir vilties diena	66
8.	Gegužės 1–2 d. – Gegužės Pirmoji	46
9.	Gegužės 9 d. – Pergalės diena	31
10.	Lapkričio 7–8 d. – Spalio revoliucijos šventės	16
11.	Spalio 7 d. – TSRS Konstitucijos diena	9

Matome (žr. 1.17 lentelę), kad dauguma respondentų norėjo švęsti Naujuosius metus, Kalėdas, turėti laisvą dieną aplankyti artimųjų kapus. Mažiausiai norimos tarybinės šventės: Spalio revoliucijos, TSRS Konstitucijos, ne taip jau daug kas buvo linkęs švęsti Pergalės dieną – 31 proc. (čia yra dideli skirtumai grupėse pagal tautybę: lietuviai – 23 proc., rusai – 74 proc., lenkai – 59 proc.). Iš lentelėje paminėtų švenčių šiuo metu ne darbo dienos yra Kalėdos, Naujieji metai, antroji Velykų diena, Lietuvos Nepriklausomybės diena, Mirusiųjų paminėjimo diena ir Darbo žmonių šventė gegužės 1 d. Šiuo metu nėra laisvos tarybinių švenčių dienos, taip pat Tarptautinė moters diena bei Gedulo ir vilties diena.

Kalbų mokėjimas

1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausoje buvo klausimas, kokia kalba, be gimtosios, respondentas gali susikalbėti. Absoliuti dauguma (96 proc.) lietuvių nurodė, kad gali susikalbėti rusų kalba, taip pat nedidelė lietuvių dalis (2,6 proc.) nurodė, kad ji yra gimtoji kalba; taigi rusiškai galėjo susikalbėti praktiškai visi. Antroji pagal populiarumą ne gimtoji kalba lietuviams buvo lenkų kalba (21 proc.), angliškai galėjo susikalbėti tik 9 proc. lietuvių, vokiškai – 8 proc., prancūziškai – 2 proc. Taigi, nepriklausomybės išvakarėse kaip užsienio kalba dominavo rusų kalba.

Saugumo jausmas

Vienas iš svarbių gyvenimo kokybės rodiklių yra gyventojų saugumo jausmas. **1989 m. lapkričio–gruodžio mėn.** apklausoje buvo klausama ir apie gyventojų saugumo jausmą: „Ar Jūs bijote naktį vienas išeiti į gatvę, kurioje gyvenate?“ Dauguma apklaustųjų (62 proc.) nurodė, kad nebijo, 37 proc. – kad bijo. Daug labiau bijančios buvo moterys – 53 proc. (vyrai – 16 proc.); miestiečiai – 42 proc. (kaime – 25 proc.).

Rūkymas

1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausoje buvo klausimas apie rūkymą. 25 proc. respondentų nurodė, kad rūko (47 proc. vyrų ir 8 proc. moterų); apklausoje buvo nustatyta stipri rūkymo priklausomybė nuo respondentų amžiaus: su amžiumi rūkančiųjų dalis mažėjo.

1989-ŪJŪ METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ REZIUMĖ

- Tai pirmieji metai, kuomet Lietuvoje galėjo būti atliekamos objektyvios, nevaržomos ir necenzūruojamos gyventojų nuomonės apklausos.
- Tais metais buvo tiriama nuomonė apie daugelį tuo metu pradėjusių veikti politinių organizacijų ir judėjimų. Tačiau daugiausia dėmesio buvo skiriama Sąjūdžiui, LKP, taip pat dviem radikalesnėms politinėms jėgoms – Jedinstvo ir Lietuvos laisvės lygai. Sąjūdis tuomet buvo itin populiarus, LKP savo populiarumo viršūnę pasiekė metų pabaigoje, atsiskyrusi nuo TSKP.
- Tuo metu politinę takoskyrą daugiausia formavo tautinis požymis: už Sąjūdį pasisakė didžioji dauguma lietuvių, o kitų tautybių gyventojai vertino jį atsargiai. Judėjimą „Vienybė / Jedinstvo / Jedność“ lietuviai vertino neigiamai, o nelietuviai – teigiamai.
- Politinėje scenoje atsirado daug naujų ryškių politikų. Populiariausi politikai tuo metu buvo Algirdas Brazauskas, Vytautas Landsbergis, Kazimiera Prunskienė. Tarp gyventojų buvo labai populiarūs ir daugelis kitų politikų. Teigiamai buvo vertinamas ir M. Gorbačiovas.
- Tyrimuose buvo pradėti formuluoti klausimai ir apie Lietuvos nepriklausomybę. Dauguma Lietuvos gyventojų buvo už nepriklausomą Lietuvą. Santūriau į tai žiūrėjo rusai ir lenkai.
- Daug dėmesio apklausose buvo skiriama Aukščiausiosios Tarybos sesijoms. Tuometinė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos veikla buvo vertinama teigiamai.
- Atgimimo laikotarpiu ypač svarbi institucija buvo žiniasklaida. Aukštus reitingus turėjo leidiniai, palaikantys šalies laisvėjimo procesą („Atgimimas“, „Gimnasis kraštas“, „Valstiečių laikraštis“, „Komjaunimo tiesa“). Labai aukštai buvo vertinami Lietuvos radijas ir televizija.
- Tuo metu vertinant šeimos materialinę padėtį teigiamų ir neigiamų vertinimų buvo apylygiai. Geriau šeimos materialinę padėtį vertino pensininkai, o jauni žmonės – blogiau. Iš esmės žmonės norėjo ekonominių reformų, tačiau suprato, kad dėl reformų gerovė pradžioje gali smukti, bet vėliau pradės gerėti. Kokia turėtų būti ekonominė sistema, tuomet nebuvo aišku, daugiau buvo pasisakoma už tarpinį variantą – „tarp socializmo ir kapitalizmo“.

2 SKYRIUS

1990-IEJI METAI

Sausio pradžioje į Lietuvą atvyko M. Gorbačiovas, jo vizito tikslas – atkalbėti Lietuvos elitą ir Lietuvos žmones nuo siekio atsiskirti nuo TSRS. Vasario 24 d. įvyko pirmi demokratiški rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą. Kovo 11 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė atkurianti Lietuvos nepriklausomybę. Ministrė pirmininke paskiriama Kazimiera Prunskienė, o jos pavaduotojais Romualdas Ozolas ir Algirdas Brazauskas. Balandžio 20 d. TSRS pradeda Lietuvos ekonominę blokadą. Pradedama ruošti privatizavimui ir kainų liberalizavimui.

1990 m. buvo atliktos šios reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos:

1990 m. kovo 28 d. – balandžio 2 d., N = 1680.

1990 m. birželio 7 d. – 13 d., N = 1351.

1990 m. rugpjūčio 7 d. – 12 d., N = 1376.

1990 m. spalio 18 d. – 22 d., N = 1383.

1990 m. gruodžio 14 d. – 20 d., N = 1336.

POLITINIŲ JĖGŲ VERTINIMAS

1990 m. gyventojai buvo klausiami apie palankumą / nepalankumą įvairioms politinėms partijoms ir judėjimams, o klausimų apie balsavimo preferencijas nebuvo pateikta. Po Nepriklausomybės Akto paskelbimo atliktoje apklausoje (**1990 m. kovo–balandžio mėn.**) gyventojų vertinimui buvo pateiktos septynios partijos ir judėjimai: Sąjūdis, savarankiška LKP, LKP TSKP platformoje, Socialdemokratų partija, Demokratų partija, Krikščionių demokratų partija ir Žaliųjų partija. Buvo prašoma įvertinti skalėje nuo –5 iki +5.

2.1 lentelė. *Kaip Jūs vertinate dabartinę veiklą tokių politinių jėgų?*
(skalėje nuo –5 iki +5; 1990 m. kovas–balandis; vertinimai procentais)

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo –1 iki –5	Neturi nuomonės	Neatsakė
1.	Sąjūdis	70	3	14	11	2
2.	Savarankiška LKP	63	7	10	18	3
3.	LKP TSKP platformoje	10	5	61	20	4
4.	Socialdemokratų partija	31	7	4	55	4

Eil. Nr.	Politinės partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo -1 iki -5	Neturi nuomonės	Neatsakė
5.	Demokratų partija	30	6	3	56	4
6.	Krikščionių demokratų partija	37	5	4	51	4
7.	Žaliųjų partija	69	3	4	21	3

Kaip matyti iš 2.1 lentelės duomenų, pirmoje vietoje pagal palankumą buvo Sąjūdis (70 proc.), antroje – Žaliųjų partija (69 proc.), trečioje – savarankiška LKP (63 proc.) (reikia pastebėti, kad, nepaisant didelių simpatijų Žaliesiems, rinkimuose Lietuvoje už juos mažai kas balsavo). Kita vertus, palankumas partijai ar politikui dar nereiškia, kad už juos būtų balsuojama rinkimuose, simpatija partijai ar politikui dar nereiškia, kad jie atstovauja tų žmonių politiniams ir ekonominiams interesams.

Lyginant su 1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausa, Sąjūdžio vertinimas (70 proc. teigiamų vertinimų) kiek žemesnis (tuomet teigiamų vertinimų buvo 75 proc. o neigiamų – 7 proc.). LKP vertinimas (63 proc. teigiamų vertinimų) kiek pakilo: jis daug aukštesnis negu buvo iki atsiskyrimo nuo TSKP (1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. apklausoje buvo 47 proc. teigiamų ir 21 proc. neigiamų vertinimų), tačiau žemesnis negu iš karto po atsiskyrimo nuo TSKP (1989 m. gruodžio mėn. apklausoje): 76 proc. teigiamų ir 4 proc. neigiamų vertinimų.

LKP TSKP platformoje buvo vertinama labai negatyviai (10 proc. teigiamų ir 61 proc. neigiamų vertinimų). Buvo vertinamos ir trys visuomenei dar mažai žinomos partijos: Socialdemokratų, Demokratų ir Krikščionių demokratų partijos, jų vertinimai buvo daugiau teigiami.

Kita apklausa vyko **1990 m. birželį**, jau prasidėjus ekonominei Lietuvos blokadai iš Maskvos pusės. Šioje apklausoje buvo vertinamos trys politinės jėgos: Sąjūdis, savarankiška LKP, LKP TSKP platformoje.

2.2 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę veiklą šių politinių jėgų?*
(skalėje nuo -5 iki +5; 1990 m. birželis; vertinimai procentais)

Eil. Nr.	Partijos, judėjimai	Teigiami vertinimai: nuo +1 iki +5	Neutralūs vertinimai: 0	Neigiami vertinimai: nuo -1 iki -5	Neturi nuomonės	Neatsakė
1.	Sąjūdis	57	7	21	13	2
2.	Savarankiška LKP	57	8	11	21	2
3.	LKPTSKP platformoje	13	7	58	19	3

Nuo ankstesnės apklausos (1990 m. kovas–balandis) sumažėjo Sąjūdžio teigiamų vertinimų (nuo 70 proc. iki 57 proc.), sumažėjo ir LKP vertinimas (nuo 63 proc. iki 57 proc.), praktiškai nepasikeitė LKP TSKP platformoje vertinimai.

Šių partijų vertinimo pokyčiai iš dalies gali būti paaiškinti atsakymais į atvirą klausimą: „Gal galėtumėte paaiškinti, kodėl taip vertinate... (Sąjūdi, LKP)?“

Pozityvūs Sąjūdžio vertinimo motyvai. Pirmiausia buvo akcentuojama, kad Sąjūdis siekė ir siekia Lietuvos nepriklausomybės: „nebūtų Sąjūdžio, nebūtų Lietuvos“, „atgimimo pradininkas“, „kelrodė žvaigždė“, „Sąjūdžio pažadinti pabudome iš letargo miego“, „išjudino tautą“. Buvo nurodomi pozityvūs konkretūs veiklos aspektai („veikia ryžtingai, demokratiškai“, „rūpinasi išvežtaisiais“, „vienija liaudį“, „davė tikėjimo laisvę“, „dirba reikalingą darbą, yra aktyvūs“); sakoma, kad Sąjūdyje yra ryškių asmenybių. Buvo nurodomi ir **negatyvūs motyvai**: sumenko Sąjūdžio vaidmuo, yra autoritarizmo tendencijų, bloga vadovaujanti sudėtis: „sulindo į valdžią ir nežino, kaip vadovauti“, „per daug prisiplakėlių“, „daug karjeristų“, „daug karštakošių“.

Pozityvūs LKP vertinimai. Buvo nurodoma, kad LKP kovoja už Lietuvos nepriklausomybę, gerai padarė tapusi savarankiška LKP, gerai dirba („kalba apgalvotai“, „realiai galvoja“, „jų veikloje daugiau diplomatijos, šalčiau ir blaiviai viską daro“); yra gerų žmonių (A. Brazauskas, N. Medvedevas, J. Paleckis, V. Beriozovas, E. Vilkas). Buvo nurodyti ir **negatyvūs LKP vertinimai**: prastas darbas („mažai dirba žmonių labui“, „tyliai, neryžtingai veikia“); nepasikeitė partijos esmė („visi jie TSKP“, „dėl karjeros apsvirtė“, „prisitaikėliai“, „parsidavę sovietams“); pasimetusi partija („nežino, kur eiti“, „kryžkelėje“, „sėdi krūmuose“, „neturi aiškios sprendimų linijos“, „nesugeba savęs apginti“); išdavė idėjas („nutolo nuo marksizmo“, „išdavikai“, „suskaldė KP“, „politinė prostitucija“); partija be ateities („nereikalinga“, „prarado reikšmingumą“, „prarado populiarumą“); kenkia Lietuvos nepriklausomybei.

Kitoje **1990 m. rugpjūčio mėn.** apklausoje į anketą buvo įtrauktas klausimas: „Ar Jūs pritariate „Kreipimuisi į Lietuvos žmones“ („Respublika“, 1990 07 30 ir kt.), kur reiškiamas susirūpinimas demokratijos likimu Lietuvoje?“ 26 proc. atsakė „pritariu“, 17 proc. – „nepritariu“, 41 proc. – „su šiuo kreipimusi nesusipažinau“, 16 proc. – „neturiu nuomonės“. Tame kreipimesi reiškiamas susirūpinimas Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės priešprieša, susirūpinimas demokratija apskritai. Kreipimąsi pasirašė J. Marcinkevičius, R. Gudaitis, A. Juozaitis, E. Vilkas ir kiti to meto žinomi žmonės.

1990 m. pabaigoje vyko pakartotiniai rinkimai į savivaldybių tarybas. Apie juos buvo pateiktas klausimas **1990 m. gruodžio mėn.** apklausoje, tiksliau klausimas apie gyventojų pasyvumo priežastis tų rinkimų metu.

2.3 lentelė. Kodėl, Jūsų nuomone, Lietuvos gyventojai ne visur noriai dalyvavo savivaldybių (vietinių tarybų) rinkimuose? (1990 m. gruodis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Taip	Ne	Neatsakė
1.	Buvo nusivylę jau išrinktų savivaldybės deputatų (tarybų) veikla	63	16	21
2.	Buvo nusivylę dabartinės Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos veikla	46	31	23
3.	Buvo nusivylę dabartinės Lietuvos Ministrų Tarybos veikla	36	39	25
4.	Nepatiko kandidatai į deputatus	41	35	24
5.	Nepasitikėjo rinkiminių komisijų veikla	19	53	28
6.	Buvo nusivylę politiniais žaidimais	60	18	22
7.	Gyvenimas blogėja ir niekas nepadės	54	26	20

Apklausoje duomenimis, dažniausia nusivylimo rinkimais priežastis – nusivylimas jau išrinktais deputatais – 63 proc., nusivylimas politiniais žaidimais – 60 proc., blogėjantis gyvenimas – 54 proc., nusivylimas Aukščiausiosios Tarybos veikla – 46 proc., nepatiko kandidatai – 41 proc. Mažiau buvo minimas nusivylimas Ministrų Tarybos veikla (36 proc.), nepasitikėjimas rinkiminėmis komisijomis (19 proc).

Į klausimą, ar respondentai dalyvautų pirmalaikiuose pakartotiniuose savivaldybių rinkimuose, 42 proc. atsakė teigiamai, o 33 proc. – neigiamai.

POLITIKŲ VERTINIMAS

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje buvo tęsiama 1989 m. pradėta tradicija atviru klausimu klausiti gyventojų apie politikų populiarumą.

2.4 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas; 1990 m. kovas–balandis)

Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Algirdas Brazauskas	59
2.	Vytautas Landsbergis	45
3.	Kazimiera Prunskienė	44
4.	Romualdas Ozolas	20
5.	Kazimieras Motieka	19
6–7.	Egidijus Bičkauskas	11
6–7.	Eduardas Vilkas	11
8.	Zigmas Vaišvila	10
9.	Kazimieras Antanavičius	8
10.	Justas Paleckis	6
11–12.	Vaidotas Antanaitis	4
11–12.	Vladimiras Beriozovas	4
13.	Mečys Laurinkus	3

Kaip matome (žr. 2.4 lentelę), pirmoje apklausoje po Nepriklausomybės paskelbimo tarp politikų pirmavo Algirdas Brazauskas – 59 proc. (nors lyginant su praėjusių metų lapkričio–gruodžio apklausa jo populiarumas truputį sumažėjo). Vytautas Landsbergis buvo antroje vietoje – 45 proc. Tai buvo aukščiausias jo rezultatas per visą populiarumo matavimo atviru klausimu laikotarpį (1989–2015 m.). Trečioje vietoje Kazimiera Prunskienė (tuo metu ji buvo ministrė pirmininkė) – 44 proc.; jos populiarumo pikas bus pasiektas kitoje apklausoje.

1990 m. birželio mėn. apklausoje taip pat buvo atviras klausimas apie politikų populiarumą (žr. 2.5 lentelę).

2.5 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas; 1990 m. birželis)

Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Kazimiera Prunskienė	61
2.	Algirdas Brazauskas	50
3.	Vytautas Landsbergis	28
4.	Eduardas Vilkas	12
5.	Egidijus Bičkauskas	9
6–7.	Kazimieras Motieka	8
6–7.	Romualdas Ozolas	8
8.	Justas Paleckis	6
9.	Kazimieras Antanavičius	5
10–11.	Vladimiras Beriozovas	3
10–11.	Zigmas Vaišvila	3

Pirmą kartą atsakymuose į atvirą klausimą apie populiarius politikus pirmą vietą užėmė ne A. Brazauskas, bet Kazimiera Prunskienė. Algirdas Brazauskas užėmė antrą vietą – 50 proc. Tai mažiausias rezultatas per iki tol vykusias apklausas. Galima manyti, kad jo populiarumo sumažėjimas siejasi su jo pasitraukimu politinėse pareigose į antrą planą, tuo metu pagal pareigas jis buvo tik premjerės pavaduotojas. Sumažėjo Aukščiausiosios Tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio populiarumas – iki 28 proc. Kita vertus, dešimtuko politikų sąrašas beveik nepasikeitė.

Anketoje buvo pateiktas uždaras klausimas apie Vytauto Landsbergio kaip Aukščiausiosios Tarybos pirmininko ir Kazimieros Prunskienės kaip ministrės pirmininkės vertinimus.

2.6 lentelė. *Ar gerai Vytautas Landsbergis atlieka Aukščiausiosios Tarybos pirmininko, o Kazimiera Prunskienė Ministrės pirmininkės pareigas?* (1990 m. birželis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	V. Landsbergis	K. Prunskienė
1.	Labai gerai	15	42
2.	Pakankamai gerai	27	32
3.	Nelabai gerai	30	13
4.	Blogai	22	8
5.	Neturėjo nuomonės	6	5

Kaip matome iš 2.6. lentelės duomenų, Kazimieros Prunskienės vertinimai buvo daug geresni nei Vytauto Landsbergio. Tuo metu Kazimiera Prunskienė pasiekė savo populiarumo apklausose viršūnę: ji daug važinėjo po užsienį, mezgė kontaktus, siekė Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo, užsienyje buvo vadinama „gintarine ledi“.

Atviras klausimas apie populiariausius politikus buvo ir **1990 m. spalio mėn.** apklausoje (žr. 2.7 lentelę).

2.7 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas, 1990 m. spalio)

Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Kazimiera Prunskienė	57
2.	Vytautas Landsbergis	38
3.	Algirdas Brazauskas	35
4.	Romualdas Ozolas	17
5.	Kazimieras Antanavičius	11
6.	Egidijus Bičkauskas	9
7.	Eduardas Vilkas	8
8.	Kazimieras Motieka	7
9.	Bronislovas Kuzmickas	4
10.	Zigmas Vaišvila	3

Populiariausiu politiku išliko Kazimiera Prunskienė – 57 proc. spontaniškuose paminėjimuose. Antruoju pagal populiarumą tapo Vytautas Landsbergis – 38 proc. Sumažėjo Algirdo Brazausko populiarumas – 35 proc. (matyt, tapęs Kazimieros Prunskienės pavadootoju jis tapo mažiau matomu, buvo lyg ir šešėlyje).

Paskutinė 1990 m. apklausa (**1990 m. gruodis**) parodė, kad populiariausiųjų trejetukas išlieka tas pats: Kazimiera Prunskienė, Algirdas Brazauskas, Vytautas Landsbergis (žr. 2.8 lentelę).

2.8 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?*
(atviras klausimas, 1990 m. gruodis)

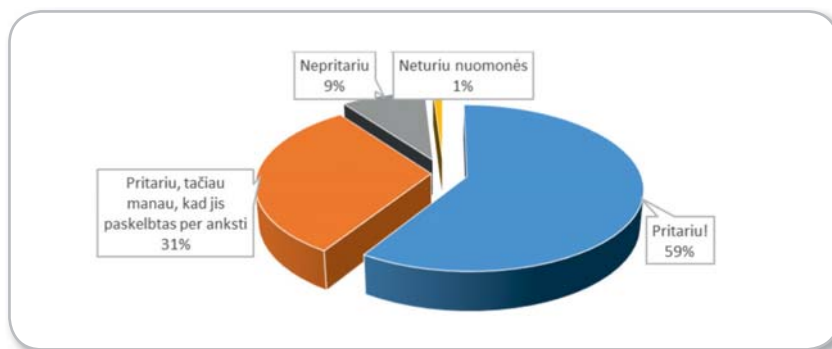
Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Kazimiera Prunskienė	49
2.	Algirdas Brazauskas	35
3.	Vytautas Landsbergis	34
4.	Kazimieras Antanavičius	10
5–6.	Kazimieras Motieka	9
5–6.	Romualdas Ozolas	9
7.	Eduardas Vilkas	8
8.	Egidijus Bičkauskas	7
9.	Zigmas Vaišvila	5
10.	Vladislavas Švedas	4

Iš viso apklausoje gyventojai paminėjo net 85 pavardes.

POŽIŪRIS Į LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

Dar 1989 m. pabaigoje klausimas apie Lietuvos nepriklausomybę buvo sietinas su ateitimi, o 1990 m. balandį nepriklausomybės paskelbimas buvo jau įvykęs faktas. Pirmoje jau nepriklausomoje Lietuvoje vykusioje apklausoje (**1990 m. kovą–balandį**) pirmas anketos klausimas buvo apie Nepriklausomybės paskelbimo vertinimą.

2.1 pav. Š. m. kovo 11 d. Lietuvos respublikos Aukščiausioji Taryba paskelbė Aktą dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo.
Kaip Jūs jį vertinate? (1990 m. kovas–balandis; procentais)

Galima manyti, kad atsakymas „pritariu“ su šauktuku reiškia visišką pritarimą, o atsakymas „paskelbtas per anksti“ galėjo atspindėti to meto „žingsnis po žingsnio“, atsargesnės politikos nuostatą. Ir visgi pirmą ir antrą atsakymus galima interpretuoti kaip pritarimą Nepriklausomybės Atkūrimo Aktui, tam pritarė 90 proc. gyventojų. Nepritariančiųjų buvo 9 proc. Nepritariantys sudarė mažumą ir nelietuvių tautinėse grupėse: rusai – 35 proc., lenkai – 34 proc.

Nepriklausomybės tema buvo atskleidžiama dar vienu klausimu: „Ar sutinkate, kad Lietuva 1940 metais prieš jos valią buvo įjungta į TSRS?“ Su šiuo teiginiu sutiko 65 proc., nesutiko – 15 proc., neturėjo nuomonės 20 proc. apklaustųjų.

Kita apklausa vyko **1990 m. birželio mėn.** Tuo metu TSRS vyriausybė jau buvo paskelbusi Lietuvai ekonominę blokadą (nutrauktas naftos tiekimas, pradėjo trūkti benzino ir t. t.). Apklausoje buvo pakartotas kovo–balandžio apklausos klausimas apie Lietuvos nepriklausomybę su identiškomis atsakymų formuluoėmis. Šį kartą atsakymą „pritariu!“ pasirinko 53 proc., „pritariu, tačiau manau, kad jis paskelbtas per anksti“ – 38 proc., „nepritariu“ – 9 proc. Taigi, nepritariančiųjų Nepriklausomybei procentas visiškai nepakito (buvo ir liko 9 proc.), tačiau kiek padaugėjo atsargesnių vertinimų („paskelbta per anksti“): nuo 31 proc. iki 38 proc.

Klausimas apie Lietuvos nepriklausomybę šioje apklausoje taip pat buvo užduotas gyventojams Estijos viešosios nuomonės tyrimo centro „Mainor“ užsakymu, bet buvo formuluojamas kiek kitaip (žr. 2.9 lentelę).

2.9 lentelė. *Kaip Jūs įsivaizduojate Lietuvos ryšius su Tarybų Sąjunga ateityje?*
(1990 m. birželis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Reikia panaikinti sprendimą apie Lietuvos Respublikos atstatymą ir pasilikti sąjungine respublika TSRS, kaip vieningoje sąjungoje (federacijoje)	4
2.	Reikia sudaryti naują sąjunginę sutartį, kuri garantuotų Lietuvai didesnę negu anksčiau savarankiškumą TSRS kaip valstybių sąjungoje (konfederacijoje)	20
3.	Lietuva turi būti savarankiška valstybė, neįeinanti į TSRS	70
4.	Neturiu nuomonės	5

Taigi, ir pagal šią formuluotę dauguma Lietuvos gyventojų buvo už Lietuvą kaip visiškai savarankišką valstybę.

1990 m. rugpjūčio mėn. apklausos metu vėl buvo pateiktas klausimas apie nepriklausomybę: „Ar Jūs pritariate š. m. kovo mėn. 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės Atstatymo Aktui?“ Paaštrėjusios ekonomikos problemos nesumažino nepriklausomybės šalininkų skaičiaus. Atsakymus „visiškai pritariu“ ir „pritariu“ pasirinko 67 proc. gyventojų, „abejoju“ – 20 proc., „nepritariu“ ir „visiškai nepritariu“ – 12 proc. Skeptikų daugiau buvo tarp tautinių mažumų, kaimo gyventojų.

Panašus rezultatas buvo gautas ir po dviejų mėnesių **1990 m. spalio mėn.** apklausoje (žr. 2.10 lentelę).

2.10 lentelė. *Kaip Jūs įsivaizduojate Lietuvos ryšius su TSRS ateityje?*
(1990 m. spalio; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Visi gyventojai	Lietuviai	Nelietuviai
1.	Lietuva turi būti savarankiška, neįeinanti į TSRS	68	79	23
2.	Lietuva turi dalyvauti kuriant naują sąjunginę sutartį, kad jai būtų garantuotas didesnis savarankiškumas, išliekant TSRS – valstybių sąjungoje (konfederacijoje)	15	7	46
3.	TSRS turi išlikti kokia buvus, o Respublikų nepriklausomybės deklaracijas (Lietuvoje – Kovo 11 aktą) reikia panaikinti	4	2	15
4.	Neįsivaizduoju	10	10	13
5.	Neatsakė	3	2	3

Dauguma (68 proc.) Lietuvos žmonių buvo už savarankišką Lietuvą, kuri jokiais formomis neįeina į TSRS.

Identiškas klausimas su šiek tiek besiskiriančiais atsakymų variantais buvo pakartotas 1990 m. pabaigoje (**1990 m. gruodis**).

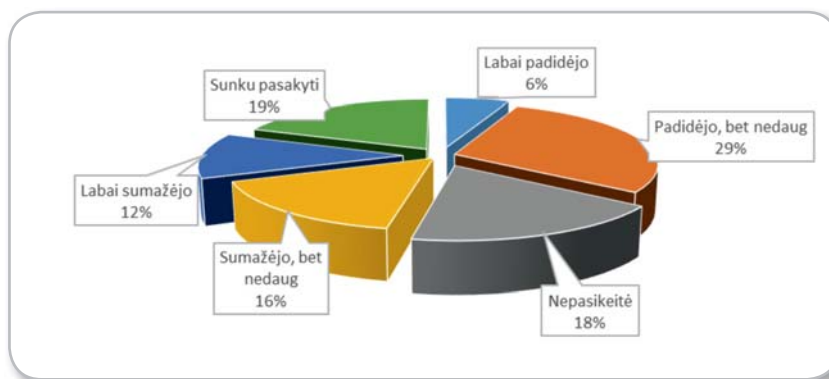
2.11 lentelė. *Kaip Jūs įsivaizduojate Lietuvos ryšius su TSRS ateityje?*
(1990 m. gruodis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Visi gyventojai	Lietuviai	Nelietuviai
1.	Lietuva turi būti savarankiška, nepriklausoma valstybė	69	81	24
2.	Lietuva turi pasirašyti naują sąjunginę sutartį ir likti TSRS sudėtyje (konfederacijoje)	13	6	42
3.	TSRS turi išlikti kokia buvus, o Respublikų nepriklausomybės deklaracijas (Lietuvoje – Kovo 11 akta) reikia panaikinti	3	2	7
4.	Neturėjo nuomonės	15	11	27

Kaip matome (žr. 2.11 lentelę), ir metų pabaigoje beveik tas pats gyventojų skaičius, kaip ir rugpjūtį, buvo už visišką Lietuvos nepriklausomybę – 69 proc.

Tuo metu (1990 m. gruodis) nebuvo šimtaprocentinio jausmo, kad nepriklausomybė jau yra realiai pasiekta (nepriklausomos Lietuvos didžiosios Vakarų šalys dar nepripažino). Tą rodo sąvoka „reali nepriklausomybė“.

2.2 pav. *Kokie buvo, Jūsų nuomone, šie metai Lietuvai? Padidėjo ar sumažėjo galimybės įgyti realią nepriklausomybę?* (1990 m. gruodis; procentais)

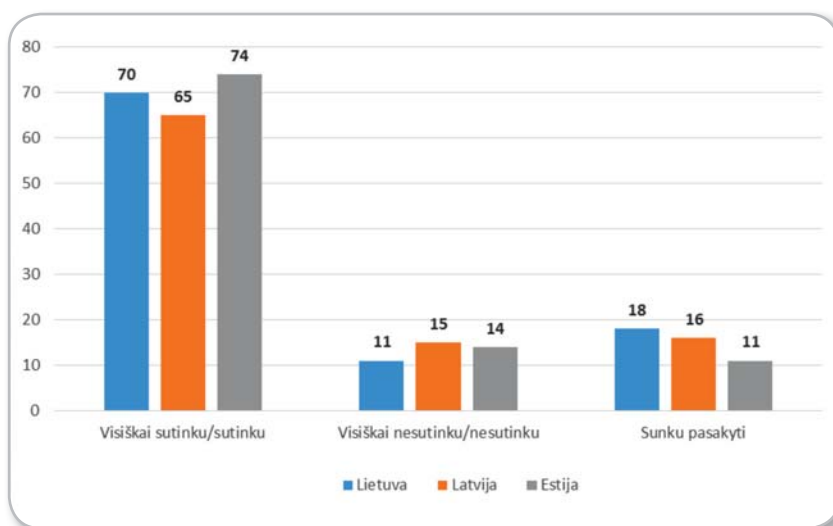

35 proc. apklaustųjų nurodė, kad galimybės įgyti realią nepriklausomybę padidėjo, 18 proc. – nepasikeitė, 12 proc. – sumažėjo, 19 proc. neturėjo nuomonės. Taigi, nepriklausomybę rėmė dauguma, tačiau kai kam neatrodė, kad ji pasiekta jau negrįžtamai.

KELYJE Į NEPRIKLAUSOMYBĘ: PALYGINAMIEJI TYRIMAI LIETUVOJE, LATVIJOJE IR ESTIJOJE

1990 m. ir vėliau bendradarbiaujant su kolegomis kai kurie klausimai buvo lygia-grečiai užduodami Lietuvoje (VNTC), Latvijoje (Socialinių tyrimų centras prie Latvijos sociologų asociacijos) ir Estijoje (EMOR). Pirmiausia tai buvo klausimai, susiję su šių šalių nepriklausomybe. Yra išlikę 1990 m. spalio apklausų duomenys (Lietuvoje apklausti 1383 gyventojai, Latvijoje – 883, Estijoje – 946).

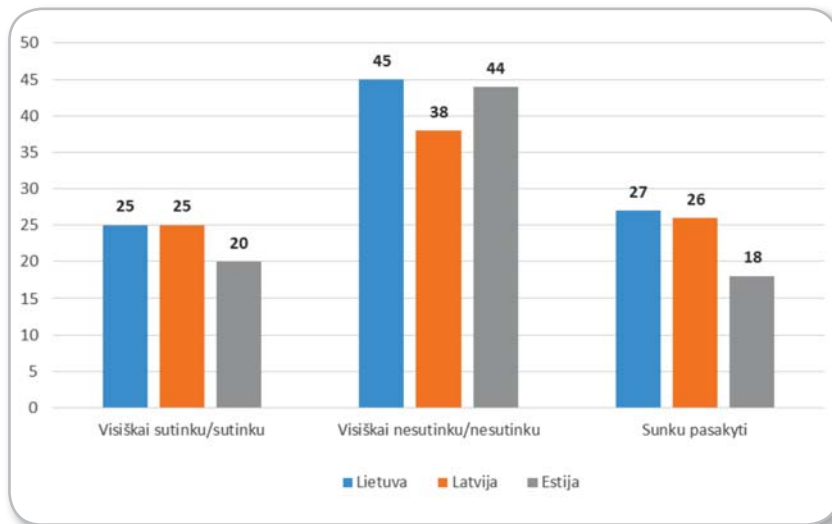
2.3 pav. *Ar Jūs sutinkate, kad 1940 metais TSRS okupavo ir aneksavo Baltijos šalis (Lietuva, Latvija, Estija), jėga prisijungė jas prie TSRS?*
(1990 m. spalio; procentais)

Pritariančiųjų, kad Baltijos šalys 1940 m. buvo okupuotos, Estijoje buvo 74 proc., kiek mažiau Lietuvoje – 70 proc., mažiausiai Latvijoje – 65 proc. (žr. 2.3. pav.). Tačiau čia būtina turėti galvoje, kad šiose šalyse labai skyrėsi (ir skiriasi) etninė struktūra – Lietuva labiausiai monotautinė, o Latvija – mažiausiai, ten didžiausia rusų dalis, o jie labiau buvo linkę palaikyti TSRS idėją. Dėl šios priežasties etninis analizės pjūvis labai svarbus norint suprasti politinę situaciją ir politines įtampas. Taigi, su teze, kad Baltijos šalys buvo okupuotos, sutiko 79 proc. lietuvių (28 proc. nelietuvių), 91 proc. latvių (41 proc. nelatvių) ir 94 proc. estų (41 proc. neestų). Skirtumai tarp lietuvių, latvių ir estų nėra tokie jau dideli, kaip kad tarp šių tautybių ir tautinių mažumų.

Taip pat buvo klausiama, ar verta prisiminti to laikotarpio įvykius (žr. 2.4 pav.).

2.4 pav. Ar sutinkate, kad 1940 metų įvykiai šiandien neturi reikšmės, Baltijos respublikų statusas nusistovėjo po Antrojo pasaulinio karo? (1990 m. spalio; procentais)

Norinčių pamiršti 1940-uosius respondentų procentinės dalys Baltijos šalyse skyrėsi ne taip jau daug, tačiau buvo esminių skirtumų tarp etninių grupių šalių viduje: estai 10 proc. – neestai 35 proc.; latviai 8 proc. – nelatviai – 41 proc.; lietuviai 11 proc. – nelietuviai 41 proc.

Gyventojų buvo prašoma prognozuoti įvykius, kurie gali įvykti netolimoje ateityje (žr. 2.12 lentelę).

2.12 lentelė. Ar manote, kad... (atsakymai „be abejo“ ir „turbūt“)
(1990 m. spalio; procentais)

Eil. Nr.		Lietuva	Latvija	Estija
1.	... Tarybų Sąjungoje įvyks karinis valstybinis perversmas?	19	28	17
2.	... TSRS vadovybė sugebės dar penkerius metus išvengti valstybei gresiančio subyrėjimo?	19	19	19
3.	... TSRS pasiseks įveikti ekonominę krizę per artimiausius dešimt metų?	23	29	32

Čia įdomiausias dalykas, ko gero, yra pačios klausimų formuluotės, kurios atspindėjo to meto politinį kontekstą: ar TSRS įvyks karinis valstybinis perversmas (kitais metais jis ir įvyko), ar subyrės TSRS (kitais metais TSRS ir subyrėjo).

Buvo klausiama ir apie karinės jėgos panaudojimą Baltijos šalyse.

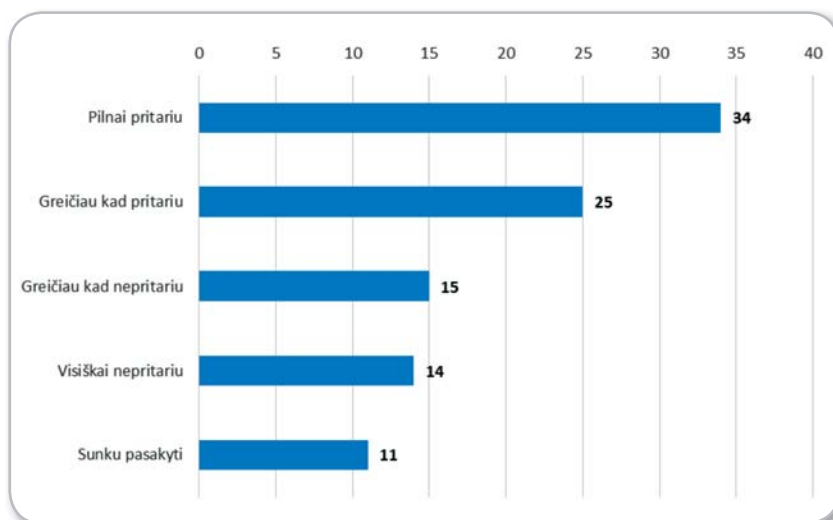
2.13 lentelė. *Ar didelė, Jūsų nuomone, tikimybė, kad TSRS įves Lietuvoje prezidentinį valdymą, panaudojus karinę jėgą, norėdama priversti Lietuvą (Latviją, Estiją) būti Tarybų Sąjungoje? (1990 m. spalio; procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Lietuva	Latvija	Estija
1.	Labai didelė / gana didelė	13	35	38
2.	Visai maža tikimybė / maža	60	38	47
3.	Sunku pasakyti	26	27	14

Kaip matome iš 2.13 lentelėje pateiktų duomenų, mažiausia pesimistų dėl karinės padėties įvedimo buvo Lietuvoje – 13 proc. (daugiausia Estijoje – 38 proc., Latvijoje – 35 proc.); už kelių mėnesių TSRS kariuomenė intensyviai savo veiksmus pradėjo būtent Lietuvoje.

Tuo pat metu daugelis klausimų, kurie buvo pateikti Baltijos šalyse, buvo užduoti ir Maskvos gyventojams (telefoninė apklausa, N = 633; apklausą atliko „Novosti Incomm“). Buvo pateikti su Baltijos šalių likimu susiję klausimai. Beveik pusė (47 proc.) apklaustų maskviečių sutiko, kad 1940 m. TSRS okupavo Baltijos šalis, kad „įstojo į TSRS laisva valia“ – 29 proc. O svarbiausias klausimas buvo apie maskviečių požiūrį į Baltijos šalių nepriklausomybę (žr. 2.5 pav.).

2.5 pav. *Trys Baltijos šalys pareiškė, kad jos yra visiškai suverenios. Koks yra Jūsų požiūris į visišką Baltijos šalių nepriklausomybę? (telefoninė apklausa Maskvoje, N = 633; 1990 m. spalio; procentais)*

Matome, kad pritariančiųjų ar iš dalies pritariančiųjų Baltijos šalių nepriklausomybei buvo daugiau nei pusė – 59 proc., o tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą tokių buvo net 68 proc.

Maskviečių buvo klausama, kaip atrodys TSRS 2000 metais (žr. 2.14 lentelę).

2.14 lentelė. Kaip atrodys TSRS 2000-aisiais metais?
(1990 m. spalio)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	TSRS išliks dabartine forma	6
2.	Bus sukurta taip vadinama naujoji federacija (kur respublikos, autonominės respublikos turės didesnę savarankiškumą)	32
3.	Baltijos šalys išeis iš TSRS, o kitos respublikos pasiliks federacijoje	20
4.	TSRS išsirs	21
5.	Sunku pasakyti	20

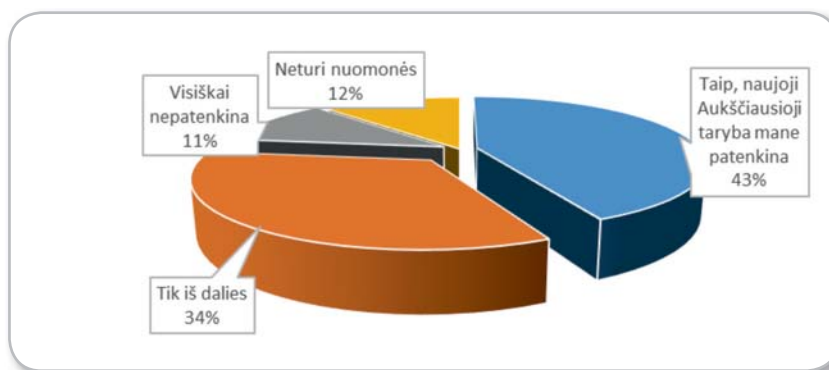
38 proc. apklaustųjų manė, kad TSRS išliks esama forma arba labiau suverenių respublikų sąjungos forma. Baltijos šalių nebematė TSRS sudėtyje 41 proc. (TSRS išsirs iš viso arba iš jos išeis bent jau Baltijos šalys).

Be to, maskviečių apklausa parodė, kad karinio perversmo TSRS bijojo 32 proc., M. Gorbačiovu pasitikėjo 46 proc. (nepasitikėjo 43 proc.), o B. Jelcinu – 73 proc. (nepasitikėjo 17 proc.) maskviečių.

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ VERTINIMAS

Pirmoje po Nepriklausomybės atkūrimo apklausoje **1990 m. kovo–balandžio mėn.** buvo užduotas klausimas apie naujai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos darbą (žr. 2.6 pav.).

2.6 pav. Jau dirba naujai išrinkta Lietuvos respublikos Aukščiausioji Taryba. Ar ji pateisina Jūsų lūkesčius? (1990 m. kovas–balandis)

Kaip matome 2.6. pav., visiškai nepatenkintųjų naujai išrinkta Aukščiausiąja Taryba buvo nedaug – 11 proc., beveik pusė (43 proc.) teigė, kad Aukščiausioji

Taryba juos patenkina, o 34 proc. apklaustųjų atsakė, kad juos patenkina „tik iš dalies“. Rezultatai nėra blogi (palyginimui: 2015 m. kovo 6–15 d. „Vilmorus“ apklausos (N = 1030) duomenimis Seimu pasitikėjo 11 proc., o nepasitikėjo 51 proc. gyventojų).

Atsižvelgiant į visuomenėje prasidėjusią diskusiją apie Prezidento institucijos reikalingumą Lietuvai, šioje apklausoje gyventojams buvo užduotas klausimas: „Ar reikalingas Lietuvai prezidentas?“ Atsakymą „taip, ir nedelsiant“ pasirinko 20 proc. apklaustųjų, „taip, bet ateityje, kai bus pasiekta visiška Lietuvos nepriklausomybė“ – 61 proc. Prieš Prezidento instituciją („ne, tokioje mažoje šalyje prezidentas nereikalingas“) buvo 18 proc. apklaustųjų.

1990 m. birželio mėn. vykusioje apklausoje jau ekonominės blokados sąlygomis buvo užduotas klausimas apie Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos darbo vertinimą skalėje nuo –5 iki +5. Teigiamus vertinimus išsakė 66 proc., o neigiamus – 21 proc. (neutralius – 4 proc., o neturėjo nuomonės 9 proc.). Vidurkis normuotoje skalėje nuo –100 iki +100 buvo +33. Reikia pasakyti, kad tuo metu toks rezultatas neatrodė aukštas. Radijo laidoje pristatant apklausos rezultatus buvo sakoma: „Mus nuliūdino neaukštas vidurkis. Tikrai norėtusi, kad mūsų pačių išrinktas parlamentas būtų remiamas žymiai labiau. Tiesa, nepasitikinčiųjų parlamentu yra ne tiek daug – 20 proc., tačiau vidurkis galėtų būti aukštesnis.“

Šioje apklausoje buvo užduotas ir atviras klausimas apie Aukščiausiosios Tarybos veiklos vertinimo motyvus, kodėl vertinama teigiamai ar neigiamai. Kaip dažnai pasitaiko, teigiamų vertinimų motyvai nėra gausiai išsakomi ir išraiškingi: 10 proc. anketų buvo nurodyta, kad Aukščiausioji Taryba pasiekė gerų rezultatų, pažymėtas atkaklumas siekiant Nepriklausomybės, o negatyvias vertinimo priežastis nurodė net 39 proc. respondentų.

Blogą darbo stilių nurodė 19 proc. respondentų:

- kivirčiai (8 proc.): „mažai vienybės“, „bereikalingi ginčai“, „nėra vieningumo ir drausmingumo“, „reikėtų daugiau pakantumo, per didelis nepasitikėjimas kai kuriomis asmenybėmis“, „reikėtų mažiau rietenų, o daugiau darbo“ ir pan.
- daugiažodžiavimas (9 proc.): „daug kalba, mažai daro“, „pilsto iš tuščio į kiaurą“, „ginčai antraeiliais klausimais“, „tik kalba ir važinėja į užsienį“, „tuščiais žodžiais visų darbų nenuveiksi“, „daug euforijos, mažai darbo“ ir pan.
- kita (2 proc.).

Blogus darbo rezultatus nurodė 11 procentų:

- mažai rezultatų (5 proc.): „nesimato konkrečių rezultatų“, „jokios veiklos nesimama“, „lėtai daro“, „daug sprendimų, o jokios naudos“, „jei geriau dirbtų, rezultatai būtų ženklesni“, „nieko neveikia“ ir pan.
- neteisingi sprendimai (5 proc.): „neapgalvoti“, „daro daug klaidų“, „sprendimai pagrįsti emocijomis, o ne apgalvoti“, „per mažas dėmesys į žemės ūkį“, „kraštutiniai politiniai sprendimai“ ir pan.

Blogą Aukščiausiosios Tarybos sudėtį nurodė 6 proc. respondentų.

Taip pat buvo klausiama ir apie Lietuvos Vyriausybės (Ministrų Tarybos) darbą. Čia vertinimai buvo geresni negu Aukščiausiosios Tarybos: teigiamai vertino 72 proc., neigiamai – 12 proc. (3 proc. neutralių vertinimų ir 13 proc. neturėjo nuomonės); vertinimų vidurkis normuotoje skalėje nuo –100 iki +100 buvo +53.

Buvo pateiktas ir atviras klausimas apie vertinimų motyvą (konkrečius Ministrų Tarybos veiklos trūkumus nurodė 21 proc. respondentų). Blogų vertinimų priežastys buvo aiškinamos taip:

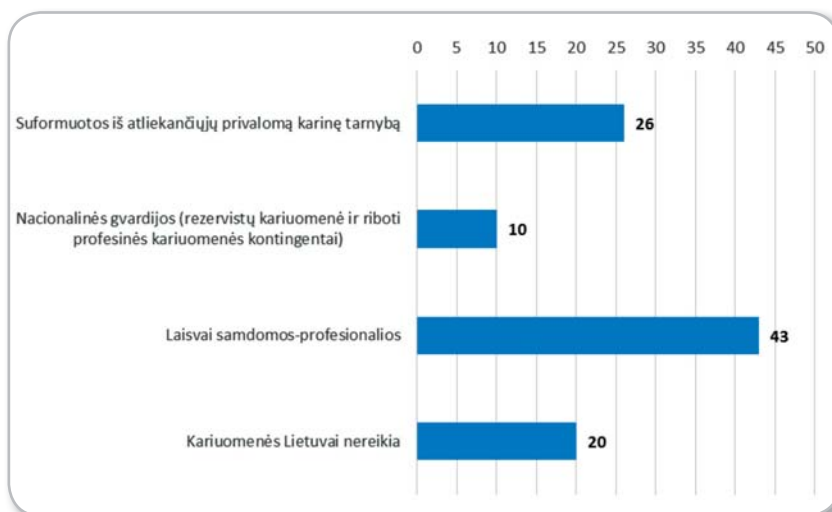
- blogi darbo rezultatai (7 proc.): „nėra ateities koncepcijos“, „neįgyvendinami įstatymai“, „nesimato, kad nors kiek gerėtų žmonių gyvenimo sąlygos“, „atsirado nedarbas“, „nepasiruošė sankcijoms iš TSRS“ ir pan.
- prastas darbo stilius (7 proc.): „trūksta diplomatijos“, „nėra konkretumo“, „dažnai nugalai ambicijos“, „trūksta ryžtingumo“, „yra laukimo pozicijoje“ ir pan.
- priekaištai ministrams (5 proc.): „dalis ministrų renkasi savo nekompetentingą komandą“, „ministrų postai padalinti ne pagal jų sugebėjimus“ ir pan.

Gerų žodžių apie Ministrų Tarybos veiklos rezultatus išsakė 19 proc. apklaustųjų („daro viską, kad Lietuvai būtų gerai“, „dirba labai gerai“, „maža žmonių, kurie dėl kitų taip aukotųsi“, „sumaniai dirba blokados sąlygomis“, „matom konkrečius rezultatus“, „važinėja po užsienį ir stengiasi padėti Lietuvai“ ir pan.).

LIETUVOS KARIUOMENĖ

1990 m. spalio mėn. apklausoje gyventojams buvo pateikti klausimai apie būsimą nepriklausomos Lietuvos kariuomenę: ar jos reikia, kodėl reikia, kodėl nereikia, kokios reikia.

2.7 pav. Kokios kariuomenės, Jūsų nuomone, reiktų nepriklausomai Lietuvai? (1990 m. spalio; procentais)

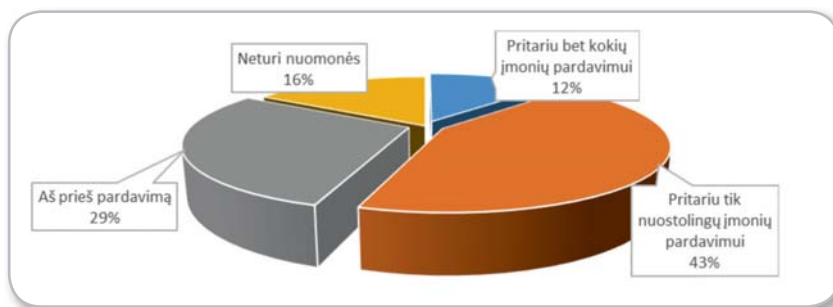
Kaip matome 2.7 diagramoje, tik 20 proc. apklaustųjų nurodė, kad Lietuvai kariuomenės nereikia. Nedaug buvo norinčiųjų formuoti kariuomenę iš šauktinių (26 proc.), daugiau buvo norinčiųjų profesionalios kariuomenės (43 proc.)¹¹. Už šauktinių kariuomenę labiau pasisakė pagyvenę negu jaunimas (60 m. ir vyresni – 39 proc., jaunimas – 18 proc.), o už profesionalią kariuomenę labiau pasisakė jaunimas negu pagyvenę (jaunimas – 56 proc., pagyvenę – 31 proc.).

Buvo klausama apie argumentus „už“ ir „prieš“ savo kariuomenę. Atsakymų variantai bent jau iš dalies atspindi tuometinį šios temos diskursą. Į klausimą: „Jeigu manote, kad Lietuvai **reikia** turėti kariuomenę, tai kokiam tikslui?“ (pasirinkite tik vieną, patį svarbiausią atsakymą) 23 proc. apklaustųjų atsakė, jog jos reikia, „kad apgintų valstybės sienas ir vientisą teritoriją“, 18 proc. – kad „kariuomenė – vienas valstybės požymių“, 16 proc. atsakė, kad jos reikia, „kad apgintų laisvę ir nepriklausomybę“, 13 proc. – kad kariuomenės reikia „ypatingiems atvejams (ištikus stichinėms nelaimėms, katastrofoms ir pan.)“, 6 proc. – „kad pasipriešintų vidaus politinėms grupuotėms, siekiančioms jėga užimti valdžią Respublikoje“, po 4 proc. paminėjo, kad kariuomenė reikalinga „kaip perspėjimas, kad bus pasipriešinta užpuolikams“ ir „kad apsaugotų vidaus rinką“ (neatsakė – 16 proc.). Į klausimą: „Jeigu manote, kad Lietuvai **nereikia** turėti savos kariuomenės, tai kodėl?“ (pasirinkite tik vieną, patį svarbiausią atsakymą) buvo gauti tokie atsakymai: 17 proc. – „lėšas reikia skirti ekonomikai, o ne kariuomenei“, 12 proc. – „maža valstybė nepajėgi apsiginti“, 10 proc. – „mes turime gyventi be ginklų“, 9 proc. apklaustųjų nurodė kitas priežastis, o 52 proc. neatsakė.

POŽIŪRIS Į EKONOMINES REFORMAS

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausos anketoje atsirado klausimai – būsimų reformų „pranašai“ (žr. 2.8 pav.).

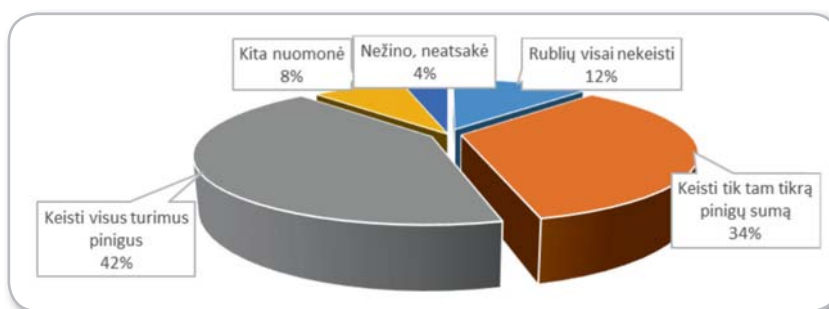
2.8 pav. *Ar pritariate siūlymui parduoti valstybines įmones privatiems asmenims?* (1990 m. kovas–balandis; procentais)

¹¹ Klausimas apie šauktinių ir profesionalią kariuomenę liko aktualus ir po 25 metų. 2015 m. balandžio mėn. „Vilmorus“ atliktoje apklausoje (N = 1000) gyventojų paklausus „Ar pritariate šauktinių kariuomenės grąžinimo modeliui?“, 42 proc. atsakė, kad pritaria visuotinam privalomam šaukimui, 24 proc. – kad pritaria tik profesionaliai kariuomenei. Kaip matome, 2015 m. iškilus grėsmei Lietuvos saugumui įvykių Ukrainoje kontekste, labai padaugėjo šauktinių kariuomenės šalininkų.

Matome, kad visuotinės privatizacijos šalininkų tuo metu buvo tik 12 proc., 29 proc. buvo prieš pardavimą bet kurių įmonių, 43 proc. pasisakė už pardavimą tik nuostolingų įmonių.

2.9 pav. *Įsivaizduokite, kad Lietuvoje įvedami nauji piniginiai vienetai. Kaip, Jūsų nuomone, valstybė turėtų keisti rublius į naujuosius pinigus? (1990 m. kovas–balandis; procentais)*

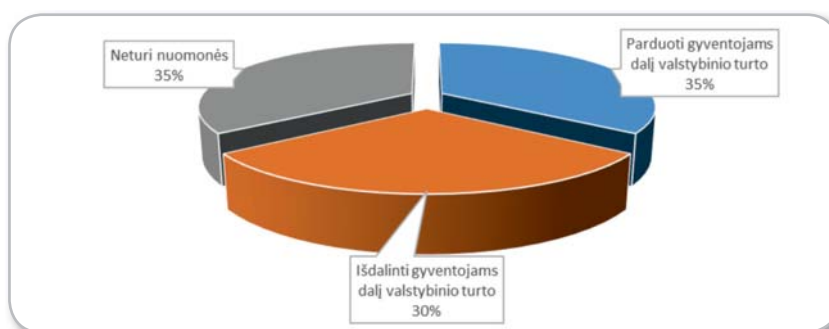

Šiuo metu sunku pasakyti, kas buvo turima galvoje siūlant atsakymą „visai nekeisti“: ar pradėti „nuo nulio“, ar palikti rublius tolimesniam gyvavimui (šią alternatyvą daugiausia rinkosi rusai ir lenkai). Neaiški ir alternatyva „keisti tik tam tikrą pinigų sumą“. Šiuo atveju galima numanyti, kad čia buvo modeliuojamas saugiklis, kad doras, mažai uždirbantis žmogus gautų visą sumą, o nedorai pralobęs – prarastų pinigus, jam liktų tiek pat, kiek ir kitiems.

1990 m. rugpjūčio mėn. apklausoje gyventojams buvo užduoti klausimai apie privatizaciją. Pirmiausia domėtasi, ar reikalinga privatizacija: „Ar reikia dalį valstybinio turto vienokia ar kitokia forma perleisti gyventojams, t. y. privatizuoti valstybinį turtą?“ Į šį klausimą teigiamai atsakė 50 proc. gyventojų, neigiamai – 27 proc., neturėjo nuomonės – 22 proc., t. y. privatizacijos šalininkų buvo beveik dvigubai daugiau nei priešininkų.

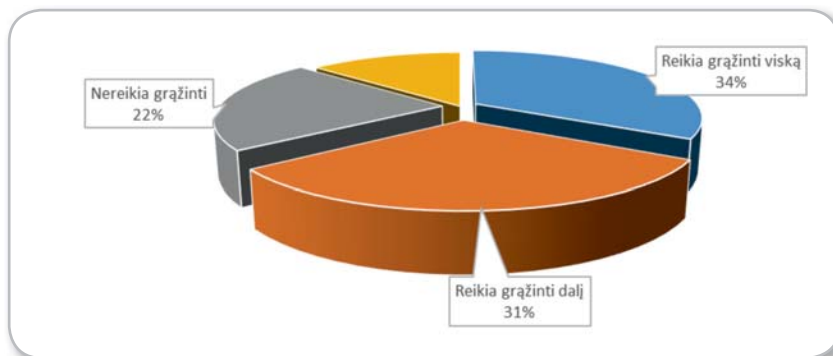
Buvo klausama ir apie privatizavimo būdą (žr. 2.10 ir 2.11 pav.).

2.10 pav. *Jeigu valstybinio turto privatizacija bus įgyvendinama, kaip, Jūsų nuomone, reikėtų tai padaryti? (1990 m. rugpjūtis; procentais)*

Kaip matome, teigiančiųjų, kad valstybinį turtą reikia parduoti ar išdalyti, buvo beveik vienodas procentas.

2.11 pav. *Ar reikia, Jūsų nuomone, grąžinti savininkams ar jų įpėdiniams anksčiau valstybės iš jų atimtą turtą? (1990 m. rugpjūtis; procentais)*

Dauguma apklaustųjų buvo už turto grąžinimą, tačiau nebūtinai viso turto.

Apklausoje buvo užduoti klausimai ne tik apie konkrečias reformas, bet ir apie bendresnį požiūrį į reformų eigą ir pobūdį. Buvo testuojama, kaip žmonės supranta rinkos ekonomiką (žr. 2.15 lentelę).

2.15 lentelė. *Pastaruoju metu dažnai kalbama apie „rinkos ekonomiką“. Kuris iš pateiktųjų atsakymų Jums atrodo labiau susijęs su rinkos ekonomika? (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Atsakymų variantai	Procentas
1.	Visko yra parduotuvėse ir kiekvienas gali įsigyti ką nori	28
2.	Visko yra parduotuvėse, bet ne kiekvienas gali įsigyti ką nori	49
3.	Kita	5
4.	Neturėjo nuomonės	16

Pusė (49 proc.) pasirinko teisingą atsakymą – visko yra, bet ne viską įsigysi, o dalis (28 proc.) – kad kiekvienas gali įsigyti ką nori. Galima manyti, kad atsakymas „galima įsigyti viską, ką nori“ nebuvo siejamas su prabangos prekių įsigijimu, greičiau omeny buvo turimos svarbiausios prekės (maistas, paprasti drabužiai).

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje buvo teiraujama, kokioms reformoms gyventojai pritartų – staigioms ar laipsniškoms. Be to, yra galimybė palyginti Lietuvos ir Estijos gyventojų nuomones (žr. 2.16 lentelę).

2.16 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, reikėtų įgyvendinti ekonominę Lietuvos savarankiškumą? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	VNTC apklausa Lietuvoje	Apklausa Estijoje („Mainor“)
1.	Ekonomikai reikia staigių, esminių pakitimų, net jei tai pareikalautų žmonių materialinės padėties pablogėjimo	23	53
2.	Ekonomiką reikia keisti laipsniškai, kad labai nenukentėtų žmonių materialinė gerovė	64	40
3.	Neturėjo nuomonės	13	7

Kaip matome iš 2.16 lentelės duomenų, Estijoje tuo metu buvo bent dvigubai daugiau pasisakančiųjų už radikalias ir greitas ekonomines reformas nei Lietuvoje. Netrukus nuosaikių reformų metaforiška išraiška tapo posakis „žingsnis po žingsnio“, kuris gali būti priskiriamas Algirdui Brazauskui, ir, manytina, ši pozicija galėjo lemti jo daugiamečių populiarumą visuomenės nuomonėje. Nuostata „žingsnis po žingsnio“ buvo būdinga visoms socialinėms demografinėms grupėms, kiek daugiau buvo pasisakančiųjų už laipsniškas reformas kaime – 69 proc.

Klausimas apie reformų spartą kiek kita formuluote buvo užduotas gyventojams ir **1990 m. rugpjūčio mėn.** apklausoje (žr. 2.17 lentelę).

2.17 lentelė. *Kokį ekonominės reformos variantą pasirinktumėte? (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Laipsnišką, ilgą (apie 10 metų) perėjimą į rinkos ekonomiką	30
2.	Staigų perėjimą (2–3 metai) prie rinkos, net jei jį lydėtų esminis ekonominės padėties pablogėjimas	26
3.	Nepritariu perėjimui prie rinkos ekonomikos	15
4.	Neturėjo nuomonės	29

Už staigų perėjimą pasisakė 26 proc. (1990 m. kovo mėn. – 23 proc.) apklaustųjų, už laipsnišką perėjimą arba iš viso prieš reformas – 45 proc. 1990 m. kovą tokių buvo daugiau, tačiau ir alternatyvos skambėjo kitaip, buvo pabrėžiama, kad staigus variantas „pareikalautų žmonių materialinės padėties pablogėjimo“, o laipsniškai pereinant „labai nenukentėtų žmonių materialinė gerovė“. Daugelis po to buvusių tyrimų parodė, kad vienas emociingas ar vertybiškai nuspalvintas žodis gali esmingai pakeisti atsakymų pobūdį.

Reformų pobūdis ir sparta buvo nesavitikslis dalykas, o turėjo tarnauti svarbiausiam tikslui – kad Lietuvos žmonių gerovės lygis, gyvenimo kokybė atitiktų vakarieetiško pasaulio standartus.

2.18 lentelė. *Kada, Jūsų nuomone, Lietuvos žmonių pragyvenimo lygis bus panašus į Vakarų šalių? (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Atsakymų variantai	Procentas
1.	Jau ateinančiais metais	1
2.	Iki 1995 metų	5
3.	Iki 2000-ųjų metų	18
4.	Iki 2010-ųjų metų	18
5.	Dar vėliau	31
6.	Niekada	26

Kaip matyti iš 2.18 lentelėje pateiktų duomenų, dauguma žmonių (57 proc.) nesitiki, kad bent jau iki 2010 m. Lietuva ekonomiškai taps panaši į Vakarų šalis. Tai bent iš dalies paneigia nuomonę, kad iš pradžių lietuviai naiviai tikėjosi labai greitai tapti turtingi, o paskui, kai tai neįvyko, labai nusivylė.

GYVENTOJŲ MATERIALINĖ PADĖTIS

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje savo šeimos materialinę padėtį teigiamai vertino 48 proc. gyventojų, neigiamai – 42 proc., neutraliai – 7 proc. Tai geresni vertinimai nei 1989 m. rugsėjo mėn. apklausoje (atitinkamai 42 proc., 51 proc. ir 7 proc.). Tačiau prognozės metų pabaigai jau buvo pesimistiškesnės (žr. 2.19 lentelę).

2.19 lentelė. *Kaip Jūs manote, geriau ar blogiau negu dabar Jūs gyvensite šių metų pabaigoje? (1990 m. kovas–balandis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Gyvensiu geriau	11
2.	Taip pat	23
3.	Gyvensiu blogiau	33
4.	Nežino	33

Kaip matome, pesimistų (33 proc.) buvo daug daugiau nei optimistų (11 proc.). Ypač daug pesimistų buvo tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą (48 proc.). Gali būti, kad labiau išsilavinę žmonės geriau suvokė artėjančias ekonomines ir socialines reformų pasekmes. Tuo pat metu analogiškas klausimas buvo pateiktas ir Estijos gyventojams (Viešosios nuomonės tyrimų centras „Mainor“, Estija). Ten buvo gauti tokie rezultatai: „gyvens geriau“ – 6 proc., „gyvens taip pat“ – 49 proc., „gyvens blogiau“ – 27 proc., „sunku pasakyti“ – 18 proc. Estijoje buvo daug daugiau gyventojų, kurie prognozavo, kad gyvens „taip pat“ (49 proc.). Galima manyti, kad tokia nuomonė vyravo todėl, kad Estijoje dar nebuvo paskelbta nepriklausomybė.

Buvo pakartotas ir 1989 m. rugsėjo mėn. klausimas apie ekonomines gyventojų prognozes 10-iai metų (žr. 2.20 lentelę).

2.20 lentelė. *Pabandykite spręsti, kaip keisis Lietuvos žmonių gerovė artimiausių dešimtmetį? (1990 m. kovas–balandis)*

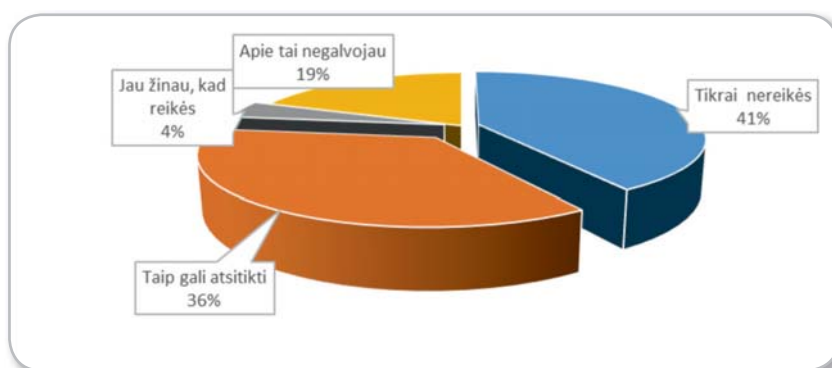
Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Nuolatos gerės	10
2.	Iš pradžių gerės, bet vėliau smuks	2
3.	Iš pradžių smuks, bet vėliau gerės	68
4.	Gerovė smuks	12
5.	Nesikeis	5
6.	Neatsakė	3

Lyginant su 1989 m. rugsėjo mėn., sumažėjo optimistų (nuo 17 proc. iki 10 proc.), tačiau dauguma gyventojų prognozavo gyvenimo blogėjimą pradžioje ir tolesnį gerovės kilimą ateityje. Čia taip pat yra galimybė palyginti su apklausos rezultatais Estijoje („Mainor“): „nuolatos gerės“ – 8 proc., „iš pradžių gerės, bet vėliau smuks“ – 2 proc., „iš pradžių smuks, bet vėliau gerės“ – 70 proc., „gerovė smuks“ – 6 proc., „nesikeis“ – 2 proc., „nežino, neatsakė“ – 12 proc. Kaip matome, Lietuvoje ir Estijoje atsakymai skyrėsi nedaug.

Į šį skyrelį įtraukiame ir duomenis apie galimą darbo keitimą, nerimą dėl bedarbystės. Manytume, kad šie dalykai tiesiogiai susiję su šeimos gerove, materialine padėtimi.

Reikia pažymėti, kad 1989 m. anketose nebuvo klausimų apie bedarbius ir bedarbystę, nebuvo šio klausimo ir tarp socialinių demografinių respondentų charakteristikų. Ta problema tuo metu lyg ir neegzistavo. Nėra šių sąvokų ir **1990 m. kovo–balandžio mėn.** apklausoje. Tačiau jau atsiranda savotiškas eufemizmas – „gali tekti keisti darbovietę“. Anketoje buvo pateiktas klausimas tik dirbantiesiems (žr. 2.12 pav.).

2.12 pav. *Kaip manote, ar Jums šiais metais gali tekti keisti darbovietę? (1990 m. kovas–balandis; procentais)*

Šioje apklausoje 41 proc. respondentų atsakė, kad nereikės keisti darbovietės, 4 proc. manė, kad reikės, o 36 proc. jau nerimavo dėl to (19 proc. apie tai visiškai negalvojo). Taigi, besijaučiančiųjų užtikrintai ir neužtikrintai buvo maždaug vienodas

skaičius. Taip pat buvo klausama, ar tos profesijos, kurią turi respondentas, žmogui būtų sunku susirasti darbą. 35 proc. atsakė, kad būtų lengva, sunkoka – 35 proc., beveik neįmanoma – 11 proc., 19 proc. neturėjo nuomonės. Tuo metu buvo aktualūs ir papildomi uždarbiai. Į klausimą: „Ar Jūs norėtumėte laisvalaikiu papildomai uždarbiauti?“ teigiamai atsakė 61 proc. gyventojų, o neigiamai – 31 proc. (dažniau tai buvo pagyvenę žmonės).

Pirmą kartą anketose žodis „nedarbas“ atsirado **1990 m. birželio mėn.** apklausoje. Joje buvo klausama apie tuometines Lietuvos problemas. Nedarbo problema buvo ketvirta pagal paminėjimų dažnį (21 proc.), dvigubai rečiau minima negu jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje, spekuliacija, nusikalstamumo didėjimas.

Gilėjančių ekonominių sunkumų kontekste atsirado klausimas apie norą dirbti užsienyje: „Jei Jums ar Jūsų šeimai pasiūlytų dirbti ne Lietuvoje, tai kokioje šalyje Jūs labiausiai norėtumėte padirbėti?“ Daugiausia buvo atsakymų, kad norėtų dirbti Lietuvoje (46 proc.). Kitose šalyse norėjo dirbti 52 proc.: JAV – 15 proc., Vokietijoje – 11 proc., Švedijoje – 9 proc., Suomijoje – 7 proc., Tarybų Sąjungoje – 4 proc., Lenkijoje – 1 proc., kitur – 5 proc. Daugiausia užsienyje padirbėti norėjo jaunimas (70 proc.). Į klausimą, kokios kvalifikacijos darbą sutiktų dirbti, 26 proc. atsakė, kad sutiktų dirbti atitinkanti respondentų kvalifikaciją darbą, 21 proc. sutiktų dirbti žemesnės kvalifikacijos darbą, 32 proc. sutiko dirbti bet kokią darbą, likusieji neturėjo nuomonės.

Anketoje buvo pakartotas ir 1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausos klausimas, ar gali tekti keisti darbovietę. Per kelis mėnesius situacija nebuvo pasikeitusi: nurodė, kad „darbovietės nereikės keisti“ 36 proc., kiek padaugėjo manančiųjų, kad „taip gali atsitikti“ – 42 proc., žinojo, kad „reikės keisti“ – 4 proc., likusieji apie tai negalvojo.

Nežiūrint tuo metu susiklosčiusios ekonominės situacijos Lietuvoje, **birželio mėn.** apklausoje 51 proc. gyventojų šeimos materialinę padėtį vertino teigiamai; neigiamai vertino mažiau – 40 proc., neutralius vertinimus nurodė 8 proc. (1 proc. neturėjo nuomonės). Kaip ir anksčiau, labiau patenkinti savo materialine padėtimi buvo pensininkai – 60 proc. teigiamų vertinimų; nepatenkinti: nelietuviai – 29 proc. teigiamų vertinimų ir 64 proc. neigiamų vertinimų, 4 proc. neutralių.

1990 m. rugpjūčio mėn. vykusioje apklausoje nebuvo klausimo apie šeimos materialinės padėties vertinimą, bet buvo klausama apie šalies ekonominės situacijos vertinimą. Teigiamai Lietuvos ekonominę padėtį vertino 19 proc. gyventojų, o neigiamai – 66 proc. Palyginus su šeimos materialinės padėties vertinimu (1990 m. birželio mėn. apklausa), Lietuvos ekonominės padėties vertinimai daug blogesni. Šis dėsniumas atsikartojo ir vėlesnėse apklausoje.

LIETUVOS PROBLEMOS

1990 m. birželio mėn. vykusiame apklausoje gyventojams buvo pateiktas klausimas apie svarbiausias to meto problemas.

2.21 lentelė. Kurias šiandieninės Lietuvos problemas, Jūsų nuomone, reikėtų spręsti visu pirma? (galimi trys atsakymai) (1990 m. birželis)

Eil. Nr.	Problemos	Procentas
1.	Jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje	42
2.	Spekuliacija, juodoji rinka	40
3.	Nusikalstamumo didėjimas	38
4.	Nedarbas	21
5–7.	Per didelis alkoholio vartojimas	20
5–7.	Plataus vartojimo prekių trūkumas	20
5–7.	Butų problemos	20
8.	Gamtinės aplinkos užterštumas	18
9.	Skurdas	15
10.	Nesantaika tarp įvairių tautybių žmonių	14
11.	Prastas medicininis aptarnavimas	13
12.	Maisto produktų trūkumas	10
13.	Narkomanija	6
14.	Žmogaus teisių pažeidimas nevietinių gyventojų atžvilgiu	4
15–16.	Migracija	3
15–16.	Kelionių, išvykų laisvės ribojimas	3
17.	Politinių teisių varžymas	2
18.	Žodžio laisvės varžymas	1
19.	Tikėjimo laisvės varžymai	0,3
19.	Kita	4
20.	Neatsakė	5

Kaip matome (žr. 2.21 lentelę), tuo metu svarbiausia problema Lietuvoje buvo jaunuolių tarnyba ne Lietuvoje. Lietuva jau buvo paskelbusi nepriklausomybę, tačiau visos TSRS struktūros (taip pat ir jėgos) tebefunkcionavo. Jaunuoliai buvo šaukiami į TSRS kariuomenę, o tai kėlė daug skausmingų ir pavojingų konfliktinių situacijų.

Antroje vietoje minima problema – spekuliacija, juodoji rinka (40 proc.). Jau M. Gorbačiovo „perestroikos“ metu deficitu tapo alkoholis, cigaretės, maisto ir pramoninės prekės. Jų kainos buvo žemos, tačiau parduotuvėse jų įsigyti buvo sunku. 1990 m. Lietuvoje dar nebuvo normalios prekybos sistemos, nebuvo realios rinkos, buvo ir valstybinis skirstymas bei aprūpinimas, ir privačios rinkos fragmentai. Perpardavimas, spekuliacija buvo suvokiami kaip negatyvūs reiškiniai.

Vis didėjanti problema buvo nusikalstamumas (paminėjo 38 proc.) Čia kalbama apie kasdienį nusikalstamumą – chuliganizmą, vagystes, kas pereinamuoju laikotarpiu visuomenėje tapo kasdienybe, ir apie besiformuojantį organizuotą nusikalstamumą, kuris suklestėjo vėliau.

Nedarbas kaip problema buvo minimas daug rečiau – 21 proc. šalia tokių problemų kaip alkoholio vartojimas – 20 proc., plataus vartojimo prekių trūkumas – 20 proc., butų problemos – 20 proc., gamtinės aplinkos užterštumas – 18 proc.

Galima konstatuoti, kad Lietuva tuo metu jau užtikrino fundamentalias žmogaus teises: kelionių, išvykų laisvės ribojimą paminėjo tik 3 proc. gyventojų, politinių teisių varžymą – 2 proc., žodžio laisvės varžymą – 1 proc., tikėjimo laisvės varžymą – 0,3 proc.

ŠEIMOS MODELIS

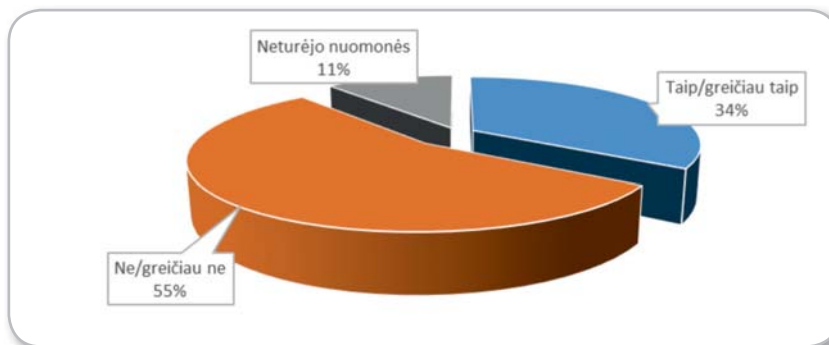
1990 m. kovo mėn. tyrimo anketoje buvo pateikti Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos instituto užsakyti klausimai apie moters ir šeimos problemas. Tarp klausimų apie vaikus pirmiausia buvo klausiama, kiek jų turi ir ketina turėti, kiek norėtų turėti vaikų, jei tam būtų visos reikiamos sąlygos, ir koks idealus vaikų šeimoje skaičius (žr. 2.22 lentelę). 20 proc. gyventojų ketino turėti 3 vaikus ir daugiau, jei būtų reikiamos sąlygos – 51 proc., o idealų vaikų skaičių – 3 vaikai ir daugiau – nurodė 70 proc. respondentų.

2.22 lentelė. Gyventojų nuomonė apie vaikų skaičių šeimoje (1990 m. kovas–balandis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Turi ar ketina turėti	Norėtų turėti, jei būtų visos reikiamos sąlygos	Idealus vaikų šeimoje skaičius
1.	Nė vieno	16	6	1
2.	Vienas vaikas	9	2	1
3.	Du vaikai	36	23	21
4.	Trys vaikai	14	33	47
5.	Keturi vaikai	4	11	16
6.	Penki ir daugiau vaikų	2	7	7
7.	Nežino	19	18	7

Šiuo metu galima tik stebėtis tokiais norimų vaikų skaičiaus rodikliais. Jie, manytume, atspindi to laikmečio dvasią gražinti moterį iš tarybinio modelio, kuomet ideali moteris buvo traktorininkė, kolūkio pirmininkė, į šeimą, kur pagrindinė moters misija – šeima, vaikai; o daug vaikų šeimoje – sveikos ir perspektyvios visuomenės simbolis. Šią mintį iliustruoja ir keli kiti klausimai.

2.13 pav. *Kaip Jūs manote, ar yra gero, kad vaikai lanko ikimokyklinės vaikų įstaigas? (1990 m. kovas–balandis; procentais)*

Manytume, kad tuomet pateikto klausimo formuluotė („ar yra gero...“) yra kiek tendencinga, lyg ir numanoma, kad to gero nėra (žr. 2.13 pav.). Kad ir kaip ten būtų, dauguma gyventojų tuo metu pasisakė prieš ikimokyklinės mokymo įstaigas.

Atsakymų į kitą klausimą rezultatas atspindi idealios šeimos charakteristikas (žr. 2.23 lentelę).

2.23 lentelė. *Kokiu būdu, Jūsų nuomone, galima būtų geriausiai materialiai pagelbėti šeimoms, auginančioms vaikus? (pažymėkite tik vieną atsakymą) (1990 m. kovas–balandis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Reikia sudaryti sąlygas vyrui uždirbti tiek, kad jis galėtų visiškai išlaikyti šeimą	64
2.	Reikia sukurti plačią ir lanksčią lengvatinių kreditų jaunoms šeimoms sistemą	8
3.	Šeimoms, kurios neveda savo vaikų į lopšelius ir darželius, mokėti kas mėnesį 50 rublių pašalpą	9
4.	Mokėti dirbančiai motinai pašalpą mažamečio vaiko auginimui ---- rublių, kas mėnesį, kol jam sueis --- metų	10
5.	Neturėjo nuomonės	9

Kaip matome, dominuoja modelis, kai moteris yra namuose, o vyras aprūpina šeimą materialiai (64 proc.). Praėjus 25 metams toks modelis Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, nėra priimtinas, netgi žeidžiantis moters orumą.

Esmingai skiriasi požiūris į lopšelinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikų auginimą: sutiko, kad vaikai lopšeliuose gali būti visą ar pusę dienos 9 proc. gyventojų, turėtų būti auginami tik namuose – 87 proc. (prižiūri tik motina – 73 proc., prižiūri paeiliui dirbantys tėvai su senelių pagalba – 10 proc., prižiūri auklė – 4 proc.). Ikimokyklinio amžiaus vaikams buvo leidžiama didesnė auginimo įvairovė: galimybė būti darželyje – 35 proc., namuose – 55 proc. (prižiūri tik motina – 41 proc., paeiliui dirbantys tėvai su senelių pagalba – 12 proc., auklė – 2 proc.).

ŽINIASKLAIDA

1990 m. birželio mėn. apklausoje buvo pateiktas televizijos bendrovės „Televilnius“ klausimas apie būsimą naują mokamą TV kanalą: „Mūsų bendrovė ruošiasi transliuoti individualiai apmokamą programą. Ar Jūs norėtumėte naudotis tokiu komerciniu kanalu, transliuojamu vietoje 2-os Maskvos programos?“ Net 67 proc. respondentų nurodė, kad jie norėtų naujos programos ir yra pasiryžę už tai mokėti (1 rublį per mėnesį – 4 proc., 5 rublius – 33 proc., 10 rublių – 25 proc., daugiau nei 10 rublių – 17 proc., 22 proc. nenorėtų mokėti).

Buvo pateiktas ir atviras klausimas apie pageidaujamas laidas: „Kokias televizijos laidas Jūs norėtumėte matyti naujoje komercinėje programoje?“ (prašome įrašyti). Dominavo pramoginės laidos (tai buvo „alkis“ po sovietmečio „rimtumo“) ir filmai. Pateiksime kai kuriuos pavyzdžius:

Pramoginės programos – 27 proc.: „Lengvo turinio laidos poilsiu“, „Linksmos, be politikos“, „Kad žmogus po darbo galėtų atsikvėpti, pasijuokti, atsipalaiduoti“, „Lietuviškos estrados muzikos laidos“ ir pan.

Filmai – 23 proc.: „Gyvenimiški filmai“, „Filmai apie kapitalistinį pasaulį“, „Įdomūs filmai, kad pamirštum savo skurdą“, „Užsienio filmai“, „Pasaulinio kino šedevrai“, „Psichologiniai filmai“ ir pan.

Muzika – 13 proc. Buvo minima įvairių žanrų muzika: „Daugiau koncertų liaudies tematika“, „Armonikos ansamblis“, „Užsienio gerų koncertų“, „Gerų atlikėjų koncertai“, „Pasaulinio lygio koncertiniai konkursai“ ir pan.

Kitos tematikos laidos buvo pageidaujamos mažiau: **pažintinės laidos** – 5 proc., **sportas** – 5 proc., **informacinės laidos** – 3 proc., **kultūra** – 2 proc., **politika** – 2 proc., **reklama** – 2 proc. ir kt.

VERTYBINIAI KLAUSIMAI

1990 m. rugpjūčio mėn. anketoje prie vieno klausimo bloko buvo priedas: „Dabar keletas klausimų, kurie gali Jums atrodyti ir neįprasti. Jų užsakovai užsieniečiai.“ Štai tie klausimai.

2.24 lentelė. Štai du skirtingi pasirinkimai tautos politiniame gyvenime.
Kuris iš jų yra artimiausias Jūsų pažiūroms? (1990 m. rugpjūtis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	„Aš manau, kad laisvė ir lygybė yra svarbūs tikslai. Jei man reikėtų apsispręsti už pirmą ar už antrą tikslą, aš laikyčiau asmeninę laisvę svarbesne, t. y. kad kiekvienas galėtų gyventi laisvai ir subręsti be kliūčių“	37
2.	„Tikrai ir laisvė, ir lygybė yra svarbūs tikslai. Tačiau, jei man reikėtų apsispręsti už pirmą ar už antrą tikslą, aš laikyčiau lygybę svarbesniu, t. y. kad niekas nebūtų nuskriaustas ir kad socialinių klasių skirtumai nebūtų tokie dideli“	60
3.	Neatsakė	3

Pasiūlytos atsakymų alternatyvos atrodė pernelyg ilgos, suformuluotos pernelyg akademiškai (žr. 2.24 lentelę). Abejojome, ar visi respondentai sugebės atsakyti į šį „pakylėtą virš kasdienybės“ klausimą. Iš esmės buvo klausama, kas yra svarbiau: laisvė ar lygybė. Dauguma Lietuvos gyventojų pasirinko lygybę (60 proc.), bent jau ta formuluote, kokia buvo pateikta klausime.

Kitas klausimas savo dizainu buvo lyg ir paprastas, tačiau psichologiškai sudėtingas – sunku pasirinkti vieną atsakymą, kai visi atsakymai yra labai svarbūs (žr. 2.25 lentelę).

2.25 lentelė. *Ilgalaikėje perspektyvoje kuris iš šių tikslų Lietuvai šiandieną yra svarbesnis? (pažymėkite vieną atsakymą) (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Išlaikyti tvarką krašte	37
2.	Duoti žmonėms daugiau galios paveikti svarbius valdžios sprendimus	21
3.	Kovoti prieš kylančias kainas	36
4.	Apsaugoti žodžio laisvę	6

Mažiausiai (6 proc.) surinko alternatyva „apsaugoti žodžio laisvę“. Daug dažniau gyventojai rinkosi tų dienų aktualijas – tvarką (37 proc.) ir kainų stabilizavimą (36 proc.).

Manytume, kad kitas klausimas (žr. 2.26 lentelę) vėlgi nebuvo įprastas. Vargu ar tuo metu gyventojai dažnai diskutavo apie atskiro asmens interesų ir visuomenės gerovės konfliktą.

2.26 lentelė. *Jeigu kyla konfliktas tarp atskiro asmens interesų ir visuomenės gerovės, konfliktą sprendžiant visų pirma reikia vadovautis... (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Valstybės įstatymais	56
2.	Bažnyčios dėsniais	6
3.	Individo sąžine	14
4.	Visų paliestų grupių susitarimu	18
5.	Tautinėmis tradicijomis	5
6.	Neatsakė	1

Kaip matome, dauguma gyventojų buvo linkę sprendžiant konfliktines situacijas vadovautis valstybės įstatymais (56 proc.).

Neįprastas buvo ir klausimų blokas apie religiją, apnuogintus žmones, komunistus, rusus. Vėliau, per 25 metus buvo užduoti tūkstančiai pačių įvairiausių klausimų ir jau mažai kas stebino tiek interviuotojus, tiek respondentus (žr. 2.27 lentelę).

2.27 lentelė. *Prašome pažymėti atitinkamose vietose, kur sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais ar nuomonėmis (1990 m. rugpjūtis)*

Eil. Nr.	Teiginiai	Visiškai sutinku / sutinku	Abejoju / neapsisprendęs	Visiškai nesutinku / nesutinku	Neatsakė
1.	Teisingoje visuomenėje negali būti konfliktų tarp atskiro asmens interesų ir visuomenės gerovės	57	30	11	2
2.	Žmogumi, kuris priklauso Lietuvos komunistų partijai, negalima pasitikėti	17	25	57	1
3.	Ateistinių nusistatymų žmogui šioje visuomenėje negalima leisti tarnauti valdiškose institucijose	15	22	61	2
4.	Spauda, kuri spausdina nuogų ar apnuogintų žmonių atvaizdus, neturi būti leidžiama Lietuvoje	33	12	55	-
5.	Rusų tautybės gyventojai, atvykę Lietuvon po karo, turi grįžti į savo tėvynę	32	19	49	-
6.	Religiją gerbiančios šalys turi neleisti knygų ir straipsnių, kritikuojančių pagrindinius religijos principus	44	22	33	1

Kaip matome, gyventojai buvo gana tolerantiškai nusiteikę komunistų partijos narių, ateistų, rusų atžvilgiu. Gana daug (44 proc.) pasisakė prieš religijos principų galimą kritiką.

Buvo klausiama ir apie respondentų religingumą: „Religija mano gyvenime yra pagrindinė elgesio nustatytoja...“ Visiškai sutiko arba sutiko su šiuo teiginiu 37 proc., abejojo 27 proc. ir 36 proc. visiškai nesutiko arba nesutiko. Taigi, santykinai religingų ir nereligingų gyventojų skaičius buvo panašus, atitinkamai 37 proc. ir 36 proc.

Šiame klausimų bloke buvo klausimas ir apie tuometinį TSRS prezidentą M. Gorbačiovą: „Yra nuomonė, jog TSRS Prezidentu M. Gorbačiovu galima pasitikėti, kad jis savo politinius pažadus ištesės. Ar tokiai nuomonei apie M. Gorbačiovą Jūs pritariate, ar nepritariate?“ Visiškai pritarė arba pritarė 24 proc., abejojo 53 proc., visiškai nepritarė arba nepritarė 22 proc. Taigi, dauguma respondentų (53 proc.) abejojo dėl pasitikėjimo M. Gorbačiovu, o nepasitikėjo net 75 proc. gyventojų.

„KIEKVIENAS ŽMOGUS YRA IR PIRKĖJAS“

1990 m. vasarą į VNTC kreipėsi Prekybos ministerija su prašymu reguliariai atlikti visuomenės nuomonės apklausas apie gyventojų aprūpinimą prekėmis, jų trūkumą, naujas prekybos formas ir t. t. Šio klausimų bloko moto – „Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“.

Pirmoje šio projekto apklausoje (**1990 m. rugpjūčio mėn.**) pirmas klausimas skambėjo taip: „Tikriausiai yra parduotuvė, kurioje Jūs dažniausiai perkate maisto produktus ir buitines smulkmenas. Kaip Jūs vertinate tos parduotuvės darbą?“ (skale nuo –5 iki +5). Atsakydami į šį klausimą daugiau respondentų pateikė teigiamų (56 proc.) nei neigiamų vertinimų (31 proc.).

Toliau buvo klausiama: „Ar pakankamai arti ši parduotuvė?“ 8 proc. nurodė, kad parduotuvė yra toli, 32 proc. – vidutiniškai, 56 proc. – pakankamai arti, likusieji neatsakė į klausimą.

Buvo domimasi, kiek perkama lyginant su 1989 m. (žr. 2.28 lentelę).

2.28 lentelė. *Palyginus su praėjusiais metais, daugiau ar mažiau Jūs perkate...*
(1990 m. rugpjūtis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Maisto produktai	Pramoninės prekės
1.	Perkame daugiau negu pernai	14	10
2.	Tiek pat	44	16
3.	Mažiau	20	63
4.	Sunku pasakyti	12	10

Iš pateiktų duomenų matyti, kad per metus labai sumažėjo pramoninių prekių įsigijimo galimybės.

Kitas klausimas buvo apie šeimos perkamąją galią. Dabar jau sunku pasakyti, kiek žmonės, vertindami savo perkamąją galią, kalbėjo apie savo finansinius išteklius, o kiek apie realią galimybę kažką įsigyti, apie deficitą (žr. 2.29 lentelę).

2.29 lentelė. *Kaip Jūs vertinate savo (savo šeimos) perkamąją galią?*
(1990 m. rugpjūtis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Tegaliu nusipirkti pigiausio maisto ir pigiausių prekių	33
2.	Vidutiniškai	60
3.	Galiu nusipirkti ir prabangos daiktų (brangenybių, kailinių ir t. t.)	2
4.	Galiu pirkti, ką tik noriu	2
5.	Kiti atsakymai	3

Dauguma (60 proc.) savo perkamąją galią įvertino vidutiniškai. Tuo metu visuomenė dar nebuvo stipriai materialiai išsisluoksniavusi. Dauguma gyveno panašiai, „vidutiniškai“.

To laikotarpio sunkumus atspindi klausimas apie namuose sukauptas atsargas (žr. 2.30 lentelę).

2.30 lentelė. Kokiam laikotarpiui Jūsų šeima turi atsargų?
(1990 m. rugpjūtis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Skalbimo milteliai (pasta)	Tualetinis muilas	Ūkiškas muilas
1.	Mėnesiui	22	14	20
2.	2–3 mėnesiams	29	37	24
3.	4–6 mėnesiams	19	21	15
4.	12 mėnesių	9	14	9
5.	Daugiau nei metams	3	5	2
6.	Neturi, nežino, neatsakė	18	19	30

Tuo metu nebuvo galimybių laisvai pirkti skalbimo miltelių ir muilo, buvo skirstomi talonai, o pagal juos buvo išperkama viskas, net jei nebuvo realaus poreikio. Po talonų epochos žmonės dar daugelį metų turėjo sukauptų pirmojo būtinumo prekių atsargų.

Gyventojų buvo teiraujamas, ar juos patenkina esama talonų sistema: „Ar patenkina Jus pastaruoju metu Lietuvoje įvesta prekybos talonų sistema?“ Dauguma (60 proc.) nebuvo patenkinti įvesta talonų sistema (patenkinti 34 proc.). Dabar sunku pasakyti, kodėl buvo tiek nepatenkintų: ar dėl nepakankamo prekių kiekio, ar buvo nepatenkinti pačiu skirstymu, ar dar dėl ko nors. Tuo metu buvo sukurtos net specialios komisijos skirstyti talonus. Buvo klausiama ir apie komisijų darbo vertinimą: „Kaip Jūs vertinate pramoninių prekių talonų skirstymo komisijų veiklą darbovietėje arba gyvenamojoje vietoje?“ (skalėje nuo –5 iki +5). Dauguma gyventojų komisijų darbą vertino neigiamai (61 proc.).

Taip pat buvo klausiama apie galimus tobulesnius prekių skirstymo būdus (atviras klausimas). Duomenų elektroninėje formoje neišliko, tačiau išliko rašytinė ataskaita „Respondentų samprotavimai ir pasiūlymai kaip patenkinti pirkėjų poreikius“. Į klausimą atsakė 40 proc. gyventojų.

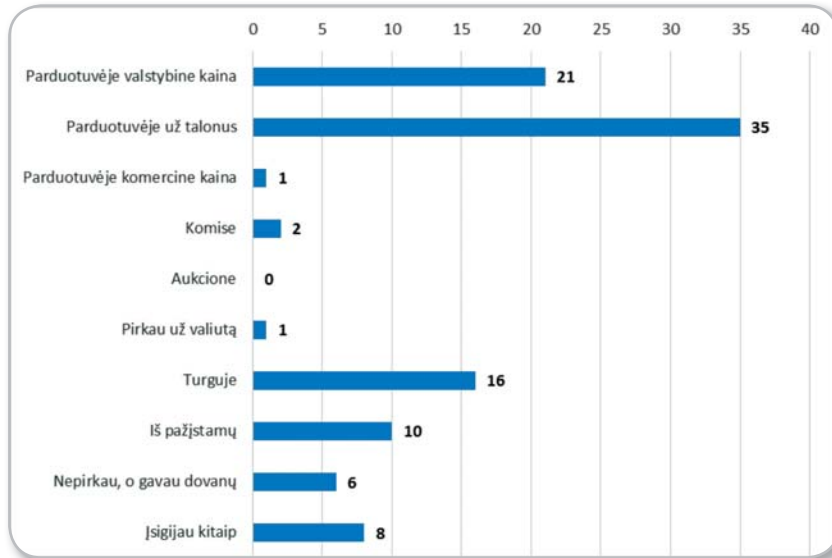
Pateiksime kai kuriuos išsakytus priekaištus prekybininkams, bendrus samprotavimus apie prekybą ir konkrečius pasiūlymus:

- Siūlymai tobulinti talonų sistemą. Tai galėtų būti padaryta įvedant vizitines korteles arba kortelių sistemą visoms prekėms (nusipirkus prekę, atžymėti). Sudarinėti sąrašus prekėms gauti eilės tvarka, be jokių privilegijų arba burtų keliu. Nedalyti prekių pagal stažą „per daug talonų pensininkams, reikia jaunavedžiams“.
- Siūlymai prekiauti be talonų: visas prekes atiduoti į laisvą pardavimą. Tolygiai paskirstyti prekes miestui ir kaimui. Respublikoje įvesti vieningą prekiavimo sistemą („dabar vienus pagal sąrašus, kitur pagal talonus“).
- Siūlymai kuo daugiau plėsti paklausių daiktų gamybą.
- Kovoti su spekuliacija, priekaištai, kad prekės dėl prekybininkų kaltės pakliūva į turgų („išnešamos per antras duris“, „parduodamos per blatą“).
- Sugriežtinti prekybininkų darbo kontrolę, bausti juos už pažeidimus.
- Neleisti išvežti prekių iš Respublikos į kitas respublikas, šalis.
- Riboti kooperatyvų veiklą, neleisti jiems išpirkti medžiagas bei išvežti prekes ir kt.

Apklausoje buvo teiraujamas, ar žmonės ekonominės krizės metu įsigyja įvairius ilgalaikio naudojimo daiktus („Ar per pastaruosius 12 mėnesių Jūs įsigijote televizorių,

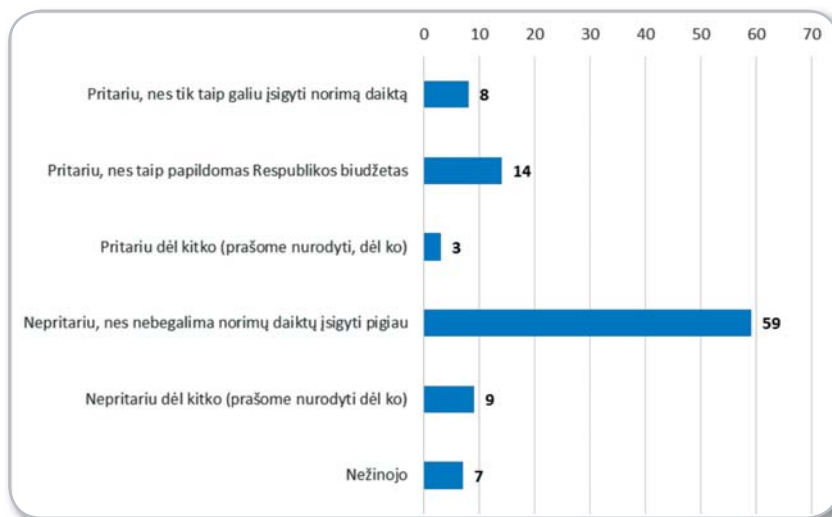
šaldytuvą, baldus ar kitą vertingą daiktą?“). Tokių buvo 26 proc. Papildomas klausimas buvo pateiktas tiems, kurie teigiamai atsakė į klausimą (žr. 2.14 pav.).

2.14 pav. Kur Jūs pirkote vertingiausių iš šių daiktų?
(1990 m. rugpjūtis; procentais)

Kaip matome, ilgalaikio naudojimo prekių įsigijimo būdai ir vietos buvo labai įvairūs. Ir visgi pagrindinis klausimas buvo apie prekybą rinkos kainomis. Tai tuo metu buvo vadinama „komercinėmis arba aukciono kainomis“ (žr. 2.15 pav.).

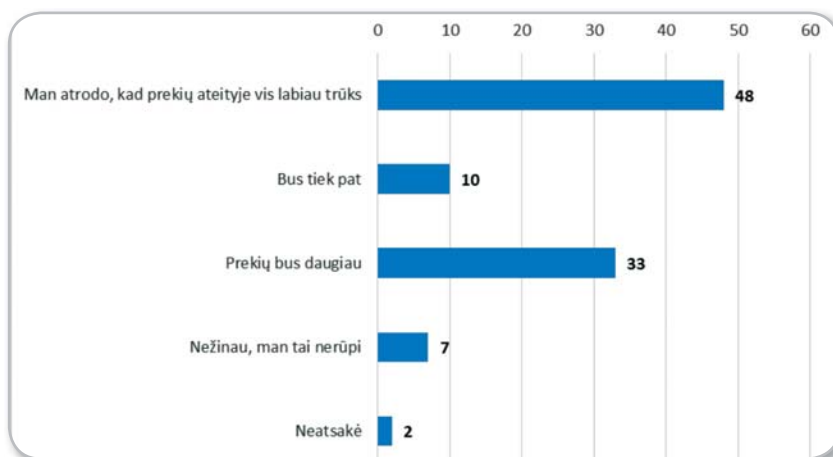
2.15 pav. Kokia Jūsų nuomonė apie prekybą komercinėmis arba aukciono kainomis?
(prašome nurodyti tik vieną atsakymą) (1990 m. rugpjūtis; procentais)

Dauguma (68 proc.) nepritarė prekybai rinkos kainomis.

Buvo pateiktas ir prognostinis klausimas apie situaciją prekyboje ateityje (žr. 2.16 pav.).

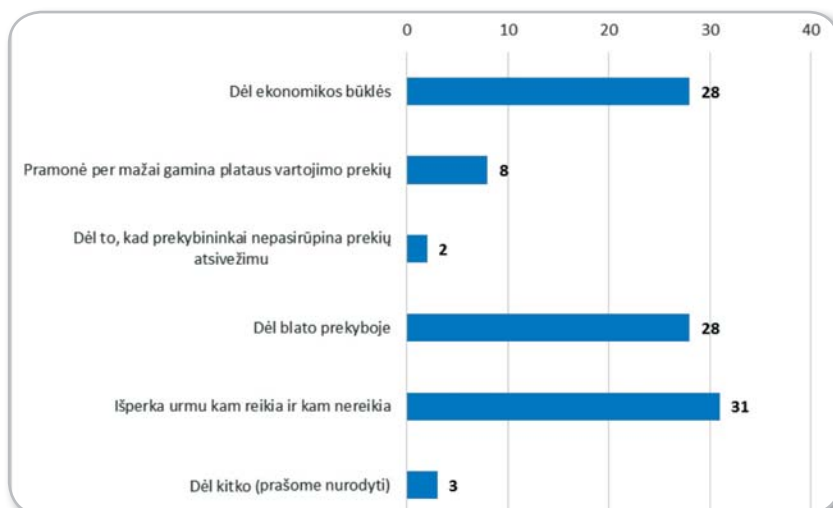
2.16 pav. *Ar, Jūsų nuomone, ateityje Lietuva turės pakankamai prekių?*
(1990 m. rugpjūtis; procentais)

Beveik pusė respondentų (48 proc.) skeptiškai įvertino būsimą situaciją, jų many-
mu, prekių trūks vis daugiau.

Įdomus klausimas apie tai, kas gi kaltas dėl prekių trūkumo (žr. 2.17 pav.).

2.17 pav. *Dėl ko, Jūsų nuomone, dabar yra ištuštėję prekystaliai?*
(prašome nurodyti tik vieną atsakymą) (1990 m. rugpjūtis; procentais)

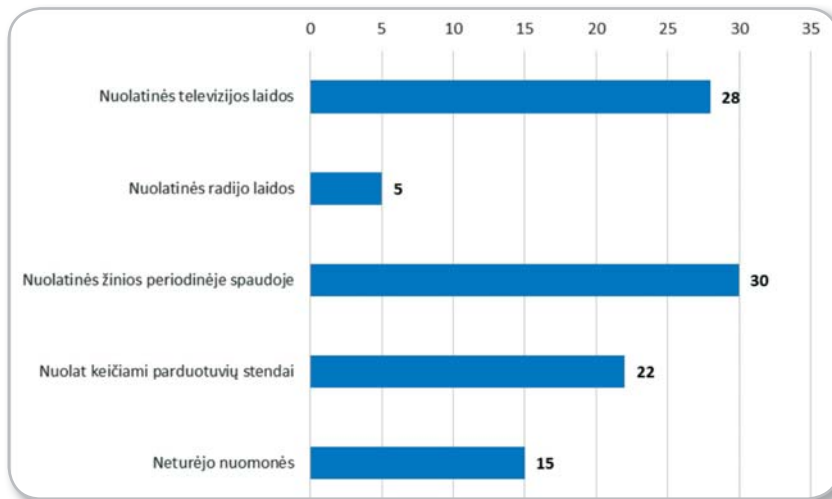
Populiariausi atsakymai, kodėl trūksta prekių, buvo bendra ekonomikos būklė (28 proc.) ir „blatas“ (pažintys) prekyboje (28 proc.), perpardavimas (urmu išperka ir parduoda brangiau) (31 proc.).

Prekybininko profesijos prestižas („prekybininko autoritetas“) skalėje nuo –5 iki +5 buvo vertinamas vidutiniškai: 39 proc. teigiamų ir 46 proc. neigiamų vertinimų.

Remiantis duomenimis, galima teigti, kad tuo laikotarpiu prekybos sistema buvo nestabili, fragmentuota, daugialypė, neaiški. Tuo metu daugumai žmonių trūko informacijos apie esamą prekybos sistemą. Atsakymai į klausimą: „Ar, Jūsų nuomone, užtenka informacijos apie prekes bei jų įsigijimo tvarką?“ pasiskirstė taip: „užtenka“ – 12 proc., „neužtenka“ – 72 proc., nežinojo 16 proc.

Buvo klausama ir apie pageidaujamas informacijos apie prekybą kanalus (žr. 2.18 pav.).

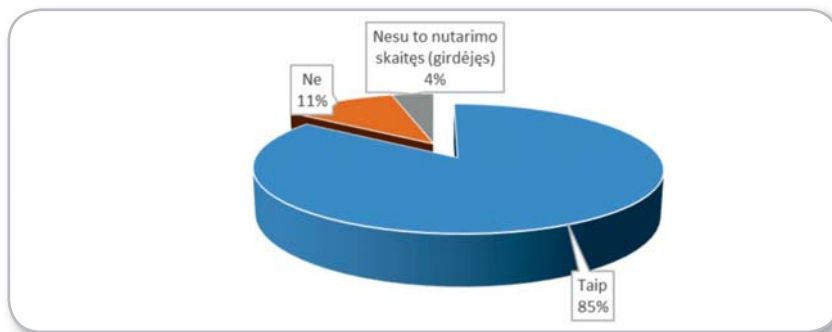
2.18 pav. *Kokia informacijos apie prekes forma Jums labiausiai pageidautina? (nurodykite tik vieną atsakymą) (1990 m. rugpjūtis; procentais)*

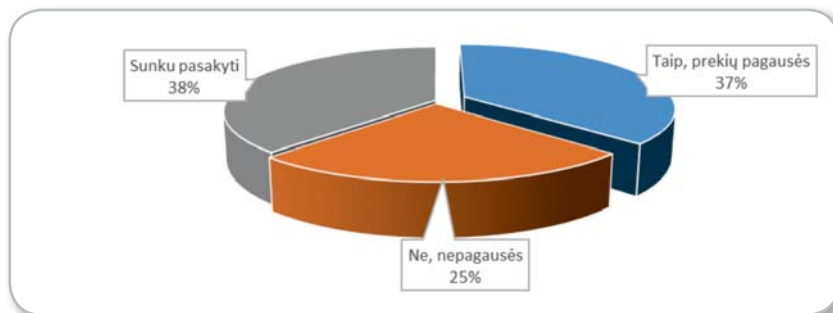
Matome, kaip svarbi tuo metu buvo informacija apie prekybą. Daugelis norėjo specialių laidų per TV, nuolatinių žinių periodinėje spaudoje ir pan.

1990 m. spalio mėn. apklausoje buvo tik du klausimai apie prekybą, tačiau jie buvo labai simptomatiniai, atskleidžiantys to meto nuotaikas (žr. 2.19 pav. ir 2.20 pav.).

2.19 pav. *Ar Jūs pritariate Lietuvos vyriausybės nutarimui dėl kovos su spekuliacija ir prekių išvežimu? (1990 m. spalio; procentais)*

2.20 pav. *Kaip Jums atrodo, ar įsigaliojus nutarimui dėl kovos su spekuliacija ir prekių išvežimu parduotuvėse bus daugiau prekių?*
(1990 m. spalio; procentais)

Matome, kad dauguma apklaustųjų (85 proc.) buvo prieš „spekuliaciją ir prekių išvežimą“, tačiau tik kiek daugiau nei trečdalis (37 proc.) tikėjosi teigiamų pokyčių po šio nutarimo įgyvendinimo.

1990 m. gruodžio mėn. apklausoje projektas „Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“ buvo tęsiamas. Pirmiausia buvo klausiama apie sukauptas atsargas (žr. 2.31 lentelę).

2.31 lentelė. *Ar užtenka Jūsų šeimai maisto produktų, gaunamų pagal talonus?*
(1990 m. gruodis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Cukrus	Kruopos	Miltai	Makaronai	Druska
1.	Užtenka	34	59	44	47	57
2.	Trūksta	55	21	43	40	26
3.	Turiu atsargų 1–2 mėn.	7	12	8	9	7
4.	Turiu atsargų 3–4 mėn.	2	5	3	2	5
5.	Turiu atsargų 5–6 mėn.	1	1	-	1	2
6.	Turiu atsargų daugiau nei pusmečiui	-	1	1	1	2
7.	Neatsakė	1	1	1	-	1

Matome, kad dažniausiai buvo nurodoma, jog trūksta cukraus – 55 proc. (miltų – 43 proc., makaronų – 40 proc., druskos – 26 proc., kruopų – 21 proc.).

Iš karto po klausimo apie produktų trūkumą ir atsargas buvo atviras klausimas apie problemas parduodant ir kaupiant cukrų, kruopas, miltus, makaronus, druską: „Kas, Jūsų nuomone, parduodant ir kaupiant namuose šiuos produktus daroma netinkamai?“ Respondentai nurodė šias problemas:

- Skirstymo sistemos trūkumai („skirsto nežinodami poreikių“, „perkame ir ko nereikia“, „reikėtų leisti vienus produktus keisti į kitus“, „vasarai reikia daugiau skirti cukraus“) – 19 proc.
- Produktų saugojimas („nežino, kaip produktus išlaikyti“, „nereikėtų produktų kaupti, nes jie genda“, „nėra tinkamų patalpų saugojimui“) – 14 proc.

- Prekybininkų darbo trūkumai („blogai išfasuoja“, „nesąžiningi“, „eilės“) – 8 proc.
- Talonų sistemos tobulinimas („blogai, kad galima išpirkti tik tą mėnesį“, „prekės turėtų būti parduodamos pagal korteles arba sąrašus“) – 8 proc. ir kt.

Kitas klausimas buvo apie rūkytos mėsos gaminių pirkimą. To laikotarpio ypatybė, kad neretai žodis „pirkimas“ buvo keičiamas į žodį „gavimas“ (tai buvo būdinga ir visu sovietmečiu).

2.32 lentelė. Kur Jūs dažniausiai gaunate rūkytos mėsos gaminių?
(1990 m. gruodis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Nevalgau rūkytos mėsos	6
2.	Pasigaminu namie	26
3.	Perku valstybinėse parduotuvėse	16
4.	Perku kooperatinėse, komisinėse parduotuvėse	10
5.	Perku turguje	5
6.	Iš pažįstamų	7
7.	Iš giminių	8
8.	Neperku, nes labai brangu	30

Kaip matome (žr. 2.32 lentelę), rūkyta mėsa buvo „gaunama“ pačiose įvairiausiose vietose: iš pažįstamų, giminių, komiso parduotuvėse. Nemaža dalis (30 proc.) nurodė, kad rūkyta mėsa jiems yra per brangu.

Deficitas tuo metu buvo ir kava. Apklausoje buvo domimasi, kiek yra kavos mėgėjų Lietuvoje („Ar Jūs dažnai geriate kavą?“). 31 proc. nurodė, kad geria kasdien, 61 proc. – retkarčiais, 7 proc. nurodė, kad negeria.

Šioje apklausoje buvo pateiktas klausimas ir apie kasdienių prekių įsigijimo problemas: „Ką Jums sunkiausia įsigyti iš kasdienio vartojimo prekių, ko negaunate, dėl ko turite daugiausia vargo?“ (atviras klausimas). 15 proc. apklaustųjų atsakė, kad sunku įsigyti visas prekes, nurodyta buvo ir daugybė konkrečių prekių (31 grupė). Nurodysime dažniau minimas:

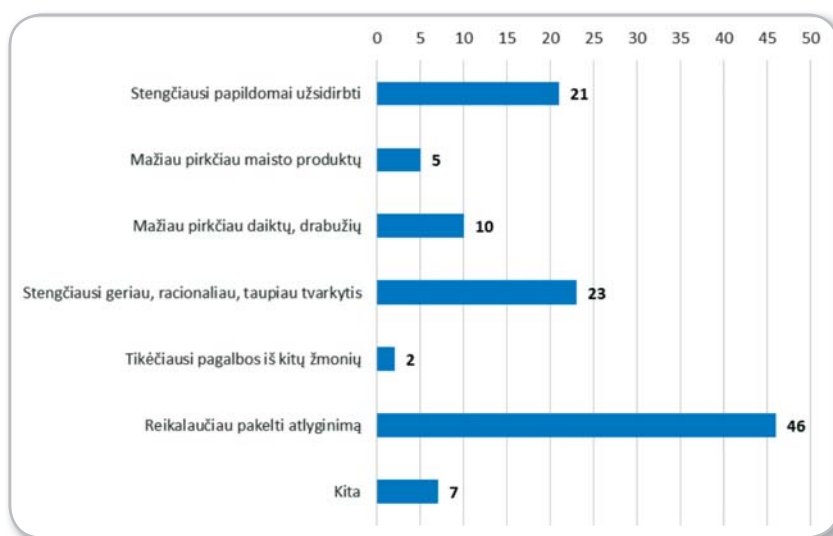
- Avalynė – 24 proc.;
- Mėsos produktai – 19 proc.;
- Drabužiai – 18 proc.;
- Smulki buitinė technika – 10 proc.;
- Pieno produktai – 9 proc.;
- Kiaušiniai – 7 proc.;
- Apatinis trikotažas – 6 proc.;
- Kojinės – 6 proc.;
- Patalynė – 6 proc.;
- Vaikiški drabužiai – 5 proc.;
- Tabakas – 5 proc. ir kt.

Artėjo kainų liberalizavimas, buvo baiminamasi kainų augimo. Anketoje buvo atitinkamas klausimas (atviras): „Daug kalbama apie kainų kilimą. Kokių produktų,

daiktų, paslaugų pabrangimo Jūs bijotumėte labiausiai?“ Daugiausia gyventojų nurodė, kad labiausiai bijo maisto produktų kainų kilimo – 57 proc. (atskirai dar buvo nurodyti mėsos produktai – 14 proc., pieno produktai – 12 proc., duona – 6 proc.). Taip pat buvo užduotas kitas atviras klausimas: „Kokių produktų, daiktų, paslaugų kainos Jums atrodo per didelės jau dabar?“ Nedaug respondentų nurodė prekes, kurių kainos yra per didelės: rūkyti mėsos produktai – 15 proc., vaisiai – 13 proc., drabužiai – 10 proc., baldai – 10 proc., avalynė – 9 proc. ir t. t. Akivaizdu, kad tuo metu problema buvo ne kainos, o produktų trūkumas.

Toliau buvo klausama, ką gi reikės daryti, jei pakils kainos (žr. 2.21 pav.).

2.21 pav. *Jei kiltų kainos, kaip Jūs ketinate elgtis, kad nesmuktų Jūsų šeimos gerovė? (1990 m. gruodis; procentais)*

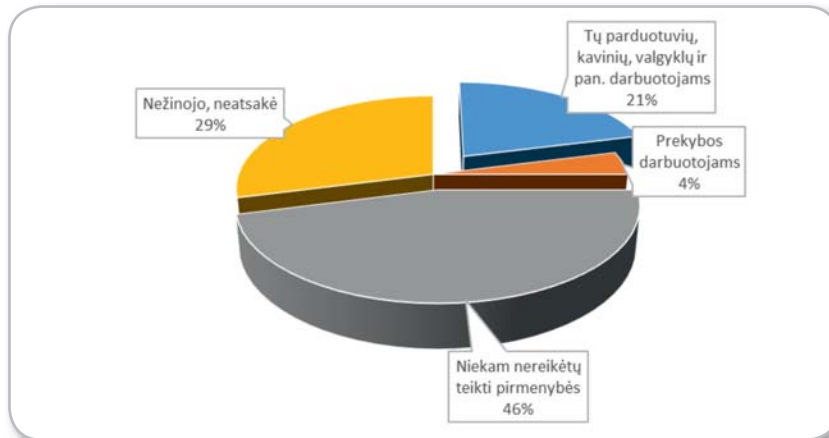
Populiariausia numatoma elgsena – „reikalaučiau pakelti atlyginimą“ (46 proc.), be to, 21 proc. planavo dirbti papildomai, o daugelis – gyventi taupiau. Apie galimą dalyvavimą protesto akcijose nebuvo klausama, nors tokia reakcija pakankamai reali daugelyje šalių.

Anketoje buvo pateikti iki tol ne dažnai užduodami klausimai apie privatizavimą, intencijas pradėti privatų verslą. Buvo siekiama įvertinti šalies gyventojų potencialą šioje srityje. 15 proc. gyventojų nurodė, kad „norėtų turėti nuosavą parduotuvę“ („abejoju“ – 6 proc., „nenorėčiau“ – 37 proc., „apie tai negalvojau“ – 42 proc.). 13 proc. nurodė, kad „norėtų tapti viešojo maitinimo įstaigos (kavinės, restorano ir pan.) savininku“ („abejoju“ – 6 proc., „nenorėčiau“ – 47 proc., „apie tai negalvojau“ – 34 proc.). Daug ar mažai 15 proc. ir 13 proc.? Jei perskaičiuotume į absoliučius skaičius, būtų šimtai tūkstančių žmonių, tad sakytume, kad tai yra daug.

Taip pat buvo klausama: „Ar turėtumėte savų pinigų (lėšų) nusipirkti parduotuvę, kavinę, valgyklą, restoraną ar pan.“ Tik 2 proc. nurodė, kad turėtų tiek lėšų. Praktiškai visi norintieji pradėti verslą būtų prašę paskolos iš valstybės.

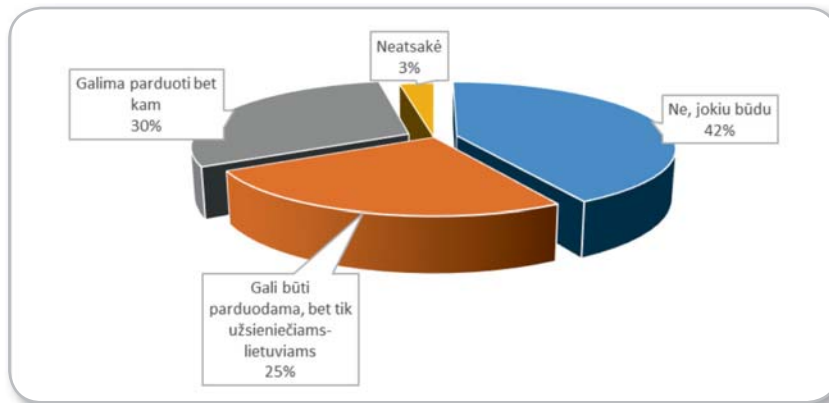
Buvo klausiama ir apie privatizavimo modelius (žr. 2.22 pav. ir 2.23 pav.).

2.22 pav. Ar, Jūsų nuomone, kam nors turėtų būti teikiama pirmenybė, jei bus parduodamos parduotuvės, kavinės, valgyklos, restoranai ir pan.?
(1990 m. gruodis; procentais)

Atrodytų, kad tuo metu dominavo liberalios nuotaikos – privatizuoti gali bet kas, „niekam nereikėtų teikti pirmenybės“ (46 proc.). Tačiau atsakymai į kitą klausimą parodė, kad taip toli gražu nėra – daugelis nenorėtų, kad privatizavime dalyvautų užsieniečiai.

2.23 pav. Ar gali būti tai parduodama ir bet kuriam užsieniečiui (ne Lietuvos piliečiui)?
(1990 m. gruodis; procentais)

Taigi, net 42 proc. gyventojų nenorėjo, kad prekybos ar viešojo maitinimo objektus pirtų užsieniečiai (nesvarbu, iš kur jie ir kas jie), 25 proc. neprieštaravo, kad būtų parduodama užsienio lietuviams. Artį trečdaliu (30 proc.) sutiko, kad privatizacijoje dalyvautų bet kas.

Anketoje buvo keli klausimai apie maisto parduotuvių darbo laiką. Į klausimą, ar „turėtų būti maisto parduotuvių, dirbančių visą parą“, 30 proc. atsakė teigiamai, 49 proc. neigiamai ir 20 proc. tuo abejojo. Tuo metu sekmadieniais maisto parduotuvės

nedirbdavo ir į klausimą, ar jos turėtų dirbti, 13 proc. respondentų atsakė, kad turi dirbti visos, 63 proc. – kai kurios, 23 proc. – kad sekmadieniais parduotuvėms turėtų būti nedarbo diena. Dauguma pageidaujančiųjų sekmadieniais dirbančių parduotuvių norėjo, kad jos dirbtų tik iki pietų.

Klausimų bloką apie prekybą užbaigė klausimas apie dabartinės prekybos sistemos vertinimą (skalėje nuo –5 iki +5). Daugiau buvo pateikta neigiamų vertinimų (73 proc.).

KITI KLAUSIMAI

M. Gorbačiovo vertinimas

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje, kaip ir 1989 m., gyventojų buvo prašoma įvertinti M. Gorbačiovo veiklą. Tiesa, 1989 m. buvo klausama apie M. Gorbačiovo vidaus politiką, o Lietuvai tapus nepriklausoma šis klausimas prarado savo buvusį kontekstą ir buvo reformuluotas: „Kaip Jūs vertinate dabartinę M. Gorbačiovo politinę veiklą?“ Buvo numanoma, kad gyventojai vertins M. Gorbačiovo poziciją Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu. 1989 m. jo vertinimai buvo labai pozityvūs, o ši apklausa parodė, kad M. Gorbačiovo vertinimas esmingai pasikeitė, tiesiog „apsivertė“: teigiamų vertinimų – 28 proc., neigiamų – 53 proc.

JAV politikos Lietuvos atžvilgiu vertinimas

1990 m. birželio mėn. apklausoje gyventojams buvo pateiktas JAV žurnalisto klausimas, kaip jie vertina Amerikos politiką Lietuvos atžvilgiu (žr. 2.33 lentelę).

2.33 lentelė. *Kaip Jūs vertinate Amerikos politiką Lietuvos atžvilgiu? (1990 m. birželis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Amerika labai padėjo	1
2.	Manychiau, kad Amerika galėjo mums daugiau padėti	22
3.	Amerika padėjo tiek, kiek tikėjausi. Ko iš jos daugiau besulauksi	8
4.	Savaime suprantama, Amerika neturėjo aukoti savo interesų	7
5.	Reikia pasitikėti tik savo jėgomis ir mažiau dairytis į Vakarus	56
6.	Kita nuomonė	1
7.	Neturėjo nuomonės, neatsakė	5

Iš pateiktų atsakymų į klausimą apie Amerikos politiką variantų galima numanyti, kad minėtam žurnalistui teko susidurti su nuomone, kad JAV mažai prisidėjo Lietuvai atgaunant nepriklausomybę. Atsakymų formuluotėse lyg ir norima pasakyti, kad nereikia priekaištauti JAV, o „reikia pasitikėti tik savo jėgomis ir mažiau dairytis į Vakarus“. Su tuo sutiko 56 proc. apklaustųjų. Ten pat buvo klausama, ar gyventojams teko kada nors kalbėtis su amerikiečiu (JAV piliečiu). Tokią galimybę turėjo tik 21 proc. Lietuvos gyventojų, tačiau tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą tokių buvo beveik dvigubai daugiau – 41 proc.

Europa lietuvių akimis

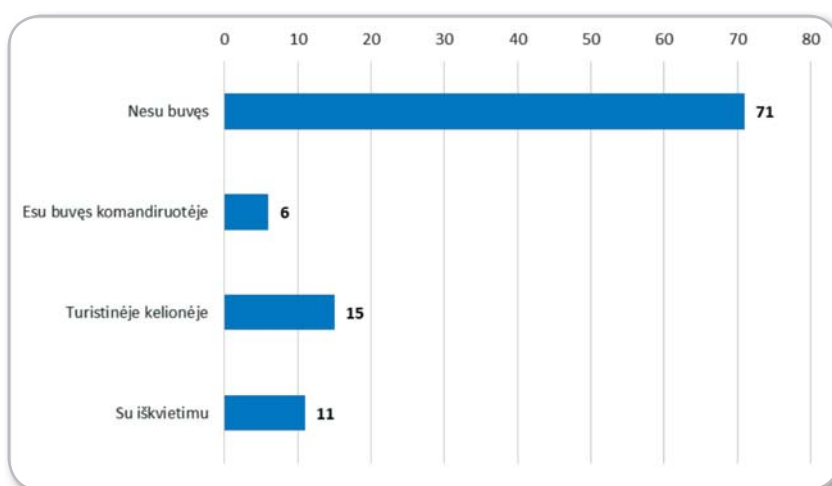
1990 m. rugpjūčio mėn. apklausoje buvo pateikti keli klausimai, kurie buvo ir yra įdomūs praėjus nemažai laiko: „Dabar daug kalbama apie Europą, europietiškumą. Kokios šalys, Jūsų nuomone, šiuo metu yra labiausiai „europietiškos“, atstovaujančios Europai?“ (atviras klausimas). Respondentai išvardijo tokias šalis:

- Vokietija – 59 proc.
- Švedija – 30 proc.
- Prancūzija – 29 proc.
- Anglija – 17 proc.
- Suomija – 14 proc.
- Danija – 10 proc.
- Italija, Šveicarija – po 9 proc.
- Olandija – 7 proc.
- Belgija – 5 proc.
- Austrija, Norvegija – po 4 proc.
- Čekoslovakija, Ispanija – po 2 proc.

Kaip matome iš pateiktų duomenų, su didžiu atotrūkiu kaip europietiškausia, atstovaujanti Europai šalis, pirmavo Vokietija. Gali būti, kad žodžiai „atstovaujanti Europai“ respondentams asocijavosi su ekonomine galia. Būtent tokia šalimi Vokietija buvo ir išlieka dabar.

Anketoje buvo klausimas apie lankymąsi užsienio šalyse. Būtina pastebėti, kad turbūt dauguma Lietuvos žmonių tuo metu buvo buvę TSRS respublikose: Rusijoje, Ukrainoje, Latvijoje, Estijoje ar kt., tačiau mažai kas buvo „užsienio“ šalyse. Užsienis tuo metu prasidėjo nuo Lenkijos. Empiriniu buvusių užsienyje įverčiu gali pasitarnauti 1990 m. spalio mėn. apklausoje gauti rezultatai apie buvimą užsienyje (žr. 2.24 pav.).

2.24 pav. Kur Jūs esate buvęs užsienyje (be TSRS)?
(1990 m. spalio; procentais)

Taigi, užsienyje tuo metu buvo pabuvoję 29 proc. gyventojų.

Į atvirą klausimą: „Kokiose šalyse esate buvęs?“ respondentai atsakė taip:

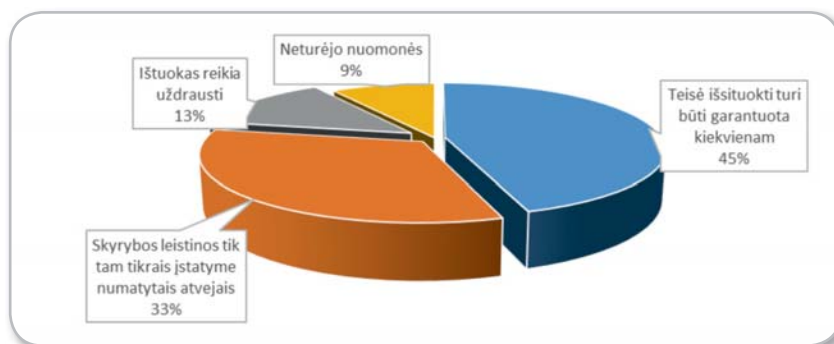
- Lenkija – 16 proc.
- Čekoslovakija – 6 proc.
- VDR – 5 proc.
- Bulgarija, Vengrija – po 4 proc.
- Vokietija – 3 proc.
- Jugoslavija, Rumunija – po 2 proc. ir kt.

Kaip matome, dažniausiai buvo minimos vadinamosios „socialistinio lagerio šalys“. Atrodytų, kad išimtis čia – Vokietija. Deja, greičiausiai ir čia buvo minima Vokietijos Demokratinė Respublika, o Vakarų Federacinėje Respublikoje mažai kas buvo buvęs. Reikia turėti galvoje, kad dalis vyrų VDR pabuvojo atlikdami karinę tarnybą, o ne turizmo tikslais.

1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje buvo pateikti keturi visuomet aktualūs klausimai: skyrybos, abortai, mirties bausmė, AIDS.

Skyrybos

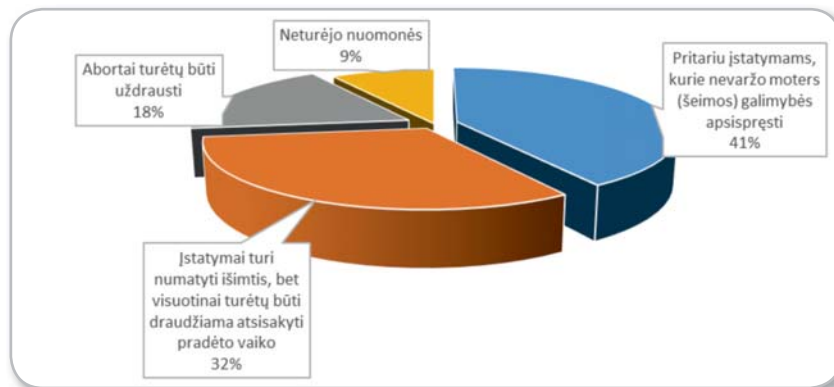
2.25 pav. Ką pasakytumėte apie skyrybas (ištuokas)
(1990 m. kovas–balandis; procentais)

Skyrybos sovietmečiu gal ir buvo oficialiai ar neoficialiai smerkiamos, tačiau apie draudimą beveik nebuvo kalbama. Katalikų bažnyčia į skyrybas žiūrėjo (ir žiūri) griežtai – bažnyčioje įtvirtinta santuoka praktiškai negali būti nutraukta to panorėjus. Apie skyrybų draudimą 1989–1990 m. praktiškai nebuvo kalbama. Tai nebuvo viešosios nuomonės diskurso dalis. Uždavus gyventojams klausimą apie skyrybas, tyrimas parodė, kad skyrybų galimybių sugriežtinimo šalininkų buvo 33 proc., o norinčiųjų tiesiog uždrausti – 13 proc. Daugiau už visišką draudimą pasisakė pagyvenę – 28 proc., turintys tik pradinį išsilavinimą – 27 proc., o už visišką skyrybų laisvę labiau pasisakė turintieji aukštąjį išsilavinimą.

Abortai

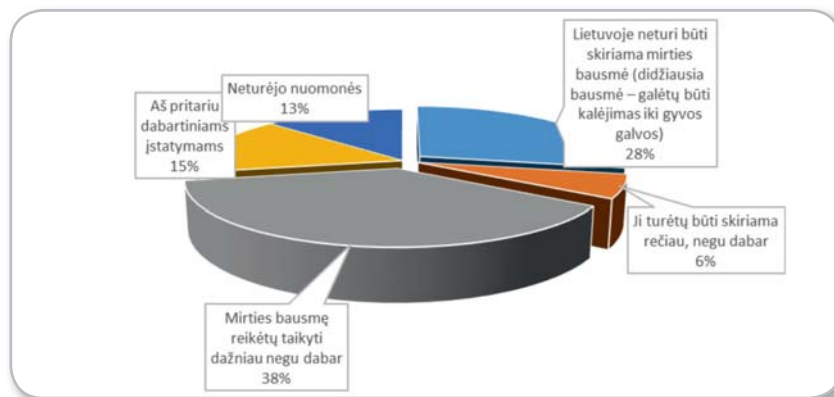
2.26 pav. Kaip Jūs vertinate tai, kad visai nedraudžiami abortai?
(1990 m. kovas–balandis; procentais)

Abortų uždraudimas, skirtingai nuo skyrybų, yra diskusijų objektas ir dabar, 2015 m. Matyt, apie tai buvo diskutuojama ir 1990 m. Už abortų laisvę tuomet pasisakė 41 proc., 32 proc. siūlė iš esmės uždrausti, o leisti tik išimties tvarka, 18 proc. buvo už abortų draudimą. Už abortų visišką draudimą pasisakė net 42 proc. vyresnių nei 70 m. gyventojų.

Mirties bausmė

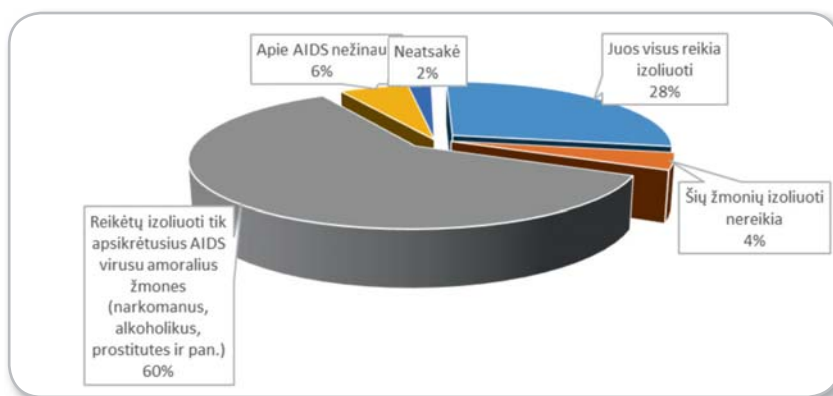
2.27 pav. Ką Jūs galvojate apie mirties bausmę? (1990 m. kovas–balandis; procentais)

Apie mirties bausmę ir jos uždraudimą buvo pradėta diskutuoti jau M. Gorbačiovo „perestroikos“ metu. Diskutuojama buvo ir Atgimimo laikotarpiu. Argumentai už mirties bausmės panaikinimą buvo tokie: tai yra nehumaniška, netinka civilizuotai šaliai, to nėra vakarietiškoje europinėse šalyse, į kurias orientavosi ir Lietuva. Tuo metu už mirties bausmės panaikinimą buvo 28 proc. gyventojų. Truputį dažniau prieš šią bausmę buvo jaunimas – 34 proc., turintieji aukštąjį išsilavinimą – 32 proc. Daugiausia buvo tų, kurie norėjo platesnio mirties bausmės taikymo. Daug mirties bausmės šalininkų ir dabar, praėjus 25 metams.

AIDS

2.28 pav. Pastaruoju metu daug kalbama apie AIDS. Kaip, Jūsų nuomone, reikėtų elgtis su žmonėmis, apsikrėtusiais AIDS virusu? (1990 m. kovas–balandis; procentais)

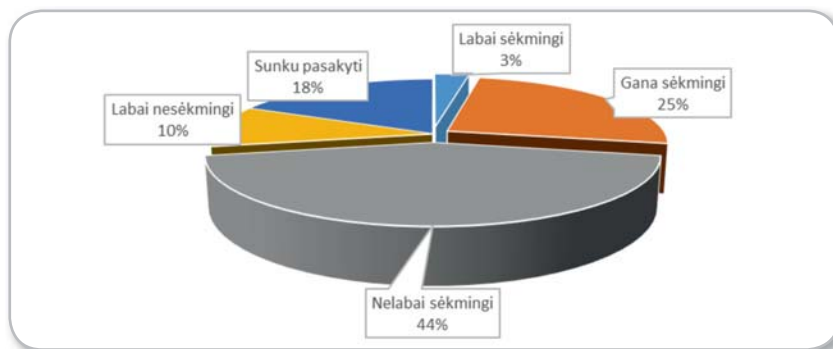

AIDS tuo metu buvo gerai žinoma ir plačiai diskutuojama problema (apie ją nežinojo tik 6 proc.). Absoliuti dauguma gyventojų buvo už apsikrėtusiųjų izoliavimą, bent jau rizikos grupių (narkomanų, alkoholikų, prostitučių). Taigi iš viso už izoliavimą buvo 88 proc. gyventojų.

KOKIE BUVO 1990-IEJI METAI IR KOKIE BUS 1991-IEJI METAI?

Metų pabaigoje, **1990 m. gruodžio mėn.** apklausoje buvo klausama, kokie gi buvo žmonėms praeinantys 1990 m. (klausimai apie praeinančius ir ateinančius metus buvo tęsiami ir vėliau).

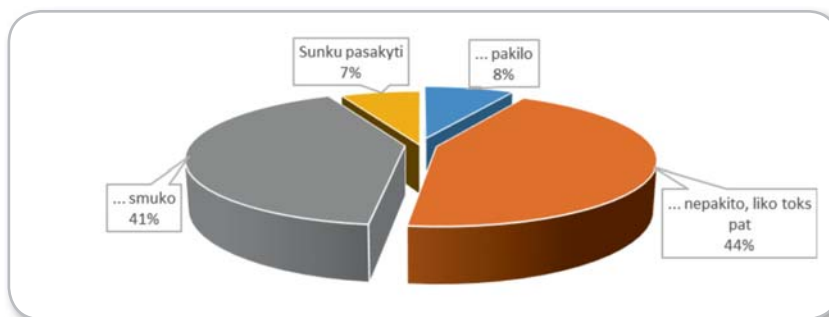
2.29 pav. Kokie Jums buvo šie metai? (1990 m. gruodis; procentais)

28 proc. apklaustųjų nurodė, kad 1990-ieji buvo iš esmės sėkmingi, daugiau nei pusė (54 proc.) nurodė, kad metai buvo „nelabai sėkmingi“ arba „labai nesėkmingi“. Taigi, daugiau buvo pesimistinių vertinimų¹².

Buvo pateiktas ir konkretesnis klausimas apie materialinės padėties kaitą 1990 m.

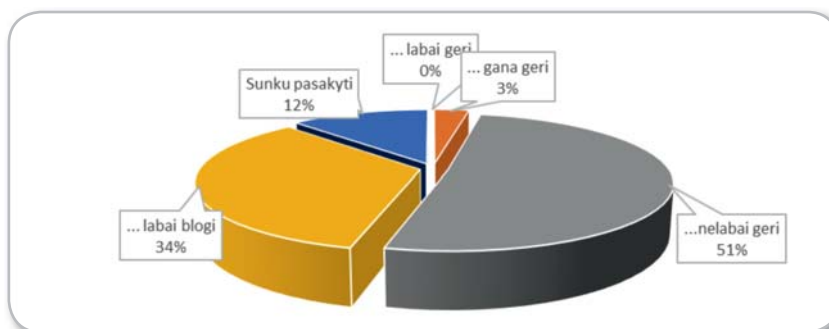
2.30 pav. *Šiais metais Jūsų pragyvenimo lygmuo...?*
(1990 m. gruodis; procentais)

Matome, kad daug daugiau buvo nurodžiusiųjų (žr. 2.30 pav.), kad pragyvenimo lygis smuko (41 proc.) negu nurodžiusiųjų teigiamus pokyčius (8 proc.). Kiek daugiau nurodė, kad pragyvenimo lygis pakilo: jaunimas – 16 proc., turintieji aukštąjį išsilavinimą – 13 proc., aukštesnes pajamas gaunantys gyventojai – 15 proc.

Respondentai vertino ir pokyčius 1990-aisiais Lietuvos ekonomikoje (žr. 2.31 pav.).

2.31 pav. *Šie metai Lietuvos ekonomikai buvo...?* (1990 m. gruodis; procentais)

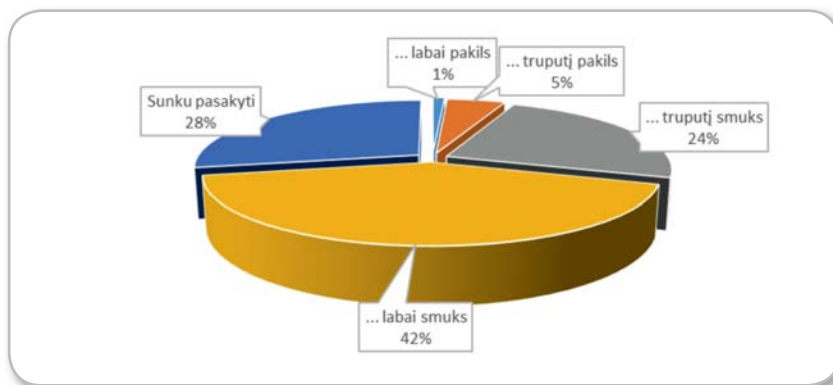

Kaip matome, nei vienas respondentas nepasirinko atsakymo, kad Lietuvos ekonomikai praeinantys metai buvo „labai geri“, tik 3 proc. nurodė, kad jie buvo „gana geri“, o dauguma pasirinko atsakymus „nelabai geri“ (51 proc.) arba „labai blogi“ (34 proc.).

Toliau – blokas klausimų apie ateinančius 1991 m.

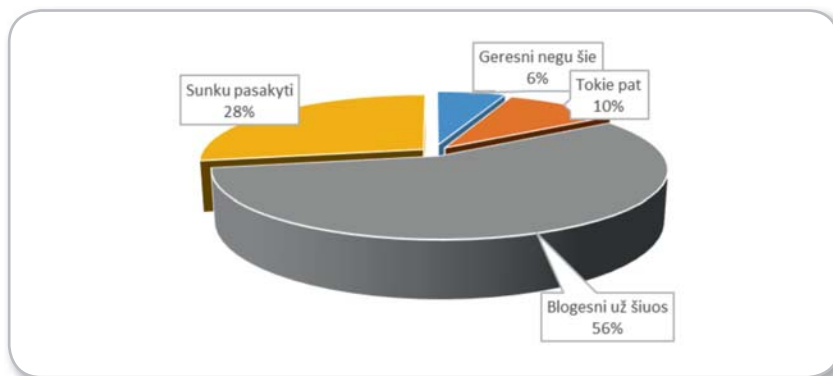
¹² Šiuos duomenis galime palyginti su apklausa, atliktą tuo pat metu Latvijoje (Latvijos socialinių tyrimų centras) ir Estijoje (EMOR), rezultatais. Latvijoje nurodė, kad metai buvo „labai sėkmingi“ ir „gana sėkmingi“ 53 proc., Estijoje – 50 proc. gyventojų. T. y. šiose šalyse patenkintų praeinančiais metais buvo daugiau nei Lietuvoje.

2.32 pav. *Kaip manote, kokie Jums bus ateinantieji metai? Jūsų pragyvenimo lygmuo...* (1990 m. gruodis; procentais)

Dauguma (žr. 2.32 pav.) gyventojų prognozavo, kad šeimos materialinė padėtis blogės (66 proc.), optimistų buvo tik 6 proc. (tarp jaunimo daugiau – 12 proc.). Pesimistiškos nuotaikos buvo ir Lietuvos ekonomikos atžvilgiu.

2.33 pav. *Kokie bus, Jūsų nuomone, ateinantieji metai Lietuvai ekonomikos srityje?* (1990 m. gruodis; procentais)

Iš duomenų, pateiktų 2.33 pav., matome, kad dauguma apklaustųjų (57 proc.) prognozavo, kad metai bus blogesni, dar 10 proc. – kad bus tokie patys kaip 1990-ieji, o šie metai ekonomikai buvo labai sunkūs.

Gyventojų buvo prašoma pateikti ir prognozes apie konkretesnius įvykius bei tendencijas (žr. 2.34 lentelę).

2.34 lentelė. *Kokie bus, Jūsų nuomone, Lietuvai ateinantieji metai? Ar galima laukti...*
(1990 m. gruodis; procentais)

Eil. Nr.		Galima laukti	Ne	Sunku pasakyti	Neatsakė
1.	... visuotinio bado?	16	53	23	8
2.	... didelio nedarbo?	43	24	22	11
3.	... Lietuvos tautinių grupių susirėmimo?	27	31	32	10
4.	... kad Lietuva pasirašys Sąjunginę sutartį?	13	45	33	9
5.	... Lietuvos ekonomika persilauš ir pradės kilti?	23	33	35	9
6.	... Lietuva pasieks realią nepriklausomybę?	25	27	39	9

Dėl trijų dalykų gyventojai daugiau ar mažiau buvo tikri: kad nebus bado (galima laukti – 16 proc., ne – 53 proc.), kad Lietuva nepasirašys Sąjunginės sutarties, t. y. nesugrįš į TSRS (pasirašys – 13 proc., ne – 45 proc.) ir kad galima laukti didelio nedarbo (galima laukti – 43 proc., ne – 24 proc.).

Dėl kitų išvardytų dalykų nebuvo dominuojančių nuomonių. Nebuvo tikrumo, ar Lietuva pasieks realią nepriklausomybę (25 proc. – pasieks, 27 proc. – ne), ar ekonomika pradės augti (23 proc. – augs, 33 proc. – ne). Dalis respondentų prognozavo etninių grupių susirėmimus Lietuvoje (27 proc. – įvyks susirėmimai, 31 proc. – ne).

Gyventojai prognozavo ir situaciją TSRS viduje (žr. 2.35 lentelę).

2.35 lentelė. *Kokie, Jūsų nuomone, ateinantys metai bus Tarybų Sąjungai? Ar galima laukti tokių įvykių ir procesų?* (1990 m. gruodis; procentais)

Eil. Nr.		Galima laukti	Ne	Sunku pasakyti	Neatsakė
1.	TSRS subyrės į savarankiškas valstybes	38	22	34	6
2.	TSRS įvyks karinis valstybinis perversmas	24	24	43	9
3.	TSRS viduje prasidės karas	16	35	40	9
4.	TSRS ekonomika persilauš ir pradės kilti	16	42	33	9

Matome, kad 1990 m. gyventojai visai neblogai numatė įvykius 1991-aisiais: TSRS subyrėjo (38 proc. prognozavo, kad subyrės, 22 proc. – kad ne), TSRS viduje karas neprasidėjo (prognozavo karą 16 proc., to nenumatė 35 proc.), TSRS ekonomika nepradėjo kilti (kilimą numatė 16 proc., nenumatė 42 proc.).

Gruodžio mėn. apklausoje pirmą kartą buvo renkamas ir „Lietuvos metų žmogus“. Tai buvo atviras klausimas be iš anksto paruošto politikų sąrašo. Su dideliu atotrūkiu nuo kitų politikų buvo paminėti Kazimiera Prunskienė (29 proc.), Vytautas Landsbergis (27 proc.), Algirdas Brazauskas (15 proc.) Atitinkamai buvo klausiami ir apie pasaulio

metų politiką. Pirmuoju buvo paminėtas M. Gorbačiovas (31 proc.), antruoju – G. Bušas (16 proc.), trečiuoju – H. Kolis (10 proc.). Nežiūrint to, kad M. Gorbačiovo politika Lietuvos atžvilgiu daugumai nepatiko, jis buvo renkamas kaip ryškiausias (nebūtinai geriausias) politikas.

Taip pat buvo klausama: „Kokį šiemetinių Lietuvos politinio gyvenimo įvyki Jūs labiausiai įsidėmėjote, galėtumėte pavadinti „Metų įvykiu“?“. Daugiau nei pusė (55 proc.) gyventojų nurodė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą (kovo 11 d.), dešimt kartų rečiau buvo nurodoma Lietuvos ekonominė blokada – 5 proc. Dar 7 proc. nurodė kitus įvykius („Vytauto Landsbergio išrinkimas AT pirmininku“, „Algirdo Brazausko neišrinkimas AT pirmininku“, „Michailo Gorbačiovo atvykimas“, „Kai rusų tankai važinėjo Vilniaus gatvėmis“, „Bažnyčios pripažinimas“ ir kt.).

Atitinkamai buvo klausama apie 1990 m. pasaulio įvyki. Dažniausiai buvo nurodomas Vokietijos susivienijimas (39 proc.) ir karas Persijos įlankoje (10 proc.).

1990-ŪJŲ METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ REZIUMĖ

- 1990 m. ir vėliau didžioji Lietuvos gyventojų dalis buvo „už“ Lietuvos nepriklausomybę, pritarė Lietuvos Nepriklausomybės Aktui. Skeptiškiau Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą vertino tautinės mažumos.
- Populiariausios politinės jėgos šalyje buvo Sąjūdis ir savarankiška LKP.
- Populiariausi buvo trys politikai: Algirdas Brazauskas, Vytautas Landsbergis ir Kazimiera Prunskienė. Nuo birželio mėn. su nemažu atotrūkiu nuo kitų pirmoje vietoje buvo ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė.
- Nepaisant ekonominių sunkumų, mažėjančios vienybės tarp politinių jėgų, Aukščiausiosios Tarybos darbas 1990 m. buvo vertinamas teigiamai.
- Šeimos materialinė padėtis 1990 m. pavasarį buvo vertinama daugiau teigiamai negu neigiamai. Tačiau vyravo nuotaikos, kad situacija blogės. Šalies ekonomikos padėtis buvo vertinama greičiau neigiamai negu teigiamai ir blogiau negu šeimos materialinė padėtis.
- 1990 m. klausimynuose vis daugėjo klausimų apie ekonomikos reformas.
- Daugiau buvo norinčiųjų, kad perėjimas į rinkos ekonomiką vyktų ne staigiai, o laipsniškai.
- Dauguma gyventojų buvo nusiteikę prieš didėjančią socialinę diferenciaciją.
- Pagrindinės problemos Lietuvoje, gyventojų nuomone, buvo: jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje, spekuliacija ir nusikalstamumo didėjimas.
- 1990 m. tyrimai neblogai iliustruoja to meto vartojimo situaciją: prekių deficitas, talonų sistema, pirmo būtinumo prekių atsargų kaupimas, kova su spekuliacija, prekyba „komercinėmis kainomis“, kainų augimas, apsirūpinimas produktais kaimo žmonių pagalba, pesimistinės prognozės ateičiai.
- To meto gyventojų visuomeninėje nuomonėje didelį prestižą turėjo profesionalios, o ne šauktinių kariuomenės idėja.
- Buvo prognozuojama, kad ateinantys 1991-ieji metai bus sunkesni už praeinančiuosius.

3 SKYRIUS

1991-IEJI METAI

Sausio 7 d. atsistatydino ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė. Sausio 11 d. LKP (TSKP) lyderis Juozas Jermalavičius pranešė, kad įsteigtas Nacionalinis gelbėjimo komitetas, sovietų desantininkai užėmė nemažai Vilniaus strateginių pastatų. Sausio 13 d. TSRS desantininkai užėmė Vilniaus televizijos bokštą, žuvo 14 žmonių, daug sužeista. Sovietų struktūros paskelbia apie komendanto valandą. Po 1991 m. rugpjūtį sužlugusio pučo Maskvoje sovietinės struktūros praranda galią Lietuvoje, pasaulio šalys pradeda pripažinti Lietuvą, rugsėjį Lietuva tampa JTO nare.

1991 m. buvo atliktos šios apklausos:

6 reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos; viena apklausa miestų gatvėse po sausio 13-osios (N = 622)¹³ ir telefoninė apklausa Vilniaus mieste (N = 400).

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos:

1991 m. balandžio 17 d. – 22 d., N = 1394.

1991 m. gegužės 23 d. – 30 d., N = 1358.

1991 m. birželio 23 d. – 30 d., N = 932.

1991 m. rugsėjo 26 d. – 30 d., N = 1383.

1991 m. gruodžio 4 d. – 9 d., N = 1198.

1991 m. gruodžio 17 d. – 23 d., N = 1537.

PO SAUSIO 13-OSIOS

Iš karto po sausio 13-osios kruviniųjų įvykių Vilniuje, sausio 14 d. VNTC kartu su Vilniaus universiteto Sociologijos laboratorija atliko apklausą tiesiog miestų gatvėse. Duomenys iš karto buvo perduoti į Vakarus. Kiek vėliau jie buvo paskelbti Lietuvos laikraščiuose.

Trumpoje apklausoje gatvėse buvo pateikti keli klausimai. Pagrindinis klausimas buvo apie pritarimą Lietuvos nepriklausomybei, Aukščiausiosios Tarybos paskelbto Nepriklausomybės Akto palaikymą. Lietuvos Nepriklausomybės Aktui pritarė 98 proc. lietuvių, 75 proc. rusų, 66 proc. lenkų, 74 proc. kitų tautybių žmonių.

Po kelių dienų, sausio 17 d., VNTC atliko vilniečių (18 m. ir vyresnių) apklausą telefonu. Respondentų telefonai buvo atrinkti tikimybiškai iš telefonų abonentų knygos, iš viso 400. Apklausti respondentai pagal tautybę, lytį ir amžių atitiko Vilniaus gyventojų sudėtį leistinos paklaidos ribose.

¹³ Apklausą VNTC atliko kartu su Vilniaus universiteto Sociologijos laboratorija 1991 m. sausio 14 d. Vilniuje, Kaune ir Vilniaus rajone. N = 622.

Vilniečių apklausos dėl Lietuvos ateities rezultatai buvo tokie: „Lietuva turi būti savarankiška, nepriklausoma valstybė“ – teigė 98 proc. apklaustų lietuvių ir 76 proc. nelietuvių. „Lietuva turi būti TSRS sudėtyje“ – atsakė 2 proc. lietuvių ir 20 proc. nelietuvių (likusieji 4 proc. pastarųjų neatsakė). Lietuvių nuomonė buvo labai vieninga, jokios respondentų charakteristikos (pavyzdžiui, išsilavinimas ar kt.) įtakos neturėjo¹⁴.

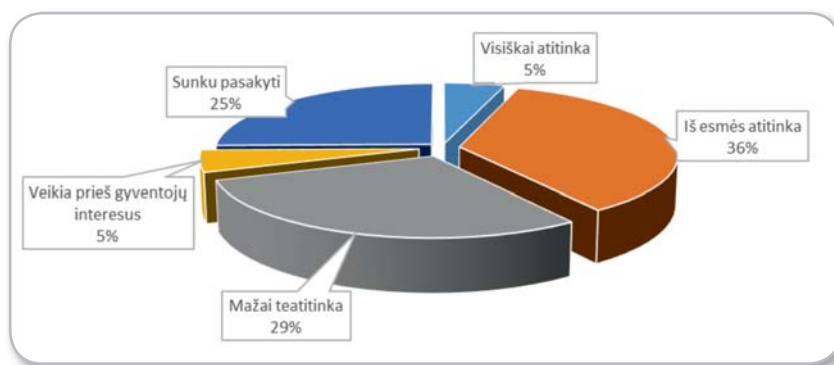
Apklausoje buvo klausiama ir apie vilniečių pasitikėjimą M. Gorbačiovu: 83 proc. lietuvių (33 proc. nelietuvių) nurodė, kad juo negalima pasitikėti, 10 proc. (25 proc. nelietuvių) sakė, kad pasitikėti „nelabai galima“. B. Jelcinu pasitikėjo daugiau nei pusė apklaustų lietuvių ir trečdalis nelietuvių.

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ IR JŲ VADOVŲ VERTINIMAS

1991 m. pirmoji pusė politiškai buvo ypač įtempta. Veikė visos nepriklausomos Lietuvos valstybinės struktūros, tačiau tuo pat metu veikė ir TSRS struktūros: saugumas, kariuomenė, TV ir t. t. Tai sudarė specifinį foną atlikti ir skelbti apklausas; paaiškina, kodėl 1991 m. nebuvo klausiama apie populiariausius politikus. Partinės preferencijos matuotos tik gruodį. Ir vis tik apklausos vyko.

1991 m. birželio mėn. apklausoje buvo užduoti klausimai apie valstybines institucijas ir jos vadovus (žr. 3.1 pav.).

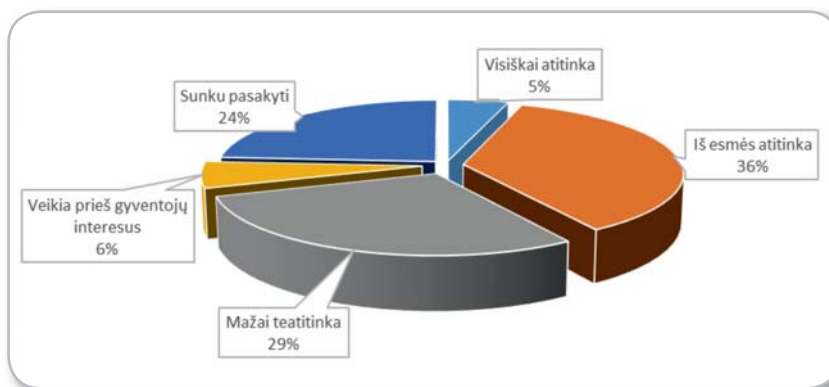
3.1 pav. *Kaip, Jūsų nuomone, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos veikla atitinka žmonių interesus? (1991 m. birželis; procentais)*

¹⁴ Paminėsime Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) Sociologinių procesų tyrimo ir prognozavimo centro, vadovaujamo L. Keselmano, gautus duomenis. Nuo 1989 m. leningradiečiams šio centro atliekamose apklausose buvo užduodamas klausimas, ar būtina jėga priešintis Baltijos respublikų išėjimui iš TSRS. Į šį klausimą teigiamai atsakė 1989 m. rugsėji – 31 proc. apklaustųjų, 1990 m. vasarį – 24 proc., 1991 m. sausį – 8 proc. Pastaroji apklausa atlikta po kruvinių įvykių Lietuvoje. Leningradiečių nuomonės kitimas rodo, jog retėjo gretos galvojančiųjų, kad jėga ir prievarta galima tvarkyti Baltijos respublikų ateitį (šie duomenys buvo publikuoti: „Vakarinis Vilniaus laikraštis“, 1991 01 25).

Kaip matome (žr. 3.1 pav.), šioje apklausoje daugiau buvo teigiamai vertinančiųjų Aukščiausiosios Tarybos veiklą („visiškai atitinka“ ir „iš esmės atitinka“ – 40 proc.) negu vertinančiųjų neigiamai („mažai teatitinka“ ir „veikia prieš gyventojų interesus“ – 35 proc.). Daugiau nepatenkintųjų Aukščiausiosios Tarybos veikla buvo tarp nelietuvių, kaimo gyventojų.

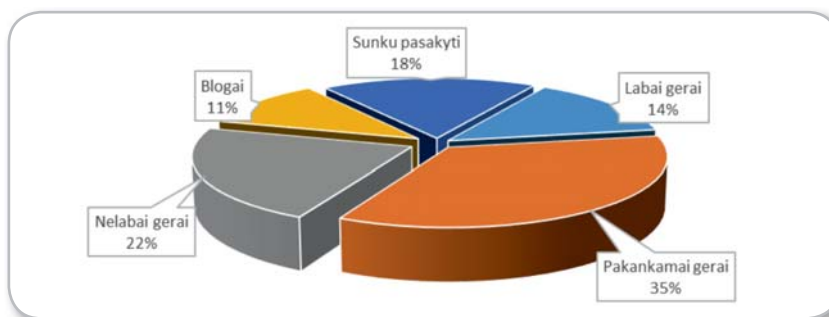
3.2 pav. *Kaip, Jūsų nuomone, vyriausybės veikla atitinka žmonių interesus?* (1991 m. birželis; procentais)

Vyriausybės veikla buvo vertinama panašiai kaip Aukščiausiosios Tarybos: teigiamai vertino 41 proc., neigiamai – 35 proc. (žr. 3.2 pav.).

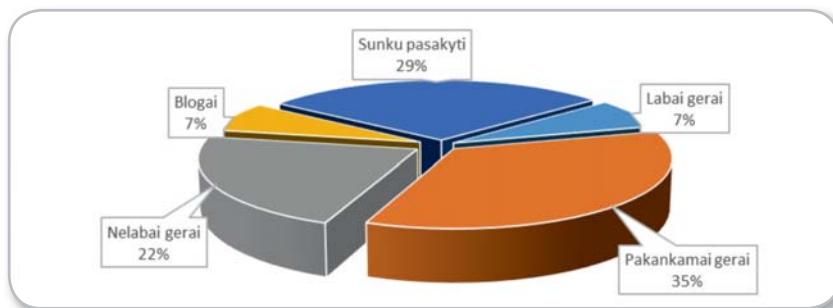
Apklausoje taip pat buvo vertinami ir aptartų institucijų vadovai (žr. 3.3 pav. ir 3.4 pav.).

3.3 pav. *Kaip, Jūsų nuomone, Vytautas Landsbergis atlieka Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pareigas?* (1991 m. birželis; procentais)

Vytautą Landsbergį kaip Aukščiausiosios Tarybos pirmininką teigiamai vertino praktiškai pusė apklaustųjų (49 proc.), neigiamai – 33 proc. Institucijos vadovo vertinimas buvo aukštesnis negu pačios institucijos.

3.4 pav. *Kaip, Jūsų nuomone, Gediminas Vagnorius atlieka Lietuvos premjer-ministro pareigas? (1991 m. birželis; procentais)*

Gediminą Vagnorių kaip vyriausybės vadovą taip pat daugiau apklaustųjų vertino teigiamai (42 proc.) negu neigiamai (29 proc.). Vyriausybės ir jos vadovo vertinimai buvo panašūs.

Vėlesnėse apklausoje buvo kiek pakeistos vertinimų formuluotės¹⁵, nors nelabai esmingai.

3.1 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Aukščiausiosios Tarybos veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1991 09	1991 12 04–09
1.	Visiškai atitinka / iš esmės ¹⁶ atitinka	52	42
2.	Visiškai neatitinka / greičiau neatitinka	18	38
3.	Sunku pasakyti	30	10

Kaip matome iš 3.1 lentelėje pateiktų duomenų, **1991 m. rugsėjo mėn.** apklausoje AT veikla buvo vertinama gerai: 52 proc. teigiamų ir 18 proc. neigiamų vertinimų. Neabejotina, kad toks geras vertinimas buvo pasekmė to, kad Maskvoje nepavyko pučas, TSRS struktūros Lietuvoje buvo paralyžiuotos, praktiškai nustojo funkcionuoti. Lietuva pradėjo įgauti realią nepriklausomybę, ją pradėjo pripažinti pasaulis. Kaip parodė **1991 m. gruodžio mėn.** apklausa, vertinimai dar buvo teigiami, tačiau jau žemesni negu rugsėjo apklausoje.

Rugsėjo ir gruodžio apklausoje, lyginant su birželio apklausa, pasikeitė ir atsakymų variantai apie pagrindinių institucijų vadovų vertinimą, buvo ištrauta pozicija „vidutiniškai“.

¹⁵ Veikia prieš gyventojų interesus“ buvo pakeista į „visiškai neatitinka“, o „mažai teigiamai“ į „greičiau neatitinka“.

¹⁶ 1991 12 04–09 apklausoje „beveik“.

3.2 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Vytautas Landsbergis atlieka Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1991 09	1991 12 04–09
1.	Labai gerai / gerai	51	39
2.	Vidutiniškai	22	34
3.	Labai blogai / blogai	6	16
4.	Sunku pasakyti	21	11

Kaip matome (žr. 3.2 lentelę), **rugsėjo mėn.** apklausoje Vytauto Landsbergio darbą vertino „labai gerai“ arba „gerai“ daugiau nei pusė apklaustųjų, o „blogai“ arba „labai blogai“ – tik 6 proc. Ir Aukščiausiosios Tarybos, ir Vytauto Landsbergio atveju tai buvo aukščiausias rezultatas per ilgą laikotarpį. Kaip ir Aukščiausiosios Tarybos atveju, po trijų mėnesių vertinimas buvo teigiamas, tačiau pablogėjęs.

3.3 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, vyriausybės veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1991 09	1991 12 04–09
1.	Visiškai atitinka / iš esmės ¹⁷ atitinka	53	43
2.	Visiškai neatitinka / greičiau neatitinka	17	36
3.	Sunku pasakyti	30	21

Kaip rodo 3.3 lentelės duomenys, vyriausybės veikla **rugsėjo mėn.** apklausoje buvo vertinama praktiškai taip pat kaip Aukščiausiosios Tarybos, t. y. labai aukštai. Po trijų mėnesių (gruodžio apklausa) vyriausybės vertinimai, kaip ir Aukščiausiosios Tarybos, pablogėjo.

3.4 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Gediminas Vagnorius atlieka Lietuvos premjer-ministro pareigas? (procentais)*

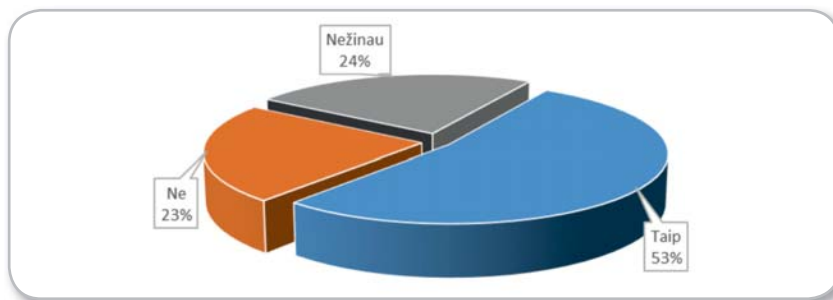
Eil. Nr.	Atsakymai	1991 09	1991 12 04–09
1.	Labai gerai / gerai	42	35
2.	Vidutiniškai	30	40
3.	Labai blogai / blogai	8	15
4.	Sunku pasakyti	20	10

Kaip matome (žr. 3.4 lentelę), Gedimino Vagnoriaus kaip vyriausybės vadovo vertinimuose rugsėjo mėn. apklausoje dominavo teigiamas vertinimas, o gruodžio mėn. jie jau buvo santūresni.

1991 m. gruodžio 4–9 d. atliktoje apklausoje antrą kartą (pirmas kartas – 1990 m. kovas–balandis) gyventojų buvo paklausta apie Prezidento institucijos reikalingumą Lietuvoje.

¹⁷ 1991 12 04–09 apklausoje „beveik atitinka“.

3.5 pav. *Kaip Jūs manote, ar šiuo metu reikia Lietuvai visų jos piliečių išrinkto prezidento? (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)*

Matome (žr. 3.5 pav.), kad tuo metu dauguma gyventojų buvo „už“ Prezidento instituciją. Ši institucija išliko populiari ir vėlesniais laikais. „Už“ Prezidento instituciją pasisakė visos socialinės demografinės grupės, įskaitant ir etnines mažumas.

PARTINĖS PREFERENCIJOS

1991 m. gruodžio 17–23 d. apklausoje buvo pateiktas klausimas apie gyventojų partines preferencijas. Klausimo formuluotė nemodeliavo rinkiminės situacijos, tačiau buvo jai artima (žr. 3.5 lentelę).

3.5 lentelė. *Prašome pasakyti, kokia politinė partija ar judėjimas geriausiai atstovauja Jūsų interesams? (1991 m. gruodžio 17–23 d.)*

Eil. Nr.	Partijos ir judėjimai	Procentas ¹⁸
1.	Ateities Forumas (LAF)	5
2.	Demokratinė darbo partija (A. Brazauskas)	19
3.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	3
4.	Krikščionių demokratų partija (E. Klumbys)	9
5.	Laisvės lyga (A. Terleckas)	6
6.	Liberalų sąjunga (V. Radžvilas)	2
7.	Nepriklausomybės partija (V. Čepaitis)	3
8.	Sąjūdis (J. Tumelis)	27
9.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	5
10.	Tautininkų partija (A. Smetona)	2
11.	Kita	2
12.	Jokia	2
13.	Nežinojo	23

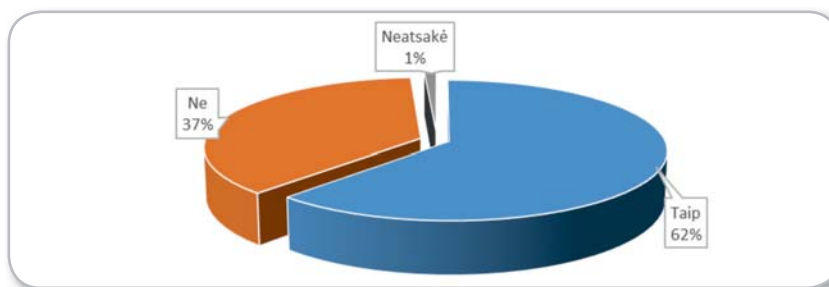
¹⁸ Procentų suma didesnė nei 100, nes buvo galimi keli pasirinkimai.

Palankiausiai buvo įvertintas Sąjūdis (tuo metu jam vadovavo jau ne Vytautas Landsbergis, o Juozas Tumelis) – 27 proc. arba 36 proc. nuo turinčiųjų nuomonę. Antroje vietoje buvo Demokratinė darbo partija (vadovaujama Algirdo Brazausko) – 19 proc. arba 25 proc. nuo turinčiųjų nuomonę; trečioje – Krikščionių demokratų partija (vadovaujama Egidijaus Klumbio) – 9 proc. arba 12 proc. nuo turinčiųjų nuomonę.

EUROPOS BENDRIJA

1991 m. balandžio mėn. apklausoje bene pirmą kartą buvo suformuluotas klausimas apie Lietuvos gyventojų norą įsijungti į Europos Bendriją (vėliau – Europos Sąjungą). Pirmiausia buvo klausiama apie gyventojų informuotumą apie Europos Bendriją.

3.6 pav. *Dabar Vakarų Europoje dažnai vartojami terminai „Europos Bendrija“, „Ekonominė Europos Bendrija“, „Bendroji rinka“. Ar Jūs esate kada nors girdėjęs ar skaitėjęs apie šiuos terminus? (1991 m. balandis; procentais)*

Kaip matome (žr. 3.6 pav.), dauguma apklaustųjų girdėjo ar skaitė apie Europos Bendriją (62 proc.), o turintieji aukštąjį išsilavinimą šią sąvoką girdėjo beveik visi (93 proc.) (palyginimui: turintieji pradinį išsilavinimą – tik 30 proc.). Žinojusiųjų šios sąvokos turinį buvo mažiau – 18 proc., turinčiųjų „šiekį tokį supratimą“ buvo 44 proc., likusieji šios sąvokos turinio nežinojo.

Svarbiausias klausimas šiame bloke buvo klausimas apie gyventojų norą įsijungti į Europos Bendriją (žr. 3.6 lentelę).

3.6 lentelė *Ką Jūs pasakytumėte, jei Lietuva ateityje įeitų į Europos Bendriją? (1991 m. balandis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas ¹⁹
1.	Visiškai pritariu	45,0
2.	Greičiau pritariu	20,2
3.	Greičiau nepritariu	0,5
4.	Visiškai nepritariu	0,5
5.	Sunku pasakyti	32,3
6.	Neatsakė	1,5

¹⁹ Šioje lentelėje skaičiai pateikti dešimtosios tikslumu, kadangi nepritariančiųjų buvo labai mažai.

Pateikti 3.6 lentelėje duomenys rodo, kad pritariančiųjų Lietuvos narystei Europos Bendrijoje buvo dauguma – 65 proc., o nepritariančiųjų buvo tik vienas procentas. Daugiau pritariančiųjų buvo tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą, studentų, miesto gyventojų. Nemaža dalis apklaustųjų neturėjo nuomonės: gal apie tai negirdėjo, neskaitė, negalvojo apie tokią galimybę.

1991 m. rugsėjo mėn. apklausoje gyventojams buvo užduotas panašus, tačiau iš esmės kito pobūdžio klausimas (žr. 3.7 lentelę).

3.7 lentelė. *Į kurias šalis, regionus, bendrijas, Jūsų nuomone, turi orientuotis Lietuva savo ekonominiame ir politiniame vystymesi? (1991 m. rugsėjis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas ²⁰
1.	Į bendrą Baltijos šalių rinką (Latvija, Lietuva, Estija)	32
2.	Į respublikų, įeinančių į TSRS bendriją	11
3.	Į Skandinaviją (Šiaurės šalys)	7
4.	Į bendrąją Europos rinką	23
5.	Į buvusias socialistines Europos šalis	2
6.	Į pietryčių Azijos šalis (Pietų Korėja, Singapūras, Taivanas, Honkongas)	1
7.	Į Šiaurės Amerikos šalis (JAV, Kanada)	10
8.	Į Japoniją	5
9.	Kita	2
10.	Neatsakė	7

Kaip matome iš 3.7 lentelėje pateiktų duomenų, dažniau buvo minimos Baltijos šalys (32 proc.). Baltijos šalių bendrumas, bendras likimas, bendri tikslai buvo ypač iškeliami to meto viešajame kalbėjime. „Baltijos sesių“ metafora atspindėjo tuomet esamą ir norimą Baltijos šalių artimumą. Antroje vietoje buvo minima bendroji Europos rinką (23 proc.). Reikia pastebėti, kad šis rezultatas nekonfrontuoja su anksčiau pateiktais duomenimis apie norą įsijungti į Europos Bendriją (to norėjo gyventojų dauguma). Bet kuriuo atveju, duomenys rodė, kad orientacija į TSRS buvo ganėtinai menka.

²⁰ Pateikti atsakymai, kad turi orientuotis „visų pirma“; orientacijos antroje ir trečioje vietoje praleistos.

POŽIŪRIS Į EKONOMINES REFORMAS

To sudėtingo ne tik politiniu, bet ir ekonominiu požiūriu meto ypatumai atsispindėjo atsakymuose į klausimą apie gyventojų informuotumą apie įvairias to laikotarpio problemas (**1991 m. balandžio mėn. apklausa**).

3.8 lentelė. *Ar pakanka Jums žinių, informacijos apie žemiau išvardintus dalykus?*
(1991 m. balandis; procentais)

Eil. Nr.		Žinių pakanka	Vidutiniškai	Nepakanka	Tuo nesidomiu
1.	Apie kainų kilimą, jo priežastis	38	38	19	5
2.	Apie vyriausybės darbą	20	39	29	12
3.	Apie kompensacijų tvarką	25	31	38	6
4.	Apie ūkio, ekonomikos reformas	9	30	40	21
5.	Apie privatizaciją	11	30	43	16
6.	Apie investicinius čekius	15	23	48	14
7.	Apie pagalbą bedarbiams	11	20	42	27
8.	Apie labdarybės, šalpos galimybes	14	24	37	25

Kaip matome iš 3.8 lentelės duomenų, labiausiai gyventojams trūko informacijos apie investicinius čekius, 48 proc. nurodė, kad „informacijos nepakanka“. 43 proc. respondentų sakė, kad trūksta informacijos apie privatizaciją, 42 proc. – apie pagalbą bedarbiams, 40 proc. – apie ekonomikos reformą, o mažiausiai apklaustiesiems trūko informacijos apie kainų kilimą ir jo priežastis.

1991 m. gegužės mėn. apklausos klausimų formuluotės leidžia prisiminti įvairius ekonominės reformos etapus, kurie šiuo metu yra primiršti. Be to, tuometinė pirminio privatizavimo samprata detaliau atsiskleidžia pačiose klausimų formuluotėse.

Pirmasis klausimas buvo toks: „Per kiek laiko, Jūsų nuomone, turėtų būti atliktas Respublikoje pirminis privatizavimas, t. y. dalies valstybinio turto – parduotuvių, įmonių, butų – išpardavimas už vienkartinę išmoką („investicinius čekius“) ir pinigų kvotas (įstatymo apribotą rublių kiekį)?“ Atsakymai į šį klausimą pasiskirstė taip: „pirminis privatizavimas turi būti įvykdytas iki 1991 m. pabaigos“ – 33 proc., „iki 1992 m. pabaigos“ – 35 proc., „vėliau“ – 32 proc. Kaip matome, vieningos nuomonės šiuo klausimu nebuvo.

Vyresnioji gyventojų karta dar prisimena, kad jie tuomet gavo investicinių čekių ir su jais reikėjo kažką daryti. Klausimas apie investicinių čekių panaudojimą gyventojams buvo užduotas **1991 m. balandžio ir gegužės mėn.** apklausose. 3.9 lentelėje pateikti gegužės apklausos duomenys.

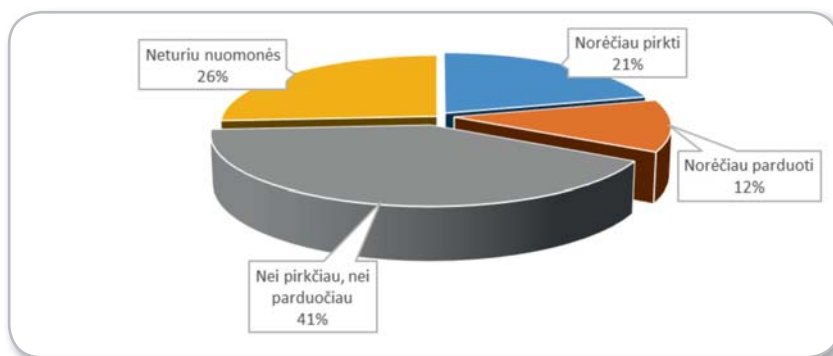
3.9 lentelė. *Kaip Jūs ketinate panaudoti vienkartinės išmokas („investicinius čekius“) ir pinigų kvotas (įstatymo apribotą rublių kiekį)? (1991 m. gegužė)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Norėčiau pirkti butą	55
2.	Norėčiau nusipirkti parduotuvę, valgyklą, kirpyklą ar pan. (arba akcijas, duodančias teisę būti dalininku)	9
3.	Norėčiau nusipirkti gamybinę įmonę (arba akcijas)	7
4.	Pirkčiau valstybės paskolos obligacijas	4
5.	Perduočiau savo artimiesiems	18
6.	Kita	6
7.	Neatsakė	1

Daugiau nei pusė respondentų (55 proc.) atsakė, kad „norėtų pirkti butą“. Tuometiniame kontekste tai nereiškė pirkti papildomą butą, o reiškė, kad respondentai ketino iš valstybės išsipirkti butą, kuriame jie gyveno, t. y. „valdišką butą“, kurį jie buvo gavę savo darbovietėje nemokamai po daugelio metų laukimo eilėje²¹.

Įdomu tai, kad tarp pateiktų atsakymų alternatyvų nebuvo atsakymo „perduočiau investicinius čekius“. Taip yra todėl, kad tuo metu tai buvo draudžiama. Kitu klausimu ir buvo domimasi, kaip elgtųsi gyventojai, jei investicinius čekius galima būtų parduoti (žr. 3.7 pav.).

3.7 pav. *Ar Jūs norėtumėte pirkti arba parduoti valstybės vienkartinės išmokas („investicinius čekius“), jei tai būtų leidžiama įstatymu? (1991 m. gegužė; procentais)*

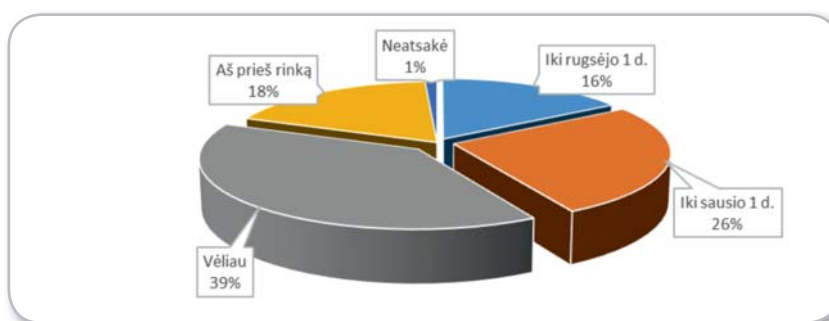

Taigi, didelė atsakusiųjų dalis tuo metu investicinių čekių nesirengė nei pirkti, nei parduoti (41 proc.) arba neturėjo nuomonės, kaip elgtis (26 proc.). Vėliau sekę įvykiai parodė, kad investicinius čekius buvo leista pirkti / parduoti; prasidėjo masinis investicinių čekių supirkimas, už kuriuos buvo privatizuojamos įmonės ir kiti objektai. Didelė

²¹ Apklausos duomenimis, tuo metu 55 proc. apklaustųjų gyveno „valdiškame“ bute, 33 proc. – nuosavame kooperatiniame, 9 proc. – bendrabutyje arba nuomojo gyvenamąjį plotą, 3 proc. pateikė kitokius atsakymus.

pastarųjų dalis vėliau bankrutavo, dalis supirkėjų pralobo. Bet kuriuo atveju žmonės buvo nusivylę, įskaudinti to, kas vyko. Tačiau 1991 m. gegužę, kai buvo atliekama apklausa, buvo tik ruošiamasi pereiti prie rinkos santykių. Vienas iš pateiktų klausimų taip ir skambėjo (žr. 3.8 pav.).

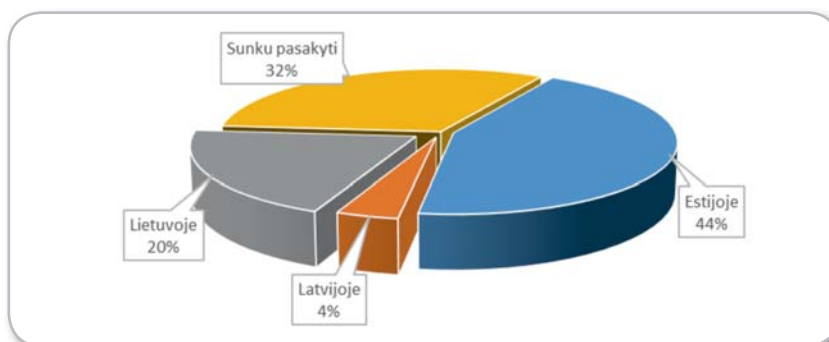
3.8 pav. *Ar greitai, Jūsų nuomone, turėtume pereiti prie rinkos santykių, kai valstybė neribotų kainų didžiąjai prekių daliai ir darbo užmokesčio? (1991 m. gegužė; procentais)*

Kaip matome (žr. 3.8 pav.), dauguma gyventojų nenorėjo labai greitų reformų, norėjo pereiti prie rinkos santykių lėčiau.

Įdomus klausimas buvo pateiktas **gruodžio 4–9 d.** vykusiame apklausoje: gyventojų buvo prašoma palyginti, kokioje Baltijos šalyje sėkmingiausiai vyksta ekonominės reformos (žr. 3.9 pav.).

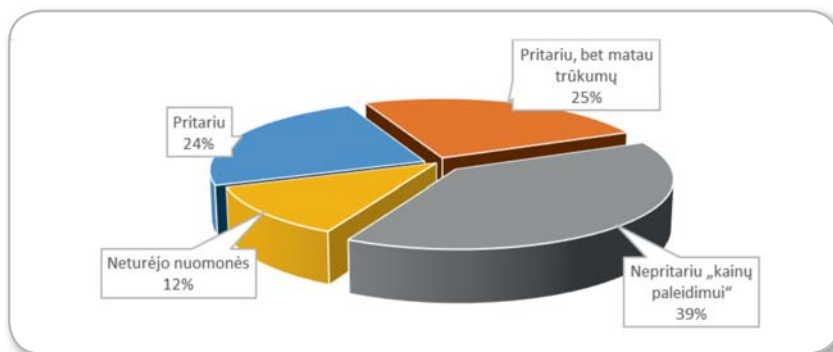
3.9 pav. *Kurioje iš Baltijos šalių, Jūsų manymu, sėkmingiausiai vyksta ekonominės reformos? (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)*

Kaip matome, Lietuvos gyventojai manė, kad sėkmingiausiai ekonominės reformos vyksta Estijoje. Latvijoje ekonominių reformų vyksmas buvo vertinamas blogiau.

Vienas svarbiausių rinkos ekonomikos reformų momentų – rinkos ekonomikos sukūrimas, kuris numatė laisvą kainodarą, valstybės nesikišimą į kainas, subsidijų atsisakymą. Viešajame diskurse tai dažniausiai buvo vadinama „kainų paleidimu“.

3.10 pav. *Ką manote apie dabartinį „kainų paleidimą“ Lietuvoje?*
(1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)

Pritariančių ir pritariantiųjų su išlyga buvo 49 proc., o nepritariančių „kainų paleidimui“ – 39 proc. (žr. 3.10 pav.). Taigi, pusė apklaustųjų buvo už rinkos ekonomiką, ir tai sudarė psichologinį pagrindą tolesniems žingsniams link rinkos ekonomikos įgyvendinimo. Labiausiai „kainų paleidimui“ nepritarė žemesnio išsilavinimo žmonės, etninės mažumos, turintieji žemesnes pajamas, kaimo gyventojai.

Ši apklausa vyko jau „paleidus kainas“, todėl gyventojų buvo prašoma palyginti vartojimą su situacija prieš mėnesį: „Palyginus su praėjusiu mėnesiu, mažiau ar daugiau mėsos ar jos gaminių Jūs perkate?“ Net 64 proc. apklaustųjų nurodė, kad mėsos pradėjo pirkti mažiau nei prieš mėnesį. Mėsos pirkimo sumažėjimas buvo nustatytas visose be išimties socialinėse demografinėse grupėse. Drastišką tuometinį mėsos suvartojimo mažėjimą užfiksavo ir Statistikos departamentas²². Panašiai atsitiko ir su kavos vartojimu. Pabrangus kavai, tik 15 proc. nurodė, kad „kavą geriu kaip ir anksčiau (bent po puoduką), čia pinigų netaupau“, o 29 proc. respondentų teigė: „kavos išgeriu kasdien bent po puoduką, bet tik todėl, kad turiu atsargų iš anksčiau“, 37 proc. sakė, kad „retai kada begeriu kavą“, 14 proc. – „kavos nebegeriu“²³. Aptariama apklausa užfiksavo ekonominio pertvarkymo greitą poveikį gyventojams, poveikį vartojimui, netgi gyvenimo stiliui (pavyzdžiui, kavos gėrimo įpročiai).

²² Detaliau apie tai: Gaidys, V. (2007). Lietuvos narystės Europos Sąjungoje poveikis socialiniam ir ekonominiam gyvenimui. *Socialiniai pokyčiai eurointegracijos procese*. Vilnius: Firidas, 2007, p. 93; Gaidys V. (2006). Consequences of the membership in the European Union on the Lithuanian economy: public opinion polls results. M. Sikula, V. Hvozdkova (eds.). *Performance and Perspective of the European Union as Seen by New Member States*. Bratislava: Slovak Academy of Sciences, p. 126.

²³ Apklausa parodė, kad kavą daugiau vartoja moterys, žmonės su aukštesniu išsilavinimu, iki 50 m. amžiaus, miesto gyventojai.

BENDRIEJI TALONAI

1991 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos Respublikoje buvo įvesti vadinamieji bendrieji talonai. Tai buvo popieriniai kuponai, ant kurių buvo pavaizduoti žvėrys (stumbras, lūšis, briedis, bebras ir kt.). Bendrieji talonai buvo išmokami kaip priedas kartu su atlyginimu rubliais ir už juos galima buvo įsigyti prekių. Valstybinės institucijos domėjosi gyventojų požiūriu į šią sistemą, taip pat jos funkcionavimu. **1991 m. rugsėjo mėn.** apklausoje gyventojams buvo pateikta keletas klausimų apie tai.

3.10 lentelė. *Ką Jūs manote apie bendrųjų talonų pramoninėms prekėms įvedimą? (galimi keli atsakymai) (1991 m. rugsėjis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Pritariu, nes tik taip galiu įsigyti norimą daiktą	42
2.	Pritariu, nes taip bandoma apsisaugoti nuo prekių išvežimo iš Respublikos	30
3.	Nepritariu, nes tai varžo prekių pirkimą	22
4.	Kita	11

Iš pateiktų duomenų (žr. 3.10 lentelę) matome, kad pritariančiųjų buvo daug daugiau nei nepritariančiųjų. Toliau buvo teiraujamasi, kas buvo daroma su talonais („Jūs jau gavote bendrųjų talonų pramoninėms prekėms. Ką su jais veikiate?“). Atsakymų alternatyvos parodė ir tai, ką su talonais galima buvo veikti: išleisti smulkiems pirkiniams (47 proc.), pirkti stambesnę daiktą (14 proc.), taupyti (28 proc.), padovanoti (5 proc.), paskolinti (2 proc.), parduoti (1 proc.), 7 proc. neatsakė. Matyti, kad gaunamų vienkartinį talonų galėjo neužtekti įsigyti stambesnių daiktų, todėl jie buvo taupomi, dovanojami, skolinami, parduodami ir, kaip liudija 3.11 lentelė, perkami.

3.11 lentelė. *Jeigu Jūs pirkote (pirksite) stambesnę daiktą su bendraisiais talonais, tai kaip jų prisidūrėte (ketinate prisidurti)?²⁴ (1991 m. rugsėjis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Pasiskolinau (pasiskolinsiu) iš artimųjų žmonių	26
2.	Nusipirkau (nusipirksiu) banke	13
3.	Nusipirkau (nusipirksiu) turguje	5
4.	Pirkau (pirksiu) stambesnę daiktą už savo talonus	30
5.	Kita	15

Šios lentelės duomenys dabar įdomūs ne tik rezultatu, bet ir nurodytomis talonų įsigijimo galimybėmis: juos galima buvo nusipirkti turguje ir netgi banke. Buvo

²⁴ Atsakant į šį klausimą galima buvo nurodyti kelis variantus arba nenurodyti nei vieno, jei nebuvo ketinama pirkti stambesnę daiktą.

pateiktas ir atviras klausimas, ką žmonės įsigijo už bendruosius talonus, tačiau duomenų apie tai neišliko.

Galima spėti, kad buvo tikimasi, jog naujai įvesta bendrųjų talonų sistema palengvins žmonėms gyvenimą, suteiks geresnes galimybes įsigyti pramoninių prekių, todėl gyventojų buvo klausama: „Palyginus su metų pradžia daugiau ar mažiau Jūs perkate pramoninių prekių?“ Deja, dauguma apklaustųjų (65 proc.) nurodė, kad pirkė mažiau (kad pirkė daugiau nurodė tik 4 proc., pirkė tiek pat – 22 proc.). Maisto produktų atžvilgiu situacija buvo geresnė: dauguma maisto produktų pirkė tiek pat – 53 proc., pirkė daugiau – 5 proc., pirkė mažiau – 29 proc. Sumažėjęs perkamumas („pramoninių prekių, drabužių pirkau mažiau“) buvo aiškinamas tokiais priežastimis: „dar trūksta talonų“ (39 proc.), „trūksta pinigų“ (30 proc.), „daiktų, drabužių turime nusipirkę iš anksčiau“ (20 proc.), „nepratę pirkti tokiais didelėmis kainomis“ (19 proc.).

Kito klausimo atsakymai iliustruoja tuometinius pramoninių prekių įsigijimo būdus ir vietas („Kokiu būdu Jūs dabar dažniausiai įsigyjate reikiamų daiktų, drabužių?“): „perku ar ruošiuosi pirkti su bendraisiais talonais“ (56 proc.), „perku komercinėse, komiso parduotuvėse“ (17 proc.), „perku turguje“ (16 proc.), „perku iš pažįstamų“ (6 proc.), „gaunu dovanų“ (4 proc.), „įsigyju pagal skelbimus“ (1 proc.), „perku valiutinėse parduotuvėse“ (0,5 proc.), „kitais būdais“ (10 proc.).

ŽINIASKLAIDA

Po 1991 m. sausio 13 d. įvykių buvo užimtas Vilniaus televizijos bokštas, TSRS kariuomenė užėmė ir Lietuvos RTV studiją. Okupacinės jėgos pradėjo transliuoti savo laidas, kurios buvo nukreiptos prieš Lietuvos nepriklausomybę (vadinamoji „kaspervizija“). Tačiau veikė ir nepriklausomos Lietuvos televizija, kurios signalas buvo transliuojamas per anteną, esančią Sitkūnuose prie Kauno, ir kitas alternatyvias antenas. **1991 m. balandžio mėn.** apklausos duomenimis, Lietuvos gyventojai turėjo galimybę matyti dar ir centrinės Maskvos televizijos laidas, antrąją Maskvos televizijos programą, Lenkijos televiziją (žr. 3.12 lentelę).

3.12 lentelė. *Ar Jūs savo namuose galite dabar matyti...?*
(1991 m. balandis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Visi gyventojai	Lietuviai	Nelietuviai
1.	Nepriklausomos Lietuvos televizijos laidas	82	87	64
2.	TSRS kariuomenės užimtos televizijos laidas	28	22	51
3.	Centrinės Maskvos televizijos laidas	85	83	93
4.	Antrąją Maskvos televizijos programą	74	72	82
5.	Lenkijos televizijos laidas	43	41	54
6.	Neturi televizoriaus	2	2	2

Kaip matome, nepriklausomos Lietuvos televiziją galėjo matyti dauguma gyventojų, o TSRS kariuomenės užimtos televizijos laidas daugiau nelietuviai (51 proc.) nei lietuviai (22 proc.) – ji buvo transliuojama Vilniui ir jo apylinkėms, kur buvo daugiau nelietuvių tautybės gyventojų. Gerai buvo matomi Maskvos televizijos kanalai.

Taip pat buvo klausiama, kuriuos iš paminėtų kanalų gyventojai žiūri dažniausiai, kartais ar nežiūri niekada (žr. 3.13 lentelę).

3.13 lentelė. *Kuriuos iš paminėtų kanalų Jūs žiūrite dažniausiai?*
(1991 m. balandis; procentais)

Eil. Nr.	Atsakymai	Visi gyventojai	Lietuviai	Nelietuviai
1.	Nepriklausomos Lietuvos televiziją	64	74	20
2.	TSRS kariuomenės užimtą televiziją	3	2	9
3.	Centrinę Maskvos televiziją	28	19	66
4.	Antrąją Maskvos televizijos programą	12	8	31
5.	Lenkijos televiziją	14	12	26

Lietuviai dažniausiai žiūrėjo nepriklausomos Lietuvos televiziją (74 proc.), o nelietuviai – centrinę Maskvos televiziją (66 proc.). Kariuomenės užimta televizija nebuvo populiarūs, ją dažniausiai žiūrėjo tik 3 proc. gyventojų. Ši televizija buvo silpna ir savo turiniu, ir techninėmis galimybėmis: mažai žmonių, mažai programų.

Dar vienas tirtas aspektas – pasitikėjimas kanalais (žr. 3.14 lentelę).

3.14 lentelė. *Ar pasitikite...?* (skalėje nuo –5 iki +5, normuotoje į skalę nuo –100 iki +100; vertinimų vidurkis; 1991 m. balandis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Visi gyventojai	Lietuviai	Nelietuviai
1.	Nepriklausomos Lietuvos televizija	+64	+68	+21
2.	TSRS kariuomenės užimta televizija	–75	–82	–32
3.	Centrine Maskvos televizija	–38	–47	+10
4.	Antrąją Maskvos televizijos programą	–26	–34	+18
5.	Lenkijos televizija	+50	+47	+59

Labiausiai buvo pasitikima nepriklausomos Lietuvos televizija, o mažiausiai – TSRS kariuomenės užimta televizija. Svarbu paminėti ir tai, kad okupuota televizija nepasitikėjo ir nelietuviai.

LIETUVOS PROBLEMOS

1991 m. balandžio ir birželio mėn. apklausoje gyventojų buvo klausiama apie svarbiausias Lietuvos problemas. Abiejose apklausoje buvo užduotas uždaras klausimas su nelabai besiskiriančiais atsakymų variantais.

3.15 lentelė. *Kurias Lietuvos problemas, Jūsų nuomone, reikėtų šiandien spręsti visų pirma? (pažymėkite pačias svarbiausias) (1991 m. balandis ir birželis; procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Balandis	Birželis ²⁵
1.	Derybos su TSRS	61	60
2.	Nusikalstamumo didėjimas	56	50
3.	Spekuliacija, „juodoji rinka“	55	50
4.	Kainų augimas	*	45
5.	Plataus vartojimo prekių trūkumas	43	38
6.	Jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje	34	42
7.	Per didelis alkoholio vartojimas	29	29
8.	Maisto produktų trūkumas	28	27
9.	TSRS kariuomenės veiksmai ²⁶	44	38
10.	Butų problemos	26	30
11.	Prastas medicininis aptarnavimas	26	27
12.	Gamtinės aplinkos užterštumas	24	30
13.	Skurdas	19	18
14.	Įstatymų netobulumas	*	23
15.	Narkomanija	16	20
16.	Nedarbas	16	15
17.	Nedorovingumas	16	12
18.	Nesantaika tarp įvairių tautybių žmonių	15	12
19.	Kelionių, išvykų laisvės ribojimas	9	*
20.	Tautinių mažumų teisių pažeidimas	6	7
21.	Žodžio laisvės varžymai	5	6
22.	Važiavimas į kitas šalis	4	*
23.	Politinių teisių varžymai	3	4
24.	Kita	2	1

*Šios alternatyvos tarp atsakymo variantų nebuvo

Kaip matome (žr. 3.15 lentelę), pirmoje vietoje abiejose apklausoje gyventojai įvardijo derybas su TSRS – 61 proc. ir 60 proc. Čia turima galvoje, kad po 1991 m. sausio 13 d. Lietuvoje aktyviai veikė įvairios TSRS jėgos struktūros, šalyje nebuvo stabilumo; gyventojai norėjo, kad stabilizuotųsi santykiai su TSRS, kad ji pripažintų Lietuvos nepriklausomybę, vyktų normalūs ekonominiai mainai, kad problemos būtų sprendžiamos ne jėga, o derybomis. Vieno respondento žodžiais tariant, reikėjo „rasti

²⁵ Birželio mėn. apklausoje prie klausimo formuluotės nebuvo nuorodos „pažymėkite pačias svarbiausias“.

²⁶ Birželio mėn. apklausoje atsakymo variantas skambėjo truputį kitaip: „TSRS kariuomenės buvimas Lietuvoje“.

būdą, kaip pasiimti Nepriklausomybės raktus Maskvoje“. Kitos pagal svarbą gyventojų nurodytos problemos: „nusikalstamumo didėjimas“ (56 proc. ir 50 proc.) bei „juodoji rinka“ (55 proc. ir 50 proc.). Pažymėtina, kad nedarbą kaip problemą paminėjo tik 16 proc. (birželį – 15 proc.) respondentų. Labai retai buvo minimi kaip problema žmogaus teisių pažeidimai: tautinių mažumų teisių pažeidimai – 6 proc. ir 7 proc. (birželio apklausoje tai nurodė 3 proc. lietuvių ir 21 proc. nelietuvių); žodžio laisvės varžymai – 5 proc. ir 6 proc.; politinių teisių varžymai – 3 ir 4 proc. Nedaug buvo minima ir nesantaika tarp įvairių tautybių žmonių – 15 ir 12 proc. Tiesa, birželio apklausoje nelietuviai šią problemą minėjo dažniau (29 proc.) nei lietuviai (8 proc.). Kita vertus, ir nelietuviams ši problema buvo viena tolimiausių problemų sąrašė. Per du mėnesius tapo aktualesne jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje: ją nurodžiusiųjų padaugėjo nuo 34 proc. iki 42 proc.

Apie santykius su etninėmis mažumomis **1991 m. birželio mėn.** apklausoje buvo suformuluoti ir atskiri klausimai (pastebėtina, kad tuo metu buvo dažniau vartojama sąvoka „tarpnacionaliniai santykiai“). Į klausimą „Kaip Jūs vertinate tarpnacionalinius santykius Lietuvoje?“ 14 proc. atsakė, kad jie yra blogi, 41 proc. nurodė, kad yra geri, likusieji (45 proc.) neatsakė. Nelietuviai kritiškiau vertino tarpnacionalinius santykius.

Atsakydami į klausimą „Ar teko Jums asmeniškai per pastarąsias savaites susidurti su tarpnacionalinio pobūdžio konfliktais?“ tik 10 proc. nelietuvių nurodė, kad jie buvo tokių konfliktų liudininkai. Situacija tuo metu Lietuvoje buvo įtempta, santykiai tarp tautų kartais buvo eskaluojami gal ir specialiai.

ŠALIES EKONOMIKOS VERTINIMAS

1991 m. šalies ekonominės padėties vertinimai buvo matuoti tris kartus: **birželio, rugsėjo ir gruodžio mėn.** apklausose (žr. 3.16 lentelę).

3.16 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę Lietuvos ekonominę padėtį?* (skalėje nuo -5 iki +5; procentais)

Eil. Nr.	Vertinimas	1991 06	1991 09	1991 12 04–09
1.	Teigiamas	30	35	22
2.	Neutralus (0)	14	13	10
3.	Neigiamas	54	49	60
4.	Neatsakė	2	3	8

Visose apklausose teigiamai vertinančiųjų Lietuvos ekonominę padėtį buvo mažiau nei vertinančiųjų neigiamai. Rugsėjo apklausoje buvo užfiksuotas nedidelis pagerėjimas, kai Lietuva išsivadavo iš TSRS struktūrų, o metų pabaigoje neigiamai ją vertino daug daugiau apklaustųjų nei teigiamai (atitinkamai 60 proc. ir 22 proc.).

Buvo pateiktas ir prognostinis klausimas apie Lietuvos ekonominę padėtį po metų (žr. 3.17 lentelę).

3.17 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Lietuvos ekonominė padėtis po 12 mėnesių? (procentais)*

Eil. Nr.		1991 06	1991 09	1991 12
1.	Žymiai / šiek tiek pablogės	33	32	41
2.	Nepasikeis	29	25	16
3.	Šiek tiek / žymiai pagerės	36	40	23
4.	Sunku pasakyti*	-	-	20
5.	Neatsakė	2	3	-

*Klausime apie Lietuvos ekonominės padėties pokyčius birželio mėn. ir rugsėjo mėn. apklausoje atsakymo varianto „sunku pasakyti“ nebuvo.

Matome (žr. 3.17 lentelę), kad birželio ir rugsėjo apklausoje buvo daugiau optimistų dėl Lietuvos ekonominės padėties, o gruodžio apklausoje jau dominavo pesimistai.

GYVENTOJŲ MATERIALINĖ PADĖTIS

1991 m. birželio mėn. apklausoje gyventojams buvo pateiktas klausimas apie savijautą brangstančio pragyvenimo kontekste.

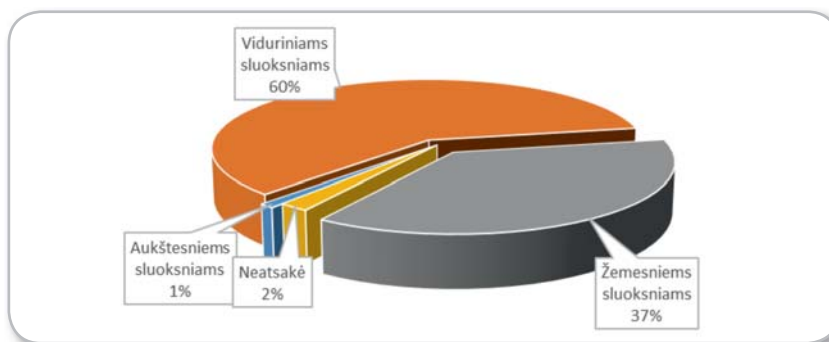
3.18 lentelė. *Dabar daug kalbama apie kainas, brangstantį pragyvenimą. Mažinant valstybės dotacijas maisto ir ne maisto prekėms, kainos dar kils. Žinoma, kartu bus didinami atlyginimai, kompensacijos, žemės ūkio produktų supirkimo kainos. Kaip Jūs (Jūsų šeima) šioje situacijoje jaučiatės, ką galvojate? (1991 m. birželis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Jaučiuosi tvirtai, dėl ateities nesibaiminu	7
2.	Tikiu, kad vis tiek kaip nors išsiversime	44
3.	Dėl kylančių kainų esame labai sunerimę, pasimetę	19
4.	Jei reikalai dar pablogės, mūsų padėtis bus tiesiog beviltiška	14
5.	Kol kas dar neįsivaizduoju, kaip keisis mano gyvenimas	16

Kaip matyti iš 3.18 lentelės duomenų, daugiau nei pusė apklaustųjų į ateitį žiūrėjo pakankamai optimistiškai (nesibaimino arba sakė, kad „kaip nors išsiversime“ – 51 proc.). Pesimistų (labai sunerimusių arba sakančių, kad reikalams pablogėjus „padėtis bus tiesiog beviltiška“) buvo 33 proc. Žymiai daugiau pesimistų buvo tarp etninių mažumų: tarp rusų – 58 proc., lenkų – 65 proc. (palyginimui: tarp lietuvių – 27 proc.).

Šioje apklausoje pirmą kartą buvo pateiktas klausimas apie gyventojų socialinę saviidentifikaciją (vėlesnėse apklausoje klausimas buvo kartojamas „socialinių laiptelių“ forma).

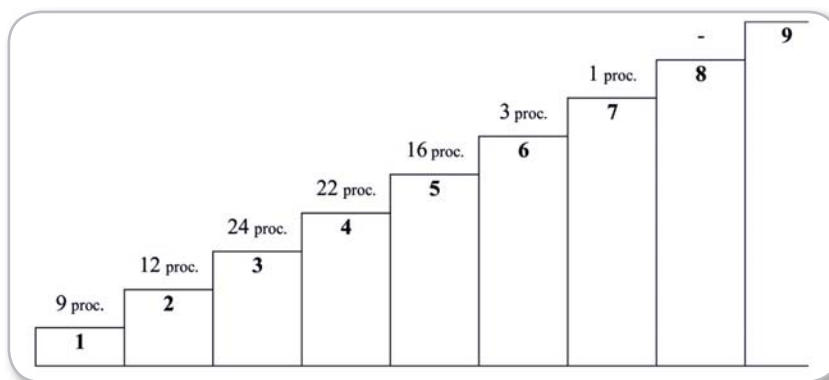
3.11 pav. Dažnai kalbama apie visuomenės susiskirstymą į sluoksnius, grupes. Vieni yra turtingesni, turi gerą darbą ir įtaką visuomenėje – tai „aukštesnieji sluoksniai“, kiti – vargstantys, jų darbas nėra labai vertinamas, jie neturi įtakos visuomenėje – tai „žemesnieji sluoksniai“. Kokiam sluoksniui Jūs priskirtumėte save? (1991 m. birželis; procentais)

Kaip matome (žr. 3.11 pav.), aukštesniajam sluoksniui priskyrė save labai mažai – 1 proc. ir nebuvo nustatyta nei vienos socialinės demografinės grupės, kur būtų bent kiek didesnis skaičius. Dauguma respondentų priskyrė save viduriniajam sluoksniui – 60 proc., o tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą tokių buvo net 81 proc. Identifikacija su žemesniu sluoksniu koreliavo su amžiumi: tarp 18–29 m. tokių buvo 29 proc., 30–39 m. – 31 proc., 40–49 m. – 32 proc., 50–59 m. – 46 proc., 60–69 m. – 46 proc., o 70 m. ir vyresnių – 57 proc. Taip pat buvo pastebėta koreliacija su išsilavinimu: tarp turinčiųjų pradinį išsilavinimą tokių buvo 57 proc., o aukštąjį – 16 proc. Žymi saviidentifikacijos koreliacija su asmeninėmis pajamomis.

1991 m. rugsėjo mėn. apklausoje gyventojų socialinė saviidentifikacija buvo matuojama „socialinių laiptelių“ forma.

3.12 pav. Prašome išvaizduoti 9 pakopų laiptus, kur ant žemiausio laiptelio stovi beteisiai, vargingieji, o ant aukščiausio – tie, kurie yra valdžioje, turtingieji. Ant kokio laiptelio, Jūsų nuomone, stovite Jūs? (1991 m. rugsėjis)

9 pakopų laiptelius galima sąlygiškai suskirstyti į 3 dalis: „stovinčius“ ant žemiausių 1–3 laiptelių galima priskirti prie žemesniųjų sluoksnių – taip save apibūdino 45 proc.

apklaustųjų; „stovinčius“ ant 4–6 laiptelių galima pavadinti viduriniu sluoksniu – taip save apibūdino 41 proc. apklaustųjų. Su aukštesniu sluoksniu arba 7–9 laipteliu identifikavo save tik 1 proc. apklaustųjų. Likusieji (13 proc.) neturėjo nuomonės, jiems buvo sunku save apibūdinti. Birželio ir rugsėjo apklausose gautus rezultatus apie socialinę saviidentifikaciją sunku palyginti, nes skiriasi klausimo formulotės ir forma. Tačiau vienas dalykas išliko vienodas – mažas save priskiriančių aukštesniajam sluoksniui procentas.

1991 m. įprastai buvo klausama gyventojų nuomonės apie savo (savo šeimos) materialinę padėtį: materialinės padėties vertinimai buvo matuoti keturis kartus (žr. 3.19 lentelę).

3.19 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę savo (savo šeimos) ekonominę padėtį?*
(skalėje nuo –5 iki +5; procentais)

Eil. Nr.	Vertinimas	1991 04	1991 06	1991 09	1991 12 04–09
1.	Teigiamas	36	43	44	40
2.	Neutralus (0)	10	17	17	15
3.	Neigiamas	48	39	38	42
4.	Neatsakė	6	1	1	3

Savo (savo šeimos) materialinė padėtis buvo vertinama geriau negu šalies ekonominė padėtis. Teigiamai ir neigiamai vertinančiųjų dalys buvo gana panašios.

Buvo klausama ir apie tikėtiną respondento (jo šeimos) materialinę padėtį po metų (žr. 3.20 lentelę).

3.20 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Jūsų (Jūsų šeimos) materialinė padėtis po 12 mėnesių?* (procentais)

Eil. Nr.	Vertinimas	1991 06	1991 09	1991 12 04–09
1.	Žymiai pagerės / šiek tiek pagerės	24	27	16
2.	Nepasikeis	39	41	26
3.	Žymiai pablogės / šiek tiek pablogės	36	31	36
4.	Sunku pasakyti	-	-	22
5.	Neatsakė	1	1	-

Iš 3.20 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad ateities atžvilgiu (padėtis po metų) daugiau buvo pesimistų nei optimistų, ypač metų pabaigoje.

PROJEKTAS „KIEKVIENAS ŽMOGUS YRA IR PIRKĖJAS“

Tęsiant projektą, **1991 m. balandžio mėn.** apklausoje gyventojams buvo pateikti klausimai apie kasdinių prekių vartojimą. Pirmiausia buvo klausama, kaip pakito mityba pakilus kainoms.

3.21 lentelė. *Ar pakilus kainoms pasikeitė Jūsų (Jūsų šeimos) mityba, produktų suvartojimas? (1991 m. balandis; procentais)*

Eil. Nr.		Suvartojam daugiau	Suvartojam tiek pat	Suvartojam mažiau	Negaliu pasakyti
1.	Rūkytos mėsos	3	26	61	10
2.	Kitų mėsos produktų	1	31	62	6
3.	Sviesto	2	53	41	4
4.	Pieno produktų	8	69	19	4
5.	Kiaušinių	6	62	27	5
6.	Kruopų	8	61	24	7
7.	Miltų	8	63	24	5
8.	Žuvies	4	22	67	7
9.	Duonos	4	74	20	2
10.	Aliejaus	3	40	49	8
11.	Kitų riebalų	2	50	37	11
12.	Daržovių	8	53	32	7
13.	Bulvių	17	66	12	5

Kaip matome (žr. 3.21 lentelę), daugumos išvardytų produktų, respondentų teigimu, vartojimas nepasikeitė. Kita vertus, iš duomenų galime matyti, kad labiausiai sumažėjo žuvies, rūkytos mėsos ir kitų mėsos produktų suvartojimas (tą nurodė daugiau nei pusė apklaustųjų), mažiausiai krizė paveikė pieno produktų, duonos, miltų, kruopų vartojimą, o bulvių pradėta vartoti daugiau. Galima sakyti, kad vartojimas pasislinko mažiau kaloringų produktų link. Suprantama, kad vartojamų produktų kainų kilimas mažiau paveikė kaimo gyventojus. Pavyzdžiui, 69 proc. miestiečių ir 44 proc. kaimo gyventojų nurodė, kad mažiau suvartoja rūkytos mėsos.

Taip pat buvo klausama apie energetinių resursų kainas (žr. 3.22 lentelę).

3.22 lentelė. *Kaip Jūs vertinate energetinių tarifų (kainų) padidinimą? (1991 m. balandis; procentais)*

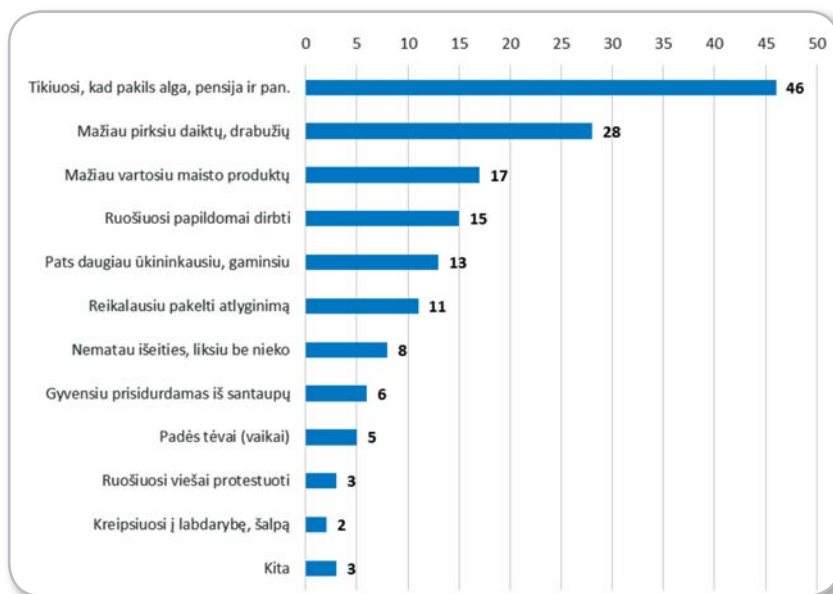
Eil. Nr.		Elektros energija	Šiluma	Dujos	Benzinas
1.	Tarifų (kainų) padidėjimo mūsų šeima nepajuto	26	21	20	22
2.	Tarifų (kainų) padidėjimą šeimos biudžete pajutome, bet tai mums dar prieinama	53	44	51	38
3.	Mano šeimos biudžetui tai ypač sunki našta, turėsime riboti vartojimą	14	18	15	15
4.	Neatsakė	7	17	14	25

Vertindama energetinių resursų kainas, nedidelė dalis respondentų nurodė, kad šeimos biudžetui tai sunki našta (14–18 proc.).

Toliau buvo paklausta: „Kurių maisto produktų kainos, Jūsų nuomone, yra per didelės, per daug padidėjo?“ (atsakymai: „kainos per didelės“, „kainos vidutiniškos“, „kainos normalios“). Nurodė, kad per daug padidėjo kainos: žuvies – 80 proc. apklaustųjų, rūkytos mėsos – 79 proc., konditerijos gaminių – 73 proc., kitų (nerūkytų) mėsos gaminių – 69 proc., alkoholinių gėrimų – 58 proc., alaus – 51 proc., sviesto – 47 proc., daržovių – 44 proc., bulvių – 37 proc., kavos – 31 proc., cigarečių – 29 proc., pieno produktų – 26 proc., kruopų – 26 proc., kitų (nei aliejus) riebalų – 24 proc., kiaušinių – 23 proc., miltų – 23 proc., aliejaus – 22 proc., duonos – 16 proc. Įdomūs skirtumai kai kurių socialinių demografinių grupių respondentų atsakymuose. Dėl alkoholinių gėrimų, alaus, cigarečių labiau skundėsi vyrai nei moterys, o dėl bulvių ir daržovių labiau miesto nei kaimo gyventojai.

Kitas klausimas buvo apie adaptavimąsi prie kylančių kainų. Atsakymai atspindi to meto prisitaikymo galimybes (pavyzdžiui, šiuo metu populiaru alternatyva „emigracija“ tuo metu nebuvo pasiūlyta).

3.13 pav. *Kaip Jūs ketinate prisitaikyti prie kylančių kainų?*
(1991 m. balandis; procentais)

Iš 3.13 pav. duomenų matyti, kad beveik pusė apklaustųjų tikėjosi, jog kylant kainoms didės ir pajamos (46 proc.), 28 proc. planavo riboti vartojimą, 15 proc. ruošėsi papildomai dirbti. Ketinančių protestuoti buvo nedaug (3 proc.). Tik 5 proc. nurodė, kad tikisi pagalbos iš vaikų / tėvų: kad tikisi pagalbos iš vaikų, nurodė 4 proc. pensininkų, jaunimas (18–29 m.) daugiau tikėjosi pagalbos iš tėvų – 12 proc., o studentai net 35 proc.

Šiame klausimų bloke respondentų taip pat buvo klausama, ar jiems užtenka pinigų būtiniausioms prekėms (žr. 3.23 lentelę).

3.23 lentelė. *Kaip Jūs (Jūsų šeima) verčiatės su pinigais? (1991 m. balandis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Pragyvenimui (maistui ir drabužiams) pinigų visada užtenka	6
2.	Pinigų pragyvenimui pakanka, nes verčiamės taupiai	23
3.	Kad užtektų pinigų maistui ir drabužiams, turime labai taupyti	20
4.	Maistui pinigų užtenka, o drabužiams ne visada	32
5.	Pinigų užtenka tik pigiausiai maistui	10
6.	Pinigų trūksta net maistui, jau nekalbant apie drabužius	9

Kaip matyti iš 3.23 lentelės duomenų, „turtingųjų“, kuriems „visada užtenka pinigų ir maistui, ir drabužiams“, buvo labai nedaug – 6 proc. Daugiau tokių buvo didesnes pajamas gaunančiųjų grupėje (251 rublis ir daugiau) – 16 proc. Nurodžiusiųjų priešingai – kad „pinigų trūksta net maistui, jau nekalbant apie drabužius“ – buvo 9 proc. Žymesnių skirtumų socialinėse demografinėse grupėse nebuvo pastebėta. Taigi, atsakymų rezultatai indikuoja prastą tuo metu gyventojų ekonominę būklę ir akivaizdžią blogėjimo tendenciją. Galima buvo spėti, kad žmonės yra nepatenkinti, kaltina valdžią ir pan. Tačiau kitas anketos klausimas parodė, kad visgi dauguma gyventojų suprato kainų pakėlimo neišvengiamybę (žr. 3.24 lentelę).

3.24 lentelė. *Kainų pakėlimas, matyt, niekam ne prie širdies, tačiau ką Jūs apie tai manote kaip pilietis? (1991 m. balandis)*

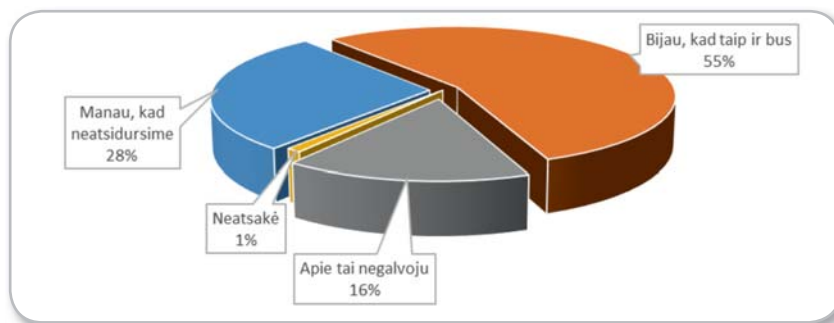
Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Tai buvo neišvengiama, tai daryti vertė Respublikos ekonomikos būklė	55
2.	Kainų kėlimas ne išeitis, reikėjo ieškoti kitų būdų	39
3.	Kita	5
4.	Neatsakė	1

55 proc. apklaustųjų pripažino kainų kėlimo neišvengiamybę, o su tuo nesutiko 39 proc. Daugiau nepatenkintųjų kainų kėlimu buvo tarp žemesnio išsilavinimo apklaustųjų, etninių mažumų, kaimo gyventojų, žemiausias pajamas gaunančiųjų grupėje.

Gyventojams priminus, kad vaikų drabužių ir avalynės gamyba tuo metu buvo nuostolinga, buvo klausama nuomonės, kuo turėtų būti remiamasi nustatant vaikiškų prekių kainas: „Vaikiškų drabužių, avalynės gamyba yra nuostolinga. Už kurį variantą Jūs pasisakytumėte, nustatant vaikiškų prekių kainas?“ Tuo metu buvo matomi du keliai spręsti šią problemą. Pirmasis: „reikėtų šioms prekėms palikti žemas kainas ir skirti papildomų lėšų (dotacijų) pramonei“; antrasis: „kainas reikėtų padidinti, o papildomas lėšas (dotacijas) mokėti šeimoms su vaikais“. Abu variantai surinko vienodą nuomonių skaičių – po 46 proc. Ryškesnių skirtumų socialinėse demografinėse grupėse nebuvo, nes abiejuose variantuose nebuvo matomas pavojus tėvų „piniginei“.

Šioje apklausoje buvo klausiama ir apie gyventojų ekonominę savijautą, kiek jie nerimauja dėl ateities.

3.14 pav. *Ar nesibijote, kad rinkos ekonomikos sąlygomis Jūsų šeima gali atsidurti skurdžiųjų, menkai aprūpintų šeimų grupėje? (1991 m. balandis; procentais)*

Kaip matome (žr. 3.14 pav.), daugiau nei pusė apklaustųjų tuo metu bijojo atsidurti tarp skurstančiųjų (55 proc.). Daugiau tokių buvo žemesnes pajamas gaunančiųjų, etninių mažumų grupėse.

GYVENTOJŲ KELIONĖS Į UŽSIENĮ

Vienas iš laisvos ir demokratinės valstybės bruožų yra gyventojų galimybė laisvai keliauti. 1989–1993 m. laikotarpiu ne vieną kartą buvo užduodami klausimai apie gyventojų keliones.

1991 m. gruodžio 4–9 d. apklausoje gyventojų buvo klausiama, kur jie apskritai per visą gyvenimą yra pabuvoję. Atsakymai buvo suskirstyti į dvi grupes: 1) TSRS respublikos ir 2) kitos užsienio šalys. Tai buvo atviras klausimas, o atviri klausimai visuomet įneša tam tikrų neapibrėžtumų. Pavyzdžiui, kai kurie respondentai nurodė „visose respublikose“, „daugumoje respublikų“. Bet nežiūrint į tai, įdomu, kokiose TSRS respublikose yra pabuvoję Lietuvos gyventojai.

84 proc. apklaustųjų sakėsi, kad yra buvę kurioje nors TSRS respublikoje:

- Rusijoje – 48 proc.
- Latvijoje – 38 proc.
- Baltarusijoje – 37 proc.
- Ukrainoje – 31 proc.
- Estijoje – 26 proc.
- Gruzijoje – 13 proc.
- Moldavijoje – 9 proc.
- Armėnijoje – 8 proc.
- Kazachijoje, Uzbekijoje – po 5 proc.
- Azerbaidžane – 4 proc.
- Turkmėnijoje – 2 proc.
- Kirgizijoje, Tadžikijoje – po 1 proc.

Užsienyje (ne TSRS) buvo pabuvoję 32 proc. apklaustųjų. Čia nurodytos šalys, kuriose yra pabuvoję 1 proc. ar daugiau gyventojų:

- Lenkijoje – 20 proc.
- Vokietijoje (VDR) – 11 proc.
- Čekoslovakijoje – 5 proc.
- Bulgarijoje, Vengrijoje – po 4 proc.
- Rumunijoje – 3 proc.
- Jugoslavijoje – 2 proc.
- Suomijoje – 1 proc.

Kaip matome, daugiau nei 1 proc. gyventojų yra pabuvoję tik socialistinėse šalyse. Pastebėtina ir tai, kad į sąrašą šalių, kuriose pabuvojo Lietuvos gyventojai, pateko ir gana egzotiškos šalys (Brazilija, Farerų salos, Mauritanija, Senegalas ir kt.). Manytume, kad greičiausiai šiose šalyse galėjo pabuvoti jūreiviai.

1991 m. birželio mėn. apklausoje buvo domėtasi, kokioje Europos šalyje gyventojai norėtų pabuvoti. Atsakant į atvirą klausimą: „Kokioje Europos šalyje Jūs norėtumėte pabuvoti, jei turėtumėte galimybę (nurodykite vieną)?“, buvo nurodytos šios šalys:

- Vokietijoje – 24 proc.
- Prancūzijoje – 10 proc.
- Italijoje – 6 proc.
- Danijoje, Švedijoje, Šveicarijoje – po 4 proc.
- Lenkijoje, Suomijoje – po 3 proc.
- Anglijoje, Austrijoje – po 2 proc.
- Bulgarijoje, Jugoslavijoje, Olandijoje – po 1 proc.

Mažiau vieno procento surinko Albanija, Belgija, Čekoslovakija, Estija, Graikija, Ispanija, Latvija, Rumunija, Rusija, Ukraina, Vengrija.

Kokią nors Europos šalį, kurioje respondentai norėjo pabuvoti, nurodė 70 proc. apklaustųjų. Dar 9 proc., nežiūrint to, kad klausimo formuluotėje buvo nurodytos Europos šalys, nurodė JAV. Išliko įdomus vieno respondento atsakymo prierašas: „noriu tik į Ameriką, nes ten artimųjų kapai“. Dar 2 proc. nurodė kitas, ne Europos šalis, pavyzdžiui, Australiją, Egiptą, Izraelį, Kanadą ir kt. 3 proc. apklaustųjų norėjo išvykti, bet nenurodė, kur konkrečiai („į Vakarų šalis“, „į kapitalistinę šalį“, „bet kur“), 1,5 proc. apklaustųjų nurodė, kad negali vykti („per sena“, „jau niekur“, „tam reikia pinigų“ ir pan.). Į klausimą neatsakė 10 proc. respondentų.

Klausimas, kur gyventojai norėtų pabuvoti („Kokiose Europos šalyse Jūs norėtumėte pabuvoti, jei turėtumėte galimybę?“), buvo pakartotas **gruodžio 4–9 d.** apklausoje. Šioje apklausoje buvo galima nurodyti visas norimas aplankyti šalis (ne vieną, o kelias), todėl atsakymų procentai yra didesni nei birželio apklausoje (ir, žinoma, jiems neprieštarauja). Šalys, kuriose buvo norima apsilankyti, išsidėstė taip: Vokietija (52 proc.), Prancūzija (29 proc.), Italija (23 proc.), Švedija (20 proc.), Suomija (14 proc.), Anglija (11 proc.), Danija ir Šveicarija (po 9 proc.), Ispanija, Lenkija (po 5 proc.), Islandija, Graikija (po 3 proc.) ir kt.

Rugsėjo mėn. apklausoje buvo klausimas, kur gyventojai norėtų išvažiuoti gyventi arba dirbti. Visam laikui išvažiuoti gyventi norėjo 4 proc. apklaustųjų (nedaug tokių buvo ir tarp jaunimo – 6 proc.), norėjo išvažiuoti į JAV – 0,9 proc., į Vokietiją – 0,7 proc., į Lenkiją – 0,4 proc.

Išvažiuoti kuriam laikui padirbėti norėjo 30 proc. apklaustųjų (į JAV – 11 proc., į Vokietiją – 11 proc., į Kanadą – 2 proc.). Buvo užfiksuota labai stipri priklausomybė nuo amžiaus: tarp jaunimo norinčių kurį laiką padirbėti buvo daugiau nei pusė – 53 proc., su amžiumi ši dalis sparčiai mažėjo: 30–39 m. – 43 proc., 40–49 m. – 30 proc., 50–59 m. – 14 proc., 60–69 m. – 4 proc., 70 m. ir vyresni – 3 proc. Dauguma žmonių (66 proc.) nenorėjo išvažiuoti nei gyventi, nei laikinai dirbti arba apie tai negalvojo.

KITI KLAUSIMAI

Pasitikėjimas tautomis

1991 m. balandžio mėn. apklausoje gyventojų buvo klausama apie pasitikėjimą įvairiomis tautomis, daugiausia Europos tautomis.

3.25 lentelė. *Ar Jūs pasitikite kitų šalių atstovais, pavyzdžiui...?*
(1991 m. balandis; procentais)

Eil. Nr.		Visiškai pasitikiu / pasitikiu	Nelabai pasitikiu / nepasitikiu	Sunku pasakyti / neatsakė
1.	Latviais	65	8	27
2.	Estais	63	9	28
3.	Gruzinais	44	16	40
4.	Danais	36	8	56
5.	Lenkais	34	30	36
6.	Olandais	29	10	61
7.	Amerikiečiais	26	34	40
8.	Vokiečiais	23	29	48
9.	Prancūzais	22	16	62
10.	Belgais	21	8	71
11.	Britais	20	16	64
12.	Italais	18	14	68
13.	Rusais	17	50	33
14.	Airiais	15	11	74
15.	Liuksemburgiečiais	15	8	77
16.	Ispanais	13	12	75
17.	Graikais	12	12	76
18.	Portugalais	11	11	78

Matome (žr. 3.25 lentelę), kad labiausiai buvo pasitikima „bendro likimo“ tautomis: latviais, estais, gruziniais. Ypač blogai buvo įvertinti rusai; galima stebėtis, bet neigiamą balansą turėjo ir amerikiečiai, vokiečiai. Apie daugumą Europos Sąjungos tautų gyventojai neturėjo nuomonės, nes tuo metu apie jas buvo mažai informacijos ir ryšiai buvo labai silpni.

Labiausiai išsivysčiusios šalys

1991 m. gruodžio 4–9 d. apklausoje gyventojų buvo paklausta: „Nurodykite, kurios, Jūsų manymu, šalys Europoje yra labiausiai išsivysčiusios (ekonomika, kultūra ir pan.)?“ Į atvirą klausimą atsakė 75 proc. respondentų. Atsakant į šį klausimą, buvo nurodytos šios šalys (procentas nuo atsakiusių):

- Vokietija – 71 proc.
- Švedija – 29 proc.
- Prancūzija – 21 proc.
- Anglija – 15 proc.
- Suomija – 14 proc.
- Danija – 13 proc.
- Šveicarija – 7 proc.
- Italija, Olandija – po 5 proc.
- Islandija – 4 proc.
- Austrija – 3 proc.
- Belgija, Norvegija – po 2 proc. ir t. t.

Taigi, apklausa parodė, kad labiausiai išsivysčiusia Europos šalimi su dideliu atotrūkiu nuo kitų šalių buvo nurodoma Vokietija – 71 proc.; kitos šalys buvo minimos daug rečiau (Švedija – 29 proc., Prancūzija – 21 proc. ir t. t.)

Saugumo jausmas

1991 m. birželio mėn. apklausoje buvo domėtasi apie asmeninį gyventojų saugumą.

3.26 lentelė. *Ar bijote dėl savo saugumo...?* (1991 m. birželis; procentais)

Eil. Nr.		Taip, labai	Šiek tiek	Visiškai nebijau	Neatsakė
1.	Namuose	7	29	61	3
2.	Gatvėje, netoli savo namų	8	36	53	3
3.	Viešose vietose	11	42	44	3

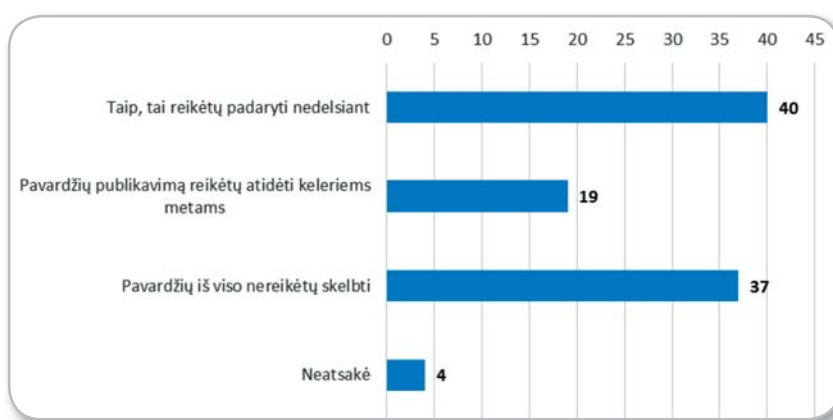
Gauti rezultatai (žr. 3.26 lentelę) parodė, kad namuose ir būti gatvėje prie namų visiškai nebijojo daugiau nei pusė apklaustųjų, atitinkamai 61 proc. ir 53 proc.; kiek mažiau visiškai nebijančių buvo būti viešosiose vietose – 44 proc. Dėl savo saugumo namuose labiau bijojo pagyvenę žmonės: 18–29 m. – 4 proc., 30–39 m. – 3 proc., 40–49 m. – 5 proc., 50–59 m. – 7 proc., 60–65 m. – 15 proc., 70 m. ir vyresni – 20 proc. Jie taip pat labiau bijojo ir dėl saugumo gatvėje, netoli namų.

Buvo pateiktas ir viktimologinis klausimas apie faktinę patirtį per pastaruosius pusę metų. 2 proc. apklaustųjų nurodė, kad per pastaruosius pusę metų patyrė fizinį smurtą, 5 proc. – grąsinimą smurtu, 1 proc. – apiplėšimą, reketą, 8 proc. buvo apvogti.

Liustracija

1991 m. rugsėjo mėn. apklausoje gyventojų buvo klausiama apie liustraciją, ar jie jai pritaria, ar nepritaria.

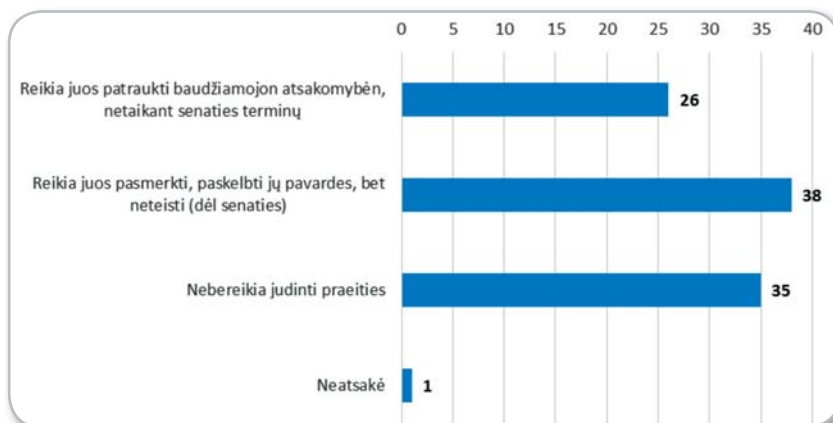
3.15 pav. *Kaip Jūs manote, ar reikėtų skelbti pavardes žmonių, bendradarbiavusių su KGB (Valstybiniu saugumo komitetu)?* (1991 m. rugsėjis; procentais)

Kaip matome (žr. 3.15 pav.), dauguma respondentų buvo už bendradarbiavusių su KGB žmonių pavardžių skelbimą (59 proc.). Liustracijos priešininkų buvo daug mažiau – 37 proc.

Gruodžio 4–9 d. apklausoje buvo užduotas turinio požiūriu panašus klausimas apie nusikaltimus, padarytus stalininių represijų metu (žr. 3.16 pav.).

3.16 pav. *Yra žmonių, iki šiol nenubaustų už nusikaltimus, padarytus stalinistinių represijų laikotarpiu ir vėliau. Jūsų nuomone...?* (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)

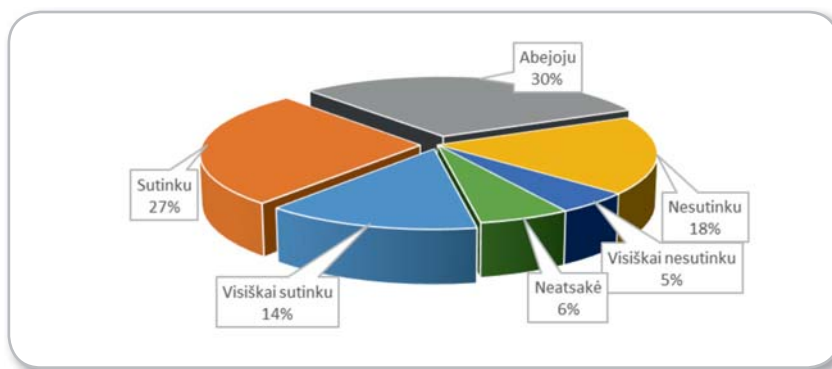

Trečdalis apklaustųjų pozicija buvo: „neboreikia judinti praeities“. Daugiau linkusių „nejudinti praeities“ buvo tarp vyresnio amžiaus žmonių, žemesnio išsilavinimo, mažesnes pajamas gaunančiųjų, kaimo gyventojų. Daugiausia respondentų (38 proc.) siūlė paskelbti pavardes, pasmerkti, bet neteisti. Ketvirtadalis (26 proc.) reikalavo tokius asmenis „patraukti baudžiamojon atsakomybėn, netaikant senaties terminų“.

Tikėjimas

1991 m. rugsėjo mėn. apklausoje buvo pakartotas 1989 m. rugsėjo apklausos klausimas apie tikėjimą. Bendra rezultatų tendencija gana panaši, tačiau šios apklausos duomenimis sumažėjo netikinčiųjų ir padaugėjo tikinčiųjų, nedalyvaujančių religinėse apeigose. Save apibūdino kaip „esu giliai tikintis, dalyvauju religinėse apeigose“ 26 proc. apklaustųjų (1989 m. tokių buvo 24 proc.), „esu tikintis, bet religinėse apeigose beveik nedalyvauju“ – 55 proc. (1989 m. – 45 proc.), „esu netikintis“ – 16 proc. (1989 m. – 26 proc.), „esu ateistas“ – 0,8 proc. (1989 m. – 2 proc.). Giliai tikinčiųjų dalis labai priklausė nuo amžiaus, tarp jaunimo tokių buvo tik 9 proc., o tarp 70 m. ir vyresnių – net 70 proc. Į klausimą „Jei Jūs tikintis, tai kokio esate tikėjimo?“ dauguma nurodė katalikų tikėjimą – 76 proc., stačiatikių – 6 proc., kitą tikėjimą – 2 proc. apklaustųjų, neatsakė – 16 proc. Kita vertus, į klausimą, ar tikėjimas lemia apklausiamųjų respondentų realų elgesį, teigiamai atsakė 41 proc. (žr. 3.17 pav.).

3.17 pav. Ar sutinkate, kad Jūsų elgesį daugiausia lemia tikėjimas, religija?
(1991 m. rugsėjis; procentais)

Taigi, sugretinus duomenis apie tikėjimo saviidentifikaciją ir tikėjimo santykį su elgesiu, matome, kad tikintieji ne visada elgėsi pagal išpažįstamos religijos principus. 23 proc. respondentų nurodė, kad jų elgesio nelemia tikėjimas, o 30 proc. tuo abejojo.

Kalbų mokėjimas

1991 m. rugsėjo mėn. apklausoje gyventojų buvo klausama ir apie kalbų mokėjimą.

3.27 lentelė. *Kokių kalbų mokate? Ar gerai mokate?*
(1991 m. rugsėjis)

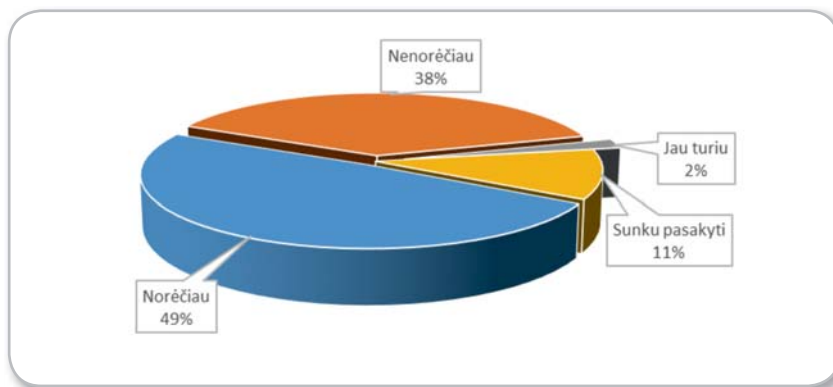
Eil. Nr.	Atsakymai	Tai mano gimtoji kalba	Moku gerai	Trupučiai moku	Pradedu mokytis	Nemoka / neatsakė
1.	Lietuvių	72	16	7	2	3
2.	Rusų	11	57	21	-	11
3.	Anglų	-	3	19	3	75
4.	Vokiečių	-	2	15	2	81
5.	Prancūzų	-	1	4	1	94
6.	Lenkų	7	8	18	2	65

Kaip rodo 3.27 lentelėje pateikti apklausos rezultatai, tuo metu Lietuvos gyventojai negalėjo pasigirti, kad moka vakarų Europos kalbas (gerai mokėjo anglų kalbą 3 proc., vokiečių – 2 proc., prancūzų – 1 proc.). Dominavo rusų kalbos mokėjimas: mokėjo gerai arba ji buvo gimtoji kalba – 68 proc.

Asmeninis ginklas

1991 m. gruodžio 4–9 d. apklausoje buvo pasidomėta apie asmeninio ginklo turėjimą. Tai buvo įdomu, nes sovietmečiu tokios galimybės praktiškai nebuvo.

3.18 pav. *Ar Jūs norėtumėte turėti asmeninį ginklą?*
(1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)

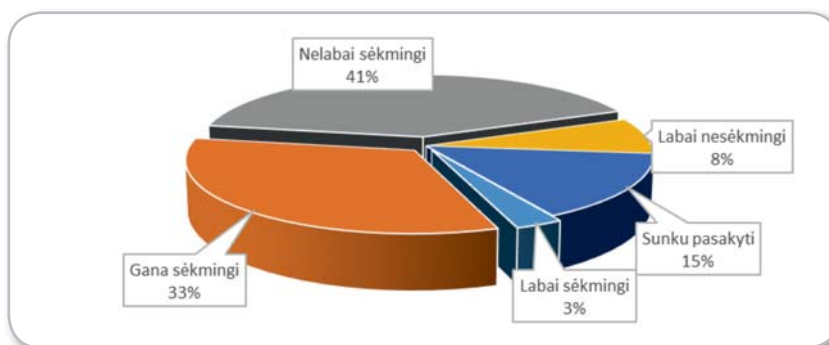

Kaip matome (žr. 3.18 pav.), beveik pusė apklaustųjų norėjo turėti asmeninį ginklą, dažniau vyrai (63 proc.), jaunimas (61 proc.).

KOKIE BUVO 1991-IEJI METAI IR KOKIE BUS 1992-IEJI METAI?

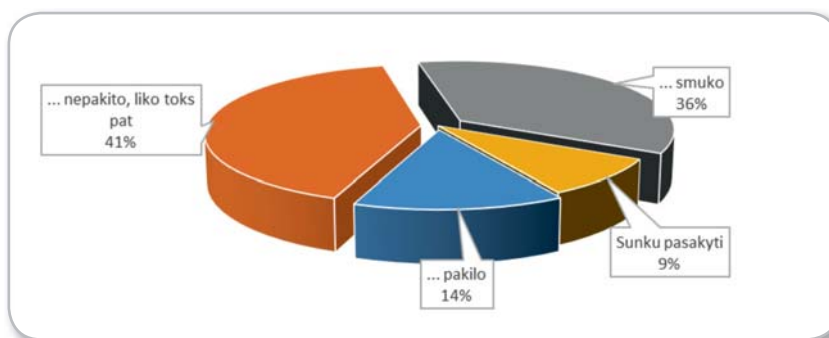
1992 m. išvakarėse gyventojų buvo prašoma reziumuoti 1991-uosius ir prognozuoti 1992-uosius metus.

3.19 pav. *Kokie Jums buvo šie metai?*
(1991 m. gruodis; procentais)

1991 m. buvo pakankamai sėkmingi („labai sėkmingi“ arba „gana sėkmingi“) 36 proc. apklaustųjų, pusei apklaustųjų (49 proc.) nesėkmingi („labai nesėkmingi“ arba „nelabai sėkmingi“). Sėkmingesni metai buvo jaunesniems, turintiems aukštąjį išsilavinimą, turintiems didesnes pajamas, miesto gyventojams. Lyginant su 1990 m., šie metai, apklaustųjų nuomone, buvo sėkmingesni: nurodžiusiųjų, kad metai buvo „labai sėkmingi“ arba „gana sėkmingi“ 1990 m. buvo 28 proc.

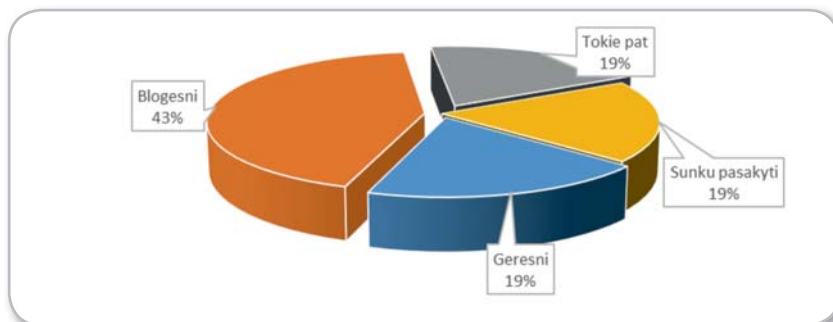
3.20 pav. *Šiais metais Jūsų pragyvenimo lygmuo...?*
(1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)

Daugiau nei trečdaliui (36 proc.) respondentų gerovė 1991 m. smuko, tik 14 proc. pagerėjo, likusiesiems mažai tepasikeitė.

Buvo prašoma ateinančius metus palyginti su dabartiniais metais (žr. 3.21 pav.).

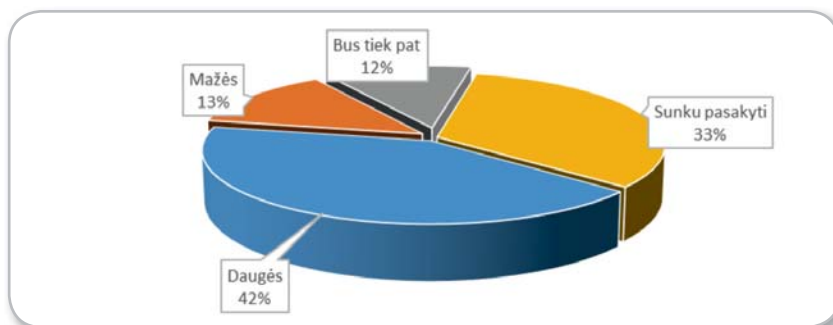
3.21 pav. *Kaip Jūs manote, ar 1992 metai bus geresni, blogesni ar tokie patys, lyginant su 1991 metais? (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)*

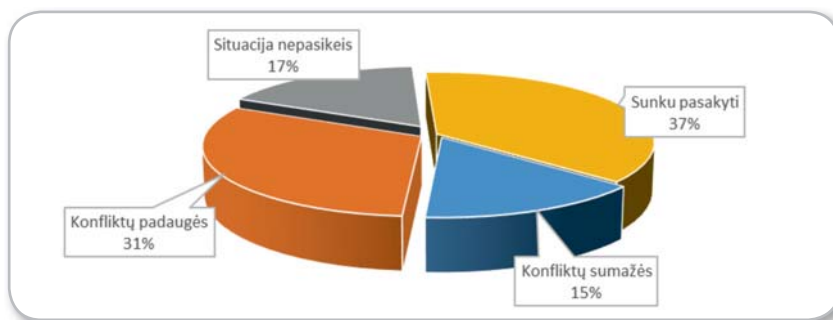
Kaip matome, didelė gyventojų dalis (43 proc.) nieko gero nesitikėjo ir prognozavo blogesnius metus, o optimistų buvo 19 proc.

Taip pat buvo klausiami apie įvairių konfliktų prognozes kitiems metams (žr. 3.22 pav.).

3.22 pav. *Kaip Jūs manote, ar 1992 metais Lietuvoje daugės, mažės ar bus tiek pat kaip ir 1991 metais darbo konfliktų, streikų? (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)*

3.23 pav. *Kaip Jūs manote, ar 1992 metai bus taikesni, ramesni, su mažiau tarptautinių konfliktų, ar konfliktų padaugės, ar situacija nepsikeis? (1991 m. gruodžio 4–9 d.; procentais)*

Matome, kad dėl Lietuvoje kiliančių konfliktų ir tarptautinių konfliktų pesimistų buvo daugiau nei optimistų (žr. 3.22 pav. ir 3.23 pav.).

To laikotarpio nuotaikas atspindi ir klausimas apie pasaulinio karo galimybes: „Prašome pažymėti, ar tikėtina, kad per artimiausius 10 metų kils pasaulinis karas?“ Didesnę ar mažesnę pasaulinio karo galimybę matė 39 proc. apklaustųjų, 25 proc. manė, kad tokio pavojaus nėra, 36 proc. neturėjo nuomonės.

„Metų žmogumi“ su dideliu atotrūkiu nuo kitų buvo išrinktas Vytautas Landsbergis (50 proc.). Taip buvo įvertinta jo veikla per 1991 m. sausio įvykius, pučo Maskvoje metu ir jo veikla dėl Lietuvos pripažinimo pasaulyje. Antroje vietoje – premjeras Gediminas Vagnorius (9 proc.), trečioje – Algirdas Brazauskas (8 proc.), Kazimiera Prunskienė paminėjo 3 proc. apklaustųjų.

Žymiausių pasaulio politikų išrinktas G. Bušas (JAV prezidentas) (42 proc.); B. Jelcinas (Rusijos prezidentas) (23 proc.), M. Gorbačiovas (6 proc.).

Pagrindinis įvykis Lietuvoje 1991 m., gyventojų nuomone, buvo „Sausio 13 d. įvykiai“ (39 proc.). Kiek rečiau paminėtas „Lietuvos pripažinimas pasaulyje“ (35 proc.). Taip pat buvo minimas „Pučo laikotarpis Lietuvoje“ (6 proc.), „pakilusios kainos“ (5 proc.).

Metų įvykiu pasaulyje dažniausiai buvo įvardijamas „Pučas Maskvoje“ (33 proc.), „Karas Irake“ (18 proc.), „TSRS žlugimas“ (10 proc.).

1991-ŪJŲ METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ REZIUMĖ

- Iš karto po Sausio 13-osios įvykių atliktos apklausos parodė, kad didžioji dauguma Lietuvos žmonių palaiko Lietuvos nepriklausomybę, smerkia veiksmų prieš Lietuvos nepriklausomą valstybę organizatorius.
- Aukščiausiosios Tarybos veikla 1991 m. buvo vertinama teigiamai, ypač rugsėjo apklausoje, kuri vyko po pučo Maskvoje, kai Lietuvoje nustojo funkcionuoti TSRS institucijos.
- Teigiamai buvo vertinama Aukščiausiosios Tarybos vadovo Vytauto Landsbergio veikla.
- Vyriausybės ir jos vadovo Gedimino Vagnoriaus veikla taip pat buvo vertinama daugiau teigiamai negu neigiamai.
- Dauguma apklaustųjų pageidavo, kad būtų įkurta Prezidento institucija.
- Metų pabaigoje populiariausia politinė jėga buvo Sąjūdis (pirmininkas Juozas Tumelis), antroje vietoje buvo Demokratinė darbo partija (pirmininkas Algirdas Brazauskas).
- Lietuvos gyventojai gana atsargiai žiūrėjo į perėjimą į rinkos ekonomiką, daugelis norėjo, kad jis vyktų kuo vėliau. Metų pabaigoje „kainų paleidimą“ gana didelė gyventojų dalis sutiko neigiamai, labai sumažėjo žmonių vartojimas.
- Lietuvos ekonominė padėtis buvo vertinama greičiau neigiamai negu teigiamai, ypač metų pabaigoje. Dėl ekonomikos ateities metų pabaigoje taip pat buvo daugiau pesimistų negu optimistų.

- Vertinančiųjų savo (savo šeimos) materialinę padėtį teigiamai ir neigiamai dalyks buvo panašios. Pesimistų ateities atžvilgiu buvo daugiau nei optimistų, ypač metų pabaigoje.
- Dauguma gyventojų iš esmės pritarė vadinamųjų bendrųjų talonų įvedimui (1991 m. rugpjūčio 5 d.). Nežiūrint to, gyventojams ir toliau buvo problemų norint įsigyti prekių.
- Pirmoje metų pusėje svarbiausios gyventojų nurodomos spęstinios problemos Lietuvoje buvo: Lietuvos derybos su TSRS (turima omenyje derybos dėl Lietuvos nepriklausomybės), nusikalstamumo didėjimas, spekuliacija ir juodoji rinka.
- Tuo metu labiausiai buvo pasitikima nepriklausoma Lietuvos televizija, o nepasitikima TSRS kariuomenės užimta televizija, ja nepasitikėjo ir nelietuviai. Maskvos TV kanalais lietuviai nepasitikėjo, o nelietuviai pasitikėjo.
- Dauguma Lietuvos gyventojų pasisakė už narystę Europos Bendrijoje.
- Reziumuojant 1991 m. daugiau buvo įvertinusių juos kaip nelabai sėkmingus. Prognozuojant 1992-uosius metus daug daugiau buvo manančiųjų, kad kiti metai bus blogesni.

4 SKYRIUS

1992-IEJI METAI

Sausį Europos dailiojo čiuožimo pirmenybėse Lozanoje pirmą kartą dalyvavo Lietuvos atstovai – Povilas Vanagas ir Margarita Drobiazko. Vasarį įkurtas Tarp-tautinių santykių ir politikos mokslų institutas. Birželio 14 d. įvyko referendumas „Dėl buvusios TSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besą-lyginio ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos teritorijos ir padarytos žalos atlygini-mo“. Rugpjūtį pirmą kartą olimpinėse žaidynėse sugrotas Lietuvos himnas – Romas Ubartas iškovojo aukso medalį. Spalio 1 d. pradeda funkcionuoti bendrieji talonai (vietoje rublių). Spalio 25 d. išrinktas Lietuvos Respublikos Seimas, referendumu priimta Lietuvos konstitucija.

1992 m. buvo atliktos šios reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos:

1992 m. sausio 23 d. – 28 d., N = 1347.

1992 m. kovo 17 d. – 23 d., N = 1378.

1992 m. birželio 11 d. – 16 d., N = 1164.

1992 m. rugsėjo 17 d. – 21 d., N = 1309.

1992 m. lapkričio 26 d. – 30 d., N = 1320.

PARTINĖS PREFERENCIJOS IR POLITINIŲ JĖGŲ VERTINIMAS

1992 m. sausio mėn. apklausoje buvo pateiktas rinkiminę situaciją modeliuojantis klausimas. Sąraše buvo 10 partijų ar judėjimų. Gana daug žmonių (34 proc.) negalėjo atsakyti į klausimą, už kokią partiją ar judėjimą jie balsuotų, dar 14 proc. nurodė, kad neketina balsuoti, t. y. iš viso nuomonės neišreiškė net 48 proc. respondentų. 4.1 len-telėje pateikti duomenys skaičiuoti nuo atsakiusiųjų, t. y. atmetus nežinančius, už ką balsuoti, ir neketinančius balsuoti.

4.1 lentelė. *Įsivaizduokite, kad partijos ir judėjimai balotiruojasi į Lietuvos Parlamentą su savo nepriklausomais sąrašais. Už kokią partiją ar judėjimą Jūs balsuotumėte? (išsirinkite tik vieną atsakymą) (1992 m. sausis)*

Eil. Nr.	Partijos ir judėjimai	Procentas nuo balsuosiančių
1.	Sąjūdis (J. Tumelis)	30
2.	Demokratinė darbo partija (A. Brazauskas)	29
3.	Krikščionių demokratų partija (E. Klumbys)	9
4.	Ateities forumas (A. Juozaitis)	6
5.	Laisvės lyga (A. Terleckas)	5
6.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	4
7.	Liberalų sąjunga (V. Radžvilas)	4
8.	Nepriklausomybės partija (V. Čepaitis)	4
9.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	4
10.	Tautininkų partija (A. Smetona)	3
11.	Kita	2

Taigi, 1992 m. sausį jau buvo galima pastebėti, kad Demokratinė darbo partija su Algirdu Brazausku priešakyje praktiškai gauna tiek pat balsų kiek ir Sąjūdis. Už Sąjūdį balsuosiančių dalis buvo beveik vienoda mieste ir kaime (apie 30 proc.), už Demokratinę darbo partiją daugiau buvo linkę balsuoti kaimo gyventojai – 36 proc. (mieste – 26 proc.).

1992 m. kovo mėn. apklausos rezultatai parodė tuo metu visai neįtikėtiną rezultatą – LDDP elektoratas dvigubai lenkė rinkėjų, ketinančių balsuoti už Sąjūdį, skaičių (žr. 4.2 lentelę).

4.2 lentelė. *Tarkime, kad vyksta rinkimai į Lietuvos Parlamentą, už kokios partijos ar judėjimo kandidatą Jūs balsuotumėte? (išsirinkite tik vieną atsakymą) (1992 m. kovas)*

Eil. Nr.	Partijos ir judėjimai	Procentas nuo balsuosiančių
1.	Demokratinė darbo partija (A. Brazauskas)	44
2.	Sąjūdis (J. Tumelis)	22
3.	Krikščionių demokratų partija (E. Klumbys)	7
4.	Ateities forumas (A. Juozaitis)	5
5.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	4
6.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	4
7.	Liberalų sąjunga (V. Radžvilas)	3
8.	Laisvės lyga (A. Terleckas)	2
9.	Lietuvos piliečių chartija (V. Kubilius)	2
10.	Nepriklausomybės partija (V. Čepaitis)	2
11.	Tautininkų partija (A. Smetona)	2
12.	Kita	3

Apklausa parodė, kad už Demokratinę darbo partiją buvo pasirenę balsuoti 44 proc. rinkėjų (daugiau buvo pasirengusių balsuoti tarp 40–49 m. amžiaus, su nebaigtu viduriniu išsilavinimu, mažesnes pajamas gaunančiųjų, lenkų, kaimo gyventojų), o už Sąjūdį – 22 proc. (daugiau buvo pasirenę balsuoti miesto gyventojai, ypač daug tarp 70 m. ir vyresnio amžiaus žmonių). Kitos partijos ir judėjimai surinko daug mažiau balsų (be to, 25 proc. neturėjo nuomonės ir 10 proc. sakė, kad nebalsuos). Reikia pasakyti, kad tokie rezultatai neatrodė įtikinami. Atrodė, kad ir toliau politinėje scenoje dominuoja Sąjūdis. Viešajame diskurse vyravo įsitikinimas, kad ir toliau dominuoja Sąjūdžio šalininkai.

Dar kartą Demokratinės darbo partijos pranašumas pasitvirtino **1992 m. birželio mėn.** apklausoje (žr. 4.3 lentelę).

4.3 lentelė. *Tarkime, kad vyksta rinkimai į Lietuvos Parlamentą, už kokios partijos ar judėjimo kandidatą Jūs balsuotumėte? (išsirinkite tik vieną atsakymą) (1992 m. birželis)*

Eil. Nr.	Partijos ir judėjimai	Procentas nuo balsuosiančių
1.	Demokratinė darbo partija (A. Brazauskas)	41
2.	Sąjūdis (J. Tumelis)	22
3.	Krikščionių demokratų partija (E. Klumbys)	7
4.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	5
5.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	5
6.	Ateities forumas (A. Juozaitis)	3
7.	Liberalų sąjunga (V. Radžvilas)	3
8.	Nepriklausomybės partija	3
9.	Tautininkų partija (A. Smetona)	3
10.	Laisvės lyga (A. Terleckas)	2
11.	Lietuvos piliečių chartija (V. Kubilius)	2
12.	Kita	3

Ir birželio apklausoje Demokratinė darbo partija (už ją ketino balsuoti 41 proc. apklaustųjų) lenkė Sąjūdį (už jį ketino balsuoti 22 proc.), tačiau toks rezultatas ir toliau atrodė neįtikinamas²⁷.

1992 m. rugpjūčio mėn. apklausoje klausimas apie balsavimą į Lietuvos parlamentą buvo pateiktas atvira forma. Deja, kodifikatorius nėra išlikęs, todėl nėra galimybių paskaičiuoti duomenų.

²⁷ Kaip parodė rudenį įvykę rinkimai, apklausų rezultatai atitiko rinkimų rezultatus (už LDDP balsavo 44 proc., už Sąjūdį – 21,2 proc.). Įdomu tai, kad rinkimų dieną užsienio firmos atlikta apklausa („Exit poll“) davė klaidingą rezultatą (prognozavo Sąjūdžio pergalę). Kaip tai galima paaiškinti? Galima manyti, kad šiuo atveju dalis apklaustųjų nenorėjo pasakyti savo tikrųjų partinių preferencijų, nes tuo metu viešajame diskurse kairiųjų partijų palaikymas nebuvo populiarus. Manytume, kad tai klasikinis vengimo atvirai sakyti tiesą atvejis, kuris aprašytas vienoje iš svarbiausių visuomenės nuomonės teorijos veikalų Elisabeth Noelle-Neumann „Tylos spiralė“ (1984). Vladas Gaidys analizavo šį metodologinį įvykį (1992 m. klaidingą prognozę) straipsnyje „Political Preferences in Lithuania: Why The 1992 Election was a Surprise?“ (1992).

Po rinkimų, kurie įvyko 1992 m. spalio 25 d., jau atrodė netaktiška vėl klausti apie rinkimus, todėl **1992 m. lapkričio mėn.** apklausoje buvo klausiama apie „simpatijas“ partijoms (žr. 4.4 lentelę).

4.4 lentelė. *Kokiai politinei partijai ar judėjimui Jūs šiuo metu simpatizujete? (nurodykite tik vieną) (1992 m. lapkritis)*

Eil. Nr.	Partijos ir judėjimai	Procentas
1.	Demokratinė darbo partija	41
2.	Krikščionių demokratų partija	16
3.	Sąjūdis	14
4.	Socialdemokratų partija	6
5.	Centro judėjimas	4
6.	Demokratų partija	2
7.	Liberalų sąjunga	2
8.	Kita partija (nurodykite) _____	2
9.	Nežinojo	11
10.	Neatsakė	2

Po rinkimų tvirtai pirmavo Demokratinė darbo partija: lapkričio mėn. apklausoje jai simpatizavo 41 proc. nuo visų respondentų (arba 47 proc. nuo turinčių nuomonę).

Pastarojoje apklausoje (1992 m. lapkritis) gyventojams buvo pateiktas klausimas apie politinę saviidentifikaciją kairės-dešinės skalėje: „Aptardami politines problemas, žmonės kalba apie „kairiuosius“ ir „dešiniuosius“. Kaip Jūs apskritai įvertintumėte savo pažiūras šioje skalėje?“ Respondentai buvo prašomi įvertinti savo pažiūras dešimtbalėje skalėje nuo 1 iki 10, kur „1“ reiškia maksimaliai kairiųjų, o „10“ – maksimaliai dešiniųjų pažiūras. Apklausa parodė, kad 19 proc. respondentų įvertino savo pažiūras kaip kairiųjų (1–3 balai), 37 proc. – kaip centristines (4–7 balai); 22 proc. – kaip dešiniųjų (8–10 balų), likusieji 22 proc. respondentų neatsakė. Šie duomenys leido įvertinti santykinį įvairių partijų kairumą ar dešinumą visuomenės nuomonėje, t. y. atskirai buvo nagrinėjami įvairių partijų rėmėjų atsakymai apie savo politines pažiūras kairės-dešinės skalėje (žr. 4.5 lentelę).

4.5 lentelė. *Partijų elektoratų saviidentifikacija kairės-dešinės skalėje (1992 m. lapkritis; procentais)*

Eil. Nr.	Partijų ir judėjimų elektoratai	Kairiosios pažiūros (1–3 balai)	Centristinės pažiūros (4–7 balai)	Dešiniuosios pažiūros (8–10 balai)	Neatsakė
1.	Demokratinė darbo partija	37	35	9	19
2.	Sąjūdis	4	27	52	17
3.	Krikščionių demokratų partija	5	35	46	14
4.	Socialdemokratų partija	13	55	12	20
5.	Demokratų partija	8	40	20	32
6.	Centro judėjimas	7	66	11	16
7.	Liberalų sąjunga	10	43	14	33

Kaip parodė apklausos rezultatai, tuo metu kairiąja partija buvo laikoma Demokratinė darbo partija, dešiniuosiomis jėgomis buvo laikomas Sąjūdis ir Krikščionių demokratų partija, o kitos partijos galėjo būti priskirtos prie centristinių.

POPULIARIAUSI POLITIKAI

1992 m. du kartus (**birželio ir rugsėjo mėn.** apklausose) buvo pakartotas atviras klausimas apie populiariausius Lietuvoje politikus²⁸.

4.6 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams? (atviras klausimas; 1992 m. birželis)*

Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Vytautas Landsbergis	23
2.	Algirdas Brazauskas	18
3.	Kazimieras Antanavičius	17
4.	Gediminas Vagnorius	10
5.	Eduardas Vilkas	4
6–7.	Kazimieras Motieka	3
6–7.	Kazimiera Prunskienė	3
8–10.	Egidijus Bičkauskas	2
8–10.	Romualdas Ozolas	2
8–10.	Nijolė Oželytė	2

4.7 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams? (atviras klausimas; 1992 m. rugsėjis)*

Eil. Nr.	Politikai	Paminėjimų procentas
1.	Algirdas Brazauskas	21
2.	Vytautas Landsbergis	19
3.	Kazimieras Antanavičius	15
4.	Aleksandras Abišala	7
5.	Gediminas Vagnorius	6
6.	Eduardas Vilkas	5
7–8.	Kazimieras Motieka	4
7–8.	Romualdas Ozolas	4
9–10.	Egidijus Bičkauskas	3
9–10.	Kazimieras Uoka	3

²⁸ Lentelėse pateikiama tik po 10 populiariausių politikų. Iš tikro apklausose jų buvo minima daug daugiau.

Birželio mėn. apklausos duomenimis pirmavo Vytautas Landsbergis (23 proc.), greta jo buvo įvardyti Algirdas Brazauskas (18 proc.) ir Kazimieras Antanavičius (17 proc.). Rugsėjį pirmą vietą su nedideliu skirtumu nuo antros užėmė Algirdas Brazauskas, toliau sekė Vytautas Landsbergis ir Kazimieras Antanavičius, t. y. rugsėjį išliko tas pats populiariausių politikų trejetas.

Svarbiausia, ką galima pastebėti duomenyse apie populiariausius politikus, – tai visų politikų, lyginant su ankstesniaisiais metais, žymų populiarumo kritimą. Taigi, galima sakyti, kad 1992 m. visuotinių pakilimą ir žavėjimąsi politikais pakeitė politinių, ekonominių ir socialinių ne visada malonių pokyčių kasdienybė.

VALSTYBĖS INSTITUCIJOS IR JŲ VADOVAI

1992 m. vienas ryškesnių politinio gyvenimo bruožų, gyventojų akimis, buvo nesantaika, ginčai Aukščiausiojoje Taryboje. Po Atgimimo santarvės tie prieštaravimai atrodė neįprasti, nereikalingi, netgi kenkiantys valstybei. Atrodė, kad reikia stipraus Prezidento, kuris vienytų, būtų aukščiau visų tų partinių ginčų. Stiprėjo noras tiesiogiai rinkti Prezidentą. **1992 m. kovo mėn.** apklausoje gyventojams ir buvo pateiktas klausimas: „Ar ateitumėte balsuoti, jeigu š. m. gegužės mėnesį įvyktų Sąjūdžio siūlomas referendumas dėl visų Lietuvos piliečių renkamo prezidento institucijos atkūrimo?“ Didžioji gyventojų dauguma (73 proc.) nurodė, kad ateitų į referendumą balsuoti dėl Prezidento (pagyvenusieji – net 86 proc.). Dauguma ketinusiųjų ateiti į referendumą teigė, kad balsuotų už Prezidento instituciją ir tik 14 proc. sakėsi, kad būtų balsavę „prieš“. Buvo taip pat klausiama, už ką balsuotų Prezidento rinkimuose. Buvo nurodyti du kandidatai: Vytautas Landsbergis ir Algirdas Brazauskas: „Įsivaizduokite, kad vyksta Prezidento rinkimai ir yra tik du kandidatai. Už kurį Jūs balsuotumėte?“ Balsai pasiskirstė apylygiai, tačiau pirmavo Algirdas Brazauskas (46 proc.) (už Vytautą Landsbergį planavo balsuoti 41 proc.). Balsuoti už Vytautą Landsbergį daugiau ketino moterys, pagyvenę žmonės, miesto gyventojai, su aukštesnėmis pajamomis; už Algirdą Brazauską – vyrai, tautinės mažumos, kaimo gyventojai.

1992 m. buvo tęsiamas anksčiau pradėtas blokas klausimų apie pagrindines valstybines institucijas (Aukščiausiąją Tarybą bei vyriausybę) ir jų vadovų vertinimą.

Pirmiausia pateiksime respondentų atsakymus apie Aukščiausiosios Tarybos veiklos vertinimą (žr. 4.8 lentelę).

4.8 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Aukščiausiosios Tarybos veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 01	1992 03	1992 06	1992 09
1.	Visiškai atitinka / beveik atitinka	42	33	26	17
2.	Visiškai neatitinka / beveik neatitinka	30	42	51	57
3.	Sunku pasakyti	28	25	23	28

1992 m. pasitikėjimas Aukščiausiąja Taryba sparčiai mažėjo ir prieš rinkimus – rugsėjį nepatenkintųjų Aukščiausiosios Tarybos veikla skaičius buvo kelis kartus didesnis nei patenkintųjų.

Buvo klausiama ir apie Aukščiausiosios Tarybos pirmininko darbą (žr. 4.9 lentelę).

4.9 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Vytautas Landsbergis atlieka Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 03 ²⁹	1992 06	1992 09
1.	Labai gerai / greičiau gerai negu blogai	46	44	33
2.	Labai blogai / greičiau blogai negu gerai	28	36	33
3.	Sunku pasakyti	26	20	34

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad 1992 m. Aukščiausiosios Tarybos pirmininko veiklos vertinimai kaip ir pačios Aukščiausiosios Tarybos veiklos vertinimai mažėjo (kovo mėn. apklausoje palankiai vertino 46 proc., birželį – 44 proc. ir rugsėjį – 33 proc.).

Tame pačiame klausimų bloke buvo klausimas ir apie vyriausybę.

4.10 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Lietuvos vyriausybės veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 01	1992 03	1992 06	1992 09
1.	Visiškai atitinka / beveik atitinka	43	35	33	18
2.	Visiškai neatitinka / beveik neatitinka	30	39	46	46
3.	Sunku pasakyti	27	26	21	36

Pasitikėjimas vyriausybe 1992 m. sparčiai mažėjo ir artėjant rinkimams 1992 m. rugsėjį pasitikinčiųjų buvo tik 18 proc., o nepasitikinčiųjų – 46 proc.

Buvo taip pat klausiama apie ministro pirmininko darbą. 1992 m. šias pareigas vykdė Gediminas Vagnorius ir Aleksandras Abišala.

4.11 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Gediminas Vagnorius (kovo, birželio mėn. apklausos), Aleksandras Abišala (rugsėjo mėn. apklausa) atlieka Lietuvos premjer-ministro pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 03 ³⁰	1992 06	1992 09
1.	Labai gerai / greičiau gerai negu blogai	40	26	19
2.	Labai blogai / greičiau blogai negu gerai	36	51	20
3.	Sunku pasakyti	24	23	60

²⁹ 1992 m. sausį irgi buvo klausimas apie Aukščiausiosios Tarybos pirmininką (Vytautą Landsbergį), tačiau atsakymų formuluočių skyrėsi nuo vėlesnių formuluočių: buvo vidurinis vertinimo taškas „vidutiniškai“. Šios apklausos rezultatai: labai gerai ir greičiau gerai V. Landsbergio darbą įvertino 42 proc. apklaustųjų, vidutiniškai – 30 proc., labai blogai ir greičiau blogai – 11 proc. apklaustųjų.

³⁰ 1992 m. sausio mėn. apklausoje tarp atsakymo variantų buvo alternatyva „vidutiniškai“, kurią pasirinko net 37 proc. respondentų. Kiti atsakymai pasiskirstė pakrypdami į palankių vertinimų pusę: 31 proc. Gedimino Vagnoriaus darbą įvertino labai gerai ir gerai, o 15 proc. labai blogai ir blogai (16 proc. respondentų neturėjo nuomonės).

Kovo mėn. apklausoje ministro pirmininko darbas dar buvo vertinamas daugiau teigiamai negu neigiamai. Birželį rezultatai jau buvo labai pakrypę į neigiamą pusę. Vėliau buvo paskirtas naujas ministras pirmininkas – Aleksandras Abišala; dauguma apie jį rugpjūčio mėn. apklausoje dar neturėjo nuomonės (žr. 4.11 lentelė).

Gaila, kad VNTC ankstesniais metais mažai dėmesio skyrė pasitikėjimo institucijomis tematikai. Bet 1992 m. **lapkričio mėn.** apklausoje buvo klausama apie pasitikėjimą 14 institucijų (žr. 4.12 lentelę).

4.12 lentelė. *Prašome pažiūrėti į kortelę ir pasakyti, ar kiekviena žemiau išvardintų institucijų Jūs labai pasitikite, pakankamai, ne per daug, visai nepasitikite (nurodykite vieną kiekvienoje eilutėje atsakymą)*
(1992 m. lapkritis; procentais)

Eil. Nr.	Institucijos	Pasitiki ³¹	Nepasitiki ³²	Nežino, neatsakė
1.	Bažnyčia	60	33	7
2.	Lietuvos kariuomenė	47	40	13
3.	Švietimo sistema	40	44	16
4.	Spauda (laikraščiai)	39	54	7
5.	Parlamentas (Seimas)	32	52	16
6.	Policija	31	61	8
7.	Savivaldybės	30	58	12
8.	Vyriausybė	29	42	29
9.	Valstybinės tarnybos	25	55	20
10.	Teisinė sistema (teismai)	23	60	17
11.	Stambios privačios firmos	21	49	30
12.	Profesijos	15	53	32
13.	Politinės partijos ir judėjimai	15	57	28
14.	Rusijos kariuomenė	7	83	10

Bažnyčia. Ja pasitikėjo 60 proc. apklaustųjų, tai aukščiausias pasitikėjimas iš visų nurodytų institucijų. Ypač pasitikėjo Bažnyčia pagyvenę žmonės – 77 proc., neturintys vidurinio išsilavinimo – 71 proc., lenkai – 76 proc. Aukštas Bažnyčios reitingas išliko ir vėlesniais laikais.

Lietuvos kariuomenė. Ja pasitikėjo 47 proc. apklaustųjų, bet buvo nemažai ir nepasitikinčiųjų (40 proc.). Daugiau nepasitikėjo Lietuvos kariuomene jaunimas, turintys aukštąjį išsilavinimą, rusai. Daugiau pasitikėjo Lietuvos kariuomene pagyvenę, turintys pradinį išsilavinimą, gaunantieji mažesnes pajamas, kaimo gyventojai. Praėjus 23 metams pasitikėjimas kariuomene labai išaugo, o ja nepasitikinčiųjų labai sumažėjo.

Švietimo sistema. Pagal pasitikėjimą institucijomis švietimo sistema buvo trečioje vietoje, tačiau pasitikėjimo / nepasitikėjimo balansas neigiamas: nepasitikinčiųjų buvo daugiau nei pasitikinčiųjų. Labiau švietimo sistema buvo pasitikima kaime (49 proc.), o labiausiai ja nepasitikėjo turintieji aukštąjį išsilavinimą (62 proc.) 2015 m. švietimo sistema pasitikima daug daugiau.

³¹ Pozicijoje „pasitiki“ apjungtos alternatyvos „labai pasitikiu“ ir „pakankamai pasitikiu“.

³² Pozicijoje „nepasitiki“ apjungtos alternatyvos „visai nepasitikiu“ ir „pasitikiu ne per daug“.

Spauda (laikraščiai). Spauda pasitikėjo 39 proc. respondentų, o nepasitikėjo daugiau nei pusė – 54 proc. Ypatingų pasitikėjimo skirtumų socialinėse demografinėse grupėse nebuvo.

Seimas ir Vyriausybė. Seimu nepasitikėjo daugiau nei pusė apklaustųjų – 52 proc., bet buvo ir pasitikinčių (32 proc.). Lyginant su 2015 m. pasitikinčiųjų Seimu tuomet buvo daugiau. Panašūs dėsningumai ir dėl pasitikėjimo Vyriausybe (pasitikėjo 29 proc., nepasitikėjo 42 proc.).

Policija. Dauguma apklaustųjų nepasitikėjo policija: nepasitikinčių ją praktiškai buvo dvigubai daugiau nei pasitikinčių. Tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą nepasitikinčių policija buvo net 70 proc. 2015 m. situacija pasikeitė iš esmės: policija tapo viena iš gerbiamiausių institucijų.

Savivaldybės. Ir šia institucija nepasitikinčiųjų buvo daugiau nei pasitikinčiųjų. 2015 m. pastebima priešinga situacija: savivaldybėmis greičiau pasitikima nei nepasitikima.

Valstybinės tarnybos. Tuo metu nebuvo pasitikima ir valstybinėmis tarnybomis: pasitikintys sudarė tik 25 proc. (nepasitikinčiųjų buvo 55 proc.).

Teisinė sistema (teismai). Nebuvo nė ketvirtadalio apklaustųjų, kurie pasitikėjo teisine sistema, dauguma nepasitikėjo – 60 proc., o tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą nepasitikinčių buvo net 72 proc. Deja, 2015 m. pasitikėjimas teismais, nors ir padidėjo, bet išliko nedidelis.

Stambios privačios firmos. Didelė respondentų dalis (30 proc.) neturėjo nuomonės apie jas, nes stambių privačių firmų tuomet Lietuvoje nebuvo daug. Beje, vieninga socialinė demografinė grupė, kurioje pasitikėjimo / nepasitikėjimo balansas teigiamas, – buvo jaunimas.

Profsąjungos. Apie profsąjungas taip pat daugelis apklaustųjų neturėjo nuomonės (32 proc.), o nepasitikinčiųjų buvo daugiau nei pasitikinčių. Tai buvo būdinga visoms socialinėms demografinėms grupėms.

Politinės partijos ir judėjimai. Partinė sistema buvo pasitikima ypač mažai – 15 proc.; žemas pasitikėjimo partijomis lygis išliko ir 2015 m. Beje, tai būdinga visoms Europos šalims.

Rusijos kariuomenė. Mažiausiai iš išvardytų sąrašė buvo pasitikima Rusijos kariuomene (7 proc.). Rusijos kariuomene nepasitikėjo ir Lietuvos rusai (pasitikėjo 25 proc., nepasitikėjo 53 proc.).

Taigi, tik dviem institucijomis tuomet Lietuvoje buvo daugiau pasitikinčiųjų nei nepasitikinčiųjų: Bažnyčia ir Lietuvos kariuomene. Kitomis institucijomis buvo daugiau nepasitikinčiųjų nei pasitikinčiųjų. Tai atspindi sudėtingą, gal ir ne visada patrauklų tuometinį gyvenimą Lietuvoje.

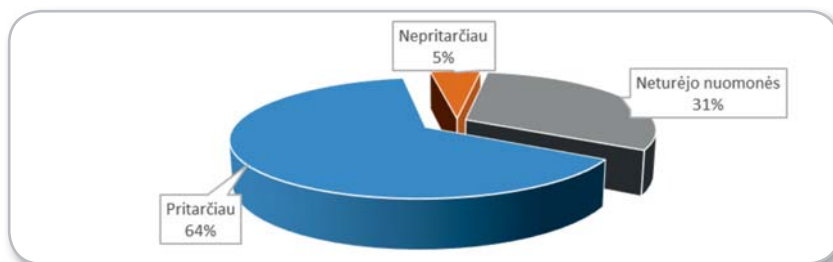
POŽIŪRIS Į EUROPOS BENDRIJĄ

1992 m. birželio mėn. VNTC dalyvavo bendraeuropiniame „Europos integracijos tyrime“³³. Šiame tyrime gyventojų buvo klausiama apie požiūrį į Europos Bendriją,

³³ Tyrimą inicijavo INRA (International Research Associates).

migraciją, ekologijos problemas. Vienas esminių klausimų buvo apie Lietuvos gyventojų norą, kad Lietuva įstotų į Europos Bendriją (žr. 4.1 pav.).

4.1 pav. Ar Jūs pritarumėte tam, kad Lietuvos respublika artimiausiu metu taptų Europos Bendrijos dalimi? (1992 m. birželis; procentais)

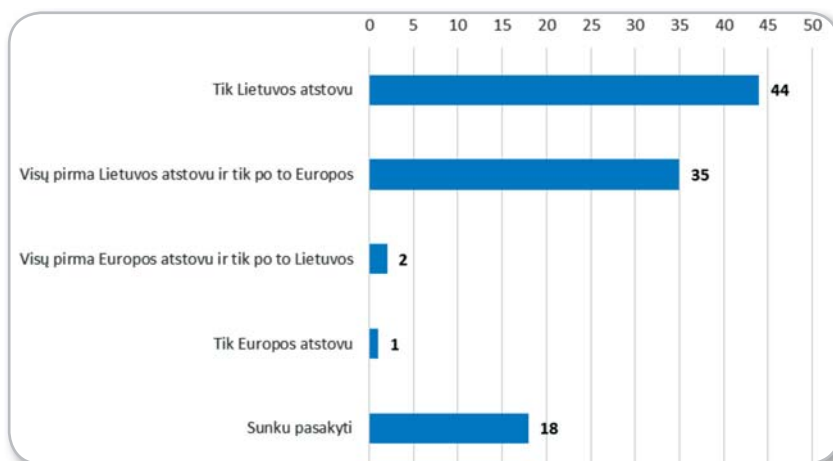
Dauguma žmonių (64 proc.) teigiamai vertino galimą Lietuvos įsijungimą į Europos Bendriją, tik 5 proc. tam nepritarė. Teigiami atsakymai dominavo visose socialinėse demografinėse grupėse. Atsakydami į kitą klausimą apie galimą narystės Europos Bendrijoje naudą, 57 proc. respondentų nurodė, kad tai būtų naudinga, 4 proc. – nebūtų naudinga, likusieji neturėjo nuomonės.

Nors dauguma pritarė įsijungimui į Europos Bendriją, klausimas apie informuotumą („Ar Jūs esate gerai informuotas apie Europos Bendriją?“) parodė, kad „labai gerai ir gana gerai“ informuoti apie Europos Bendriją buvo tik 17 proc. gyventojų, o „blogai ir nelabai gerai“ informuoti – 64 proc., dar 19 proc. neturėjo nuomonės.

Atsakymai į dar vieną klausimą („Jeigu rytoj sužinotumėte, kad Europos Bendrija iširo, ar Jums būtų labai gaila, liktumėte abejingas ar apsidžiaugtumėte?“) patvirtino, kad visuomenės nuomonėje požiūriai į Europos Bendriją dar nebuvo tvirtai susiformavę: 40 proc. sakėsi neturį nuomonės, 20 proc. atsakė „likčiau abejingas“, 39 proc. – „būtų labai gaila“, 1 proc. būtų apsidžiaugęs.

Šiame tyrime buvo pateiktas klausimas apie Lietuvos žmonių identitetą (žr. 4.2 pav.).

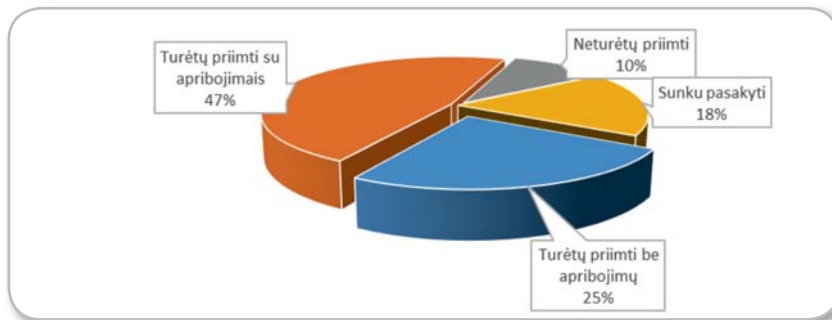
4.2 pav. Kuo Jūs save įsivaizduojate ateityje? (1992 m. birželis; procentais)

Apklausoje rezultatai parodė, kad ateityje daugiausia gyventojų save matė Lietuvos atstovais – 79 proc.

Gali būti įdomūs ir Lietuvos gyventojų atsakymai į klausimą apie galimybę Rytų Europos žmonėms dirbti Vakaruose (žr. 4.3 pav.).

4.3 pav. *Kai kurie Rytų Europos žmonės norėtų dirbti Vakarų Europos šalyse. Kaip, Jūsų nuomone, turėtų elgtis su norinčiais išvažiuoti ekonomiais sumetimais iš savo šalių migrantais Europos Bendrija? (1992 m. birželis; procentais)*

Šiuo metu gali stebinti maža pritariančiųjų migracijai be apribojimų dalis – 25 proc. 10 proc. gyventojų buvo iš viso „prieš“, kad tokie migrantai būtų priimami, o 47 proc. buvo nuomonės, kad Vakarų šalys turi riboti migraciją.

ŠALIES EKONOMIKOS VERTINIMAS

1992 m. keturis kartus apklausoje gyventojams buvo pateikti klausimai apie šalies ekonomikos vertinimą.

4.13 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę ekonominę Lietuvos padėtį? (skalėje nuo –5 iki +5; procentais)*

Eil. Nr.	Vertinimai	1992 03	1992 06	1992 09	1992 11
1.	Teigiami	18	26	9	2
2.	Neutralūs	10	8	8	5
3.	Neigiami	65	62	80	90
4.	Sunku pasakyti	7	4	3	3

Kaip matyti iš 4.13 lentelėje pateiktų duomenų, 1992 m. pavasarį šalies ekonomikos vertinimai buvo daugiausia neigiami (du trečdaliai atsakymų), o metų pabaigoje neigiami vertinimai dominavo absoliučiai (90 proc.).

Taip pat buvo klausiama apie Lietuvos ekonomikos perspektyvas (žr. 4.14 lentelę).

4.14 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Lietuvos ekonominė padėtis po 12 mėnesių? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 03	1992 06	1992 09	1992 11
1.	Žymiai pagerės / šiek tiek pagerės	20	24	16	29
2.	Nepasikeis	12	17	14	24
3.	Žymiai pablogės / šiek tiek pablogės	45	38	43	23
4.	Sunku pasakyti	23	21	27	24

Pavasari nuotaikos ateities atžvilgiu buvo prastos, o po rinkimų nuotaikos pagerėjo – buvo daugiau optimistų nei pesimistų (atitinkamai 29 proc. ir 23 proc.).

GYVENTOJŲ MATERIALINĖ PADĖTIS

1992 m. penkis kartus buvo matuojamos gyventojų nuomonės apie savo (savo šeimos) materialinę padėtį.

4.15 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte savo (šeimos) materialinę padėtį? (skalėje nuo –5 iki +5; procentais)*

Eil. Nr.	Vertinimai	1992 01	1992 03	1992 06	1992 09	1992 11
1.	Teigiami	44	29	38	22	16
2.	Neutralūs	17	15	14	18	16
3.	Neigiami	39	55	46	58	67
4.	Neatsakė	-	1	2	2	1

Apskritai savo (savo šeimos) materialinė padėtis buvo (daugeliu atvejų ir yra) vertinama geriau negu šalies ekonomika. Metų pradžioje teigiamų vertinimų buvo netgi daugiau nei neigiamų. Vėliau neigiamų vertinimų sparčiai daugėjo. Lapkričio apklausoje neigiamų vertinimų buvo daugiau negu kada nors. Kiek blogesni savo (savo šeimos) materialinės padėties vertinimai buvo mieste. Vertinimai labai skyrėsi priklausomai nuo pajamų vienam šeimos nariui (tuo metu buvo atsiskaitoma talonais): tarp tų, kurių pajamos siekė iki 1500 talonų, teigiamų vertinimų buvo 8 proc., o tarp tų, kur šeimos nariui teko 4501 talonas ir daugiau, teigiamų vertinimų buvo 32 proc.

4.16 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Jūsų šeimos (Jūsų) materialinė padėtis po 12 mėnesių? (procentais)*

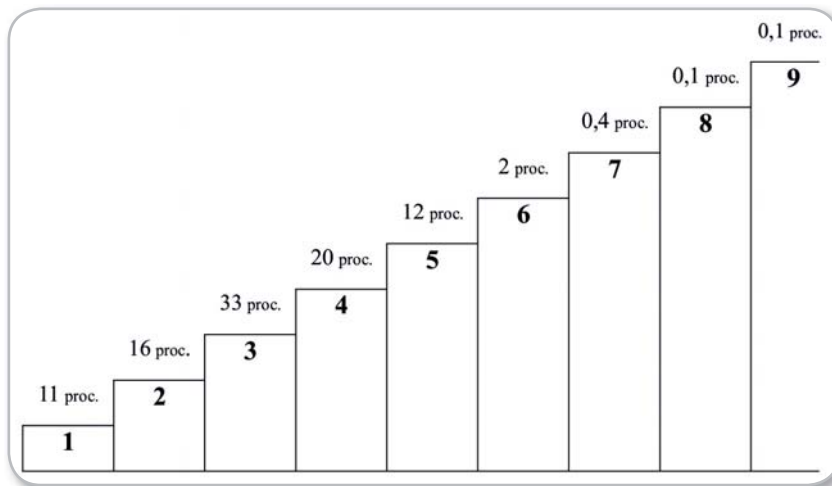
Eil. Nr.	Atsakymai	1992 03	1992 06	1992 09	1992 11
1.	Žymiai pagerės / šiek tiek pagerės	14	22	13	22
2.	Nepasikeis	20	36	16	26

Eil. Nr.	Atsakymai	1992 03	1992 06	1992 09	1992 11
3.	Žymiai pablogės / šiek tiek pablogės	39	38	38	25
4.	Sunku pasakyti	27	4 ³⁴	33	27

1992 m. gyventojų nuotaikos dėl šeimos materialinės padėties ateityje nebuvo optimistiškos (žr. 4.16 lentelę). Pirmose trijose (kovo, birželio, rugsėjo) apklausose daug daugiau buvo pesimistų nei optimistų savo šeimos materialinės padėties atžvilgiu. Po Seimo rinkimų, lapkritį nuotaikos kiek pagerėjo, pesimistų buvo 25 proc., optimistų – 22 proc.

1992 m. kovo mėn. apklausoje buvo pateiktas klausimas apie gyventojų socialinę saviidentifikaciją (žr. 4.4 pav.).

4.4 pav. *Prašome įsivaizduoti 9 pakopų laiptus, kur ant žemutinio laiptelio stovi beteisiai, vargingieji, neišsimokslinę, o ant aukščiausio – tie, kurie yra valdžioje, turtingieji, išsimokslinę. Ant kurio laiptelio, Jūsų nuomone, stovite Jūs?*
(1992 m. kovas)

Ant trijų aukščiausių laiptelių jautėsi užkopę tik 0,6 proc. apklaustųjų, ant trijų vidurinių – 34 proc., daugiausia apklaustųjų jautėsi esantys ant trijų žemiausių laiptelių – 60 proc. (į šį klausimą neatsakė 5 proc. apklaustųjų). Ant žemiausių trijų laiptelių daugiau save prisiskyrė lenkai – 82 proc., rusai – 70 proc. (lietuviai – 57 proc.); labiau kaimo (66 proc.) nei miesto (58 proc.) gyventojai. Savijauta koreliavo ir su apklaustųjų išsilavinimu: esantys ant trijų žemiausių laiptelių jautėsi 49 proc. turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą, 56 proc. – specialųjį vidurinį, 65 proc. – vidurinį ir žemesnį.

1992 m. kovo mėn. apklausoje buvo užduotas klausimas: „Ar per pastarąjį pusmetį Jūs ar kas nors iš Jūsų šeimos užsidirbote ar gavote kitu būdu valiutos?“ Nurodė, kad užsidirbo / gavo valiutos 10 proc. respondentų. Daugiau tokių buvo tarp jaunimo

³⁴ Birželio mėnesio apklausoje dėl korektūros klaidos nebuvo pozicijos „sunku pasakyti“, todėl į šį langelį įtraukti neatsakiusieji.

(18 proc.), turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą (18 proc.), gaunančiųjų aukščiausias asmenines pajamas (2 500 rublių ir daugiau) (27 proc.).

Šioje apklausoje buvo įdėtas atskiras klausimas dirbantiesiems. Jų buvo klausama, ar yra tikimybė prarasti darbą. Į klausimą „Kaip manote, ar yra tikimybė, kad per artimiausią pusmetį Jūs galite tapti bedarbiu?“ 17 proc. atsakė „taip ir bus, esu įsitikinęs“, 45 proc. – „gali taip atsitikti“, 14 proc. – „tikimybė maža“, 11 proc. – „įsitikinęs, kad taip neatsitiks“, 13 proc. neturėjo nuomonės. Kaip matome, daugiau nei pusė apklaustųjų (62 proc.) numatė tokią galimybę (taip atsitiks ar gali atsitikti). Daugiau tokių buvo priešpenninio amžiaus, žemesnio išsilavinimo žmonių.

1992 m. sausio mėn. apklausoje buvo domėtasi apie investicinių čekių panaudojimą. Į klausimą „Ar jau panaudojote savo investicinius čekius?“ 10 proc. nurodė, kad panaudojo, 17 proc. – iš dalies, o 73 proc. nurodė, kad dar nepanaudojo.

ŽINIASKLAIDA

Šiuo metu pagrindiniai informacijos šaltiniai yra TV, kai kurių gyventojų grupių – internetas, dienraščiai užima gana kuklias pozicijas. O prieš 23 metus dienraščiai buvo vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių. **1992 m. kovo mėn.** apklausoje gyventojams buvo pateiktas blokas klausimų apie Lietuvos dienraščius.

4.17 lentelė. *Ar skaitote bent vieną visai Lietuvai skirtą dienraštį („Lietuvos aidą“, „Respubliką“, „Lietuvos rytą“, „Tiesą“, „Echo Litvy“, „Kurjer wilenski“) arba, pavyzdžiui, „Valstiečių laikraštį“? (1992 m. kovas)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Skaitau bent 4–5 kartus per savaitę	40
2.	Skaitau 2–3 kartus per savaitę	30
3.	Skaitau 1 kartą per savaitę	8
4.	Skaitau rečiau	8
5.	Visai Lietuvai skirtų dienraščių neskaitau (skaitau tik savo miesto, rajono laikraštį ir kt.)	9
6.	Laikraščių neskaitau iš viso	5

Kaip rodo 4.17 lentelėje pateikti duomenys, dauguma (70 proc.) gyventojų skaitė bent vieną dienraštį 2–3 kartus per savaitę, o tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą tokių buvo dar daugiau – 84 proc. Tik 9 proc. neskaitė respublikinių dienraščių ir 5 proc. neskaitė apskritai.

Net 65 proc. šeimų buvo užsiprenumeravę Lietuvai skirtą dienraštį, tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą – 73 proc. Dažniausiai buvo nurodoma, kad skaitomi „Lietuvos rytas“ (33 proc.), „Respublika“ (33 proc.), „Lietuvos aidą“ skaitė 20 proc., „Valstiečių laikraštį“ – 17 proc., „Tiesą“ – 12 proc., „Echo Litvy“ – 8 proc., „Kurjer Wilenski“ – 4 proc.

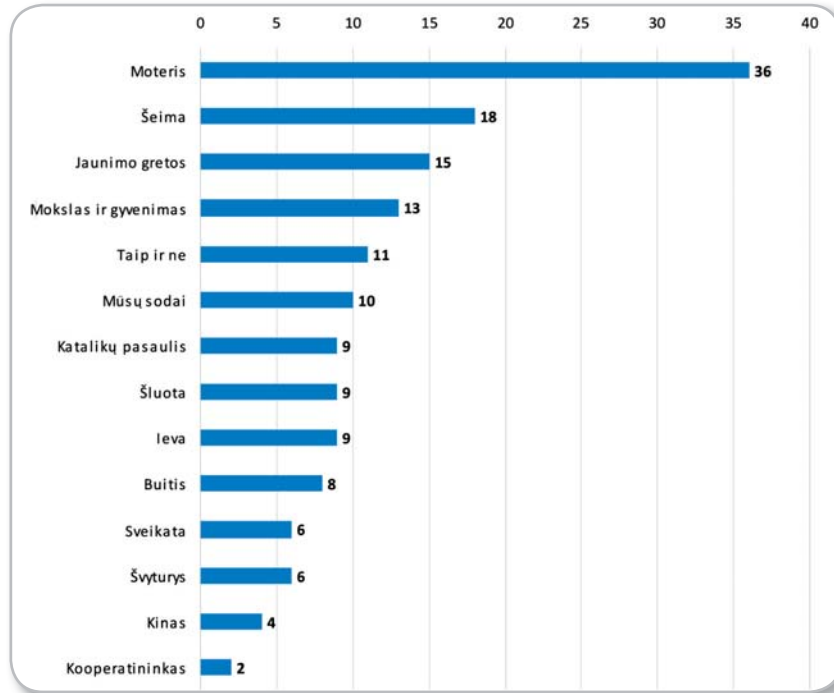
65 proc. respondentų nurodė, kad juos visiškai patenkina ar beveik patenkina tuometiniai Lietuvos dienraščiai (tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą – 73 proc.).

Į atvirą klausimą „Ko, Jūsų nuomone, Lietuvos dienraščiuose labiausiai trūksta, ko reikėtų spausdinti daugiau?“ 38 proc. apklaustųjų nurodė, kad reikėtų spausdinti daugiau naujienų, žinių, 32 proc. – sensacijų, įdomybių (tai nurodžiusių tarp jaunimo

buvo 47 proc.), 17 proc. – komentarų; likusieji (13 proc.) neturėjo nuomonės.

1992 m. lapkričio mėn. apklausoje gyventojų buvo paklausta apie žurnalų skaitymą.

4.5 pav. Kortelėje pateikti pavadinimai žurnalų, kurie išeina 1–2 kartus per mėnesį. Prašome pasakyti, kuriuos jų Jūs skaitėte ar bent peržiūrėjote per pastaruosius 6 mėnesius (1992 m. lapkritis; procentais)

Kaip matyti iš 4.5 pav. pateiktų apklausos rezultatų, populiariausias žurnalas buvo „Moteris“, šį žurnalą per pastaruosius 6 mėnesius buvo skaitę ar peržiūrėję 36 proc. respondentų (tarp moterų – 46 proc.). Gan populiarūs buvo žurnalai „Šeima“ (18 proc.), „Jaunimo gretos“ (15 proc.), „Mokslas ir gyvenimas“ (13 proc.). Gyventojai taip pat skaitė žurnalus „Taip ir ne“ (11 proc.), „Mūsų sodai“ (10 proc.), „Katalikų pasaulis“, „Šluota“, „Ieva“ – nurodė po 9 proc. respondentų.

KITI KLAUSIMAI

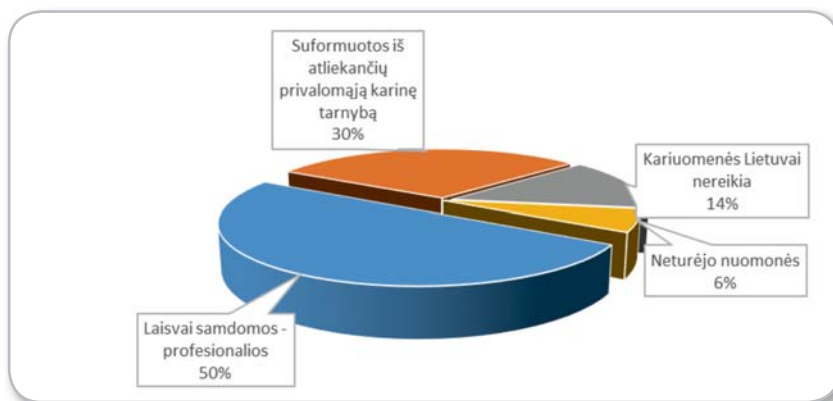
Tarptarnacionaliniai santykiai

1992 m. kovo mėn. apklausoje buvo užduotas klausimas, kaip Lietuvoje vertinami tarptarnacionaliniai santykiai. Apklaustieji nurodė, kad tarptarnacionaliniai santykiai Lietuvoje „labai geri“ arba „geri“ – 48 proc. (taip įvertino 49 proc. lietuvių ir 44 proc. nelietuvių), 10 proc. respondentų įvertino santykius kaip „labai blogus“ arba „blogus“ (9 proc. lietuvių ir 16 proc. nelietuvių), likusieji neturėjo nuomonės. Taigi, tarptarnacionalinių santykių vertinimai buvo pakankamai geri.

Lietuvos kariuomenė

1992 m. birželio mėn. apklausoje gyventojams buvo užduotas klausimas apie Lietuvos kariuomenę.

4.6 pav. Kokios kariuomenės, Jūsų nuomone, reiktų Lietuvai?
(1992 m. birželis; procentais)

Kaip rodo 4.6 pav. duomenys, tuo laikotarpiu pusė gyventojų kaip kariuomenės idealą matė laisvai samdomą – profesionalią kariuomenę. Už profesionalią kariuomenę dažniau pasisakė jauni žmonės (71 proc.), turintieji aukštąjį išsilavinimą (67 proc.); už privalomą tarnybą daugiau pasisakė pagyvenę žmonės (49 proc.).

Saugumo jausmas

1992 m. kovo mėn. apklausoje buvo pateikti klausimai apie gyventojų saugumo jausmą. Buvo klausama, ar respondentai bijo dėl savo saugumo namuose, savo mikrorajone, gyvenvietėje, kaime tamsiu paros metu: „Ar bijote dėl savo saugumo...?“ Net 30 proc. respondentų nurodė, kad bijo dėl savo saugumo namuose (labiau bijojo moterys, pagyvenę žmonės). Po vienuolikos metų (2003 m.) nesaugūs savo namuose jautėsi 19 proc., o 2011 m. – 10 proc.³⁵ Taigi, mūsų aptariamuoju laikotarpiu daug daugiau žmonių jautėsi namuose nesaugūs. Savo gyvenamojoje vietovėje tamsiu paros metu bijojo dėl savo saugumo 50 proc. respondentų (labiau bijojo moterys, pagyvenę žmonės, miesto gyventojai).

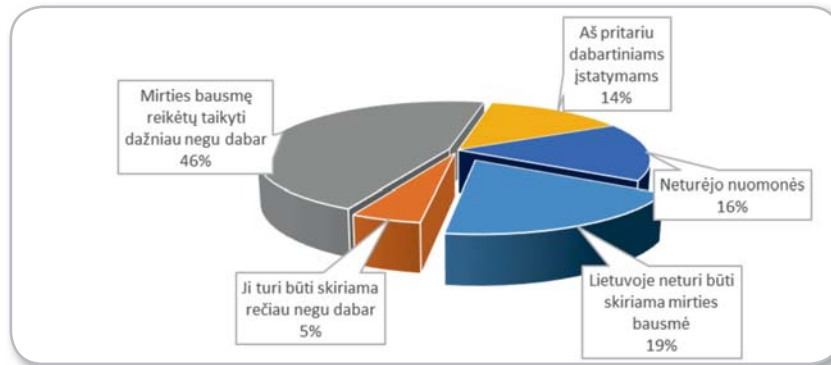
Į viktimologinį klausimą apie patirtą praėjusiais metais prievartą („Ar per praėjusius metus Jūs patyrėte...?“) 3 proc. atsakė, kad patyrė fizinį smurtą, 5 proc. – grąsinimus smurtu, 2 proc. – apiplėšimą, reketą. 12 proc. nurodė, kad buvo apvogti. Kad buvo apvogti, dažniau nurodė žmonės su aukštuoju išsilavinimu (19 proc.), aukščiausių asmeninių pajamų grupėje – 22 proc.

³⁵ Dobryninas A. (sudarytojas), Drakšienė A., Gaidys V., Vileikienė E., Žilinskienė L. (2012). *Patikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 185.

Mirties bausmė

1992 m. rugsėjo mėn. apklausoje buvo pakartotas klausimas apie požiūrį į mirties bausmę ta pačia formuluote kaip ir 1990 m. balandžio mėn. apklausoje.

4.7 pav. *Ką Jūs galvojate apie mirties bausmę?* (1992 m. rugsėjis; procentais)

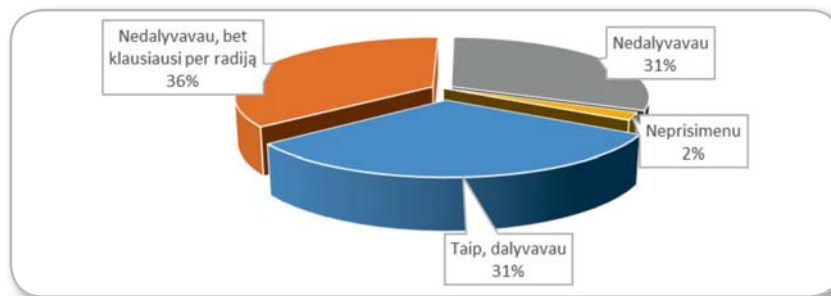

Šios apklausos duomenimis, dauguma žmonių buvo už mirties bausmės taikymą. Nuo 1990 m. balandžio mėn. apklausos padaugėjo norinčiųjų mirties bausmę taikyti dažniau (nuo 39 proc. iki 46 proc.) ir sumažėjo mirties bausmės priešininkų (nuo 27 proc. iki 19 proc.). Galima numanyti, kad tam įtakos turėjo tuo metu didėjantis nusikalstamumas.

Baltijos kelią prisimenant

1992 m. birželio mėn. apklausoje, praėjus beveik 3 metams po Baltijos kelio, gyventojams buvo užduotas uždaras klausimas: „Ar Jūs dalyvavote Baltijos kelyje 1989 m. rugpjūtyje?“ ir atviras klausimas: „Prašome pasakyti, kas Jums labiausiai įsiminė iš Baltijos kelio, kas padarė didžiausią įspūdį?“³⁶

4.8 pav. *Ar Jūs dalyvavote Baltijos kelyje 1989 m. rugpjūtyje?* (1992 m. birželis; procentais)

³⁶ Klausimus apie Baltijos kelią inspiravo psichologas, Liublino Katalikų universiteto prof. Adam Biela, kuris nagrinėjo Rytų Europoje vykusią didžiųjų renginių (pavyzdžiui, Jono Pauliaus II viešnagė Lenkijoje) dalyvių elgseną ir pojūčius. Žr.: A. Biela. Agoral gathering: A new Conception of Collective Behavior (1989).

Apklauso duomenimis (žr. 4.8 pav.), 31 proc. suaugusių Lietuvos gyventojų dalyvavo Baltijos kelyje, dar 36 proc. klausėsi tiesioginės radijo transliacijos iš šio renginio. Daugiau buvo dalyvaujančių iš didžiųjų miestų (51 proc.), mažiau iš rajonų centrų (34 proc.), iš miestelių – 17 proc. ir tik 8 proc. kaimo gyventojų. Šiuos skirtumus nulėmė demografinis faktorius, „gyvosios grandinės“ nuotolis nuo apklaustųjų gyvenamosios vietos, automobilizacijos lygis, kaimo ekonominio gyvenimo specifika ir kt.

Į atvirą klausimą apie išpūdžius atsakė 59 proc. visų apklaustųjų. Atsakymai buvo labai emocionalūs, atspindintys išpūdžius ir išgyvenimus, ilgam išlikusius žmonių atmintyje. Suklasifikavus atsakymus (esant juose kelioms mintims, jos koduotos atskirai, todėl bendras atsakymų skaičius viršija 100 proc.), buvo išskirtos atsakymų grupės³⁹.

4.18 lentelė. *Prašome pasakyti, kas Jums labiausiai įsiminė iš Baltijos kelio, kas padarė didžiausią išpūdį? (1992 m. birželis)*

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas nuo atsakiusių
1.	Žmonių vienybė	59
2.	Žmonių draugiškumas ir dėmesingumas	17
3.	Ypatinga nuotaika, viltis ir džiaugsmas	16
4.	Renginio masiškumas ir žmonių aktyvumas	15
5.	Laisvės, nepriklausomybės, bendro tikslo siekis	12
6.	Žmonių ryžtas, drąsa ir patriotizmas	9
7.	Konkrečios renginio detalės	6
8.	Kiti pavieniai individualūs atsakymai	6

Kaip matome (žr. 4.18 lentelę), prisiminimai apie žmonių vienybę 1989-aisiais buvo labai ryškūs. Baltijos kelias buvo tarsi kontrastas vėliau susipriešinusiai, prarusiai vienybę visuomenei.

Lietuvos sportininkai

1992 m. sausio mėn. apklausoje buvo atviras klausimas apie mėgstamiausius Lietuvos sportininkus: „Kokie Jūsų mėgstamiausi Lietuvos sportininkai?“ Atsakydami respondantai galėjo išvardyti kelis sportininkus. Iš viso buvo paminėta net 71 pavardė. Pateiksime pirmąjį dešimtuką:

- Arvydas Sabonis – 50 proc.
- Šarūnas Marčiulionis – 35 proc.
- Valdemaras Chomičius – 7 proc.
- Rimas Kurtinaitis – 7 proc.
- Vida Vencienė – 6 proc.

³⁷ Plačiau apie apklauso duomenis žr. Gaidys, V., Tureikytė, D. (2013). Didieji renginiai Lietuvoje 1989 ir 1993 metais (Baltijos kelias ir Popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą): reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų rezultatai. *Migracija ir etniškumas: Nuo totalitarinės iki demokratinės visuomenės, Lietuvos socialinė raida*, Nr. 2. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 129–140.

Sergejus Jovaiša – 3 proc.
 Arminas Narbekovas – 3 proc.
 Gintaras Umaras – 2 proc.
 Valdas Ivanauskas – 2 proc.
 Dalia Kutkaitė – 1 proc.

Kaip matome, populiariausių dešimtuose net 5 krepšinininkai (o visame sąrašė jų buvo net 15). Buvo paminėti daugelio sporto šakų atstovai: futbolininkai (9), boksinininkai (3), plaukikai, irkluotojai, lengvaatlečiai, dviratininkai ir t. t.

Visagino gyvenvietė

Tuo laikotarpiu intensyviai buvo keičiami sovietiniai gatvių ir miestų pavadinimai. Buvo gražinami anksčiau buvę (pavyzdžiui, Kapsukas vėl tapo Marijampole), suteikiami nauji pavadinimai (pavyzdžiui, vietoj Lenino prospekto – Gedimino prospektas). Buvo diskutuojama dėl gyvenvietės prie atominės elektrinės – Sniečkaus – pavadinimo. Tai buvo naujai pastatytas miestas ir kito pavadinimo anksčiau nebuvo. Peržvelgus diskusiją Ignalinos laikraštyje, buvo atrinkti galimi nauji miesto pavadinimai ir **1992 m. sausio mėn.** apklausoje gyventojų buvo klausiama, ar reikia, o jei reikia, tai kaip, jų nuomone, pervadinti šį miestą. 31 proc. apklaustųjų (lietuvų – 27 proc., nelietuvų – 49 proc.) atsakė, kad Sniečkaus vardo keisti nereikia, 67 proc. – kad pavadinimą reikia keisti. Nuomonių dėl siūlomų pavadinimų pasiskirstymas pateiktas 4.19 lentelėje.

4.19 lentelė. *Kaip Jūs pavadintumėte Sniečkaus gyvenvietę, jei būtų keičiamas jos vardas? (1992 m. sausis)*

Eil. Nr.	Alternatyvos	Procentais nuo atsakiusiųjų
1.	Vilkaragis (toje vietoje buvusio kaimo vardas)	36
2.	Visaginos (buvusio kaimo prie Visagino ežero vardas)	8
3.	Sedulina (šalia Sniečkaus buvęs dvaras)	9
4.	Sėliai, Sėla, Sėliškis, Sėlėnai (vietovardžiai iš ten buvusių sėlių krašto)	14
5.	Miškėnai (miestas tarp miškų)	19
6.	Pasmalvės (geležinkelio stotis, vėliau pavadinta Sniečkumi)	5
7.	Kitaip	9

Daugiausia balsų surinko Vilkaragis (buvusio kaimo vardas) – 36 proc. Rugsėjo 22 d. Sniečkaus miestui buvo suteiktas Visagino vardas, apklausoje surinkęs tik 8 proc. balsų, t. y. buvo pasirinktas ne pats populiariausias tarp gyventojų variantas.

Ekologija

1992 m. birželio mėn. tarptautiniame tyrime³⁸, kuriame dalyvavo VNTC, buvo klausimų apie ekologines problemas. Į klausimą „Ką Jūs manote apie aplinkos apsaugą

³⁸ Tyrimą inicijavo INRA (International Research Associates).

ir kovą su jos užterštumu?“ net 89 proc. nurodė, kad tai svarbi problema, kurią reikia spręsti neatidėliojant, tik 7 proc. nurodė, kad tai greičiau ateities problema, 1 proc. – kad tai visai ne problema, likusieji (3 proc.) neturėjo nuomonės.

Be to, apklausoje respondentams buvo nurodyta 13 su aplinkos apsauga susijusių problemų ir prašoma įvertinti jų svarbą.

4.20 lentelė. *Ar toliau išvardintos Lietuvos aplinkos problemos Jus labai jaudina (įrašykite „1“), truputį jaudina (įrašykite „2“) ar Jūsų beveik nejaudina (įrašykite „3“) ar net visai nejaudina (įrašykite „4“)?*
(1992 m. birželis)

Eil. Nr.	Problemos	Atsakiusiųjų „labai jaudina“ procentas
1.	Upių ir ežerų užterštumas	85
2.	Oro užterštumas	85
3.	Branduolinės energijos naudojimo rizika	83
4.	Jūros ir pajūrio užterštumas	81
5.	Žala, kuri jau padaryta gyvūnijai, augmenijai ir žmonėms	79
6.	Pramonės atliekos, patenkančios į aplinką	78
7.	Žemės ūkio sukeliama tarša (vabzdžių ir piktžolių naikinimas chemikalais, srutos ir pan.)	66
8.	Tarša, kurią gali sukelti biotechnologijų taikymas (vystymas)	65
9.	Gyvūnėlių naudojimas bandymams	36
10.	Medžioklė ir žvėrių šaudymas	30
11.	Motosporto pomėgių žala gamtai (motorinės valtys, motociklai, visureigiai ir t. t.)	29
12.	Turizmo daroma žala	26
13.	Miestų augimas	24

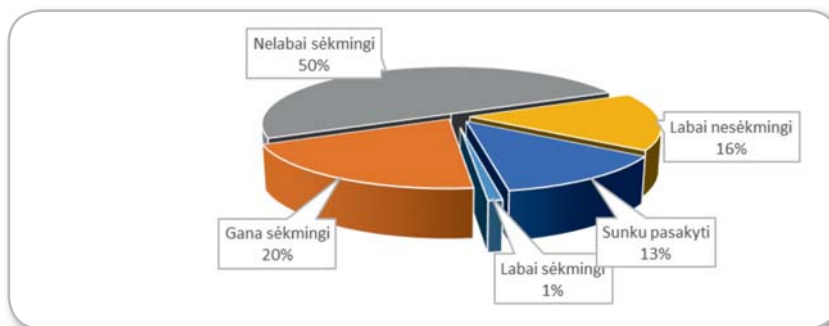
Kaip matome iš 4.20 lentelėje pateiktų apklausos rezultatų, labiausiai žmones jaudino oro, upių ir ežerų užterštumas – 85 proc. Beveik tiek pat balsų surinko ir branduolinės energijos naudojimo rizika – 83 proc. Čia galima išvelgti prieštaravimą tarp 1989 m. rugsėjo mėn. apklausos rezultatų, kai dauguma gyventojų iš esmės pasisakė už Ignalinos atominę elektrinę, ir šios apklausos, kur absoliuti dauguma jaučia branduolinės energijos naudojimo baimę. Šis prieštaravimas (atominės energetikos baimė ir šios technologijos palaikymas dėl ekonominės naudos) išliko ir vėlesniais metais iki pat 2009-ųjų³⁹.

KOKIE BUVO 1992-IEJI METAI?

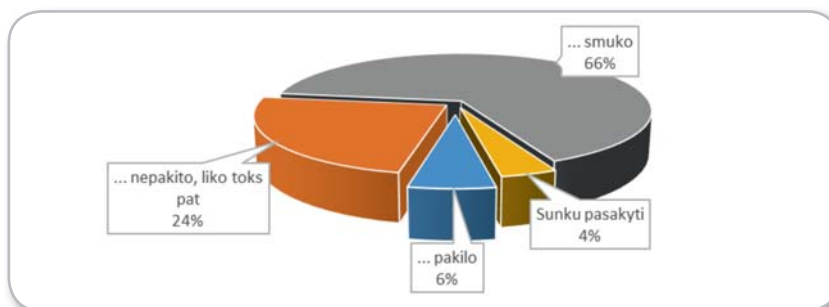
Buvo tęsiama tradicija klausiti gyventojų, kaip jie vertina bepraeinančius metus: kokie jie buvo, kokie įvykiai buvo svarbiausi. Paskutinėje apklausoje, vykusioje **1992 m. lapkričio mėn.**, gyventojų buvo klausama apie 1992 m.

³⁹ Gaidys V., Rinkevičius L. (2008). Dvidešimt metų sociologinių visuomenės nuomonės tyrimų Lietuvoje apie Ignalinos AE. *Filosofija ir sociologija*, Nr. 4. p. 102–111.

4.9 pav. Kokie Jums buvo šie metai?
(1992 m. lapkritis; procentais)

4.10 pav. Šiais metais Jūsų pragyvenimo lygmuo...?
(1992 m. lapkritis; procentais)

Kaip matome iš 4.9 ir 4.10 pav. pateiktų duomenų, daugumai žmonių (66 proc.) 1992 m. nebuvo sėkmingi („labai nesėkmingi“ arba „nelabai sėkmingi“); 66 proc. gyventojų nurodė, kad šeimos materialinė gerovė smuko. Lyginant su 1991 m., pastarieji Lietuvos žmonėms buvo dar sunkesni.

Žymiausiai 1992 m. politikais buvo išrinkti Algirdas Brazauskas (32 proc.) ir Vytautas Landsbergis (28 proc.). Kiti politikai buvo minimi daug rečiau: Aleksandras Abišala – 3 proc., Kazimieras Antanavičius – 2 proc. ir t. t.

„Žymiausiu pasaulio politiku“ pirmoje vietoje buvo įvardytas G. Bushas (25 proc.), toliau B. Jelcinas (8 proc.), B. Clintonas (8 proc.), H. Kohlis (3 proc.), V. Landsbergis (3 proc.).

Tarp Lietuvos metų įvykių pirmoje vietoje neabejotinai buvo neseniai vykę Seimo rinkimai (52 proc.). Kiti įvykiai buvo minimi daug rečiau: Konstitucijos priėmimas – 3 proc., Rusijos armijos išvedimo pradžia – 3 proc.

Tarp pasaulinių įvykių dažniausiai (25 proc.) buvo minimi JAV Prezidento rinkimai (juos laimėjo B. Clintonas).

1992-ŪJŲ METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ REZIUMĖ

- Apklausų duomenimis 1992 m. sausį Demokratinės darbo partijos populiarumas praktiškai susilygino su Sąjūdžio, kuris nuo pat savo išsikūrimo jau keletą metų buvo populiariausia Lietuvos politinė jėga. Kovo mėn. Demokratinė darbo partija jau stipriai (dvigubai) lenkė Sąjūdį. Partijos populiarumas išliko iki pat rinkimų, kai Demokratinė darbo partija aplenkė visas kitas rinkimuose dalyvavusias partijas.
- Populiariausi politikai buvo Vytautas Landsbergis, Algirdas Brazauskas, Kazimieras Antanavičius. Apskritai atsakymuose į atvirą klausimą apie populiariausius politikus jų buvo minima nepalyginamai mažiau negu anksčiau. Visuomenės žavėjimasis jais, kas buvo būdinga 1989–1991 m., nublanko.
- Sparčiai mažėjo gyventojų pasitikėjimas Aukščiausiosios Tarybos ir vyriausybės veikla bei jų vadovais.
- Dauguma žmonių apklausoje pasisakė už Prezidento institucijos atkūrimą.
- Tuo metu labiausiai buvo pasitikima Bažnyčia ir Lietuvos kariuomene.
- Šalies ekonomikos vertinimas metų pabaigoje pasiekė beveik maksimaliai neigiamą lygį. Kiek geriau, tačiau irgi labai neigiamai, buvo vertinama ir savo (savo šeimos) materialinė padėtis. Tiesa, po rinkimų kiek pagerėjo prognozės ateičiai.
- 1992 m. nepaprastai didelis vaidmuo teko dienraščiams. Dauguma šeimų juos prenumeravo, dauguma žmonių juos skaitė, ypač turintys aukštesnį išsilavinimą Lietuvos gyventojai.
- Dauguma Lietuvos gyventojų tuo metu pasisakė už Lietuvos įstojimą į Europos Bendriją, priešininkų buvo tik keli procentai.
- Pusė Lietuvos gyventojų buvo už profesionalią Lietuvos kariuomenę, už privalomą karinę tarnybą buvo pasisakoma daug mažiau.
- Daugumai Lietuvos žmonių, jų nuomone, 1992 m. buvo nesėkmingi; pragyvenimo lygis smuko.
- Žymiausiu metų įvykiu buvo nurodyti neseniai įvykę Seimo rinkimai, o žymiausiu metų politiku – Algirdas Brazauskas.

5 SKYRIUS

1993-IEJI METAI

Vasario 14 d. Algirdas Brazauskas išrenkamas Lietuvos Respublikos prezidentu. Birželio 25 d. įvesta nacionalinė valiuta litas. Rugsjūčio 31 d. iš Lietuvos išvesta Rusijos kariuomenė. Rugsėjo 4–8 d. Lietuvoje lankosi popiežius Jonas Paulius II.

1993 m. buvo atliktos šios reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos:

1993 m. kovo 23 d. – 29 d., N = 1354.

1993 m. birželio 9 d. – 14 d., N = 1633.

1993 m. rugsėjo 15 d. – 20 d., N = 1062.

1993 m. spalio 18 d. – 22 d., N = 1383.

1993 m. gruodžio 3 d. – 7 d., N = 1082.

1993 m. gruodžio 11 d. – 15 d., N = 1000.

PARTINĖS PREFERENCIJOS IR POLITINIŲ JĖGŲ VERTINIMAS

1993 m. tradiciškai buvo matuojamos gyventojų partinės preferencijos. 1993 m. kovo mėn. apklausoje buvo gauti šie gyventojų partinių preferencijų pasiskirstymai (žr. 5.1 lentelę).

5.1 lentelė. *Kokiai politinei partijai ar judėjimui Jūs šiuo metu simpatizujete? (nurodykite tik vieną) (1993 m. kovas)*

Eil. Nr.	Politinė partija ar judėjimas	Procentas
1.	Demokratinė darbo partija	37
2.	Krikščionių demokratų partija	10
3.	Sąjūdis	9
4.	Socialdemokratų partija	6
5.	Centro judėjimas	3
6.	Demokratų partija	2
7.	Liberalų sąjunga	2
8.	Kita partija	1
9.	Nežinojo, neatsakė	30

Iš 5.1 lentelės duomenų matome, kad praėjus keliems mėnesiams po rinkimų Demokratinė darbo partija išlaikė savo populiarumą: nurodė, kad jai simpatizuoja, 37 proc. apklaustųjų, arba 53 proc. turinčiųjų nuomonę apie partijas.

1993 m. birželio mėn. apklausos rezultatus apie gyventojų partines preferencijas matome 5.2 lentelėje.

5.2 lentelė. *Kokiai politinei partijai ar judėjimui Jūs šiuo metu simpatizujete? (nurodykite tik vieną) (1993 m. birželis)*

Eil. Nr.	Politinė partija ar judėjimas	Procentas
1.	Demokratinė darbo partija (A. Šleževičius)	36
2.	Tėvynės sąjunga (V. Landsbergis)	10
3.	Krikščionių demokratų partija (P. Katilius)	9
4.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	5
5.	Centro judėjimas (R. Ozolas)	4
6.	Sąjūdis (A. Katkus)	3
7.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	1
8.	Liberalų sąjunga (Š. Davainis)	1
9.	Tautininkų sąjunga (A. Smetona)	1
10.	Kita partija	1
11.	Jokiai ⁴⁰	3
12.	Nežinojo, neatsakė	25

5.2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad populiariausia partija išliko Demokratinė darbo partija – 36 proc. (nuo turinčiųjų nuomonę apie partijas – 48 proc.), antroje vietoje pagal populiarumą buvo neseniai susikūrusi Tėvynės sąjunga – 10 proc. (13 proc. nuo turinčiųjų nuomonę), toliau Krikščionių demokratų partija – 9 proc. (12 proc. nuo turinčiųjų nuomonę), Socialdemokratų – 5 proc. (7 proc. nuo turinčiųjų nuomonę), Centro judėjimas – 4 proc. (5 proc. nuo turinčiųjų nuomonę). Kitos partijos buvo minimos rečiau. Nežiūrint Demokratinės darbo partijos populiarumo, jos vykdoma politika buvo vertinama be ypatingo entuziazmo. Į klausimą „Kaip Jūs vertinate LDDP vykdomą ekonominę ir socialinę politiką?“ 34 proc. respondentų atsakė, kad vertina „gerai ir greičiau gerai“, 38 proc. vertina „blogai ir greičiau blogai“, kiti neturėjo nuomonės.

Šioje apklausoje greta partinių preferencijų buvo domimasi gyventojų politiniu aktyvumu (žr. 5.3. lentelę).

5.3 lentelė. *Jeigu Jūs simpatizujete kuriai nors partijai, tai ar sutiktumėte... (1993 m. birželis; procentais)*

Eil. Nr.		Taip	Ne	Neatsakė
1.	Ateiti į šios partijos organizuojamą mitingą	53	35	12
2.	Diskutuoti su nepažįstamais ir ginti šios partijos poziciją	38	45	17
3.	Ginti šios partijos pozicijas priešiškos partijos šalininkų susirinkime	29	52	19
4.	Platinti šios partijos literatūrą	27	54	19

⁴⁰ Klausimyne tarp galimų atsakymų variantų nebuvo pozicijos „jokiai“, tačiau respondentų atsakymai „jokiai“ buvo užfiksuojami. Vėliau, 1993 m. rugsėjo mėn. apklausoje, šią alternatyvą įtraukus į atsakymų variantus, ją pasirinkusiųjų dalis išaugo dešimt kartų.

Nurodant, kad sutiktų ateiti į simpatizuojamos partijos organizuojamą mitingą, ypatingų skirtumų socialinėse demografinėse grupėse nebuvo, o kalbant apie diskusijas su nepažįstamais, kas reikalauja didesnio aktyvumo, skirtumai socialinėse demografinėse grupėse buvo gana ryškūs. Diskutuoti buvo mažiau linke pagyvenę, žemesnio išsilavinimo, etninių mažumų atstovai, kaimo gyventojai.

Kokios buvo gyventojų partinės preferencijos **1993 m. rugsėjo mėn.** apklausoje, matome 5.4 lentelėje.

5.4 lentelė. *Kokiai politinei partijai ar judėjimui Jūs šiuo metu simpatizujete? (nurodykite tik vieną) (1993 m. rugsėjis)*

Eil. Nr.	Politinė partija ar judėjimas	Procentas
1.	Demokratinė darbo partija (A. Šleževičius)	25
2.	Tėvynės sąjunga (V. Landsbergis)	10
3.	Krikščionių demokratų partija (P. Katilius)	7
4.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	4
5.	Centro sąjunga (R. Ozolas)	4
6.	Sąjūdis (A. Katkus)	1
7.	Demokratų partija (S. Pečieliūnas)	1
8.	Liberalų sąjunga (Š. Davainis)	1
9.	Tautininkų sąjunga (A. Smetona)	1
10.	Kita partija	-
11.	Jokiai partijai nesimpatizuoju	33
12.	Nežinojo, neatsakė	12

Reikia pastebėti, kad šioje apklausoje ypač daug gyventojų pasirinko alternatyvą „jokiai partijai nesimpatizuoju“ – 33 proc., dar 12 proc. nežinojo, t. y. iš viso 45 proc. apklaustųjų neatsakė į pateiktą klausimą. Tai apsunkina palyginimą su ankstesne apklausa. Bet kuriuo atveju, matome, kad nors Demokratinė darbo partija yra pirmoje vietoje, bet absoliutus jai simpatizuojančiųjų skaičius sumažėjo, taip pat sumažėjo reitingo atstumas nuo Tėvynės sąjungos.

1993 m. gruodžio mėn. 11–15 d. apklausoje užfiksuotas gyventojų partines preferencijas matome 5.5 lentelėje.

5.5 lentelė. *Kokiai politinei partijai ar judėjimui Jūs šiuo metu simpatizujete? (nurodykite tik vieną) (1993 m. gruodžio 11–15 d.)*

Eil. Nr.	Politinė partija ar judėjimas	Procentas
1.	Demokratinė darbo partija (A. Šleževičius)	26
2.	Tėvynės sąjunga (V. Landsbergis)	14
3.	Krikščionių demokratų partija (P. Katilius)	6
4.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	3
5.	Centro sąjunga (R. Ozolas)	6
6.	Lenkų sąjunga (R. Macejkiānec)	2

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU

Eil. Nr.	Politinė partija ar judėjimas	Procentas
6.	Sąjūdis (A. Katkus)	2
7.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	1
9.	Tautininkų sąjunga (A. Smetona)	1
10.	Kita partija	2
12.	Nežinojo, neatsakė	37

Apklausa parodė, kad ryškių pokyčių nuo paskutinės (rugsėjo mėn.) apklausos gyventojų partinėse preferencijose nebuvo, nors Tėvynės sąjungos reitingas šiek tiek pakilo ir ši partija užtikrinčiau tapo antrąja pagal populiarumą.

Šioje apklausoje gyventojų taip pat buvo paklausta, už ką jie balsavo prieš metus vykusiuose rinkimuose. Tai įgalino įvertinti, kaip pasikeitė įvairių partijų elektoratų partinės simpatijos (žr. 5.6 lentelę).

5.6 lentelė. Balsavusiųjų 1992 m. spalio 25 d. Seimo rinkimuose partinės preferencijos praėjus metams 1993 m. gruodžio 5–11 d. apklausoje (procentais)

Balsavo rinkimuose	Balsuotų už partiją	Demokratinė darbo partija	Tėvynės sąjunga	Sąjūdis	Krikščionių demokratų partija	Socialdemokratų partija	Demokratų partija	Centro sąjunga	Lenkų sąjunga	Tautininkų sąjunga	Kita partija	Nežinau	Neatsakė	N
Demokratinė darbo partija		52	2	-	2	4	-	2	2	-	-	31	3	448
Sąjūdžio koalicija		2	46	8	9	1	1	8	-	1	2	21	1	215
Krikščionių demokratų partija, Demokratų partija, Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga		1	28	3	34	3	4	4	-	-	-	17	7	76
Socialdemokratų partija		4	-	-	-	32	-	12	-	-	4	44	4	25
Lenkų sąjunga		8	-	-	-	-	-	-	75	-	-	17	-	12
Kita		-	2	-	5	-	2	38	-	8	22	20	2	40
Neatsimenu, sunku pasakyti		10	3	-	-	2	-	4	2	-	-	75	4	67
Nėjau balsuoti		10	4	-	3	-	-	10	3	2	1	61	7	117

Pirmiausia galima pastebėti, kad atsakymai į retrospektyvinį klausimą apie prieš metus vykusią rinkimų rezultatus visai neblogai sutampa su apklausų rezultatais. Be to, matyti, kad Demokratinė darbo partija per metus prarado beveik pusę savo rėmėjų, tačiau prarastieji nenuėjo į kitas partijas, o tiesiog nežinojo, už ką balsuoti. Beveik pusė Sąjūdžio koalicijos šalininkų nuėjo į Tėvynės sąjungą, tačiau viena jos dalis liko Sąjūdyje, kita dalis prisijungė prie Krikščionių demokratų partijos, dar kita dalis – prie Centro sąjungos. Kitų partijų elektoratai statistiškai mažiau apčiuopiami, kad būtų galima daryti išvadas.

Tyrinėjant partines gyventojų preferencijas **1993 m. gruodžio 11–15 d.** apklausoje, buvo grįžta prie 1989 m. naudotos skalės formos, kad būtų galima įvertinti ne tik balsavimo preferencijas, bet ir bendrą simpatijų / antipatijų lygį įvairių partijų atžvilgiu (žr. 5.7 lentelę).

5.7 lentelė. *Naudodamiesi žemiau pateiktomis atsakymų skalėmis, prašome pažymėti, kaip Jūs vertinate įvairias politines partijas. Jei kokią nors politinę partiją jūs visiškai remiate, tuomet ratuku apveskite „+10“, jei visiškai neremiate – „-10“. Jei šios partijos veiklai esate abejingas, pasinaudokite nuliniu įvertinimu „0“. Judėdami pliusų ar minusų link, Jūs parodote savo požiūrio į įvairias partijas intensyvumą (1993 m. gruodžio 11–15 d.; procentais)*

Eil. Nr.	Partijos	Teigiami vertinimai	Neutralūs vertinimai	Neigiami vertinimai	Nežino, neatsakė
1.	Demokratinė darbo partija (A. Šleževičius)	44	27	27	2
2.	Krikščionių demokratų partija (P. Katilius)	37	50	10	3
3.	Centro sąjunga (R. Ozolas)	36	52	8	4
4.	Tėvynės sąjunga (V. Landsbergis)	32	37	28	3
5.	Socialdemokratų partija (A. Sakalas)	25	57	16	3
6.	Sąjūdis (A. Katkus)	23	47	27	3
7.	Demokratų partija (S. Pečeliūnas)	22	62	12	4
8.	Tautininkų sąjunga (A. Smetona)	18	66	12	4
9.	Lenkų sąjunga	10	67	20	3

Atkreiptinas dėmesys, kad tarp atsakymų variantų nebuvo pozicijos „nežinau“, todėl negalintys įvertinti vieną ar kitą partiją – o tokių tikrai buvo nemažai – pasirinkdavo nulinę („0“) poziciją. Iš duomenų matome, kad daugumos partijų vertinimuose yra teigiamas balansas (teigiamų ir neigiamų vertinimų santykis), tik dviejų partijų vertinimai daugiau neigiami negu teigiami (tuometinio Sąjūdžio ir Lenkų sąjungos). Išsiskiria Krikščionių demokratų partijos ir Centro sąjungos vertinimai: jas daug didesnė gyventojų dalis vertino teigiamai nei neigiamai:

teigiamai Krikščionių demokratų partiją vertino 37 proc. gyventojų, o neigiamai – 10 proc.; Centro sąjungą vertino teigiamai 36 proc., o neigiamai – 8 proc. Apklausoje rezultatai parodė, kad mieste ir kaime skirtingai buvo vertinama Tėvynės sąjunga. Mieste Tėvynės sąjungą daugiau apklaustųjų vertino teigiamai (35 proc. teigiamų ir 25 proc. neigiamų vertinimų), o kaime atvirkščiai – daugiau neigiamai (25 proc. teigiamų ir 36 proc. neigiamų vertinimų). Nevienodai mieste ir kaime buvo vertinama Demokratinė darbo partija: mieste teigiamai ją vertino 38 proc., o kaime net 58 proc.; neigiamai šią partiją vertino 31 proc. miesto gyventojų, neigiamai vertinančių tarp kaimo gyventojų buvo daug mažiau – 18 proc.

POLITIKŲ VERTINIMAI

1993 m. atviras klausimas apie geriausiai Lietuvos interesams atstovaujančius žmones buvo užduotas tris kartus. Ką **birželio, rugsėjo ir gruodžio mėn.** apklausoje gyventojai nurodė populiariausiais politikais, matome 5.8, 5.9 ir 5.10 lentelėse.

5.8 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?* (atviras klausimas; 1993 m. birželis)

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	35
2.	Vytautas Landsbergis	14
3.	Kazimieras Antanavičius	11
4.	Adolfas Šleževičius	7
5.	Česlovas Juršėnas	6
6–8.	Egidijus Bičkauskas	5
6–8.	Romualdas Ozolas	5
6–8.	Gediminas Vagnorius	5
9.	Aloyzas Sakalas	4
10.	Justas Paleckis	2
11–12.	Bronislovas Lubys	2
11–12.	Eduardas Vilkas	2

5.9 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams?* (atviras klausimas; 1993 m. rugsėjis)

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	28
2.	Vytautas Landsbergis	14
3.	Romualdas Ozolas	11
4–6.	Kazimieras Antanavičius	7
4–6.	Egidijus Bičkauskas	7
4–6.	Adolfas Šleževičius	7
7.	Gediminas Vagnorius	6

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
8.	Česlovas Juršėnas	5
9.	Aloyzas Sakalas	4
10.	Justas Paleckis	2

5.10 lentelė. *Kokie žmonės, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Lietuvos interesams? (atviras klausimas; 1993 m. gruodžio 3–7 d.)*

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Algirdas Brazauskas	24
2–3.	Egidijus Bičkauskas	12
2–3.	Vytautas Landsbergis	12
4.	Romualdas Ozolas	11
5–6.	Kazimieras Antanavičius	9
5–6.	Gediminas Vagnorius	9
7.	Adolfas Šleževičius	8
8–10	Stasys Lozoraitis	2
8–10.	Justas Paleckis	2
8–10.	Aloyzas Sakalas	2

Visų trijų apklausų metu dažniausiai gyventojai nurodė tuometinį prezidentą Algirdą Brazauską. Antruoju buvo minimas Vytautas Landsbergis, populiariu politiku išliko aktyvus Atgimimo dalyvis Kazimieras Antanavičius. Gruodžio 3–7 d. apklausoje 2-ąją vietą su Vytautu Landsbergiu dalijosi Egidijus Bičkauskas. Daugiau nei 10 proc. gyventojų birželio ir gruodžio 3–7 d. apklausose minėjo Romualdą Ozolą.

VALSTYBINIŲ INSTITUCIJŲ VERTINIMAS

1993 m., kaip ir ankstesniais metais, buvo užduodami klausimai apie pagrindinių valstybinių institucijų ir jų vadovų vertinimus.

5.11 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Seimo veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Visiškai atitinka / beveik atitinka	26	28	27	22
2.	Visiškai neatitinka / beveik neatitinka	37	48	50	64
3.	Sunku pasakyti	37	24	23	14

Naujai išrinktas Seimas pradžioje buvo vertinamas ne taip jau blogai (nors vertinimų balansas buvo neigiamas), tačiau metų pabaigoje pasitikėjimas Seimu smuko ir pasiekė dar žemesnį vertinimo lygį nei prieš tai vertinta Aukščiausioji Taryba (1992 m.).

5.12 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Česlovas Juršėnas atlieka Seimo pirmininko pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Labai gerai / greičiau gerai negu blogai	33	36	36	36
2.	Labai blogai / greičiau blogai negu gerai	22	29	30	36
3.	Sunku pasakyti	45	35	34	28

Seimo veikla iš esmės buvo vertinama blogai, o Seimo pirmininko Česlovo Juršėno darbas nebuvo vertinamas taip blogai. Toks skirtumas tarp Seimo ir jo vadovų vertinimų pasikartodavo ir vėlesniais metais.

5.13 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, vyriausybės veikla atitinka žmonių interesus? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Visiškai atitinka / beveik atitinka	35	31	31	26
2.	Visiškai neatitinka / beveik neatitinka	20	44	45	59
3.	Sunku pasakyti	45	25	24	15

Vyriausybės veikla metų pradžioje buvo vertinama greičiau teigiamai, tačiau vėlesnės 1993 m. apklausos parodė, kad vertinimų balansas jau neigiamas, o metų pabaigoje dauguma žmonių vyriausybės veiklą vertino neigiamai (59 proc.).

5.14 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Bronislovas Lubys (1993 03), Adolfas Šleževičius (1993 06, 09, 12) atlieka ministro pirmininko pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Labai gerai / greičiau gerai negu blogai	40	34	38	38
2.	Labai blogai / greičiau blogai negu gerai	16	19	26	37
3.	Sunku pasakyti	44	47	36	25

Kaip ir Seimo atveju, taip ir vertinant vyriausybę bei jos vadovus kartojo tas pats dėsningumas: institucijos veikla vertinama daug prasčiau nei jos vadovai. Bronislovas Lubys ir Adolfas Šleževičius gyventojų buvo vertinami pakankamai gerai.

1993 m. birželio mėn. apklausoje buvo domimasi visų iki tol buvusių ministrų pirmininkų populiarumu. Gauti duomenys pateikti 5.15 lentelėje.

5.15 lentelė. *Kuris iš išvardintų asmenų, Jūsų manymu, buvo ar yra tinkamiausias ministro pirmininko pareigoms? (1993 m. birželis)*

Eil. Nr.	Politikai	Procentas
1.	Kazimiera Prunskienė	14
2.	Albertas Šimėnas	2
3.	Gediminas Vagnorius	14
4.	Aleksandras Abišala	5
5.	Bronislovas Lubys	14
6.	Adolfas Šleževičius	20
7.	Nė vienas	29

Kaip matome iš 5.15 lentelės duomenų, nei vienas iš buvusių ministrų pirmininkų nesurinko didesnės dalies apklaustųjų balsų. Santykinai populiariausias (20 proc.) buvo tuometinis ką tik paskirtas ministras pirmininkas Adolfas Šleževičius. 29 proc. nurodė, kad tinkamo ministro pirmininko nebuvo.

Buvo klausama ir apie Prezidento instituciją, kaip Prezidentas atlieka savo darbą.

5.16 lentelė. *Kaip, Jūsų nuomone, Algirdas Brazauskas atlieka Prezidento pareigas? (procentais)*

Eil. Nr.	Atsakymai	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12
1.	Labai gerai / greičiau gerai negu blogai	41	49	53	47
2.	Labai blogai / greičiau blogai negu gerai	14	23	25	34
3.	Sunku pasakyti	45	28	22	19

5.16 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad tik išrinkus Algirdą Brazauską prezidentu didelė gyventojų dalis neturėjo apie jį kaip prezidentą nuomonės (45 proc.). Vėliau nuomonė formavosi, tačiau greičiau į blogąją pusę: pradžioje neigiamai jo veiklą vertino 14 proc., o metų pabaigoje jau 34 proc.

Tuometinį gyventojų nusivylimą valstybinių institucijų veikla iliustruoja **1993 m. gruodžio mėn. 3–7 d.** apklausoje gauti atsakymai į klausimą apie pritarimą / nepritarimą teiginiams apie politikus, valstybės tarnautojus.

5.17 lentelė. *Prašome pasakyti, ar Jūs sutinkate, ar nesutinkate su šiais teiginiais (1993 m. gruodžio 3–7 d.; procentais)*

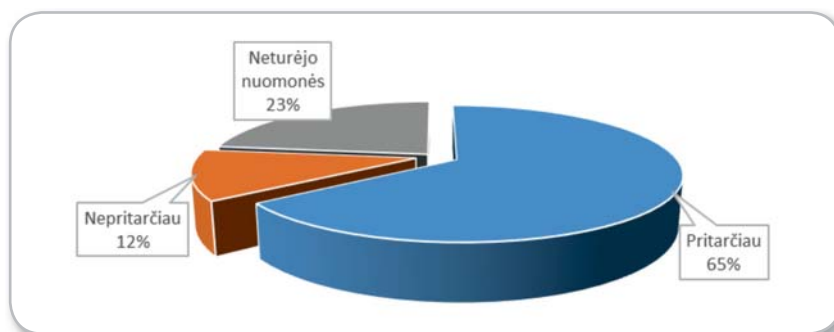
Eil. Nr.	Teiginiai	Sutinku	Nesutinku	Nežino, neatsakė
1.	Visuomenė turi perdėm mažai galimybių kontroliuoti politikų veiklą	69	9	22
2.	Paprasti žmonės nieko nepasieks, net jei ir kreipsis į valstybės tarnautojus	72	12	16
3.	Apskritai vyriausybė paiso visuomenės nuomonės	22	49	29
4.	Apskritai politikai priima teisingus sprendimus mūsų šaliai	14	45	41

5.17 lentelės duomenys rodo, kad tuomet dominavo nuomonės, kad žmonės turi per mažai galimybių kontroliuoti politikus, kad jie nieko nepasieks, jei kreipsis į valstybės tarnautojus, kad vyriausybė nepaiso visuomenės nuomonės, kad politikai nepriima teisingų sprendimų.

POŽIŪRIS Į NATO

1993 m. gruodžio 3–7 d. apklausoje VNTC pirmą kartą gyventojams uždavė klausimą apie požiūrį dėl Lietuvos įstojimo į NATO (beje, jau 1994 m. sausį prezidentas Algirdas Brazauskas įteikė oficialų prašymą dėl Lietuvos priėmimo į NATO).

5.1 pav. *Jeigu Lietuva turėtų galimybę įstoti į NATO organizaciją, ar pritarumėte tokiai narystei? (1993 m. gruodžio 3–7 d.; procentais)*

Dauguma gyventojų (65 proc.) palaikė Lietuvos siekį įstoti į NATO, priešininkų buvo 12 proc. Daugiau už stojimą į NATO pasisakė jaunimas, turintieji aukštąjį išsilavinimą, aukštesnes pajamas turintys žmonės. Priešininkų daugiau buvo tarp rusų, nors apskritai pusė jų pritarė įstojimui.

ŠALIES EKONOMIKOS VERTINIMAS

Žemiausiai šalies ekonominė padėtis buvo įvertinta 1992 m. pabaigoje; tais metais įvyko didžiausias poslinkis nuomonėse į neigiamą pusę. 1993 m. vertinimai pradėjo keistis į gerąją pusę.

5.18 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę Lietuvos ekonominę padėtį? (skalėje nuo –5 iki +5; procentais ir balais)*

Eil. Nr.	Vertinimas	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Teigiamas	6	8	14	13
2.	Neutralus (0)	5	6	9	7
3.	Neigiamas	84	80	72	76

5 SKYRIUS. 1993-IEJI METAI

Eil. Nr.	Vertinimas	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
4.	Neatsakė	5	6	5	4
5.	Vidurkis (balais)	-3,05	-2,85	-2,22	-2,4

Kaip matome iš duomenų (žr. 5.18 lentelę), nuo 1993 m. kovo iki gruodžio neigiamų gyventojų vertinimų dalis sumažėjo nuo 84 proc. iki 76 proc., o teigiamų padaugėjo nuo 6 proc. iki 13 proc. Taigi, vertinimai buvo blogi, bet užfiksuotas pokytis į gerą.

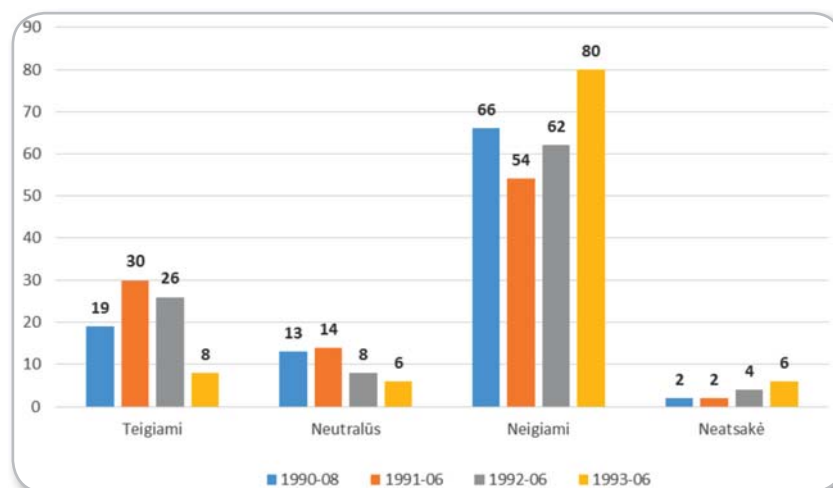
5.19 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Lietuvos ekonominė padėtis po 12 mėnesių? (procentais)*

Eil. Nr.	Vertinimas	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Žymiai pagerės / šiek tiek pagerės	25	30	28	26
2.	Nepasikeis	14	24	27	33
3.	Žymiai pablogės / šiek tiek pablogės	40	26	23	27
4.	Sunku pasakyti	21	20	22	14

1993 m. pagerėjo ir gyventojų prognozės dėl Lietuvos ekonomikos ateities: kovo apklausoje pablogėjimą prognozavo 40 proc. gyventojų, o gruodį – 27 proc. (žr. 5.19 lentelę).

1993 m. yra paskutiniai mūsų nagrinėti metai, todėl pateiksime palyginimui ir ankstesnių metų duomenis (1990, 1991 ir 1992 m. – po vieną matuotą tašką).

5.2 pav. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę Lietuvos ekonominę padėtį?*

Kaip matome iš duomenų (žr. 5.2 pav.), 1991–1993 m. teigiamų Lietuvos ekonomikos vertinimų mažėjo, o neigiamų daugėjo. Tiesa, 1993 m. pabaigoje rezultatas jau buvo kiek geresnis.

ŠALIES EKONOMIKOS REFORMŲ VERTINIMAS

1993 m. klausimynuose buvo nemažai klausimų apie ekonomikos pertvarkymą. Jau pirmoje 1993 m. apklausoje (**1993 m. kovo mėn.**) buvo užduotas klausimas: „Ar Jūs pritariate, ar nepritariate Lietuvos perėjimui į rinkos ekonomiką?“ Lietuvos ekonomikos pertvarkymui į rinkos ekonomiką pritarė du trečdaliai gyventojų (66 proc.), nepritarė 10 proc. Daugiau pritarė žmonės su aukštuoju išsilavinimu, jaunimas.

Ši apklausa parodė, kad Lietuvos gyventojai, pritardami perėjimui į rinkos ekonomiką, buvo laipsniško („žingsnis po žingsnio“) ekonomikos pertvarkymo šalininkai. Atsakydami į klausimą „Kuriam iš dviejų požiūrių dėl perėjimo į rinkos ekonomiką Jūs pritarumėte?“ požiūriui „į rinkos ekonomiką reikia pereiti greit, nepaisant dėl to kylančių gyvenimo sunkumų“ pritarė 23 proc. gyventojų, o požiūriui „į rinkos ekonomiką reikia pereiti palaipsniui, kad būtų išvengta staigaus gyventojų materialinės gerovės kritimo“ – 68 proc.

Be to, apklaustųjų nuomonių apie tai, kam tenka didžiausia atsakomybė už žmonių materialinę gerovę, pasiskirstymas parodė, kad Lietuvoje vyravo požiūris, jog „vyriausybės pareiga – pasirūpinti, kad žmonės neturėtų ekonominių sunkumų“ (taip manė 68 proc. gyventojų). Kitai nuomonei – „žmonės turi patys susikurti sau materialines sąlygas, pasirūpinti savimi, nepriklausomai nuo vyriausybės“ – pritarė 26 proc. gyventojų. Šie duomenys rodo, kad visuomenės sąmonė nebuvo palanki liberalioms ir greitoms permainoms.

Ką žmonės galvojo apie ekonomikos pertvarkymo eigą trijose Baltijos šalyse, galima buvo spręsti iš atsakymų į klausimą apie vykstančių ekonominių reformų sėkmę.

5.20 lentelė. *Kurioje iš trijų Baltijos šalių, Jūsų manymu, sėkmingiausiai vyksta ekonominės reformos? (1993 m. kovas; procentais)*

Eil. Nr.	Šalis	Apklausa Lietuvoje	Apklausa Estijoje ⁴¹	Apklausa Latvijoje ⁴²
1.	Estijoje	57	45	18
2.	Latvijoje	9	4	10
3.	Lietuvoje	7	23	32
4.	Sunku pasakyti	26	28	41

Kaip matome iš 5.20 lentelėje pateiktų apklausų rezultatų, lietuviai geriausiai įvertino reformų eigą Estijoje, estai taip pat geriausiai įvertino savo šalies ekonominių reformų vyksmą. Tuo tarpu latviai geriausiai įvertino ekonomines reformas Lietuvoje.

Kovo mėn. apklausoje taip pat buvo domėtasi, kiek žmonių užsiima privačia veikla, dirba nevalstybinėje sferoje, taip pat požiūriu į privatų verslą ir jo plėtros sunkumus: „Kas, Jūsų nuomone, Lietuvoje labiausiai trukdo plėtotis privačiam bizniui?“ Apklau-

⁴¹ Estijoje apklausą atliko EMOR.

⁴² Latvijoje apklausą atliko LASOPEC.

sos duomenimis, 11 proc. Lietuvos gyventojų užsiėmė privačia veikla. Didžiausia kliūtimi, trukdančia plėtoti privačiam verslui, gyventojai nurodė pradinio kapitalo trūkumą: 47 proc. apklaustųjų buvo įsitikinę, kad „žmonėms trūksta lėšų, kad galėtų pradėti verstis privačia veikla“. Kitos priežastys tokios: „nepalanki mokesčių sistema“ (nurodė 23 proc. apklaustųjų), „įvairūs biurokratiniai barjerai, kuriuos reikia nugalėti“ (22 proc.), „didelis nusikalstamumas“ (19 proc.), taip pat „žmonių neryžtingumas, iniciatyvos stoka“ (10 proc.).

Konkretūs motyvai, kodėl apklaustieji patys nepradėjo savarankiško verslo, papildė bendrą vaizdą, kas Lietuvoje trukdė verslininkystės plėtotei. Dalis respondentų nurodė, kad jie netapo verslininkais, kadangi neturėjo lėšų pradėti savarankišką veiklą – tai pažymėjo 30 proc. respondentų, 29 proc. nesiėmė verslo, nes dirbo valstybinėse įmonėse, įstaigose ar pan. ir nenorėjo šio darbo netekti, 16 proc. nurodė, kad neturėjo sveikatos, buvo pensinio amžiaus ir jiems per vėlu pradėti savarankišką veiklą, 10 proc. pažymėjo, kad norėjo ramaus gyvenimo, nenorėjo rizikuoti, dalyvauti konkurencijoje, 9 proc. galvojo, kad neturi sugebėjimų savarankiškai privačiai veiklai, 3 proc. bijojo užsiimti verslu, „nes gali apgauti, apiplėšti, net nužudyti“, 2 proc. nenorėjo, nes į besiverčiančiuosius privačia veikla žmonės „žiūri įtariai, nepatikliai, smerkiančiai“.

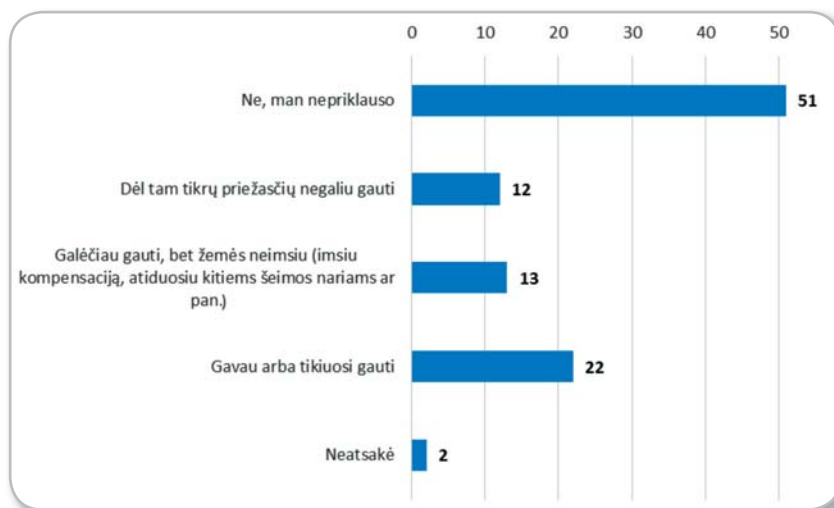
Apie verslininkų mokesčius buvo pasidomėta **1993 m. birželio mėn.** apklausoje: „Ar, Jūsų nuomone, privačių verslininkų mokesčiai valstybei yra per dideli, per maži ar normalūs?“ Daugiausia buvo neturinčiųjų nuomonės – 43 proc., o atsakiusieji pasiskirstė taip: „per dideli“ – 24 proc., „per maži“ – 19 proc., „normalūs“ – 14 proc.

1993 m. pirmoje pusėje dar nebuvo lito, buvo laikinieji talonai, todėl šioje apklausoje gyventojų buvo paklausta: „Kokie pinigai, Jūsų nuomone, šiandien patikimiausi santaupoms?“ Dažniausiai buvo nurodomi JAV doleriai – 68 proc. (dar 11 proc. kartu nurodė JAV dolerius ir Vokietijos markes), 3 proc. nurodė Vokietijos markes, kitas valiutas nurodė 3 proc., lietuviškus talonus nurodė tik 2 proc. gyventojų, 12 proc. neturėjo nuomonės.

Taip pat buvo klausama apie bankų patikimumą: „Kokio banko paslaugomis, Jūsų nuomone, patikimiausia naudotis, laikyti santaupas?“ 32 proc. nurodė, kad patikimiausia naudotis ir laikyti santaupas Lietuvos valstybiniame banke, 21 proc. – užsienio bankuose, 8 proc. – Lietuvos privačiuose bankuose (buvo nurodyti šie bankai: „Hermis“ (1,6 proc.), Vilniaus bankas (0,9 proc.), Žemės ūkio bankas (0,6 proc.), „Litimpex“ (0,4 proc.), Vakarų bankas (0,4 proc.), „Nida“ (0,4 proc.), Ūkio bankas (0,3 proc.) ir kt.). Likusieji (39 proc.) nurodė, kad jiems tai nėra svarbu arba neatsakė. Galima manyti, kad dalis pastarųjų neturėjo santaupų.

Šioje apklausoje gyventojams buvo pateiktas klausimas ir apie žemės atgavimo eigą (žr. 5.3 pav.).

5.3 pav. *Ar Jūs asmeniškai gavote ar tikėtės gauti žemės pagal dabartinius Lietuvos nuosavybės grąžinimo įstatymus? (1993 m. birželis; procentais)*

Pusė apklaustųjų nurodė, kad jiems žemė nepriklauso, 22 proc. nurodė, kad žemę gavo arba tikisi gauti. Daugiau tokių buvo tarp kaimo gyventojų (36 proc.), 60–69 m. amžiaus grupėje (35 proc.), tarp neturinčiųjų vidurinio išsilavinimo (32 proc.), mažiausiai tikėjosi gauti žemės rusai (5 proc.) (palyginimui lietuviai ir lenkai – po 25 proc.).

GYVENTOJŲ MATERIALINĖ PADĖTIS

Savo (savo šeimos) materialinės padėties vertinimas

1993 m., kaip ir anksčiau, buvo domimasi šeimos materialinės padėties vertinimu. Toks klausimas buvo užduotas gyventojams keturis kartus.

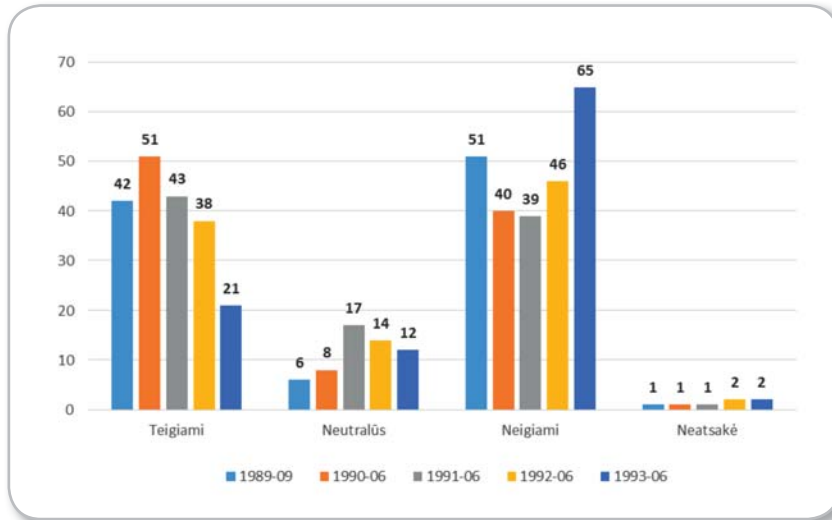
5.21 lentelė. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę savo (savo šeimos) materialinę padėtį? (skalėje nuo –5 iki +5; procentais ir balais)*

Eil. Nr.	Vertinimas	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Teigiamas	19	21	23	22
2.	Neutralus (0)	13	12	13	15
3.	Neigiamas	67	65	62	62
4.	Neatsakė	1	2	2	1
5.	Vidurkis (balais)	–1,9	–1,85	–1,61	–1,63

Kaip rodo 5.21 lentelėje pateikti duomenys, savo (savo šeimos) materialinės padėties vertinimai buvo daugiausia neigiami ir per metus nedaug keitėsi.

Pateiksime palyginimui duomenis apie savo (savo šeimos) materialinės padėties vertinimus ir ankstesniais metais.

5.4 pav. *Kaip Jūs vertintumėte dabartinę savo (savo šeimos) materialinę padėtį?*

Kaip matome (žr. 5.4 pav.), materialinės savo (savo šeimos) padėties vertinimai 1989–1993 m. blogėjo (tiesa, vertinimas buvo kiek pagerėjęs Lietuvai paskelbus nepriklausomybę (1990 m. kovo mėn. apklausa), 1993 m. pabaigoje vertinimai kiek stabilizavosi, netgi kiek pagerėjo.

Gyventojų prognozės dėl savo (savo šeimos) materialinės padėties po metų taip pat buvo fiksuotos keturis kartus (žr. 5.22 lentelę).

5.22 lentelė. *Kaip Jūs manote, kokia bus Jūsų šeimos (Jūsų) materialinė padėtis po 12 mėnesių? (procentais)*

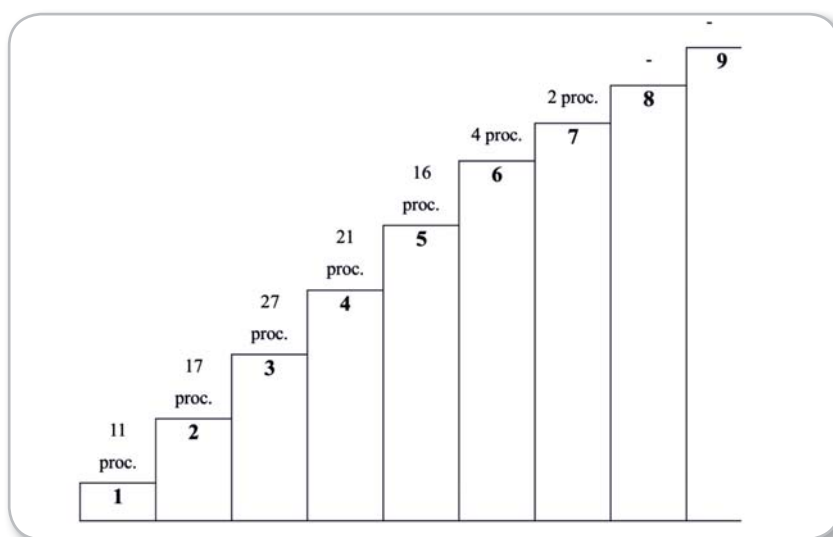
Eil. Nr.	Vertinimas	1993 03	1993 06	1993 09	1993 12 3–7
1.	Žymiai / šiek tiek pagerės	18	22	20	24
2.	Nepasikeis	20	34	37	34
3.	Žymiai / šiek tiek pablogės	34	22	19	25
4.	Sunku pasakyti	28	22	24	17

Kaip ir vertinant šalies ekonomiką, optimistų dėl šeimos materialinės padėties ateities šiek tiek padidėjo ir metų pabaigoje optimistų / pesimistų santykis praktiškai išsilygino.

Atskiri gyventojų materialinės padėties indikatoriai

1993 m. kovo mėn. apklausoje gyventojams vėl buvo pateiktas klausimas apie socialinę saviidentifikaciją. Gauti rezultatai pateikti 5.5 pav.

5.5 pav. *Prašome įsivaizduoti 9 pakopų laiptus, kur ant žemutinio laiptelio stovi beteisiai, vargingieji, neišsimokslinę, o ant aukščiausio – tie, kurie yra valdžioje, turtingieji, išsimokslinę. Ant kurio laiptelio, Jūsų nuomone, stovite Jūs?*

Lietuvos žmonių identifikavimasis pagal padėtį visuomenėje su simboliniais 9 pakopų laipteliais, kur ant žemiausio stovi beteisiai, vargingieji, o ant aukščiausio – tie, kurie yra valdžioje, turtingieji, parodė, kad daugiau nei pusė apklaustųjų jaučiasi teuzkopę ne aukščiau 3 iš 9 laiptelių – 55 proc. (tarp pagyvenusių tokių buvo 70 proc., tarp neturinčių vidurinio išsilavinimo – 69 proc.); užkopusiais aukščiau nei 7 laiptelių nesijautė nei vienas (3 proc. neatsakė). Taigi, dauguma gyventojų yra ant žemiausių laiptelių. Kiek dažniau esant ant aukščiausių (7–9) laiptelių nurodė turintieji aukštąjį išsilavinimą – 7 proc., jaunimas – 5 proc. Lyginant šiuos rezultatus su apklausos prieš metus rezultatais, išryškėjo gyventojų poliarizacijos tendencija.

Nuo 1993 m. vis dažniau gyventojams buvo pateikiami klausimai apie bedarbystę. Šioje apklausoje į klausimą „Kaip Jūs manote, ar yra tikimybė, kad per artimiausią pusmetį Jūs galite tapti bedarbiu?“ 10 proc. atsakiusiųjų teigė, kad yra įsitikinę, kad taip ir bus, 48 proc. manė, kad gali taip atsitikti, 12 proc. buvo įsitikinę, kad taip neatsitiks, 16 proc. – kad tapti bedarbiais tikimybė maža, 14 proc. pažymėjo, kad „sunku pasakyti“.

1993 m. gruodžio mėn. 11–15 d. apklausoje buvo klausiama apie visų šeimos narių darbinę veiklą, taip pat buvo domėtasi, ar per paskutinius metus kam nors iš šeimos teko pasilikti nors porai savaitių be darbo. Apklausa parodė, kad 37 proc. šeimų kam nors iš šeimos narių teko pabūti be darbo. Daugiau taip nutiko grupėje, gaunančioje žemiausias pajamas.

Šioje apklausoje taip pat buvo klausiama apie grėsmę, kad kuris nors šeimos narys gali netekti darbo bent kuriam laikui. Tokią grėsmę išvelgė beveik pusė respondentų (49 proc.). Daugiau tokią grėsmę nurodė jauni žmonės, gaunantieji žemiausias pajamas.

Į pastarosios apklausos klausimyną buvo įtrauktas klausimas ir apie nedarbą kaip socialinę problemą (žr. 5.23 lentelę).

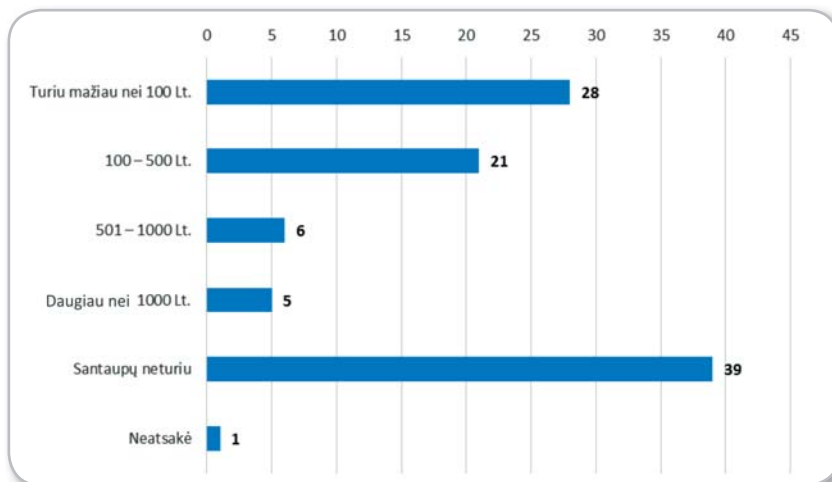
5.23 lentelė. *Prašome pasakyti, ar Jūs esate susirūpinęs dėl šių socialinių problemų? (1993 m. gruodžio 11–15 d.)*

Eil. Nr.	Problemos	Labai susirūpinęs	Šiek tiek susirūpinęs	Gana mažai susirūpinęs	Visiškai nesuirūpinęs	Sunku pasakyti
1.	Nedarbas	62	18	7	9	4
2.	Infliacija, kainų augimas	84	12	2	1	1

Kaip matome, dauguma (62 proc.) respondentų buvo labai susirūpinę dėl nedarbo, tačiau kainų kilimas gyventojams atrodė didesnę nerimą kelianti problema.

1993 m. rugsėjo mėn. apklausoje netrukus po lito įvedimo respondentams buvo pateiktas paprastas, bet, kaip parodė rezultatai, iškalbingas klausimas (žr. 5.6 pav.).

5.6 pav. *Ar Jūs (Jūsų šeima) turite santaupų? (1993 m. rugsėjis; procentais)*

Rezultatai, žiūrint iš šiandienės perspektyvos, išties yra stebinantys: 39 proc. apklaustųjų nurodė, kad iš viso neturi santaupų, 28 proc. apklaustųjų santaupos siekė mažiau nei 100 Lt. „Turtingieji“ – santaupų turintys daugiau nei 1000 Lt – sudarė tik 5 proc. gyventojų. Stebėtinai žemas pajamų lygis atsispindėjo ir atsakymuose į klausimą apie pajamas vienam šeimos nariui per mėnesį: 40 Lt ir mažiau vienam šeimos nariui turėjo 18 proc. respondentų, 41–60 Lt – 22 proc., 61–75 Lt – 19 proc., 76–100 Lt – 19 proc., daugiau nei 100 Lt – 21 proc.

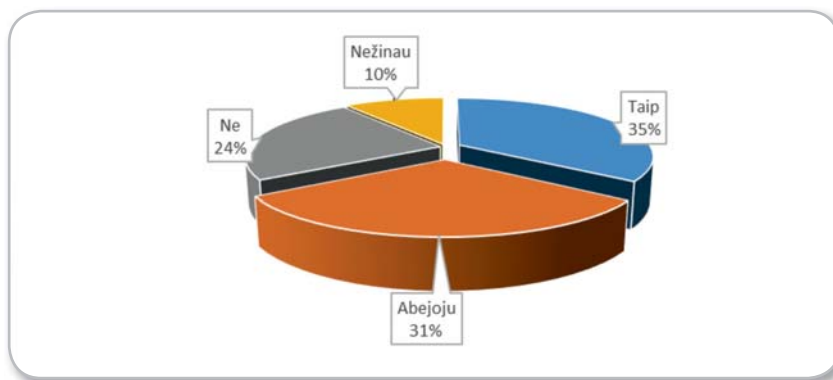
POŽIŪRIS Į VERSLĄ, TURTĄ

1993 m. rugsėjo mėn. apklausoje gyventojams buvo pateiktas blokas klausimų apie turta, verslą ir pan.⁴³

Pirmasis klausimas buvo apie gyventojų siekį būti turtingais: „Ar Jūs siekiate būti turtingu?“ 53 proc. apklaustųjų teigė, kad siekia būti turtingais, o 46 proc. – ne. Atsakymai stipriai koreliavo su amžiumi: nurodė, kad siekia būti turtingais 72 proc. jaunimo (18–29 m.), 62 proc. vidutinio amžiaus (30–39 m.), 36 proc. – vyresni nei 50 m.

Kito klausimo preambulėje buvo deklaruojama, kad turtingu, verslininku nuomone, gali būti kiekvienas. O ką manė gyventojai, žr. 5.7 pav.

5.7 pav. Verslininkai teigia, kad turtingu gali tapti kiekvienas praktiškai mažstantis ir labai daug dirbantis. Ar Jūs pritariate šiam teiginiui? (1993 m. rugsėjis; procentais)

Nuomonę, kad turtingu gali būti kiekvienas, parėmė 35 proc. respondentų. Daugiausia tokios nuomonės buvo jaunimas (46 proc.), tarp besimokančio jaunimo tokių buvo 57 proc., tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą – 43 proc.

Apklausoje buvo prašoma apibūdinti to meto verslininką: buvo pateiktos teigiamos bei neigiamos charakteristikos ir prašoma pasirinkti tik vieną iš jų (žr. 5.24 lentelę).

5.24 lentelė. Kaip Jūs apibūdintumėte mūsų verslininką? (prašome nurodyti vieną svarbiausią charakteristiką) (1993 m. rugsėjis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Visuomenės gyvenimo materialinių sąlygų kūrėjas	7
2.	Šiuo metu ypač drąsus ir aktyvus žmogus	14
3.	Sukuriantis daugiau negu sunaudojantis	6
4.	Visomis priemonėmis siekiantis pelno	30

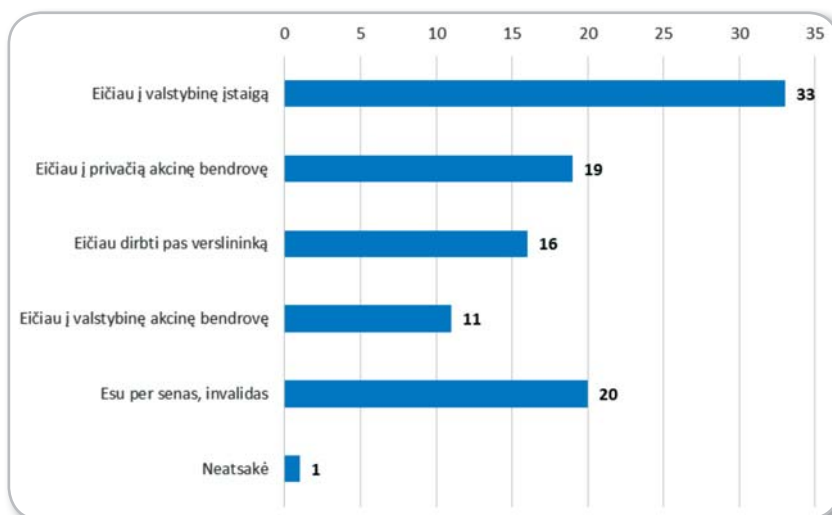
⁴³ Apie šiame skyrelyje pateiktų klausimų autorių (-ius) informacijos neišliko, tačiau iš klausimų formuluočių galima matyti, kad autoriai gana palankiai vertino verslininkus ir verslo perspektyvas Lietuvoje.

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
5.	Pripažįstantis tik save	11
6.	Man visiškai neaišku, kas yra tas „mūsų verslininkas“	32

Duomenys parodė, kad, nežiūrint didesnio teigiamų charakteristikų skaičiaus, teigiamų charakteristikų suma – 27 proc. – buvo mažesnė negu neigiamų charakteristikų suma – 41 proc. Likusieji (32 proc.) nepasakė savo nuomonės.

Pakankamai santūrus požiūris į verslininkus atsispindėjo ir atsakymuose į klausimą apie tai, kur respondentai ieškotų darbo (žr. 5.8 pav.).

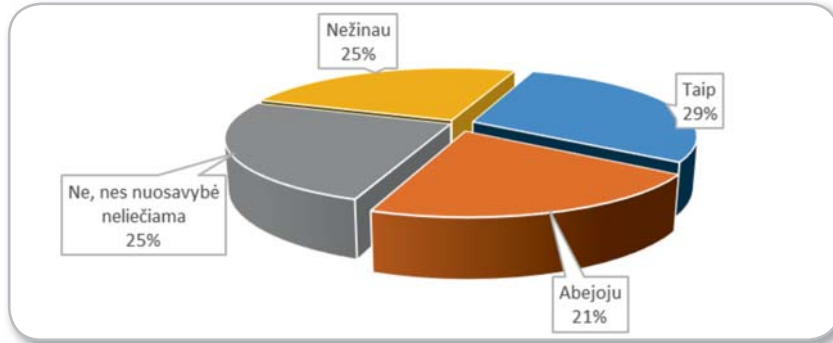
5.8 pav. *Įsivaizduokite, kad šiuo metu esate bedarbis (o gal toks ir esate), Jums siūlomi keli darbai už tokį pat atlyginimą. Kurį Jūs pasirinktumėte? (1993 m. rugsėjis; procentais)*

Kaip matome (žr. 5.8 pav.), valstybinę įstaigą ar valstybinę akcinę bendrovę būtų pasirinkę 44 proc., o verslininkus ir privačias bendroves – 35 proc. Kita vertus, atsakydami į klausimą „Ar norėtumėte, kad Jūsų vaikas, giminaitis būtų verslininkas“ net 44 proc. respondentų norėjo, kad jų vaikas ar giminaitis būtų verslininkas (abejojo 16 proc., nenorėjo 16 proc., 23 proc. neturėjo nuomonės).

[domi, net ir leksikos prasme, klausimo apie verslininkų turto galimą konfiskavimą formuluotė (žr. 5.9 pav.).

5.9 pav. Žmonės pakalba, laikraščiai parašo, kad kai kurie verslininkai įsigijo nemaža turto neaiškiu būdu. Ar pritartumėte nuomonei tų, kurie kalba apie šio turto konfiskavimą? (1993 m. rugsėjis; procentais)

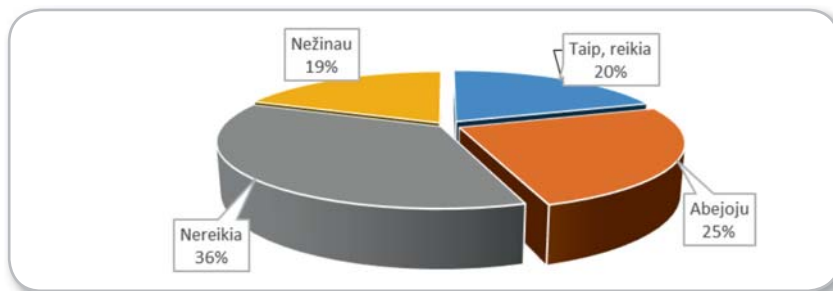
Atskiri atsakymų variantai surinko pakankamai panašų procentą. Už turto konfiskavimą (tai galėjo būti patrauklu reformų metu nukentėjusiems žmonėms) pasisakė mažiau nei trečdalis (29 proc.). Buvo užfiksuoti dideli skirtumai, priklausomai nuo socialinių demografinių respondentų charakteristikų: „ne, nes nuosavybė neliečiama“ – jaunimas 39 proc., vyresni nei 50 m. – 19 proc.; su pajamomis 40 Lt ir mažiau vienam šeimos nariui – 19 proc., o su pajamomis vienam šeimos nariui daugiau nei 100 Lt – 33 proc.

Atsakydami į klausimą „Už kokią gamybą ir prekybą pasisakytumėte?“ 18 proc. respondentų paminėjo tik valstybinę, 15 proc. – tik privačią, 61 proc. – valstybinę ir privačią, likusieji neturėjo nuomonės. Už valstybinį sektorių labiau pasisakė respondentai su žemesniu išsilavinimu, vyresni, žemesnes pajamas gaunantys, kaimo ir rajono gyventojai.

POŽIŪRIS Į FISKALINĘ POLITIKĄ

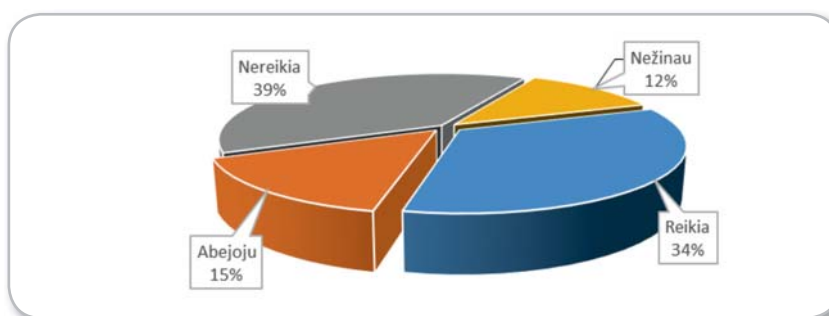
Šiame skyrelyje pateiktus klausimus formulavo aukšto rango su bankų sistema susiję tarnautojai, todėl kai kurie klausimai respondentams atrodė gana tolimi ir neaktualūs. Tačiau net ir tokiu atveju jie įdomūs, nes atspindi to meto ekonomikos kontekstą. Pateiksime gautus **1993 m. rugsėjo mėn.** apklausoje rezultatus.

5.10 pav. Lietuvos centrinis bankas nustato, kiek litų turi būti apyvartoje. Dabar daug kas skundžiasi, kad apyvartoje atsiskaitymams stinga pinigų. Kaip Jūs manote, ar reikia į apyvartą paleisti daugiau pinigų – litų? (1993 m. rugsėjis; procentais)

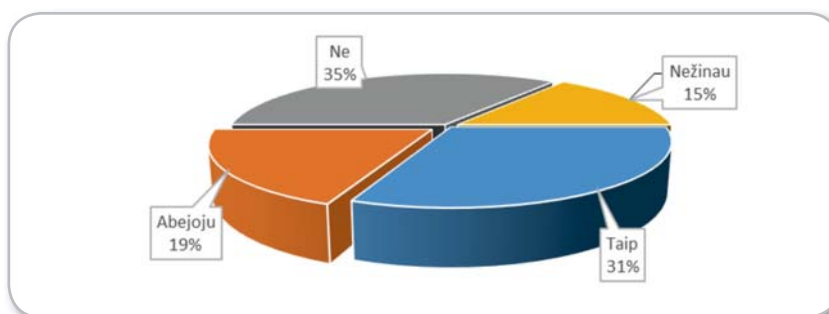
Modalus gyventojų atsakymas – išleisti į apyvartą daugiau litų nereikia (36 proc.). Dar 20 proc. dėl to abejojo (žr. 5.10 pav.).

5.11 pav. *Kai kurie žmonės turi dolerių, markių ar kt. valiutos, bet nebėra parduotuvių, kuriose už ją galima pirkti. Ar reikia, Jūsų nuomone, parduotuvių, kuriose prekės būtų parduodamos už valiutą? (1993 m. rugsėjis; procentais)*

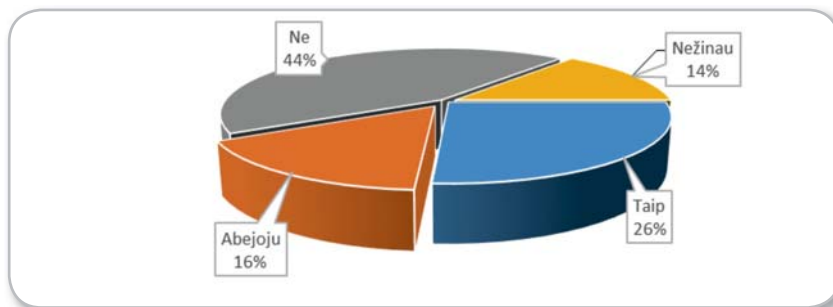
5.11 pav. duomenys rodo, kad beveik po lygiai pasiskirstė gyventojų nuomonės, reikia ar nereikia parduotuvių, kuriose prekės būtų parduodamos už valiutą. Labiausiai tokių parduotuvių steigimui pritarė jaunimas (52 proc.), tuometinių aukštesnių pajamų (150 Lt ir daugiau vienam šeimos nariui; su tokiomis pajamomis apklausoje buvo 9 proc. respondentų) žmonės (48 proc.).

5.12 pav. *Neseniai žemdirbių pasitarime su vyriausybe buvo iškelta mintis, jog reikia atspausdinti daugiau litų ir jais užmokėti žemdirbiams už pieną, mėsą, grūdus. Ar pritariate šiai minčiai? (1993 m. rugsėjis; procentais)*

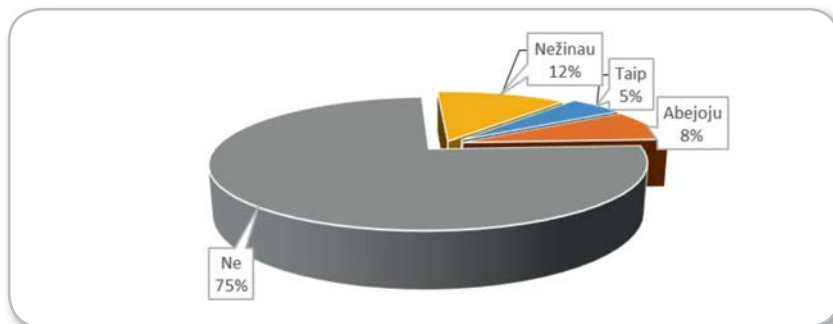
Apylygiai pasiskirstė gyventojų nuomonės ir dėl papildomų litų spausdinimo (žr. 5.12 pav.), kad jais galima būtų atsiskaityti su žemdirbiais: 31 proc. buvo „už“, 35 proc. – „prieš“. Išsiskyrė miesto ir kaimo gyventojų nuomonės: už papildomą pinigų spausdinimą buvo 27 proc. miestiečių ir 41 proc. kaimo gyventojų, prieš pinigų spausdinimą buvo 41 proc. miesto ir 21 proc. kaimo gyventojų.

5.13 pav. Lietuvos centrinis bankas turi aukso ir valiutos atsargų, būtinų lito stabilumui. Ar Jūs norėtumėte, kad šis turtas būtų panaudotas algų, pensijų, pašalpių, stipendijų mokėjimui? (1993 m. rugsėjis; procentais)

Nors tuometinė ekonominė gyventojų padėtis buvo sunki, beveik pusė apklaustųjų nepritarė aukso ir valiutos pardavimui, kad būtų pagerinta žmonių padėtis (žr. 5.13 pav.). Ypač daug pardavimo priešininkų buvo tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą.

5.14 pav. Ar Jūs ketinate pirkti kurio nors privatizuojamo valstybinio banko akcijų? (1993 m. rugsėjis; procentais)

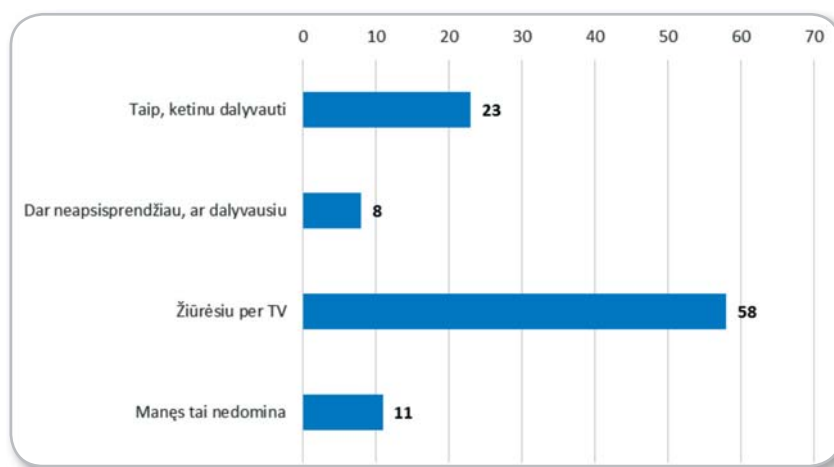

Tuo metu buvo ruošiamasi privatizuoti valstybinių bankų sektorių. Atsakymai į klausimą apie norą įsigyti akcijų parodė, kad tuo domisi tik nedidelė žmonių dalis – 5 proc. (žr. 5.14 pav.).

POPIEŽIAUS JONO PAULIAUS II VIZITAS Į LIETUVĄ

Artėjant rugsėjį planuojamam popiežiaus Jono Pauliaus II vizitui į Lietuvą, **1993 m. birželio mėn.** apklausoje gyventojų buvo klausiama apie ketinimus dalyvauti renginiuose šio vizito metu⁴⁴.

5.15 pav. *Ar Jūs ketinate dalyvauti renginiuose atvykus Romos popiežiui Jonui Pauliui II? (1993 m. birželis; procentais)*

Iš 5.15 pav. matome, kad renginiuose ketino dalyvauti 23 proc. gyventojų.

1993 m. rugsėjo mėn. apklausoje, kuri įvyko praėjus vos kelioms dienoms po popiežiaus vizito į Lietuvą (1993 m. rugsėjo mėn. 4–8 d.), gyventojams buvo pateikti 2 klausimai: uždaras klausimas: „Ar Jūs dalyvavote renginiuose atvykus Romos popiežiui Jonui Pauliui II?“ ir atviras: „Prašome pasakyti, kas Jums labiausiai įsiminė iš Romos popiežiaus Jono Pauliaus II vizito į Lietuvą, kas padarė didžiausią įspūdį?“

Kaip parodė apklausa, renginiuose dalyvavo 17 proc. gyventojų. Daugiau dalyvavusių renginiuose buvo ten, kur buvo didesnės galimybės patekti į renginį: Vilniuje net 38 proc., kituose didžiuosiuose miestuose – 24 proc. Susitikimuose su popiežiumi daugiau dalyvavo aukštesnio išsilavinimo, vidutinio amžiaus gyventojai. Didžioji dauguma nedalyvavusių žiūrėjo ir / arba klausėsi apie popiežiaus vizitą Lietuvoje per televiziją ar radiją (70 proc. visų gyventojų).

Į atvirą klausimą buvo gauti 1103 atsakymai (jų skaičius didesnis nei apklaustųjų, nes kai kurie respondentai nurodė ne vieną, o kelis atsakymus). Respondentų atsakymai į atvirą klausimą buvo sukoduoti ir suklasifikuoti į kelias grupes (žr. 5.24 lentelę).

⁴⁴ Plačiau apie apklausos duomenis žr. Gaidys, V., Tureikytė, D. (2013). Didieji renginiai Lietuvoje 1989 ir 1993 metais (Baltijos kelias ir Popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą): reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų rezultatai. *Migracija ir etniškumas. Nuo totalitarinės iki demokratinės visuomenės. Lietuvos socialinė raida*, Nr. 2. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 129–141.

5.25 lentelė. Prašome pasakyti, kas Jums labiausiai išiminė iš Romos popiežiaus Jono Pauliaus II vizito į Lietuvą, kas padarė didžiausią išpūdį?
(atviras klausimas; 1993 m. rugsėjis)

Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas nuo gautų atsakymų
1.	Popiežiaus asmeninių savybių ir charakteristikų vertinimas:	30
	▪ Popiežiaus asmenybė apskritai	5
	▪ Konkrečios popiežiaus asmenybinės savybės	12
	▪ Mokėjimas bendrauti su žmonėmis	8
	▪ Kalbėjimas lietuviškai	5
2.	Vizito faktai ir detalės, susietos su konkrečiomis popiežiaus Jono Pauliaus II susitikimo su žmonėmis vietomis:	27
	▪ Atvykimo į Lietuvą akimirka	9
	▪ Malda Arkikatedroje	1
	▪ Aušros vartai	2
	▪ Vingio parkas	2
	▪ Renginiai Kaune	6
	▪ Kryžių kalnas	6
	▪ Lankymasis Šiluvoje	1
3.	Popiežiaus veikla vizito metu, neįvardinant konkrečios vietos ir laiko	10
4.	Subjektyvūs respondentų išgyvenimai, jausmai ir emocijos vizito metu:	7
	▪ Asmeniniai išgyvenimai	3
	▪ Susižavėjimas žmonių susitelkimu, gerumu	4
5.	Organizacinė vizito pusė (kaip Lietuva pasiruošė vizitui, kaip organizuoti susitikimai atskirose vietose, ar daug dalyvavo žmonių ir t. t.):	6
	▪ Lietuva gražiai priėmė popiežių	2
	▪ Dalyvavo daug žmonių	2
	▪ Konkretūs su vizitu susieti atributai (papamobilis, popiežiaus drabužiai ir kt.)	2
6.	Kiti pozityvūs vizito vertinimai	7
7.	Neigiami vertinimai	3
8.	Bendras pozityvus vizito vertinimas	4
9.	Kiti atsakymai	6

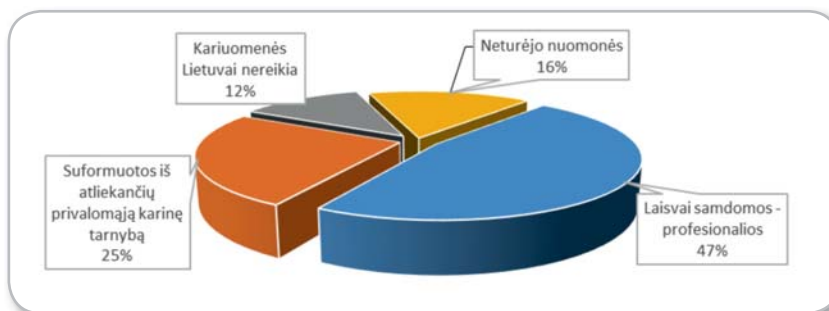
Apklausa parodė (žr. 5.25 lentelę), kad popiežiaus vizitas padarė žmonėms didelį išpūdį. Labiausiai buvo žavimasi pačiu popiežiumi, jo asmenybe, ypač mokėjimu bendrauti su žmonėmis. Respondentai minėjo konkrečias popiežiaus lankymosi vietas (Kryžių kalną, susitikimą su jaunimu Kaune ir kt.), ypač atvykimo į Lietuvą akimirką.

KITI KLAUSIMAI

Lietuvos kariuomenė

1993 m. rugsėjo mėn. buvo kartojamas klausimas apie Lietuvos kariuomenę (žr. 5.16 pav.).

5.16 pav. Kokios kariuomenės, Jūsų nuomone, reikėtų Lietuvai? (1993 m. rugsėjis; procentais)

Dažniausiai respondentai sakė, kad Lietuvai reikia profesionalios kariuomenės (47 proc.). Šis rezultatas praktiškai nesiskyrė nuo 1992 m. birželio mėn. apklausos rezultatų (tuomet už profesionalią kariuomenę buvo 50 proc. respondentų). Ir šioje apklausoje daugiau už profesionalią kariuomenę pasisakė jaunimas, o už privalomą karinę tarnybą – vyresni žmonės.

Požiūris į spaudą

1993 m. gruodžio mėn. 11–15 d. apklausoje gyventojams buvo pateikti klausimai sutikimo / nesutikimo su teiginiais forma apie spaudos laisvę. Kai kurie iš teiginių suformuluoti taip, kad tik gerą „demokratinę klausą“ turintis žmogus galėjo nesutikti su jais (pavyzdžiui, „laikraščiai turi spausdinti tik teisingą informaciją“).

5.25 lentelė. Ar Jūs sutinkate su šiais teiginiais? (1993 m. gruodžio 11–15 d.; procentais)

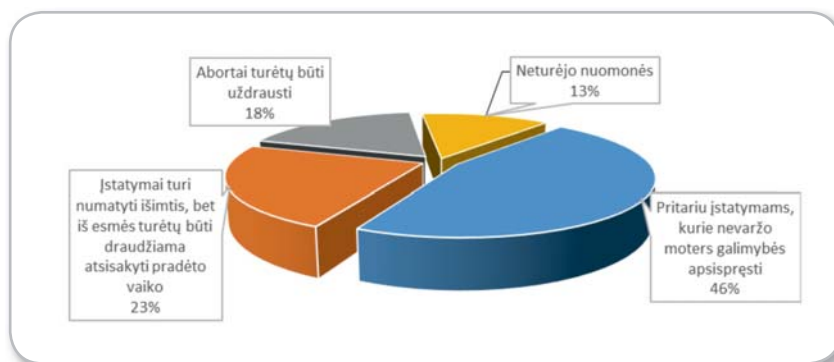
Eil. Nr.	Teiginiai	Sutinku	Nesutinku	Sunku pasakyti
1.	Visi laikraščiai turi būti cenzūruojami, kad spausdintų tik teisingą informaciją	56	33	11
2.	Laikraščius, kurie nuolat daro politines klaidas, vyriausybė turi uždrausti	51	32	17
3.	Įtakingiausi laikraščiai privalo remti vyriausybę	34	51	15
4.	Laisvoje valstybėje turi būti daugybė laikraščių, reiškiančių įvairias politines pažiūras	87	5	8
5.	Laisvoje valstybėje labiau vertingi tie laikraščiai, kurie kritikuoja vyriausybę, nei tie, kurie ją remia	61	16	23

Kaip matome iš pateiktų duomenų (žr. 5.25 lentelę), didžioji dauguma (87 proc.) pritarė, kad turi būti laikraščių ir jų pozicijų pliuralizmas, kad vertingesni tie laikraščiai, kurie kritikuoja (61 proc.). Buvo nesutinkama su nuomone, kad įtakingiausi laikraščiai privalo remti vyriausybę. Kita vertus, daugiau nei pusė apklaustųjų sutiko, kad būtų cenzūra (56 proc.), kad darantys politines klaidas laikraščiai turi būti uždrausti (51 proc.). Apie pastaruosius du teiginius galima pasakyti, kad tai greičiau „demokratinės klausos“ nebuvimas, o ne totalitarinių nuostatų pasireiškimas.

Požiūris į abortus

1993 m. birželio mėn. apklausoje gyventojams buvo pateiktas klausimas apie požiūrį į abortus (žr. 5.17 pav.).

5.17 pav. Jūsų požiūris į abortus? (1993 m. birželis; procentais)

Beveik pusė gyventojų (46 proc.) buvo nusiteikę visiškai liberaliai abortų atžvilgiu, dar daugiau taip nusiteikusių buvo tarp jaunimo, turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą.

Prevencinis sulaikymas

1993 m. gruodžio mėn. 3–7 d. apklausoje buvo užduotas klausimas apie gyventojų nuomonę dėl prevencinio sulaikymo įstatymo: „Ką Jūs manote apie prevencinio sulaikymo įstatymą?“ Dauguma gyventojų (54 proc.) buvo už tai, kad reikia pratęsti įstatymo veikimą, prieš – 7 proc., 17 proc. neturėjo nuomonės ir 22 proc. tokio įstatymo nežinojo. Ypač už šio įstatymo pratęsimą pasisakė turintieji aukštąjį išsilavinimą (72 proc.).

Santuokos tarp skirtingų tautybių žmonių

Psichologinės distancijos tarp įvairių tautybių vertinimui neretai naudojama projekcinė situacija „jeigu Jūsų sūnus veda arba dukra išteka...“. Toks klausimas buvo pateiktas gyventojams **1993 m. gruodžio mėn.** apklausoje.

5.26 lentelė. *Dabar įsivaizduokite, kad Jūsų sūnus veda arba dukra išteka, kaip Jūs vertintumėte tai, kad jų išrinktoji (išrinktasis) būtų... ?*
(1993 m. gruodžio 11–15 d.; procentais)

Eil. Nr.	Tautybė	Būčiau patenkintas	Man tai neturi reikšmės	Būčiau nepatenkintas	Sunku pasakyti
1.	Lietuvė / lietuvis	66	30	1	3
2.	Estė / estas	10	47	25	18
3.	Latvė / latvis	10	48	25	18
4.	Rusė / rusas	9	42	35	14
5.	Lenkė / lenkas	9	40	37	14
6.	Žydė / žydas	6	36	44	15
7.	Ukrainietė / ukrainietis	7	40	36	17

Kaip rodo 5.26 lentelėje pateikti duomenys, daugiausia buvo norinčiųjų, kad vaikai tuoktųsi su lietuviais. Nagrinėjant pateiktus duomenis reikia turėti galvoje, kad į klausimą atsakinėjo skirtingų tautybių gyventojai ir jų atsakymai gali būti ganėtinai skirtingi. *A priori* galima teigti, kad savai tautybei bus teikiamas prioritetas. Pavyzdžiui, lietuviai būtų patenkinti, kad jų vaikai tuoktųsi su lietuviais 76 proc. atvejų (21 proc. nurodė „neturi reikšmės“); lenkai būtų patenkinti, kad jų vaikai tuoktųsi su lenkais – 41 proc. (55 proc. nurodė „neturi reikšmės“); rusai su rusais – 19 proc. (77 proc. – „neturi reikšmės“). Mažiausiai buvo norinčiųjų, kad jų vaikai tuoktųsi su žydais.

Naminiai gyvūnai

Tuomet buvo dar gana neįprasta klausti apie šunis, kates, kitus gyvūnus, domėtis požiūriais į juos, bet **1993 m. rugsėjo mėn.** apklausoje jau buvo klausiama, kiek ir kokių gyvūnų turi gyventojai, kaip buvo įsigyti, ar grynaveisliai, kokios šunų funkcijos (sargybiniai, kambariniai, medžiokliniai), kuo šunys ir katės yra šeriami. Šioje apklausoje buvo nustatyta, kad 36 proc. šeimų laiko šunį, 26 proc. – katę, 2,4 proc. – papūgą, 1,1 proc. – akvariumo žuvytes, 0,7 proc. – kanarėlę. Dauguma (77 proc.) laikomų šunų buvo negrynaveisliai.

Tuo metu nebuvo populiariu pirkti maistą šunims ir katėms parduotuvėse. Gyventojų klausėme, kaip dažnai ir kuo šerdavo gyvūnus. Tik 6 proc. apklaustųjų kartais šerdavo šunis įpakuotu sausu maistu, 4 proc. – konservais, 22 proc. – šviežia mėsa ir žuvimi, 91 proc. šerdavo maisto likučiais. Kates įpakuotu maistu kartais šerdavo 0,4 proc., konservais – 6 proc., šviežia mėsa ir žuvimi – 22 proc., maisto likučiais – 88 proc.

Buvo klausiama ir apie požiūrį į kačių / šunų laikymą (žr. 5.27 lentelę).

5.27 lentelė. Koks iš šių požiūrių Jums artimiausias?
(1993 m. rugsėjis)

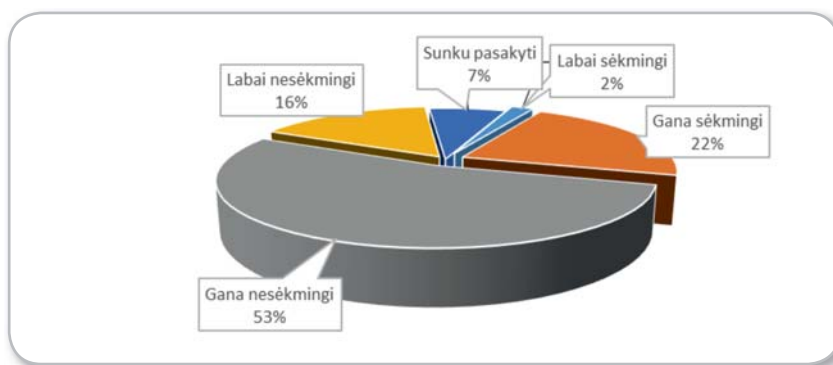
Eil. Nr.	Atsakymai	Procentas
1.	Kačių / šunų negalima laikyti namie	28
2.	Katės / šunys gali būti namie, bet kitu laiku turi būti lauke	21
3.	Katėms / šunims leidžiama būti virtuvėje, bet tik specialiai tam skirtoje vietoje	7
4.	Katės / šunys gali būti gyvenamojoje patalpoje (kambaryje), bet tik specialiai tam skirtoje vietoje	12
5.	Katėms / šunims leidžiama būti bet kurioje patalpoje, išskyrus miegamąjį	7
6.	Katėms / šunims leidžiama būti visur, netgi lovoje	7
7.	Neatsakė	18

Apie pusę apklaustųjų buvo nuomonės, kad katės / šunys neturėtų gyventi / būti laikomi gyvenamosiose patalpose (pirmoji ir antroji alternatyvos). Mieste tokios pozicijos laikėsi 43 proc., kaime – 66 proc.

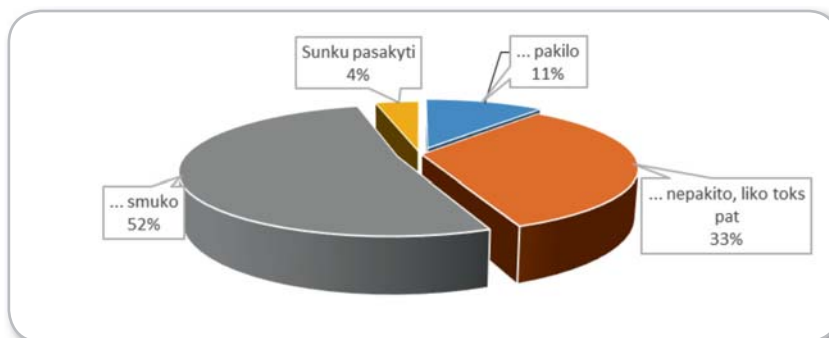
KOKIE BUVO 1993-IEJI METAI IR KOKIE BUS 1994-IEJI METAI?

1993 m. pabaigoje (**gruodžio 3–7 d.** apklausoje) buvo tęsiama tradicija klausti gyventojų apie besibaigiančius metus: kokie jie buvo, kokie įvykiai gyventojams buvo svarbiausi.

5.18 pav. Kokie Jums buvo šie metai? (1993 m. gruodžio 3–7 d.; procentais)

5.19 pav. Šiais metais Jūsų pragyvenimo lygmuo...?
(1993 m. gruodžio 3–7 d.; procentais)

Daugumai gyventojų metai nebuvo sėkmingi („labai nesėkmingi“ arba „gana nesėkmingi“) – tai nurodė 69 proc. gyventojų (žr. 5.18 pav.). Rezultatai buvo panašūs į 1992 m. vertinimą. Sėkmingesni („labai sėkmingi“ ir „gana sėkmingi“) metai buvo jaunimui – 40 proc. Daugelio žmonių pragyvenimo lygis smuko (žr. 5.19 pav.), nors, lyginant su 1992 m., 1993 m. apklausos rezultatai buvo kiek geresni.

Žymiausiu 1993 m. politiku („Kokį veikėją Jūs pavadintumėte žymiausiu šių metų Lietuvos politiku?“) dažniausiai buvo įvardijamas Algirdas Brazauskas (34 proc.), antroje vietoje – Vytautas Landsbergis (7 proc.), trečioje – Egidijus Bičkauskas (5 proc.).

Žymiausiu metų pasaulio politiku („Kokį veikėją pavadintumėte žymiausiu šių metų pasaulio politiku?“) buvo išrinktas B. Clintonas (30 proc.), antroje vietoje buvo B. Jelcinas (14 proc.), trečioje vietoje buvo H. Kohlis (4 proc.).

Metų įvykiu Lietuvoje gyventojai įvardijo popiežiaus Jono Pauliaus II vizitą Lietuvoje (31 proc.), antroje vietoje – Rusijos armijos išvedimą iš Lietuvos (18 proc.), trečioje – lito įvedimą (10 proc.).

1993-ŪJŲ METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ REZIUMĖ

- 1993 m. atliktose apklausose didelė gyventojų dalis negalėjo nurodyti, kurios politinės jėgos geriausiai atstovauja jų interesams (pavyzdžiui, rugsėjo mėn. apklausoje tokių buvo net 45 proc.), tačiau tarp turinčiųjų nuomonę lyderiu išliko Demokratinė darbo partija. Naujai sukurta Tėvynės sąjunga įsitvirtino antroje vietoje.
- Populiariausiais politikais išliko Algirdas Brazauskas ir Vytautas Landsbergis.
- Naujai išrinktas Seimas metų pabaigoje buvo vertinamas su neigiamu balansu, o Seimo pirmininkas Česlovas Juršėnas buvo vertinamas pakankamai neblogai.
- Metų pradžioje vyriausybė buvo vertinama labiau teigiamai negu neigiamai, o metų pabaigoje jau buvo vertinama labiau neigiamai negu teigiamai. Ir vėlgi šios institucijos vadovų vertinimas buvo daug geresnis nei jų vadovaujamų institucijų.

- Prezidento Algirdo Brazausko veikla buvo vertinama greičiau teigiamai, nors per pirmus prezidentavimo metus labai padaugėjo neigiamų jo vertinimų.
- Dauguma gyventojų buvo už Lietuvos stojimą į NATO, priešininkų dalis buvo nedidelė.
- Šalies ekonomikos būklė buvo vertinama labai neigiamai, tačiau buvo užfiksuota gerėjimo tendencija. Taip pat sumažėjo pesimistinių ateities prognozių.
- Savo (savo šeimos) materialinė padėtis taip pat buvo vertinama labai blogai, nors šiek tiek geriau nei šalies ekonomika. Per metus didesnių vertinimo pokyčių nebuvo. Kita vertus, sumažėjo pesimistinių šeimos materialinės padėties prognozių.
- Dauguma gyventojų devyniuose socialinės hierarchijos laipteliuose save identifiko trijose žemiausiose pakopose. Didelė apklaustųjų dalis nurodė neturinti jokių santaupų, o turimų santaupų vertė siekė tik kelis šimtus litų.
- Daugiau nei pusė apklaustų dirbančiųjų matė grėsmę, kad per ateinantį pusmetį gali tapti bedarbiais.
- Dauguma Lietuvos žmonių buvo už perėjimą į rinkos ekonomiką. Taip pat dauguma buvo už laipsnišką perėjimą, kad būtų išvengta staigių neigiamų materialinės padėties pokyčių.
- Daugumos apklaustųjų nuomone, žmonių gerove pirmiausia turėtų rūpintis valdžia, daug mažiau buvo manančiųjų, kad žmonės patys turi pasirūpinti savimi.
- Pagrindine priežastimi, kodėl žmonės netampa verslininkais, dauguma apklaustųjų nurodė pradinio kapitalo trūkumą.
- Tuometinis žmonių požiūris į verslininkus nebuvo itin palankus, populiarsnės buvo neigiamos nei teigiamos jų charakteristikos. Nemaža gyventojų dalis būtų pritarusi neaiškaus turto konfiskavimui; daugiau žmonių būtų linkę eiti dirbti į valstybinį nei privatų sektorį.
- Žmonės buvo prieš papildomų pinigų spausdinimą, prieš aukso ir valiutos valstybinių atsargų pardavimą, net jei tai būtų panaudota gerinti tuometinę žmonių blogą materialinę padėtį.
- Daugumos gyventojų nuomone, besibaigiantys metai nebuvo jiems sėkmingi, gyvenimo lygis smuko. Nuotaikos buvo panašios kaip ir vertinant 1992 m., nors šiek tiek geresnės.

6 SKYRIUS

1989–1993 M. VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMŲ METODIKA

1989–1993 m. visuomenės nuomonės apklausų metodikos nagrinėjimas yra svarbus jau vien dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia išsiaiškinti, ko verti to meto surinkti duomenys metodologiniu ir metoduiniu požiūriu (ar jie reprezentatyvūs, ar jais galima pasitikėti). Kitas dalykas – tyrimų metodika kaip to laikotarpio ekonominių, politinių realijų, žmonių psichologijos atspindys (pavyzdžiui, priemonės užtikrinti anonimiškumą, respondentų atrinkimas, anketuotojai / interviuotojai ir t. t.).

ATRANKA

Svarbiausias bet kurio reprezentatyvaus gyventojų tyrimo metodologijos ir metodikos komponentas yra atranka, t. y. kokiu būdu, pagal kokius kriterijus tiriamieji elementai patenka į imtį, atstovaujančią tiriamųjų aibei. Klasikinio požiūrio esmė yra ta, kad kiekvienas tiriamosios aibės elementas turi turėti vienodą galimybę patekti į atranką. Be to, klasikiniame požiūriu yra nepriimtinas kvotų / proporcijų naudojimas respondentų atrinkimui, nes tai užkerta kelią statistiniam atrankų modeliavimui, statistinių jų parametrų vertinimui.

Tokį pakankamai griežtą požiūrį įskiepijo prof. Vladimir Šliapentoch⁴⁵ (ilgameitis Michigan State University profesorius), su kuriuo teko daug bendrauti, taip pat Leslie Kish (Michigan University, Ann Arbor), kuris padėjo tikimybinę atrankų pagrindus (pagrindiniai žymiausi jo darbai pristatyti rinkinyje „Leslie Kish: selected papers“⁴⁶ (2003).

Tiriamoji aibė buvo apibrėžta kaip 18 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai, t. y. viršutinė amžiaus riba nebuvo nustatoma (amžius dažniausiai ribojamas rinkos tyrimuose – iki 74 metų). Suprantama, į atranką nepateko žmonės, esantys ligoninėse, įkalinimo įstaigose, kareivinėse.

Imties dydis buvo numatytas ne mažiau 1000 respondentų. Pirmosiose apklausose imtys buvo didesnės – daugiau nei 1500 žmonių.

Visuomenės nuomonės tyrimams Lietuvoje 1989 m. buvo sudarytas tikimybinės daugiapakopės (4 pakopų) teritorinės **atrankos modelis**.

⁴⁵ <https://shlapentokh.wordpress.com>

⁴⁶ Leslie Kish: selected papers / {compiled and edited by} Steven Heeringa and Graham Kalton (2003). Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons.

Pirma pakopa – teritorijos stratifikavimas:

a) Didieji – tuomet vadinamieji respublikinio pavaldumo – miestai: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Kapsukas (dabar Marijampolė).

b) Lietuvos rajonai buvo suskirstyti į 6 stratas pagal šiuo metu neįprastą skirstymą – **etnografinius Lietuvos regionus:**

Pirma strata – Žemaitija, į kurią įėjo šie rajonai: Akmenės, Joniškio, Kelmės, Klaipėdos, Kretingos, Mažeikių, Plungės, Skuodo, Šilalės, Šilutės, Tauragės, Telšių.

Antra strata – Aukštaitija: Anykščių, Biržų, Ignalinos, Kupiškio, Molėtų, Panevėžio, Pasvalio, Rokiškio, Ukmergės, Zarasų rajonai.

Trečia strata – Vidurio Lietuva: Jonavos, Kauno, Kaišiadorių, Kėdainių, Pakruojo, Radviliškio, Raseinių rajonai.

Kvirta strata – Rytų Lietuva: Trakų, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionių, Vilniaus rajonai.

Penkta strata – Dzūkija: Alytaus, Varėnos rajonai.

Šešta strata – Suvalkija: Lazdijų, Kapsuko (dabar Marijampolės), Prienų, Šakių, Vilkaviškio rajonai.

c) Kurortiniai miestai: Birštonas, Druskininkai, Neringa, Palanga.

d) Specifinis miestas – Sniečkus (dabar Visaginas) (atominė elektrinė).

Atrankos imtis paskirstyta pagal stratas proporcingai jų gyventojų skaičiui.

Antra pakopa. Atrankos vienetas – miestas ir rajonas.

a) Į atranką įtraukti visi didieji miestai.

b) Iš kiekvienos rajonų stratos atrinkti rajonai, remiantis kriterijumi – 60 m. ir vyresnių gyventojų dalimi tarp visų administracinio rajono gyventojų. Apskaičiavus kvadratinis nuokrypius nuo vidurkio, kiekvienoje grupėje kaip tipiški – mažiausiai besiskiriantys nuo vidurkio – buvo išskirti šie kiekvienos grupės rajonai:

Žemaitijos grupėje – Tauragės, Telšių ir Skuodo rajonai.

Vidurio Lietuvos grupėje – Kėdainių ir Radviliškio rajonai.

Aukštaitijos grupėje – Kupiškio ir Molėtų rajonai.

Rytų Lietuvos grupėje – Šalčininkų rajonas.

Dzūkijos grupėje – Varėnos rajonas.

Suvalkijos grupėje – Šakių rajonas.

c) Iš kurortinių miestų, remiantis tuo pačiu kriterijumi (mažiausiu kvadratinu nuokrypiu nuo 60 m. ir vyresnių gyventojų dalies mieste), atrinkti Druskininkai.

d) Sniečkus.

Trečia pakopa. Atrankos vienetas – rinkiminė apylinkė. Buvo atrinktos rinkiminės apylinkės, įeinančios į 19 atrankos vienetų (7 didieji miestai, 10 rajonų, kurortinis miestas, Sniečkus) administracinio padalijimo ribas.

Prieš atrenkant rinkimines apylinkes Vilniuje, Vilnius buvo suskirstytas į 7 stratas, iš kurių buvo atrinktos 7 rinkiminės apylinkės; Kaunas suskirstytas į 5 stratas ir atrinktos 5 rinkiminės apylinkės; kiti didieji miestai suskirstyti į 3 stratas ir atrenkama po 3 rinkimines apylinkes. Didžiuosiuose miestuose rinkiminės apylinkės buvo

atrenkamos iš sunumeruotų apylinkių sąrašų pagal atitinkamą žingsnį.

Rajonuose apylinkių atrinkimo kriterijus – rinkiminių apylinkių atstumas nuo rajono centro. Buvo atrinktos tolimiausios, vidutiniškai nutolusios ir esančios arčiausiai rajono centro apylinkės.

Atrankos imtis buvo paskirstyta proporcingai kaimo apylinkių, miestelių, rajono centrų ir miestų gyventojų skaičiui. Iš viso buvo atrinktos 76 rinkiminės apylinkės.

Ketvirta pakopa. Atrankos vienetas – individas. Iš rinkiminėse apylinkėse esančių rinkėjų sąrašų sisteminės atrankos būdu atrinkti potencialūs respondentai. Atrinkimo iš apylinkių rinkėjų sąrašų žingsnis buvo apskaičiuojamas padalinus visų apylinkės rinkėjų skaičių iš numatomų apklausti žmonių skaičiaus. Rinkėjų sąrašai paprastai buvo sudaryti pagal gatves (ne abėcėlės tvarka), todėl toks atrinkimo būdas užtikrino tikimybinį respondentų atrinkimą. Reikiamų apklausti respondentų pavardės ir gyvenamosios vietos adresai buvo užrašomi kortelėse.

Reikia pažymėti, kad rinkėjų sąrašai kaip atrankos pagrindas turi savo patrauklumą, nes atrinkimo procedūra atrodo skaidri ir aiški (tikimybiškai atrenkama rinkiminė apylinkė, tikimybiškai iš sąrašo atrenkamas respondentas). Tuo metu buvo galima gana nesunkiai pasinaudoti rinkėjų sąrašais. Šiuo metu (praėjus 25 metams) asmens duomenys yra ypatingai apsaugomi ir pasinaudoti rinkėjų sąrašais tyrimų tikslams neįmanoma. Yra dar vienas skirtumas tarp rinkiminių sąrašų panaudojimo galimybių 1989 m. ir 2015 m.: 1989 m. sąrašuose esantys žmonės su didele tikimybe ir gyveno nurodytu adresu, 2015 m. didelė dalis sąrašuose esančių rinkėjų gyvena ir / ar dirba užsienio šalyse. Be to, dalis gyventojų nuomoja butus, o patys gyvena kitur.

Kiekvienam rinkiminėje apylinkėje atrinktam individui buvo parengiama „**Respondento kortelė**“, kurioje buvo užrašomas respondento vardas, pavardė, adresas, taip pat anketuotojo / interviuotojo atžymos apie apklausos eigą. Pateiksime vienos pirmųjų respondento kortelių pavyzdį.

Respondento kortelė

Pavardė, vardas, tėvo vardas _____

Gimimo metai: _____

Gyvena _____

Užpildyta respondento kortelė gražinama Viešosios nuomonės tyrimų centrui.

Respondento kortelės jokia būdu negalima dėti į voką su anketa

Interviuotojo pavardė _____

Pirmas kartas: _____ (data, val.)

Antras kartas: _____ (data, val.)

1. Anketą užpildė

2. Neužpildė, nes:

- 1) Atsisakė
- 2) Nerasta namie
- 3) Šiuo adresu negyvena
- 4) Laikinai išvykęs
- 5) Kita _____

1. Anketą užpildė

2. Neužpildė, nes:

- 1) Atsisakė
- 2) Nerasta namie
- 3) Šiuo adresu negyvena
- 4) Laikinai išvykęs
- 5) Kita _____

Interviuotojo parašas _____

Jei respondentas nebuvo surandamas iš pirmo karto, pas jį buvo einama antrą kartą. Nepavykus antrą kartą, anketuotojas / interviuotojas turėjo apklausti kitą respondentą iš atsarginio sąrašo.

Realizuotos imties dydis

Kiekvienoje apklausoje iš anksto atrinkti individai ne visi galėjo būti apklausti: sirgo, buvo išvykę, nenorėjo atsakinėti į klausimus, anketuotojas / interviuotojas jautė pavojų užteiti (landynė) ir pan. Taigi, realizuotos imties dydis visada yra mažesnis už

pradinę. Kuo šios imtys artimesnės, tuo tyrimas yra kokybiškesnis, reprezentatyvesnis.

Šiuo metu Lietuvoje vykdomose reprezentatyviose apklausose, remiantis asmenine patirtimi, galima sakyti, kad realiai pasiekiami 35–45 proc. nuo planuotos imties. Kad būtų aiškiau, koks pasiekiamumas buvo 1989–1993 m. tyrimuose, pateiksime kelis išlikusius duomenų charakteristikų pavyzdžius.

1989 m. gegužė (apklausta N = 1725)

Įvyko kontaktų – 2270 (100 proc.), iš jų:

Atrinktas asmuo apklaustas – 1725 (76 proc.)

Atsisakė – 136 (6 proc.)

Nerasti namie (po dviejų apsilankymų) – 409 (18 proc.)

1989 m. spalio (apklausta N = 1459)

Įvyko kontaktų – 1999 (100 proc.), iš jų:

Atrinktas asmuo apklaustas – 1459 (73 proc.)

Atsisakė – 100 (5 proc.)

Nerasti namie (po dviejų apsilankymų) – 440 (22 proc.)

1992 m. rugpjūtis (apklausta N = 1376)

Įvyko kontaktų – 1764 (100 proc.), iš jų:

Atrinktas asmuo apklaustas – 1376 (78 proc.)

Nerasti namie (po dviejų apsilankymų) – 123 (7 proc.)

Nurodytu adresu negyvena – 71 (4 proc.)

Išvykę į komandiruotę ar kt. tikslais – 106 (6 proc.)

Atsisakė – 88 (5 proc.)

Kaip matome, atsisakymų procentas buvo tik 5–6 proc. Dauguma žmonių tuo metu noriai įsileisdavo anketuotojus / interviuotojus, norėdavo atsakinėti į klausimus; santykinai nedaug buvo ir nerandamų namuose. Tai rodo aukštą atliktų apklausų imties reprezentatyvumą.

Atrankos reprezentatyvumas

Reikia pabrėžti, kad VNTC naudojama atranka buvo tikimybinė, o ne kvotinė. Naudojant kvotinę atranką, galima gauti visiškai atitinkančius statistinius duomenis rezultatus, o tikimybinės atrankos atveju praktiškai visada yra ne tik statistinė paklaida, bet ir sisteminio pobūdžio nukrypimų (pavyzdžiui, sunku surasti namuose jaunas žmones, nes jie mobilesni, gali iškilti sunkumų pasiekti tam tikrų tautybių respondentus ir pan.). Pateiksime kai kurių socialinių demografinių apklaustųjų charakteristikų (lytis, amžius, tautybė, gyvenamoji vieta) palyginimą su 1989 m. surašymo duomenimis⁴⁷. Iš kiekvienų metų pateiksime po vieną rudens laikotarpiu atliktą apklausą (žr. 6.1 lentelę).

⁴⁷ Lietuvos valstybinis statistikos komitetas (1990). Pagrindiniai 1989 m. gyventojų surašymo duomenys. Vilnius.

6.1 lentelė. Socialinių demografinių respondentų charakteristikų apklausose palyginimas su 1989 m. surašymo duomenimis (procentais)

		Gyventojų surašymas 1989 m.	Apklausa 1989 11	Apklausa 1990 10	Apklausa 1991 09	Apklausa 1992 11	Apklausa 1993 09
Lytis	Vyrai	46,3	44	46	45	42	42
	Moterys	53,7	56	54	55	58	58
Amžius	Iki 30 m.	25,9	22	22	21	18	20
	30–39 m.	19,9	22	21	23	20	22
	40–49 m.	16,3	18	18	19	17	18
	50–59 m.	16,9	15	18	16	19	17
	60–69 m.	12,3	13	13	13	15	14
	70 m. ir daugiau	9,6	10	7	8	10	9
Tautybė	Lietuviai	79,6	83	80	80	81	81
	Rusai	9,4	8	12	9	10	8
Tautybė	Lenkai	7	5	4	8	6	7
	Kita	4	4	4	3	3	4
Gyvena- moji vieta	Miestas	67,7	70	75	67	72	71
	Kaimas	32,3	30	25	33	28	29

Visose šalyse atliekant gyventojų apklausas yra pastebimas tas pats reiškinys: atrankos imtyje trūksta jaunų vyrų. VNTC apklausose 1989–1991 m. atliktose apklausose vyrų dalis pakankamai artimai atitiko surašymo duomenis, o 1992–1993 m. vyrų jau buvo mažiau nei leistina statistinė paklaida. Galima manyti, kad besiformuojantys rinkos santykiai padidino vyrų mobilumą, pasidarė sunkiau juos rasti namuose.

Taip pat iš lentelės duomenų matome, kad visuose tyrimuose trūko jaunų žmonių, nes jie mobilesni ir juos sunkiau surasti namuose. Be to, tam galėjo turėti įtakos sensantys rinkėjų sąrašai (jauniausi rinkėjai per metus pasensta metais, o į jų vietą dar nebūna įrašyti nauji aštuoniolikmečiai). Pagal tautybę ir gyvenamąją vietą apklausų rezultatai pakankamai gerai atitiko surašymo duomenis, nors buvo taškų, kur rezultatai kiek skyrėsi nuo statistikos (pavyzdžiui, 1990 m. spalio mėn. apklausoje buvo mažiau apklausta kaimo gyventojų).

Bet kuriuo atveju, lentelėje parodyti nukrypimai negalėjo bent kiek iškreipti tyrimų rezultatų. O kai šie duomenys bus deponuoti Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyve (LiDA), kiekvienas juo besinaudojantis galės juos persverti.

APKLAUSŲ PROCEDŪRA

Kaip jau buvo minėta, respondentai buvo atrenkami iš rinkėjų sąrašų, kuriuose buvo nurodoma jų gyvenamoji vieta. Taigi, anketuotojui / interviuotojui reikėjo nurodyti nurodytu adresu, surasti pagal vardą ir pavardę reikiamą žmogų ir gauti jo atsakymus į klausimus.

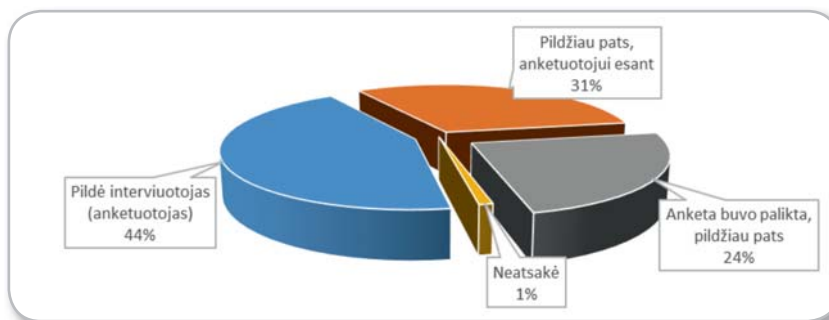
Pirmosios apklausos vyko daugiausia anketuojant: anketuotojas, užėjęs pas atrinktą žmogų į namus, prašydavo jo užpildyti anketą; palaukdavo, kol užpildo, ar palikdavo savarankiškam užpildymui. Jei respondentas pats negalėjo pildyti anketos (pavyzdžiui, dėl senyvo amžiaus), anketuotojai padėdavo – praktiškai įvykdavo interviu. Anketavimas buvo pasirinktas sąmoningai, siekiant akivaizdesnio anonimiškumo.

Siekiant užtikrinti apklausos anonimiškumą, kartu su anketa buvo duodamas tuščias (be jokių pavardžių, adresu) vokas, į kurį respondentas įdėdavo užpildytą anketą ir jį užklijuodavo. Taigi, net anketuotojas negalėjo matyti ir skaityti respondentų atsakymų⁴⁸.

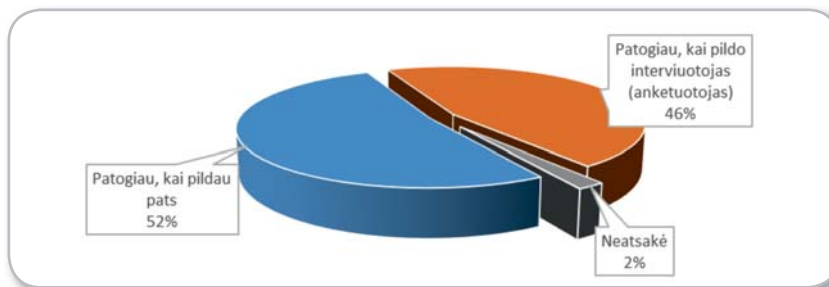
Anketavimas (savipilda) kaip apklausos būdas dominavo 1989–1991 m., nuo 1992 m. sparčiai daugėjo interviu.

1992 m. birželio mėn. apklausoje respondentų buvo paklausta, koku būdu vyko apklausa ir kaip jiems būtų patogiausia (žr. 6.1 ir 6.2 pav.).

6.1 pav. *Prašome nurodyti, kaip buvo užpildyta ši anketa (1992 m. birželis; procentais)*

6.2 pav. *O kaip Jums patogiausiau? (1992 m. birželis; procentais)*

Kaip matome, 1992 m. viduryje beveik pusėje atvejų vyko interviu (44 proc.), dar 31 proc. atvejų respondentas pildė pats, tačiau esant anketuotojui, ir tik 24 proc. atvejų klausimynas buvo paliktas ir pasiimtas užpildytas vėliau, sutartu laiku. Į klausimą, kaip yra patogiausiau, pildyti pačiam ar atsakinėti interviuotojui, atsakymai pasiskirstė beveik po lygiai (žr. lentelę).

⁴⁸ Apibūdindama savo patirtį garantuojant anonimiškumą viena interviuotoja mums rašė (1992): „Jaučiu daugumos žmonių norą, kad būtų užtikrintas slaptumas. Dėl to pirmiausia pasiūlau rinktis, ar atsakinės man, ar pildys patys. Jei nori pildyti pats, pasakau, kad voką užklijuosiu čia pat, matant (nešiojasi kljus). Mano supratimu, geriausia kokybė anketų užklijuotuose vokuose.“

ANKETUOTOJAI / INTERVIUOTOJAI⁴⁹

Kas gi atliko pirmųjų anketuotojų vaidmenį? Tuometiniai VNTC darbuotojai sugalvojo originalų sprendimą – šiam darbui pasitelkti paštininkus.

Pirmoje VNTC atliktoje apklausoje Vilniuje (1989 m. kovas, Vilniaus miestas) anketuotojais ir buvo pabandyta panaudoti pašto darbuotojus ir apklausą atlikti daugiausia anketavimo forma.

Buvo manoma, kad paštininkai, kaip anketuotojai, turi privalumų:

- Jie gerai žino namų dislokaciją;
- Jie pažįsta dalį į atranką patekusių respondentų;
- Respondentai, savo ruožtu, pažįsta paštininką, todėl pirminis kontaktas yra paprastesnis;
- Jiems yra lengviau apklausą suderinti su darbu;
- Maži paštininkų atlyginimai už darbą, todėl jie bus suinteresuoti papildomai užsidirbti.

Po 1989 m. kovo mėn. apklausos Vilniuje, be minėtų privalumų, išryškėjo ir paštininkų, kaip anketuotojų, trūkumai:

- Paštininkai buvo gana apatiški apklausų atžvilgiu ir nesidomėjo tokiu darbu;
- Nepakankamas bendravimo kultūros lygis;
- Daugelis paštininkų buvo nelietuviai ir visiškai nemokantys lietuvių kalbos (apklausiamiesiems lietuviams tai kėlė neigiamų emocijų);
- Ne visi paštininkai buvo pakankamai disciplinuoti ir ne visada paisė privalomos anketavimo tvarkos;
- Daliai paštininkų materialinis atlygis nebuvo pakankamas motyvas tokiam darbui.

Nežiūrint išryškėjusių trūkumų, paštininkų panaudojimas visgi pasiteisino, tik buvo atkreiptas dėmesys, kad juos reikia kruopščiai atrinkti ir apmokyti. Tai ir buvo padaryta prieš 1989 m. gegužės mėn. pirmąją reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą. Be to, kiekvienam anketuotojui po instruktažo buvo įteikta mūsų parengta apklausos atlikimo atmintinė (žr. 2 priedą) ir vienkartinis anketuotojo pažymėjimas.

Po pirmos reprezentatyvios apklausos paaiškėjo, kad pasitelkti anketuotojais paštininkus buvo labai tikslinga apklausiant kaimiškųjų apylinkių gyventojus. Nemaži nuotoliai tarp potencialių respondentų gyvenamosios vietos būtų didelė kliūtis surasti kito užimtumo anketuotojus. Anksčiau nurodyti pašto darbuotojų trūkumai labiau buvo būdingi miestams (ypač Vilniui). Jau po pirmos apklausos kai kurių buvo atsisakyta, kai kurie atsisakė patys.

⁴⁹ Skyrelio pavadinime yra dvi sąvokos: anketuotojas ir interviuotojas. Mes jas skiriame suteikdami tokį turinį: interviuotojas betarpiškame pokalbyje užduoda respondentui klausimus (respondentas nemato klausimyno) ir fiksuoja atsakymus klausimyne. Anketuotojas leidžia respondentui pačiam pildyti klausimyną ir laukia, kol respondentas atsakys į klausimus, arba palieka klausimyną savarankiškam respondento pildymui, vėliau jį atsiima.

Gana greit anketuotojų / interviuotojų darbui buvo priimti sociologai ir kitų profesijų žmonės, kurie atsiliepdavo į VNTC skelbimus laikraščiuose, kviečiančiuose dirbti anketuotojais / interviuotojais.

Būtina pasakyti, kad tai nebuvo lengvas darbas. Pirmiausia tai buvo fiziškai sunkus darbas: reikėjo apeiti nemažas teritorijas, kopti laiptais, neradus respondento, du kartus į tą patį butą, ypač buvo nemalonu rudenį ir žiemą, kai lyja, sninga. Anketuotojų / interviuotojų darbas kartais buvo nesaugus, tekdavo eiti į nepatrauklius rajonus ar namus, kur būdavo girtaujama, gyveno asocialūs žmonės. Yra buvę atvejų, kai VNTC darbuotojai pakliūdavo į nemaloniais konfliktines situacijas. Kita vertus, tai nebuvo tipiškos situacijos. Kaip pastebėjo viena anketuotoja rašytiniame komentare apie savo darbą: „Konfliktų apklausų metu nebuvo, teko matyti pykčio ir abejingumo, bet geranoriškumo – daugiausia“ (1992 m.).

Pirmosiose apklausose dauguma respondentų atsakinėjo su entuziazmu⁵⁰ ir anketuotojams / interviuotojams buvo malonu dirbti, bet vėliau apklausos vyko vis sunkiau: pradžioje žmonės tikėjosi, kad apklausos tuoj pat duos naudos, gyvenimas pasikeis, o vėliau, blogėjant ekonominei padėčiai, daugėjo nenorinčių jose dalyvauti. Viena interviuotoja iš Kauno 1992 m. gruodį mums rašė: „Noriu pastebėti, kad darbas sunkėja tolygiai su gyvenimu. Žmonėms apklausos visai nereikia. Kai paklausia, ar buvo kokia nauda iš ankstesnių apklausų, nežinau ką atsakyti.“

Pirmieji klausimai apklausose buvo paprasti, konkretūs, tačiau palaipsniui, atsirandant užsakovams iš valstybinių, akademinų struktūrų, atsirandant užsakymų iš užsienio, klausimynai sudėtingėjo, vis labiau tolo nuo vidutinio respondento analitinių gebėjimų.

Su laiku dalis žmonių nusivylė politika ir vis mažiau norėjo atsakinėti į klausimus apie ją. Čia vėlgi galime pacituoti vienos interviuotojos laišką į VNTC: „Kaip tik respondentas pajunta politinį kvapą, tuoj „pastato ragus“. Pavargę žmonės nuo jos jaučiasi. Laikraščių beveik neskaito. Visiems rūpi, kaip pragyventi.“

Nežiūrint čia paminėtų sunkumų, atsirasdavo žmonių, kuriems šis darbas atrodė įdomus ir prasmingas. Anketuotojų / interviuotojų struktūra nuolat tobulėjo. Paateksime jų sudėties skirtingu laiku iliustracijų (žr. 6.2 ir 6.3 lenteles).

6.2 lentelė. Anketuotojų / interviuotojų sudėtis 1990 m. pabaigoje

		Procentas
Lytis	Vyrai	20
	Moterys	80
Amžius	Iki 30 m.	25
	30–50 m.	50
	51 m. ir daugiau	25

⁵⁰ Tą entuziazmą gali iliustruoti kad ir toks pavyzdys. 1989 m. viena radijo klausytoja, išgirdusi apie 1989 m. kovo mėn. apklausos rezultatus, taip pat panoro išsakyti savo nuomonę. Ji parašė laišką ir atsiuntė savo politinių jėgų ir politikų vertinimą. Čia taip pat pastebėsime, kad apklausų pradžioje VNTC sulaukdavo gyventojų skambučių su prašymu įskaityti ir jų nuomonę įvairiais klausimais.

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU

		Procentas
Išsilavinimas	Aukštasis	30
	Specialusis vidurinis	20
	Vidurinis	30
	Be vidurinio	20
Užimtumas	Pašto darbuotojai	50
	Studentai	15
	Mokslininkai	15
	Švietimo darbuotojai	5
	Kita	15

6.3 lentelė. Anketuotojų / interviuotojų sudėtis 1992 m. gegužės mėn.

		Procentas
Lytis	Vyrai	21
	Moterys	79
	Iki 30 m.	39
Amžius	30–50 m.	45
	51 m. ir daugiau	16
Išsilavinimas	Aukštasis	48
	Vidurinis	52
Užimtumas	Studentai	18
	Pašto darbuotojai	15
	Mokslininkai	8
	Kultūros ir švietimo darbuotojai	27
	Kt. tarnautojai	14
	Darbininkai	10
	Nedirbantys	8

Kaip matome (žr. 6.3 lentelę), 1992 m. anketuotojais / interviuotojais dirbo išsilavinę (beveik pusė jų su aukštuoju išsilavinimu), inteligentiškų profesijų žmonės; didžioji dauguma – moterys, iki 50 m. amžiaus. O paštininkai sudarė tik nedidelę dalį (15 proc.). Anketuotojai / interviuotojai aprėpė visą Lietuvą. 1992 m. VNTC tinklą sudarė apie 200 anketuotojų / interviuotojų ir apie 25 koordinatorius.

Koordinatoriai

Tiesiogiai iš VNTC būtų buvę labai sunku užtikrinti betarpiškus kontaktus su visais anketuotojais, be to, tai užimtų nepalyginamai daugiau laiko, todėl didžiuosiuose miestuose, rajonų centruose buvo sudarytas koordinatorių korpusas. Koordinatoriais buvo pasirinkti asmeniškai pažįstami sociologai arba turintys organizacinių sugebėjimų interviuotojai. Kiekvienas koordinatorius buvo atsakingas už 5–10 anketuotojų / interviuotojų. Jų pareiga buvo:

- iš anksto informuoti savo kuruojamus anketuotojus / interviuotojus apie apklausą;

- atsiimti jiems siunčiamus iš Centro anketų komplektus ir grąžinti užpildytas anketas;
- surinkti kuruojamus anketuotojus / interviuotojus ir paskirstyti jiems užduotis;
- paaiškinti specifinius apklausos reikalavimus;
- patikrinti anketų užpildomumą.

Tinklas buvo valdomas iš centro: atsakingas VNTC darbuotojas ----> koordinatoriai miestuose ir rajonuose ----> anketuotojai / interviuotojai. VNTC darbuotojas buvo atsakingas už interviuotojų / anketuotojų suradimą, apmokymą, kontaktus su koordinatoriais, tinklo rotaciją ir apklausų koordinavimą Vilniuje. Didelis dėmesys buvo skiriamas anketuotojų / interviuotojų apmokymams. Jie buvo supažindinami su visuomenės nuomonės tyrimų reikšme, atrankos esme, ypač detaliam aptariama apklausos procedūra, santykių su respondentais etika.

Siekiant apklausų atlikimo operatyvumo, tarpininkaujant Ryšių ministerijai buvo sudaryta sutartis su Respublikinio pašto pervežimo centru: mūsų siuntos buvo priimanamos tiesiai į pervežimo centrą ir jas atsiimdavome taip pat iš centro. Tai leido sutaupyti kelias dienas.

Anketuotojų / interviuotojų ir koordinatorių darbo apmokėjimas

Interviuotojų / anketuotojų darbo krūvis buvo apklausti 8–12 respondentų (apklausos lauko stadija – 5–7 dienos). Už darbą anketuotojams / interviuotojams buvo mokama pagal užpildytų klausimynų skaičių. Atlygis už užpildytus klausimynus priklausė nuo jo sudėtingumo. Pavyzdžiui, pirmoje apklausoje (1989 m.) buvo mokama po 2 rublius už užpildytą klausimyną miestuose ir po 3 rublius kaime. Koordinatoriams po 1 rublį. Antroje apklausoje, kadangi buvo ilgesnis ir sudėtingesnis klausimynas, buvo mokama po 3 rublius mieste ir po 4 rublius kaime, koordinatorių atlygis tas pats. Tuometinėje apklausos metodinėje ataskaitoje (1989 m.) buvo rašoma: „Šiuo metu toks atlygis koordinatoriams ir anketuotojams mieste yra pakankamas – žmonės suinteresuoti dirbti. Kiek sunkiau kaime. Be pašto darbuotojų, sunku rasti žmonių, kurie sutiktų anketuoti už tokį atlygį.“

Anketuotojų / interviuotojų darbo kontrolė

Tiek kitose šalyse, tiek ir pas mus buvo susiduriama su specifine anketuotojo darbo problema: darbo sąžiningumu. 1990 m. rašytame straipsnyje esame taip aprašę šią problemą: „Anketuotojas turi lyg ir dilemą – eiti pas respondentą (su jau minėtu diskomfortu) ar atsisėsti namuose ir pačiam užpildyti anketą (juo labiau kad paprasti žmonės yra įsitikinę, kad jie puikiai žino kitų mintis, žino, ką galvoja „visi“). Mes to labai bijom ir skiriam ypatingą dėmesį. Bet visų šios sferos subtilumą (kaip nustatyti falsifikuotą anketą, kaip kontroliuoti) neatskleisime. Apie tai nedaug rašoma ir literatūroje. Nors asmeninių kontaktų metu specialistai dalijasi savo patirtimi.“⁵¹

⁵¹ Gaidys V., Tureikytė D. (1991). Viešoji nuomonė: tyrimo problemos. Filosofija, sociologija, 1991, №1, p. 100–111.

Po kiekvienos apklausos buvo kontroliuojama iki 10 proc. atliktų interviu.

Iš gražintų VNTC „Respondentų kortelių“ galima buvo sužinoti, kurie respondentai (anketuotojų tvirtinimu) buvo apklausti / užpildė anketas (anketos buvo anoniminės, nebuvo identifikuojamos), tai sudarė galimybes kontroliuoti tikimybiškai atrinktų ar keliančių abejonių anketuotojų / interviuotojų darbą. Kontrolė buvo atliekama pašto apklausos (buvo žinomi respondentų adresai), telefoninės apklausos (respondentų telefonai buvo nustatomi iš telefonų knygų) būdu, o Vilniuje ir apsilankant pas respondentą namuose.

Jau po pirmos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos (1989 m. gegužė) buvo tikrinama, ar visi anketuotojai / interviuotojai atliko apklausą griežtai laikydamiesi instrukcijos. Buvo panaudotas anketuotojų darbo kontrolės klausimynas (6 klausimai). Klausimynas buvo išsiųstas paštu 100 respondentų, kurie, anketuotojų teigimu, buvo apklausti, užpildė anketą. Respondentai buvo pasirinkti tikimybiškai iš skirtingų vietovių, Vilniuje kontrolė buvo atlikta telefonu.

Kontrolės anketoje buvo pateikti 6 klausimai, kuriais buvo siekiama:

- Nustatyti, ar tikrai anketuotojai lankėsi pas apklaustuosius ir ar anketą užpildė reikiamas respondentas, o ne kitas šeimos narys.
- Įvertinti anketuotojo ir respondento bendravimo elgesio korektiškumą.
- Išsiaiškinti, ar buvo naudojamosi anketuotojo pažymėjimu.
- Išsiaiškinti apklaustųjų požiūrį į apklausas apskritai, taip pat anketos klausimų įdomumą respondentams (juk tai buvo vienos pirmųjų visuomenės nuomonės apklausos Lietuvoje).

Buvo gražinta 61 (iš šimto išsiųstų) užpildyta anketa. Ši kontrolė parodė, kad anketuotojai / interviuotojai iš esmės laikėsi procedūrinių reikalavimų.

RESPONDENTAS

Vienas dažniausiai užduodamų klausimų visuomenės nuomonės tyrėjams, ar respondentai atsakinėja nuoširdžiai. Ši problema buvo aktuali ir 1989–1993 m. apklausose.

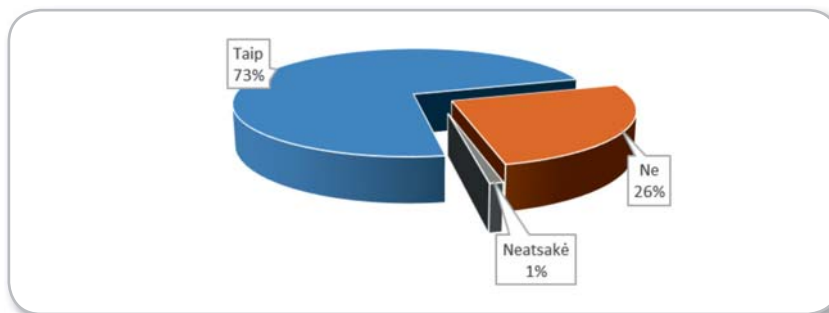
Siekdami įvertinti nuoširdumo / nenuoširdumo problemą, jau pirmosiose apklausose anketose pateikdavome klausimą: „Į kuriuos anketos klausimus kiti žmonės, Jūsų nuomone, nenorės atsakinėti nuoširdžiai?“ Nurodykite klausimų numerius _____ “ Tai leisdavo suprasti, į kuriuos klausimus respondentai nelabai norėjo atsakinėti.

Dažniau tai buvo klausimai apie politiką, politikų vertinimus – juos nurodydavo iki 10 proc. apklaustųjų. Labiau išsidiferencijavus visuomenei turtiniu požiūriu, prie klausimų, į kuriuos, respondentų nuomone, kiti nenorės atsakinėti nuoširdžiai, buvo nurodomi klausimai apie pajamas. Nedidelis procentas respondentų, kurie nurodydavo atskirus klausimus, į kuriuos, jų nuomone kiti nenorės atsakinėti, parodė, kad didžiajai respondentų daugumai VNTC užduodami klausimai buvo priimtini, tik dėl nedaugelio buvo abejojama, kad į juos bus atsakoma nuoširdžiai.

Dauguma respondentų domėjosi apklausomis ir pasitikėjo rezultatais. Taip galime teigti, remdamiesi **1990 m. birželio mėn.** apklausos duomenimis. Tuomet responden-

tams buvo užduotas klausimas, ar jie domisi VNTC apklausų rezultatais, ar jiems teko apie juos girdėti, skaityti (žr. 6.3 pav.).

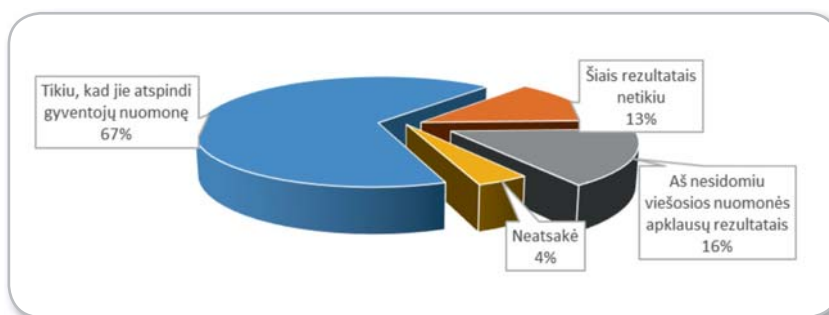
6.3 pav. *Viešosios nuomonės apklausų, kurias atlieka mūsų centras, rezultatus mes skelbiame Lietuvos spaudoje, per radiją, televiziją. Ar Jums teko skaityti, girdėti apie juos? (1990 m. birželis; procentais)*

Su apklausų rezultatais daugiausia buvo susipažinę 30–50 m. amžiaus gyventojai (78 proc.), su aukštuoju ar nebaigtu aukštuoju išsilavinimu (89 proc.), tarnautojai (88 proc.). Mažiau susipažinę buvo 70 m. ir vyresnio amžiaus gyventojai (53 proc.), su pradiniu išsilavinimu (53 proc.), lenkai (63 proc.), darbininkai (66 proc.).

Šioje apklausoje taip pat respondentų buvo paklausta, ar VNTC atliekamų visuomenės nuomonės apklausų rezultatai, jų manymu, atspindi gyventojų nuomonę (žr. 6.4 pav.).

6.4 pav. *Jeigu esate susipažinę, ar Jūs tikite, kad šie rezultatai atspindi Lietuvos gyventojų nuomonę? (1990 m. birželis; procentais)*

Kad apklausų rezultatai atspindi gyventojų nuomonę, daugiausia tikėjo jaunimas iki 30 m. (70 proc.), su aukštuoju išsilavinimu (82 proc.), lietuviai (71 proc.).

KLAUSIMYNAS

Praktiškai visos VNTC apklausos vyko vadinamuoju omnibuso formatu, t. y. klausimynas buvo skiriamas ne vienai temai, o daugeliui. Temų ir klausimų skaičius bei pobūdis priklausė nuo tų dienų aktualijų, taip pat nuo užsakovų. Vienoje apklausoje, kuri buvo atliekama omnibuso formatu, būdavo apie 10 skirtingų temų. Pavyzdžiui, 1990 m. spalio mėn. apklausoje buvo 11 temų: kova su spekuliacija, 1940-jų metų vertinimas, padėties TSRS vertinimas, užsienio šalių politikos vertinimas, užsienio politikų vertinimas, pagalba Baltijos šalims, populiariausi Lietuvos politikai, politinių jėgų vertinimas, Lietuvos kariuomenė (kokia ji turi būti), kalbų mokėjimas, aplankytos užsienio šalys – iš viso 76 klausimai.

PO 25 METŲ

Studijoje apžvelgėme 1989–1993 m. visuomenės nuomonės tyrimus, kuriuos atliko Viešosios nuomonės tyrimų centras prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto. Jau režiūmavome, kad tuo laikotarpiu buvo atlikta daug apklausų pačia įvairiausia tematika ir ši turtinga empirinė medžiaga, be abejonės, yra naudinga mokslininkams, politikams, žurnalistams ir kt. Metodiniu požiūriu duomenys yra pakankamai validūs.

O kaip buvo toliau? Kaip susiklostė VNTC likimas? Blogėjant ekonominei situacijai, vis mažėjo užsakymų (tiek valstybinių, tiek iš kitur). Visuomenės nuomonės tyrimai praktiškai sustojo. Tapo aišku, kad liberalioje rinkos ekonomikoje ypač mažoje šalyje vien visuomenės nuomonės tyrimai nėra atsiperkantis dalykas. Būtinai ir rinkos tyrimai, kurie įgalina domėtis ir visuomenės nuomone, pasitelkiant reprezentatyvias gyventojų apklausas. 1993 m. buvo įkurtas visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. VNTC daugiau tyrimų nevykdė.

Bėgant laikui kai kas pasikeitė apklausų atlikimo metodikoje. Po 25 metų jau jokia visuomenės tyrimų agentūra nevykdo apklausų, kuriose respondentai atrenkami iš rinkėjų sąrašų. Kartais naudojamos adresinės atrankos, kai to reikalauja dideli tarptautiniai projektai. Dominuoja maršrutinis atrinkimo metodas, kai interviuotojas eina pagal nustatytą žingsnį į kas kelintą butą. O bute naudojamas atrinkimas pagal „gimtadienio taisyklę“ arba kitoks būdas.

Anksčiau apklausos buvo vykdomos su popieriniu klausimynu, rašikliu pažymint atsakymus (PAPI – Paper and Pencil Personal Interviewing), o šiuo metu kiek solidesnės firmos naudoja nešiojamuosius kompiuterius, planšetes, kuriuose yra klausimynas su užprogramuotais filtrais, perėjimais (CAPI – Computer Assisted Personal Interviewing), kur duomenys iš karto perduodami į tyrimų centrą ir skaičiuojami. Vykdomos ir telefoninės apklausos, kai skambinama ne tik į laidinius, bet ir mobiliuosius telefonus. Pasikeitė ir telefoninių apklausų procedūra. Anksčiau respondentų telefonai buvo atrenkami iš abonentinų knygų ir jiems skambinama, o šiuo metu naudojami atsitiktinių skaičių generatoriai (random-digit-dialing – RDD); plačiai naudojami kompiuteriai (CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing).

Vis plačiau naudojamosi interneto galimybės. Respondentas gauna ir pildo anketą internetu (CAWI – Computer Aided Web Interviewing). Naudojamos internetinės panelės, kai respondentas reguliariai yra apklausiamas įvairiomis temomis. Turtiniausiose Vakarų šalyse klasikinės akivaizdinės apklausos namuose nuosekliai mažėja tiek dėl didelių kaštų, tiek dėl kitų priežasčių.

Anksčiau buvo aktualus duomenų išsaugojimas, o šiuo metu duomenų saugojimo problema praktiškai išspręsta. Jau yra įkurtas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvas (LiDA), kuriame kaupiami įvairiausių tyrimų, taip pat ir visuomenės nuomonės, duomenys. Archyvavimo procedūros atitinka tarptautinius standartus. Archyvas yra atviras, leidžiantis pasinaudoti juo visiems norintiesiems. 1989–1993 m. Viešosios nuomonės tyrimo centro tyrimų bylos taip pat bus atiduotos šiam archyvui.

Ar šiuo metu atliekama daugiau visuomenės nuomonės apklausų nei prieš 25 metus? Su interneto atsiradimu apklausos gali būti greit atliekamos ir jas gali atlikti bet

kas (pavyzdžiui, paskelbus anketą Facebook'e. Apklausas atlieka beveik visi naujienu portalai. Kita vertus, turbūt daugumai žmonių suprantama, kad gaunami rezultatai nėra reprezentatyvūs. Bet tokios apklausos visada buvo ir bus. Moksliniais profesionaliais kriterijais pagrįsti tyrimai yra brangūs ir atliekami rečiau. Juos atlieka profesionalios firmos, kurias bent jau iš dalies jungia Lietuvos rinkos ir socialinių tyrimų asociacija (LRSTA)⁵².

Gal ir gaila, kad iki dabar valstybė nesuformavo savo užsakymų portfelio reguliarioms apklausoms (ir nuomonių dinamikai, ir aktualijoms tirti). Kita vertus, atskiros valstybinės struktūros (ministerijos) užsako joms aktualius tyrimus. Nemažai tyrimų užsako viešosios įstaigos. Daugelį projektų, kuriuose tiriama ir visuomenės nuomonė, finansuoja Lietuvos mokslo taryba. Tęstinius pasitikėjimo institucijomis, partinių preferencijų, palankumo politikams tyrimus palaiko laikraščiai „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“.

Lietuvoje yra atliekami svarbiausi tarptautiniai socialinio pobūdžio tyrimai, kuriuose dalis klausimų liečia visuomenės nuomonę: Europos vertybių tyrimai (EVS), Europos socialinis tyrimas (ESS), Tarptautinė socialinio tyrimo programa (ISSP), Europos rinkimų studijos (EES), Eurobarometras (EB). Ypač populiarūs yra Eurobarometro duomenys, kurie leidžia reguliariai lyginti Lietuvą su kitomis Europos Sąjungos šalimis įvairiausiais visuomenės nuomonės klausimais.

Galima teigti, kad per 25 metus visuomenės nuomonė kaip institucija tapo neatskiiriama Lietuvos demokratinės sanklodos dalimi.

⁵² www.LRSTA.lt

VNTC tyrimų duomenys, atspindėti publikacijose

- Corning A., Gaidys V., Schuman H. (2013). Transformative Events and Generational Memory: A Case Study Over Time in Lithuania. *Sociological Forum*: (WILEY Blackwell). June 2013, Vol.28, Nr. 2, p. 373-394.
- Gaidys V., Tureikytė D. (2013). Didieji renginiai Lietuvoje 1989 ir 1993 metais (Baltijos kelias ir popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą): reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų rezultatai. *Lietuvos socialinė raida. Migracija ir etniškumas. Nuo totalitarinės iki demokratinės visuomenės*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 129–141.
- Gaidys V. (2013). Visuomenės nuomonės apklausos Lietuvoje 1989–1992 m.: metodiniai ypatumai ir tyrimų diskursas. *Lietuvos socialinė raida. Migracija ir etniškumas. Nuo totalitarinės iki demokratinės visuomenės*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 142–164.
- Gaidys V. (2012). Confidence in Political Elites and Political Institutions in Lithuania in 1989 – 2011 as Reported in Surveys. O. Gaman-Golutvina, A. Klemeshev (eds.). *Political Elites in Old and New Democracies*. Kaliningrad: Imanuel Kant Baltic Federal University Press, p. 436-448.
- Gaidys V. (2011). Kolektyvinės atminties tyrimai Lietuvoje 1989–2009 metais. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo. Atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Vilnius: LII leidykla, p. 327–336.
- Gaidys V., Rinkevičius L. (2008). Dvidešimt metų sociologinių visuomenės nuomonės tyrimų Lietuvoje apie Ignalinos AE. *Filosofija ir sociologija*, Nr. 4, p. 102–111.
- Gaidys V. (2000). Viešosios nuomonės pokyčiai. A. Dobryninas, B. Gruževskis, A. Poviliūnas ir kt. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998*. Vilnius: Garnelis, p. 169–201.
- Gaidys V. (1999). Visuomenės nuomonės tyrimai: teorija ir praktika. Mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universitetas, 74 p.
- Gaidys V. (1999). The Emergence of the Lithuanian Political Elite. V. Shlapentokh, Ch. Vanderpool, B. Doktorov (eds.). *The New Elite in the Post-communist East Europe*. Texas A&M University Press, p. 120-143.
- Gaidys V., Tureikytė D. (1997). Visuomenės nuomonės tyrimai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1, p. 115–124.
- Gaidys V. (1996). Social Sciences and Their Empirical Basis in Lithuania in 1984-1994. Ulrike Becker, Arnaud Marks (eds.). *Social Sciences in Transition*. Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften, p.77-84.
- Gaidys V. (1996). Partijų populiarumas viešosios nuomonės apklausose 1989–1996 m. A. Krupavičius (sudarytojas). *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*. Kaunas: Litterae Universitatis, p. 93–114.

- Gaidys V. (1996). Political Party Preferences and Political Identities in Lithuania. M. Taljunaite (ed.). *Changes of Identity in Modern Lithuania. Social Studies 2*. Vilnius: Institute of Philosophy and Sociology, Republic of Lithuania, University of Goteborg, p. 77-103.
- Gaidys V. (1995). Political Preferences in Lithuania: Why the 1992 Election Was a Surprise. M. Taljunaite (ed.). *Lithuanian Society in Social Transition*. Vilnius: Institute of Philosophy, Sociology and Law, Lithuanian Sociological Association, p. 8-15.
- Schuman H., Rieger Ch., Gaidys V. (1994). Collective Memories in the United States and Lithuania. Schwarz N., Sudman S. (eds.) *Autobiographical Memory and the Validity of Retrospective Reports*. New York: Springer-Verlag, p. 313-333.
- Gaidys V., Tureikytė D. (1994). Nuomonės 1989–1994. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Viešosios nuomonės tyrimų centras.
- Gaidys V., Tureikyte D. (1993). Agoral Gatherings in Lithuania: An Example of „The Baltic Way“. Biela A. (ed.) *Protection of Environment: Mental Changes and Social Integration Perspective*. Lublin: Central European Center for Behavioral Economics, 1993, p. 85-90.
- Gaidys V., Tureikyte D. (1992) Political Preferences in Lithuania 1989-1992. *Quarterly of Estonian Market and Opinion Research Center/ EMOR*. – Vol. 3, Nr.3, July-September 1992, p. 19-22.
- Gaidys V., Tureikytė D. (1991). Viešoji nuomonė: tyrimo problemos. *Filosofija, sociologija*, Nr. 1, p. 100–111.
- Gaidys V., Tureikytė D., Štutinienė I. (1991) Istorinė lietuvių atmintis (empirinės charakteristikos). *Filosofija, sociologija*, Nr. 1, p. 77–87.
- Gaidys V., Tureikytė D. (1990). Lietuvos gyventojų politinio aktyvumo charakteristikos. *Filosofija, sociologija*, Nr. 2, p. 99–104.
- Gaidys V., Tureikyte D., Shutiniene I. (1990). The historic memory of Lithuanians (empiric views). *Sociological Researches in the Baltic States*. Vilnius: Institute of Philosophy, Sociology and Law, Lithuanian Academy of Sciences, p. 7-16.

Literatūra

- Adams, G., Schvaneveldt, J. (1985). *Understanding Research Methods*, NY, London: Longman, 401 p.
- Babbie, E. (1995). *The Practice of Social Research*, 7 ed., Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 476 p.
- Bailey, K. (1987). *Methods of Social Research*. 4 ed., NY: The Free Press, 581p.
- Bennet, W.L. (1980). *Public Opinion in American Politics*, NY: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 420 p.
- Biela, A. (1989). Agoral Gathering: A New Conception of Collective Behavior. *Journal of the Theory of Social Behavior*, Nr. 19, p.311-336.
- Crespi, I. (1988). *Public Opinion, Polls and Democracy*. Boulder, San Francisco, London: Westview Press, 148 p.
- Corbett, M. (1991). *American Public Opinion: Trends, Processes and Patterns*, NY: Longman, 361 p.
- Gaidys, V. (1999). *Visuomenės nuomonės tyrimai: teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1999, 75 p.
- Gaidys V. (1996). *Social Sciences and Their Empirical Basis in Lithuania in 1984-1994*. U. Becker, A. Marks. (eds.) *Social Sciences in Transition*. Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften, p. 77-84.
- Gaidys V., Vosyliute A. (1994). Main Features of the Development of Lithuanian Sociology. M. Keen, J. Mucha (eds.). *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*. Westport, London: Greenwood Press, p. 149-156.
- McDonald, C., Vangelder P. (eds.) (1998). *ESOMAR Handbook of Market and Opinion Research*, 4 ed., Amsterdam: ESOMAR, 1194 p.
- ESOMAR/WAPOR Guideline on Opinion Polls and Published Surveys (2014). ESOMAR/WAPOR, 16 p.
- Gallup, G. (1948). *Guide to Public Opinion Polls*. Princeton: Princeton University Press, 104 p.
- International Republican Institute (2003). *A Guide to Understanding Polls*. Bratislava, Slovakia. 53 p.
- Kalton, G. (1987). *Introduction to Survey Sampling*, 5 ed., Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Pbl., 96 p.
- Krupavičius, A. (sudarytojas) (1996). *Politinės partijos Lietuvoje: atgimimas ir veikla*. Kaunas: Litterae Universitatis, 1996, 293 p.
- Noelle-Neumann, E. (1984). *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press, 200 p.
- Schuman, H. (2008). *Method and Meaning in Polls and Surveys*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 214 p.

Schuman, H., Presser, S. (1981). Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording, and Context. San Diego, California, and London: Academic Press, 372 p.

Schuman, H., Rieger, Ch., Gaidys, V. (1994). Collective Memories in the United States and Lithuania. N. Schwarz, S. Sudman (eds.). *Autobiographical Memory and the Validity of Retrospective Reports*. New York: Springer-Verlag, p. 313-333.

Service of State Delegation for Interstate Negotiations with U.S.S.R., Supreme Council of the Republic of Lithuania, November 1990, Lithuania's Views on Independence, 25 p.

Sulek, A. (2001). Sondaz Polski. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. 289 p.

WAPOR puslapis: <http://wapor.org/resources-for-journalists/>

Public Opinion Surveys in the Period of Historical Changes in Lithuania. Public Opinion Research Centre Polls in 1989-1993

SUMMARY

Public Opinion Research Centre at the Institute of Philosophy, Sociology and Law (Lithuanian Academy of Sciences) was established in March 1989. The main task of this centre was to begin representative public opinion surveys in Lithuania. During five years (1989-1993) 22 surveys in “omnibus” format were conducted. Perhaps it is a surprise, but in spite of institutional and technological changes these files in electronic form survived and now it is possible to analyse the data of that historically important period. In every survey, many different issues were approached: an attitude towards the Lithuania’s independence, inhabitants’ political attitudes, political party preferences, popularity of politicians, attitude towards the economic reforms, economic feelings, creation of Lithuanian army, attitudes towards a shutdown of the nuclear power plant, death penalty, abortions, divorces, usage of various mass media, etc. Almost all questions asked serve as a point of reference for a present examination of various processes.

Part of these results were presented in mass media, some of them in scientific publications, but the majority of them is not available and known by our public in nowadays.

In this study an attempt to summarize the empirical data of that time was done. This book is structured by years – 1989, 1990, 1991, 1992, 1993 – every year has very special peculiarities in historical and public opinion sense. For example, 1989 – year of Rebirth and eve of independence, 1990 – independence and beginning of political and economic reforms, etc. Inside of each year empirical data are structured by contents. For example, in the year 1992 there are such sections: political preferences and voting intentions, popularity of politicians, trust in state institutions, attitudes towards the European Community, evaluation of the country’s economy, economic situation of the families, mass media, other questions (death penalty, inter-ethnic relations, ecology, etc.).

A separate part of the study is devoted to methodology of the surveys of that period: sampling model and procedure, interviewers, fieldwork, questionnaires, sincerity of respondents, etc. This information is very important to evaluate validity and reliability of the surveys’ results in 1989-1993.

The organisers and executives of above mentioned surveys and also the authors of this study believe that this book will be interesting and useful for sociologists, pollsters, politicians and even historians. Primary data as electronic data files of these surveys will be located online at Lithuanian Humanities and Social Science Data Archive (LiDA). It will be possible to use and to analyse the data online.

PRIEDAI

1 priedas

SPAUDA APIE VNTC APKLAUSAS

VNTC tyrimų rezultatai buvo publikuojami Lietuvos spaudoje. Juos publikavo įvairūs laikraščiai: „Bičiulystė“, „Lietuvos aidas“, „Lietuvos rytas“, „Mažoji Lietuva“, „Respublika“, „Šiaurės Atėnai“, „Tiesa“, „The Lithuanian Review“, „Vakarinės naujienos“, „Vakarinis Vilniaus laikraštis“, „Žalioji Lietuva“, žurnalai „Katalikų pasaulis“, „Šeima“. Užsienyje duomenis publikavo: „The European“, „The Baltimore Sun“ (JAV), „Rahva Hääl“ (Estija), „Veckans Affärer“ (Švedija), „Weekendavisen“ (Danija), „Jomuri Shimbun“ (Japonija). Tekstų pavadinimai buvo geranoriški: „Kiek žmonių, tiek nuomonių: Lietuvos gyventojų apklausos aktualiausiomis visuomenei temomis rezultatai“, „Kaip žmonės vertina politiką. Naujausi apklausos rezultatai“, „Vilniečių apklausos rezultatai“, „Gyvenimas – ne vien politika. Išsamesni apklausos rezultatai“, „Viešoji nuomonė apie televiziją, aktualiausias problemas, materialinę padėtį“ ir kt. Neretai duomenys buvo publikuojami netgi pirmame puslapyje.

Reikia pasakyti, kad žurnalistai pakankamai išsamiai perteikdavo informaciją apie apklausų metodines charakteristikas (ne tik atsakymų procentus)⁵³. Pagal visuomenės nuomonės tyrimų profesinį kodeksą, jeigu duomenys yra publikuojami, būtina nurodyti 7 parametrus⁵⁴.

- tyrimą atlikusios organizacijos pavadinimą;
- tiriamąją populiaciją (kokia kategorija žmonių buvo apklausama);
- realizuotos atrankos dydį ir jos geografinį pasiskirstymą;
- apklausos laiką;
- atrankos metodą (o atsitiktinės atrankos atveju – ir neįvykusių interviu procentą);
- informacijos rinkimo metodą (interview namuose, telefonu ir t. t.);
- tikslią klausimo formuluotę.

⁵³ Pavyzdžiui, 1990 m. balandžio 5 d. straipsnyje „Kaip žmonės vertina politiką?“ buvo pateiktos tokios charakteristikos: vykdytojas (VNTC), data, apklaustųjų skaičius, atrankos pobūdis, miestų ir rajonų, kuriuose vyko apklausa, skaičius, atrankos imties atitikimas surašymo duomenims, tikslios klausimų formuluotės. Kaip matome, pateiktame pavyzdyje iš 7 nurodytos charakteristikos, nėra informacijos apie duomenų rinkimo metodą (kad apklausa vyko respondento namuose), kad tiriamieji buvo suaugę (18 m. ir vyresni) Lietuvos gyventojai, neįvykusių interviu skaičius.

⁵⁴ ESOMAR/WAPOR Guideline on Opinion Polls and Published Surveys (2014). ESOMAR/WAPOR, 16 p.

Tačiau spaudoje buvo ir kritiškų, netgi piktų pasisakymų. Paprastai buvo matyti, kad teksto autoriams nepatinka vienas ar kitas rezultatas. Tokiu atveju tipiškai straipsnelių pavadinimai: „Kreivas nuomonių veidrodis“, „Ar objektyvios apklausos?“, „Kyla abejonių“, „Vargšė viešoji nuomonė“ ir pan. Kritikuojant rezultatą buvo pasitelkiami tokie argumentai: „per mažai apklausta“, „ne tie žmonės apklausti“, „kodėl aš nebuvo apklaustas?“, „apklausti specialiai parengti žmonės“, „tyrimo vykdytojai nupirkti, tar nauja kažkokiai tai jėgai“, „žmonės menkai orientuojasi politikoje, jų nuomonė nieko verta“, „apklausiamieji bijo sakyti tiesą“, „klausimai suformuluoti nekorektiškai“ ir kt.

Visuomenės nuomonės tyrėjų kritika ne visada kyla iš nepasitenkinimo rezultatais. Didelė dalis gyventojų, žurnalistų, net mokslininkų humanitarų netiki, kad 1000 žmonių gali atspindėti milijonų nuomonę, kad tikimybė patekti į atranką yra maža, nežino, kokio dydžio yra statistinės paklaidos, ir pan. Tokie klausimai užduodami vėl ir vėl ir atsakinėti į juos reikia vėl ir vėl⁵⁵.

Reikia pasakyti, kad apklausų autoriai jau tuomet žinojo, kad apklausų rezultatų tokio pobūdžio kritika yra visose šalyse, kuriose vyksta apklausos. Taip pat reikia pasakyti, kad ir po 25 metų kai kada pasirodo tekstų su pavadinimu „Kreivas nuomonių veidrodis“ arba tiesioginėje radijo laidoje pasitaiko klausimas: „Kodėl aš nebuvo apklaustas?“

Bet tokie kritiški pasisakymai visai nemenkina apklausų vaidmens. Praėjus 25 metams, kaip ir tuomet, susidomėjimas apklausomis yra didelis. Skirtumas tas, kad pirmose apklausose daug kas buvo pirmą kartą atrandama: ar norėtų, kad Lietuva stotų į NATO, ar reikia uždaryti atominę elektrinę, ar reikalinga mirties bausmė ir pan., o dabar visuomenė labiau domisi pokyčiais, procesų dinamika: kaip kinta partijų ir politikų populiarumas, pasitikejimas institucijomis ir t. t.

⁵⁵ Vieną geriausių darbų apie klausimų – atsakymų apie visuomenės nuomonės tyrimus parašė George Gallup 1948 m. „Guide to Public Opinion Polls“ („Visuomenės nuomonės apklausų vadovas“). Jau dabartiniais laikais knygą apie visuomenės nuomonės supratimą („A Guide to Understanding Polls“) („Apklausų supratimo gairės“) inicijavo amerikiečių Tarptautinis respublikonų institutas (International Republican Institute) (2003). Lenkijoje knygą apie apklausų esmę parengė Antoni Sulek „Sondaz Polski“ („Apklausos Lenkijoje“) (2001); WAPOR internetiniame puslapyje yra specialus skyrius žurnalistams apie visuomenės nuomonės tyrimų esmę (<http://wapor.org/resources-for-journalists/>).

2 priedas

ANKETUOTOJO ATMINTINĖ

Jūs sutikote būti anketuotoju. Galbūt ši apklausa pirmoji Jūsų gyvenime. Anketuotojo darbas svarbus ir atsakingas, ir mes tikimės Jūsų geranoriškumo ir sąžiningumo.

Jūs gavote sociologų parengtą anketą. Pirmiausia atidžiai perskaitykite ją, išsiaiškinkite jos užpildymo tvarką, kad galėtumėte, esant reikalui, paaiškinti respondentui (reikia ratuku apibrėžti atsakymo, kuris atitinka respondento nuomonę, skaičių)

Respondentas – tai asmuo, kuris turi būti apklaustas, t. y. turi užpildyti anketą.

Jei iškilis sunkumų, kai respondentai atsakinės į klausimus su skale:

Labai blogai

Labai gerai

–5 ___ –4 ___ –3 ___ –2 ___ –1 ___ 0 ___ +1 ___ +2 ___ +3 ___ +4 ___ +5

paaiškinkite, kad reikia pasirinkti vieną kurį skaičių nuo „labai blogai“ –5 iki „labai gerai“ +5. „–“ yra neigiami, prasti vertinimai, „+“ – teigiami, geri vertinimai, „0“ – vertinimai „nei šiaip, nei taip“, neutralūs.

Gyventojų viešosios nuomonės tyrimuose būtina visiems anketuotojams laikytis vienodos elgesio ir veiksmų tvarkos, todėl maloniai prašome atlikti apklausą pagal mūsų instrukciją.

1. Užėję į butą, pirmiausia turite pasakyti, kad vykdote Viešosios nuomonės tyrimų centro prie Mokslų akademijos užduotį, parodyti pažymėjimą (rašta) ir maloniai paprašyti (jokiu būdu ne reikalauti!) užpildyti anketą. Paaiškinkite, kad konkretus asmuo _____ (pasakykite respondento vardą, pavardę) atrinktas pagal mokslinę atsitiktinumų metodiką, kad apklausa anoniminė: nors Jūs užėjote į konkretų butą, bet užpildytoje anketoje nebus įrašomas nei adresas, nei pavardė, sociologai garantuoja atsakymų paslaptį. Rezultatai bus apibendrinti ir nustatyta bendra vilniečių nuomonė.

A t m i n k i t e! Mandagumo

niekad nebūna per daug!

Žmonės dar nepripratę prie nuomonių apklausų – susidursite ir su nepasitikėjimu, ir su baiminimusi. Nuraminkite žmogų!

2. Kada geriau anketuoti? Šiuo atveju – vakare, kai dauguma žmonių yra namuose (nederėtų trukdyti vėliau 21 val.). Tačiau namuose žmonės būna ir dieną. Jūs geriau pažįstate savo rajono gyventojus, todėl patys pasirinkite tinkamiausią laiką.
3. Susipažinkite su kortelėmis, kuriose yra surašyti respondentų adresai ir pavardės. Dalis kortelių – atsarginės (pažymėtos „A“). Apgalvokite, kaip Jums bus patogiau juos apklausti.
4. Neradę reikiamo asmens namie, pasiteiraukite šeimos narių, kada jį galima rasti, ir susitarkite dėl susitikimo. Jei bute yra telefonas – pasinaudokite. Viską atžymėkite kortelėje.
5. Gali pasitaikyti, kad apklausti reikiamą asmenį nėra galimybių:
 - Išvykęs, miręs, šiame bute tik priregistruotas;
 - eiti į tą butą nesaugu ir pan.
 Tuomet apklauskite kitą asmenį iš atsarginės („A“), rezervinės kortelės. Nerasto asmens kortelėje pažymėkite, kodėl asmuo negali būti apklaustas.
6. Jei reikiamame bute nieko nerasite, užeikite į šį butą sekančią dieną. Bute nieko neradę antrą kartą, apklauskite kitą asmenį – iš atsarginės kortelės („A“).
7. Suradę reikiamą asmenį ir jam sutikus užpildyti anketą, palaukite, kol jis ją užpildys. Tai užtruks 10–15 min. Paprašykite pildyti nuoširdžiai, atsakyti taip, kaip galvoja.

P r i s i m i n k i t e !

1. Jokiu būdu nepatarinėkite, kaip atsakinėti, neparodykite savo požiūrio nei į anketą, nei į atsakymus. Mus domina būtent atrinkto respondento nuomonė. Kiekviena nuomonė, kokia ji bebūtų, – vertingiausia.
 2. Paprašykite, kad šeimos nariai ar šiaip esantys bute žmonės nepadėtų pildyti anketos, nepatarinėtu. Anketa turi būti pildoma savarankiškai.
8. Jei reikiamas asmuo – senyvo amžiaus ir jam sunku pačiam užpildyti anketą, prašome padėti jam. Jūsų pagalba: tai perskaityti klausimą bei galimus atsakymus (jei jie yra anketoje) ir pažymėti respondento atsakymus anketoje.
 9. Kai respondentas užpildo anketą, peržiūrėkite ją, ar į visus klausimus atsakyta. Aptikus neatsakytus klausimus, pakartotinai paprašykite atsakyti į juos. Respondentui atsisakius, primygtinai to nereikalaukite.
 10. Paprašykite patį respondentą jo užpildytą anketą įdėti į voką ir užklijuoti. Jei turite keletą užpildytų anketų, leiskite pačiam respondentui savo voką įdėti tarp kitų.
 11. B ū t i n a i maloniai padėkokite respondentui už dalyvavimą apklausoje ir atsakymus. Pasiteiraukite, ar norėtų ateityje dalyvauti apklausose. Respondentui sutikus – atžymėkite tai jo kortelėje. Jei tokį norą pareikštų kitas šeimos narys ar atsitiktinis bute esantis asmuo, užrašykite jo pavardę ir adresą į tą pačią kortelę.

A t m i n k i t e! Užpildytų anketų jokių pretekstu negalima leisti kam nors peržiūrėti ar skaityti. Jų negalima niekam rodyti, aptarinėti atsakymų. Tai būtų grubus apklausos pažeidimas!

12. Prašytume kalbėti su respondentu jo pageidaujama kalba (jei mokate tą kalbą).
13. Patartume, jei turite galimybę, užėiti pas respondentą dviese – su drauge ar draugu.
14. Visas užpildytas ir neužpildytas (atsargines, jei jų neprireikė) anketas, taip pat korteles su Jūsų atžymėjimais ir pažymėjimus (raštus) perduokite savo anketuotojų grupės vadovui.

Garantuojame pažadėtą atlyginimą už Jūsų darbą.

Tyrimo sėkmė, kaip Jūs jau supratote, labai priklausys nuo Jūsų sąžiningumo, nuo tikslaus instrukcijos vykdymo. Nuoširdžiai tikėdami Jumis, pasiliecame sau teisę kontroliuoti Jūsų darbą. Jūs turite mus suprasti – kontrolė būtina. Būtume dėkingi, jei pasidalintumėte (laišku ar telefonu) su mumis savo išpūdžiais, pastabomis bei pasiūlymais. Būtų malonu, jei sutiktumėte ir ateityje dalyvauti anketuotoju mūsų apklausoje (pridėkite prie anketų savo kortelę, nurodykite pavardę ir kaip galima Jus surasti).

IŠ ANKSTO DĖKOJAME JUMS!

Viešosios nuomonės tyrimo centras prie
Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Filosofijos,
Sociologijos ir teisės instituto

A d r e s a s:

232600, Vilnius,
Mičiurino 1/46
Tel. 75 86 62

Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu. Viešosios nuomonės tyrimų centro tyrimai 1989–1993 metais: Mokslo studija / Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė – Vilnius, Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2015. – 200 p.

UDK 316.6(474.5)(091)
Ga-139

ISBN 978-9955-531-54-8

Studijoje analizuojami 1989–1993 metų Viešosios nuomonės tyrimų centro prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto reprezentatyvių Lietuvos gyventojų tyrimų rezultatai. Pateikiami duomenys apie požiūrį į Lietuvos nepriklausomybę, šalies ekonomines ir socialines reformas, pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis, gyventojų to meto partines preferencijas bei populiariausius politikus. Studija gali būti naudinga visiems, besidomintiems visuomenės nuomonės tyrimais.

Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU. VIEŠOSIOS NUOMONĖS TYRIMŲ CENTRO TYRIMAI 1989–1993 METAIS

Mokslo studija

Viršelio dailininkė Regina Banevičienė

Redaktorė Jurgita Dambrauskaitė

Maketuotoja Regina Banevičienė

9,2 aut. l., sp. I. Tiražas 90 egz.

Išleido Lietuvos socialinių tyrimų centras

Goštauto g. 11, Vilnius

Spausdino UAB „Vaibra“

Raugyklos g. 15, Vilnius